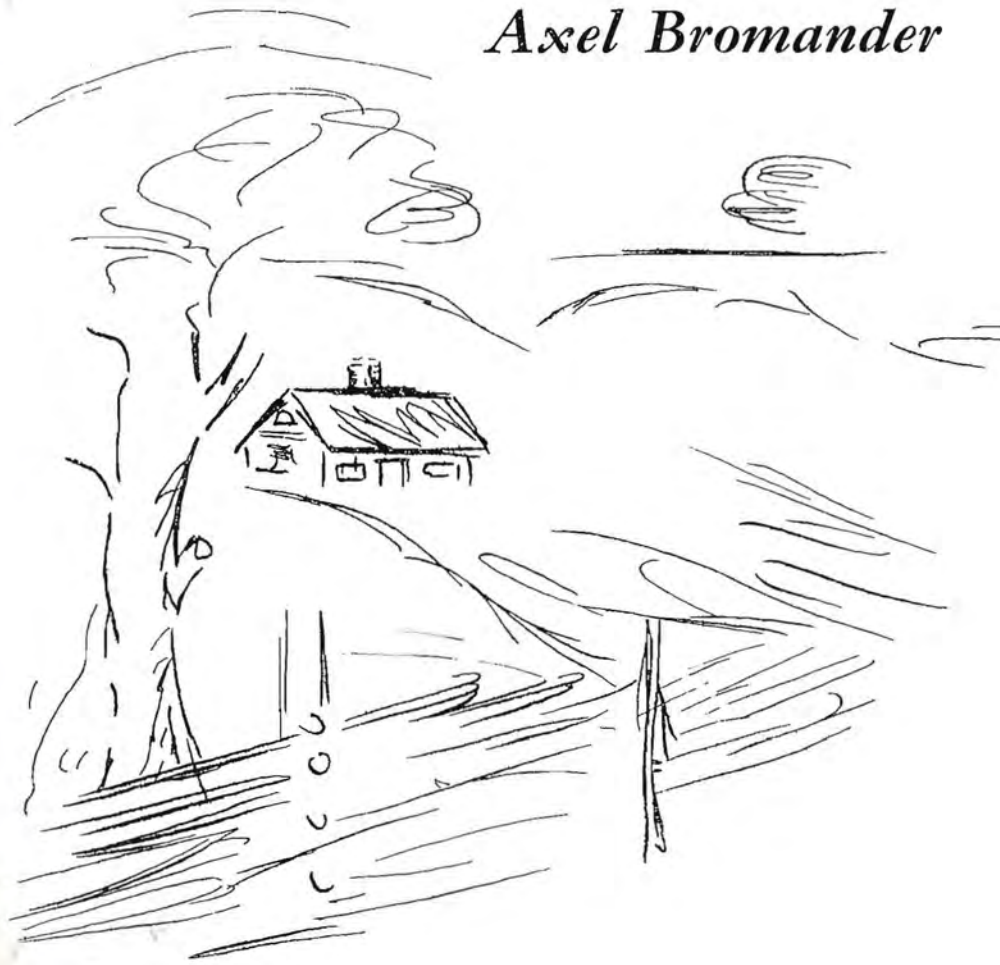

APR 1904

27/27

Axel Bromander

**EN SKOLMAN
BERÄTTAR**

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

110

**EN SKOLMAN
BERÄTTAR**

AV

AXEL BROMANDER

FÖRENINGEN FÖR
SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

AXEL BROMANDER

EN SKOLMAN BERÄTTAR

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRGÅNG XLIII 1963
VOLYM 110 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

EN SKOLMAN BERÄTTAR

EN SLÄKTKRÖNIKA MED FÖRSÖK TILL MILJÖ- OCH FOLKLIVS-
SKILDNING, PERSON- OCH SKOLHISTORIA JÄMTE
GLIMTAR UR FOLKRÖRELSER OCH KYRROLIV

AV

västgötasonen
AXEL BROMANDER

STOCKHOLM 1963

FÖRORD

Tanken att närmare utforska vår släkts historia har länge lekt mig i hägen. När jag så med utgången av vårterminen 1960 mer eller mindre definitivt lämnade mina offentliga uppdrag, syntes mig tiden vara inne att förverkliga detta önskemål.

På grund av kyrkböckernas ofullständighet har forskningsresultatet blivit blygsamt och omfattar endast cirka 230 år, alltså från 1730. Att tränga vidare i andra källor har jag ansett vara kostsammare och mer tidskrävande än saken är värd, särskilt med hänsyn till våra släkters enkla ursprung.

Inte heller har jag ansett nödvändigt att uppgöra en förteckning över källor och litteratur, då huvudparten av krönikans innehåll är egna eller "ärvda" minnesbilder och berättelser. Om jag bortser från kyrkoarkiven, har de faktiska uppgifterna huvudsakligen hämtats ur egna skrifter, årsberättelser och arbeten, som jag medverkat i. I några fall har jag i texten hänvisat till andra källor.

Denna släktkrönika har ett dubbelt syfte: dels att rädda från glömskan händelser, upplevelser och traditioner, som närmare berör vår egen släkt; dels vill den å andra sidan ge bilder ur folkliv och folkundervisning under tvenne århundraden, främst slutet av 1800-talet och första hälften av 1900-talet, jämte vissa glimtar ur folkrörelser och kyrkoliv.

Från första början hade jag ingen annan avsikt med min forskning och uppteckning än att lära känna vår släkt och i minnet uppliva och åter uppleva min barndom och ungdom.

Så småningom fick jag likväl en känsla av att en sådan krönika kanske kunde ge ett bidrag till miljö- och folklivsskildring för en något vidare krets och belysa vissa sidor av vår folkuppfostran, alldenstund mitt levnadslopp fört mig i kontakt såväl med lärjungens roll i folkskola och seminarium som med lärarens och ledarens på skolans olika stadier från vår folkundervisnings första

enkla början till den revolutionerande omvandlingen av vårt undervisningsväsen i våra dagar.

Det är mig en kär plikt att framföra ett tack för den redobogenhet, varmed såväl landsarkiv som församlingsarkiv ställts till mitt förfogande vid släktforskningen. Främst vill jag tacksamt nämna prosten Curt Andersson i Sandhem och kyrkoherden Ivar Nilsson i Daretorp.

Mina närmaste anhöriga är jag skyldig ett varmt tack för visat intresse, för talrika minnesbilder och uppgifter och främst för en hälsosam kritik av manuskriptet.

Jag vill även hjärtligt tacka dem, som ställt bildmaterial till förfogande.

Sist men icke minst framför jag ett varmt tack till professor Wilhelm Sjöstrand och d:r Albert Wiberg, som välvilligt och verksamt medverkat till arbetets utgivande i tryck.

Uppsala i september 1963.

Axel Bromander

I

GÅNGNA SLÄKTLED

1. Fädernelinjen.

Namnet Bromander har inte månghundraårig hävd, och släkten kan inte skryta med stolta anor. Den har hört till de ringa i landet men städse sökt hålla sig uppe och leva ett någorlunda rättskaffens liv.

Enligt muntlig tradition härstammar namnet Bromander från lägenheten Jordbron i Ljungarums församling, nu inkorporerad med staden Jönköping. Detta bestyrkes av en anteckning i ett gammalt "Nya Testamentet", som är i min broder Sven Bromanders ägo. Där står bl. a. följande: "Jag Janen Andersson Bromander är födder till Hvärden på torpet Jordbroden d. 2 Februari 1776 uti Junar Socken Jönköping Pastorat".

Denna anteckning jämte dess fortsättning om giftermål samt barnens namn och födelsedata är tydligen skriven rätt långt in på 1800-talet, möjligen av annan person. En del felaktiga uppgifter har kunnat påvisas. Härom mera nedan.

Första gången namnet Bromander påträffats i offentliga handlingar är i Sandhems församlings husförhørsbok, där det heter: "Ges. Jan Bromander läser godk. i bok L. & Sv., infl. från Wexiö 1802". Jag har spårat och av fabrikör Valfrid Nordström, Bredgatan 8, Lund, erhållit fotos av ett gesällbrev jämte handskprov, utfärdat i Jönköping den 5 okt. 1801 för "Handskemakaregesällen Carl Fredrik Bromander". Tyvärr stämmer varken namn eller senare vitsordad anställning, varför det måste gälla en annan släkt eller möjligen släktgren. Min farfarsfar, Jan (Johan) Bromander, benämnes ej heller handskmakare utan vändskomakare.

Men vi återvänder till det lilla stället Jordbron, som enligt uppgift varit beläget i närheten av nuvarande järnvägsstationen Jordbron, d. v. s. den plats, där järnvägen Jönköping—Vaggeryd korsar landsvägen Jönköping—Värnamo. Prosten Ernst Birke, infödd

smälänning, har upplyst mig om att den gamla landsvägsbron där var av jord och sten och därför kallades Jordbron. Frågan är, har stället fått sitt namn efter bron eller tvärtom?

På torpet Södra Jordbron bodde i slutet av 1700-talet min farfars farfar, Anders Jansson, född 1734. Då husförhörsboken varken lämnar uppgift om födelsedatum eller födelseort, kan släkten inte utan mycket svåra och tidsödande forskningar i andra källor föras längre tillbaka. Det kan också nämnas, att Ljungarums församlingsböcker är mycket illa förda vid denna tid, och t. o. m. i slutet av 1700-talet saknar de såväl inflyttnings- som utflyttningsbok.

Denne Anders Jansson var först gift med Maja Jönsdotter, född troligen 1735, och hade med henne döttrarna Lena och Ingrid. År 1771 avled Maja Jönsdotter, och två år senare gifte Anders Jansson om sig med Maja Larsdotter, född 1743. Han kallas nu Anders Johansson, en vanlig namnväxling, och därom förtäljer vigselboken i Ljungarum: "Den 10 November Copulerades Enkiomannen Anders Johansson och Maja Larsdotter på Södra Jordbron." Denna Maja Larsdotter blev således min farfars farmor.

I detta äktenskap föddes så den förste bäraren av vårt släktnamn, min farfars far, Johan (Jan) Andersson Bromander den 28/1 1777. Detta enligt födelseboken, vilken man i första hand måste lita till. Såväl hans egen uppgift i det nämnda Nya Testamentet som flera uppgifter i husförhörsböcker angående 1 eller 2 febr. 1776 måste bero på slarviga och ofullständiga avskrifter. Däremot döptes han den 2/2 men givetvis 1777, också enligt födelseboken.

Var och när min farfarsfar Johan Bromander fick sin utbildning till vändskomakaregesäll har ej kunnat utrönas. Troligen skedde det i Jönköping, där säkerligen något sådant skrå fanns. Visserligen nämnes i Sandhems husförhörsbok, att han inflyttade från "Wexiö", men det kan lika gärna betyda stiftet.

År 1807 ingick Johan Bromander äktenskap med Gretha Pehrsdotter, såsom han också själv betygar i förut nämnda Nya Testamentet: "Ja geck mäd min hustru Gretha Pärdoter i äktenskap 1807". Vändskomakaregesällen Johan Bromander framlevde 52 år av sitt liv i Sandhem, från 1802 till sin död 1854. Han var tydligen från början gesäll hos mäster Jonas Apelgren på Broberg, ty där föddes de två första barnen, min farfar Carl och hans tvilling-

broder Gustaf den 20/9 1808. Mäster Apelgren och hans hustru Christina Ringbäck är antecknade som vittnen vid tvillingarnas dop.

Det är svårt att avgöra, om min farfarsfar Johan Bromander enbart livnärde sig och familjen på skomakaryrket eller eventuellt hade detta som bisyssla. Tydligt hade de olika torpen, som familjen bebodde, dagsverksskyldighet. Detta synes framgå därav, att hans egna söner, när de vid mogen ålder bodde hemma, benämnes drängar.

I husförhörsböckerna brukar följande betygsgradering användas beträffande innanläsningsskicklighet och kristendoms-kunskap: Godkänt betecknas med en etta (1), lite bättre vitsord har en punkt uppe till vänster om etta (⌈), ännu högre kunskaper förvandlar punkten till ett streck (⌋), och högsta betyget är ett kors (×).

Jag har med en viss stolthet kunnat konstatera, att både fadern Johan Bromander och sönerna Carl och Gustaf, särskilt Carl, min farfar, ofta fått högsta betyget i såväl innanläsning som utanläsning. ("Chat. Luth." och "Sveb. Spör.")

Förutom sönerna Carl och Gustaf hade Johan Bromander och Gretha Pehrsdotter fem flickor, nämligen Clara, Gustafa, Johanna, Stina-Lotta och Lovisa. Johan Bromander avled av "ålderdom" den 4/1 1854 vid cirka 77 års ålder och hans hustru Gretha året därpå, den 25/11 1855 av "vattusot" i det närmaste 70 år gammal. Se närmare bil. Tabell I: 8—9.

Låt oss nu i korthet teckna min farfar Carl Bromander och hans familj. Efter en 20-årig drängtjänst på ej mindre än ett 10-tal gårdar, huvudsakligen i Sandhem, från konfirmationen 1824 till 1844, ingick han vid 36 års ålder äktenskap med 24-åriga Johanna Andersdotter, då piga i Klämmestorp, Utvängstorps församling i Sandhems pastorat. Denna Johanna Andersdotter, enligt uppgift i olika församlingsböcker född den 20/2 1820 i Hvalstad, har inte kunnat uppspåras i någon av Hvalstads pastorats kyrkböcker. Av hennes egna berättelser i min barndom minns jag, att hennes far skulle ha varit en förmögen bonde med flera par dragare på en stor gård någonstans i kanten av Falbygden, vilken egendom han förlorade genom olyckliga borgensförbindelser. Så fick Johanna Andersdotter ut och tjäna piga och slutligen gifta sig med den 12 år äldre och fattige drängen Carl Bromander.

Hon kunde instämma med biskop Brask: "Därtill är jag nödd och tvungen!" Redan den 14/6 1844 födde hon nämligen under dramatiska förhållanden en pojke, Carl Fredrik, som i födelseboken betecknas som oäkta. En anteckning i marginalen förtäljer: "Då ej vigde, men äro nu vigde." I juli månad kyrktogs dock Johanna Andersdotter som Carl Bromanders hustru. Äktenskapet bekräftades genom vigsel i Klämmestorp den 8/9 1844. Det skedde under enkla förhållanden. Inga bröllopsvittnen, endast moderns skriftliga tillåtelse.

Det har berättats, att Johanna födde sin son Carl Fredrik i all hemlighet, virade in honom i trasor och placerade honom i den stora köksspisens, där husbonden upptäckte barnet, då han hörde ett kvidande i spisen. Ingen hade märkt Johannas havandeskap. Det var inte så lätt att vara ogift mor på den tiden.

Vid denna tid var Carl Bromander dräng i Koningsgården i Vättak, och under de tre följande åren fick både han och hans Johanna söka sitt uppehälle som dräng och piga på olika ställen, troligen i allmänhet skilda åt. Först i samband med andra barnets födelse, Hedda Wilhelmina 1847, tycks familjen haft möjlighet att samlas i ett gemensamt och stadigvarande hem. Det lilla stället, som blev de båda makarnas hemvist livstiden ut, hette Tjurledet och lydde under Västergården i Härja socken.

I detta enkla hem föddes min far Gustaf Bromander den 29/6 1851. Visserligen uppger kyrkböckerna år efter år, att han var född den 29 jan. 1851, men mor Johanna protesterade envist: "Ja vet lå, att päjken ä födder i sjöla!" (skördetiden). Ingenting hjälpte dock. Först vid mina nu företagna släktforskningar har felskrivning kunnat konstateras. Födelseboken upptar nämligen klart utskrivet med bokstäver juni månad och datum 29 samt i en kolumn bredvid dopdagen i siffror 29/6. Det var ju ganska vanligt, att dopet skedde samma dag barnet föddes eller omedelbart efter. Denna uppgift är ytterligare bekräftad i husförhörslängden för Härja 1840—1855.

Sonen Johan föddes 1860 och yngsta barnet, dottern Maria Sofia, 1863. Fem barn, födda och uppfödda i det fattiga hemmet, nådde alltså mogen och i flera fall hög ålder.

Ingenstädes i Härja församlingsböcker är någon titel för min farfar Carl Bromander utsatt. Men det är ju känt och omvittnat, att han innehade sysslan som kyrkvaktare och därjämte en något

förnämre befattning, nämligen som ett slags kantor. I denna egenkap hade han att med sin goda sångröst ta upp psalmerna vid gudstjänsterna och leda kyrksången, detta under en tid då de flesta av de små landskyrkorna saknade orgel.

Ännu en annan uppgift ålåg kyrkvaktaren. Kyrkvägen var lång och predikan lång och kanske enformig. Det var då lätt för de gamla och av hårt arbete tyngda kyrkobesökarna att slumra till. Då hade kyrkvaktaren att med en stöt i golvet framför den sovande söka väcka honom eller henne till större intresse. Denna stöt, som ännu i min ungdom förvarades i kyrkan, bestod av en lagom grov käpp, nedtill försedd med en påsatt tjockare träklump av ungefär 25 cm:s längd och 12 cm:s diameter. Av detta redskap fick också kyrkvaktaren binamnet "Körkestöten".

Jag hörde dock aldrig talas om att denna tydligen effektiva väckarklocka kom till användning vare sig under min farfars eller hans efterträdares tid. Men det kan ju också hända, att prästen själv skötte om den behövliga "väckelsen" genom att — såsom det berättas ha hänt — göra en paus i predikan och sedan med viskande röst ropa till de stojande ungdomarna på läktaren: "Tyst barn, annars väcker I era föräldrar!"

Kunde familjen livnära sig på kyrkvaktaretjänsten? Knappast! Den måste väl räknas som en bisyssla i en församling på cirka 500 personer. År 1844 hade socknen 486 invånare, men brännvinspannornas antal var inte mindre än 20. Något kontant arvode utgick inte, utan löneförmånen bestod däri, att kyrkvaktaren hade rätt att gå runt i socknen och hos alla "besuttna" familjer erhålla en korb och en kaka. Denna ordning rädde ända till i början av 1900-talet. Förutom korb och kaka, som på en del ställen kanske var rätt så snålt tilltagna, bjöds naturligtvis "Körkestöten" även på en sup. Jag minns väl min farfars efterträdare Anders Lundberg, gemenligen kallad "Tandgren" på grund av sina stora och glesa tänder, hurusom han hade mycket svårt att klara säcken med arvodet, tack vare de många suparna.

Förutom "korb och kaka" hade kyrkvaktarn rätt att uppbära kollekt i kyrkan en eller två gånger om året. Denna kollekt, då kyrkvaktarn för säkerhets skull själv gick omkring med häven, förlades självfallet till söndagar, då kyrkan beräknades vara särskilt välbesökt. Man kan därför hoppas och förmoda, att det inte blev en alltför föraktlig slant.

På den tiden och ännu några årtionden senare var det ju lag eller tradition, att åtminstone någon medlem i varje familj bevisade högmässan. Kyrkbänkarna var ju också fördelade på de olika gårdarna eller grupper av gårdar och växlade år för år. Skattegården i Härja by och det lilla hemmanet Mörkhult, 1/8 mtl 8 km ner i socknen, var märkligt nog tilldelade samma bänk. När jag vid sekelskiftet ensam ibland besökte kyrkan, fick jag fars förmaning med på kyrkvägen: "Se ätter var Bengsön i Skattegårn seter, dä är vår bänk!" Den storväxte och myndige kommunalmannen var lätt att känna igen.

Framåt 1920-talet hade redan kyrkbesökarnas led glesnat betydligt. Då min bror Sven var lärare och organist i hemsöcken 1917—1920, hände det stundom, att kollekten en vanlig söndag uppgick till endast 60—70 öre. Men vi ska inte klandra de små landsförsamlingarna. Låt mig påminna om att kollekterna i en Stockholms-församling på 35.000 invånare omkring år 1900 uppgick till 80 kronor på ett helt år.

Om vi således utgår ifrån att kyrkvaktartjänsten i Härja var en bisyssla, som huvudsakligen begränsades till lördagar och söndagar, så gällde det för husfadern att också finna annat avlönat arbete för familjens uppehälle. Detta bestod otvivelaktigt i dagsverken på de kringliggande gårdarna. Under skördetiden brukade sådana dagsverken betalas med 75 öre för man och 50 öre för kvinna jämte kost. Då måste också mor Johanna vara ute på åker och äng. Småbarnen vaktades i stugan av de äldre barnen eller fick vara med på åkern under deras tillsyn. Familjen bestod väl i allmänhet av fem personer, för efter konfirmationen försvann ju barnen successivt. Mera om Carl Bromanders familjeförhållanden under II: 1.

2. Mödernelinjen.

Innan vi går att berätta om de gångna släktleden på min mors sida, kan det ha sin betydelse att närmare fastställa, i vilka landsdelar mina förfäder fötts, levat och dött. Slakten Bromander härstammar, som vi ovan sett, från Småland på gränsen till Västergötland, nämligen från Ljungarum invid Jönköping. Fem släktled

har sedan helt eller delvis varit bosatta i Sandhems pastorat, tillhörande Skara stift och beläget mellan Falköping och Jönköping.

Min mors förfäder har så gott som uteslutande haft sin hemort i Dalstorps och Långhems pastorat några mil söder om Ulricehamn med vissa grenar på mormor Saras sida i Byarum-Bondstorps pastorat i Göteborgs stift och Örebyd i Stengårdshults pastorat av Jönköpings län och Skara stift.

Det är således ganska begränsade och samtidigt relativt närliggande områden, inom vilka de båda huvudgrenarna av slakten haft sin hemvist. Vi känner oss följaktligen alla som genuina västgötar, men det kan likväl konstateras en mycket bestämd olikhet i såväl språk som lynne mellan de båda släktgrenarna. Trots härstamningen från Småland har fars släkt fått sin prägel av närheten till Falbygden och i senare tid av Hökensås' relativt höglänta skogsbygder, medan mor ärvt Knallebygdens särpräglade kynne.

Den äldsta kända på morfars sida är Martha Andersdotter född 1730 och död 1808. Hennes man And. Andersson var väl troligen äldre, men hans födelsedatum har ej kunnat spåras. Denne And. Andersson hade med ovannämnda Martha Andersdotter en son Andreas, född 1759 i Gumpebo i Nittorp, en av församlingarna i Dalstorps pastorat. År 1788 gifte sig denne son Andreas Andersson i Rya Östergården Nittorp med pigan Annica Arfwidsdotter, född 1764 i Hornhult, Nittorp. Andreas Andersson avled i Rya Österg. 1837 vid 77 års ålder.

De båda makarna Andreas Andersson och Annica Arfwidsdotter hade en son Johannes, född 1789 i Rya Österg. Nittorp. Denne Johannes Andreaeson gifte sig 1817 med Katrina Magnidotter. Båda var då bosatta i Rya Österg. Nittorp, och han benämnes dräng och hon piga. Eftersom brudgummens båda föräldrar levde och ägde eller brukade Rya Östergården, måste Johannes tydligen vara dräng åt sin egen far. Det bör bemärkas, att kyrkböckerna aldrig har benämningarna hemmason eller hemmadotter vid en vigsel, utan antingen finner man ordet dräng eller piga eller också ingen titel alls, då det gäller den jordbrukande befolkningen. Inte heller finns i allmänhet någon titel utsatt för fadern i en familj, huvudmannen på gården, utan han benämnes helt enkelt som "M" (mannen). Så kommer "h" (hustrun) och med utsatt fadersnamn och sedan söner och döttrar i ordning efter födelseår.

De båda nygifta Johannes Andreaeson och Katrina Magnidot-

ter blev bofasta i Rya Östergården, där Johannes också var född, och där föddes deras tre barn: Magnus, Anna Stina och Josef, min morfar. Den sistnämnde den 17/12 1826.

Det är sannolikt, att Johannes Andreaeson ärvde och övertog fädernegården vid faderns död 1837 eller tidigare. Detta bestyrkes därav, att han själv tog undantag på gården 1850. Rya Östergården uppges på ett ställe vara 1/4 mtl, på ett annat ställe 3/8 mtl. Vissa tecken tyder på att äldste sonen Magnus övertog gården 1850. Om så är, har denna säkerligen rätt förnämliga gård gått i arv i flera generationer.

Låt oss nu ett ögonblick titta på min mormor Saras ättetavla. De två äldsta på denna linje är Fredrik Lång, född 1754 (födelseort och datum okända) och hans hustru Caisa Larsdotter, född 1765 i Kubbastöt, Byarum. Från omkring mitten av 1780-talet bodde Fredrik Lång bevisligen med sin hustru Caisa i Kläckargården i Bondstorps församling, och där föddes de fem äldsta barnen bland dem Catharina, min mormorsmor, 1790.

Vid sekelskiftet flyttade familjen Lång från Bondstorp till Mårtenstorp i Öreryds församling. Mårtenstorp bestod sannolikt av flera brukningsdelar "med inhyses, åbor och två torp". Fredrik Lång kallas "bonde" och är en av de få, som bestått en verklig titel. Han avled redan 1805 i "gulfeber", "53 år gammal". Min mormorsmor Catharina Fredriksdotter flyttade 1815 från Mårtenstorp i Öreryd till Nittorps församling, Dalstorps pastorat, tydligen för att omedelbart ingå äktenskap med Johannes Svensson, född 1781 i Skogarp, Dalstorp.

Det nygifta paret fick sitt hem på den relativt stora gården Gunnarstorp, 1/2 mtl i Nittorps församling. Sannolikt arrenderade Johannes Svensson Gunnarstorp, där familjen stannade till 1828. Han benämnes nämligen brukare av gården, vilket inte gärna kan betyda något annat än arrendator. Omkring 1825 tog sig Johannes Svensson tillnamnet Rylander, vilket även äldste sonen Josef kom att bära, men för övrigt tycks inte detta namn ha slagit igenom bland de efterkommande. På Gunnarstorp föddes fem av familjens sex barn.

År 1828 flyttade Johannes Svensson Rylander från Gunnarstorp till Gisslarp, 1/8 mtl i samma socken. Där föddes så lilla Sara, min mormor, den 13/3 1830. Endast fyra år tycks de ha varit bo-satta i Gisslarp. Omkring 1832 blev det åter flyttning och nu till

Rya Östergården i Nittorp. Min morfars fädernegård. Bevisligen i släktens ägo 1788—1850.

Hornhult i Nittorp, där familjen bodde inhyses och i socknens vård ("hut").

Vad hade hänt? Vilken katastrof hade drabbat den stora familjen? Ekonomisk misär på grund av obetänksamma borgensförbindelser eller dylikt?! Troligare är sjukdomar och dödsfall. När modern Catharina dog har ej kunnat fastställas, men fadern Johannes avled i "Uddebo backstuga" den 3/12 1838, ej fullt 58 år gammal. Barnen skingrades åt alla håll. Dottern Johanna stannade i hemtrakten efter konfirmationen, varefter hon 1839 flyttade till Örby socken i Marks härad. Där kom hon på grön kvist, gifte sig med mjölnaren Carl Johan Bengtsson på Gundbo kvarn och, barnlös som hon var, kunde hon i tur och ordning ta sig an sina unga fattiga syskonbarn. Min egen mor Anna Kristina fick hos denna moster Johanna fostran och vård från 3-årsåldern till konfirmationen.

Lilla Sara Johansdotter hade kommit till Nygård i Nittorp och växte där upp till en behaglig ungmö, som en gång skulle bli min mormor och som tålmodigt bar mig på sina armar under mitt

första levnadsår. Hon dog 1887, året efter min födelse, så jag har tyvärr inget minne av denna blida och trofasta kvinna, luttrad i många prövningar.

Som 20-åring träffade Sara Johansdotter en ättling av den släktgren, som under flera generationer bebott Rya Östergården, en knapp halvmil från Nygård vid Nittorps kyrka. Det var den fyra år äldre Josef Johansson, en högre, svarthårig och brunögad yngling med ett friskt och äventyrslystet sinne. Det blev kärlek och äktenskap. Själve prosten Carl Daniel Bagge i Dalstorp sammanvigde de två den 3/8 1850. Brudpenningen var 12 skilling banko, det på den tiden vanliga beloppet. Brudens äldste broder Josef Rylander på Limåsa i Tranemo hade gett skriftlig tillåtelse och brudgummens broder Magnus Johansson i Gudmundtorp var närvarande.

Men var skulle de unga bosätta sig och vad skulle de leva av? Kärleksparnten i form av en pojke, Johan Alfred, kom till världen redan den 29 i samma månad som vigseln hade ägt rum. Den unga familjen fick tak över huvudet i en socknen tillhörig lägenhet i Nygård, och familjefadern fick tydligen genom dagsverksarbeten eller andra tillfälliga inkomster söka försörja sig och de sina. Förvisso ingen storslagen livsföring. År 1853 den 21 jan. ökades familjen med en dotter, Anna Kristina, min mor. Denna Anna Kristina ärvde inte bara faderns svarta hår och bruna ögon utan även och framförallt hans friska och okuvliga humör och glada, äventyrslystna sinne. Vi återkommer till hennes livsöde.

Det gällde nu att finna en tryggare ekonomisk grundval för den utökade familjen. Räddningsplankan för många unga män vid denna tid, när de tänkte bilda hjonelag, var soldattjänsten. Så blev det också för Josef Johansson. Den 10 jan. 1854 antogs han som knekt i roten 866 under Ladugård i Södra Åsarps socken, tillhörig Norra Kinds Kompani, Älvsborgs regemente, och blev approberad 1855.

Vad innebar en sådan tjänst? Redan under Karl X Gustaf hade undersökningar gjorts för att utvidga det s. k. indelningsverket, och Karl XI fullbordade detsamma beträffande framförallt fotfolket, och 1690 kan det anses vara i stort sett genomfört. I allmänhet hade varje landskap att ställa upp ett regemente på 1200 man. Detta skedde genom att gårdarna indelades i rotar, och varje rote hade att skaffa ett litet ställe, knekttorp, och anställa en frisk och

lämplig man att bebo och delvis själv bruka detta torp samt göra krigs- eller fredstjänst på vissa bestämda tider.

Roten hade alltså skyldighet att tillhandahålla bostad och nödiga uthus (ladugård m. m.) samt bränsle och virke för gårdsgårdar. Dessutom hade soldaten rätt till en kåltäppa samt åkerland cirka $\frac{1}{2}$ tunnland. Vidare ängsmark, som gav två sommarlass hö, samt i allmänhet sommarbete för 1—2 kor. Så vitt jag vet, hade rotebönderna också skyldighet att tillhandahålla nödiga dragare, då det i allmänhet inte kunde beräknas, att soldaten ägde sådana.

Vid tillträdet erhöll knekten s. k. lega; han tog "knektapänga". Denna var 10—125 kronor eller i vissa fall mera. Dessutom utgick årslön med 2—15 kronor. Vidare hade han ju fri uniform m. m., som mellan "mötena" förvarades i rotékistan och besiktigades då och då. En sådan inspektion kunde komma helt oförhappandes. Det gällde då att ha persedlarna i fullgott skick och inte smutsade eller utslitna i vardagslag.

Knektstugan bestod av ett i allmänhet rätt stort rum med öppen spis för såväl uppvärmning som matlagning. Vidare kök, i äldre tider vanligen utan eldstad, samt klädkammare och farstuvkvist. Det enda beboeliga rummet blev ju rätt fullbelagt, om barnskaran var stor. Josef Ladd, som blev min morfars knektnamn, och hans Sara hade inte mindre än 11 barn, födda 1850—1872. De var givetvis inte hemma alla på en gång i Laddatorpet, som hemmet så småningom officiellt kom att heta, men i alla fall.

Vi har redan stiftat bekantskap med Johan Alfred och Anna Kristina. Sedan uppenbarade sig i tur och ordning och med fasta och lämpliga intervaller följande: Oskar 1855, Amandus 1857, Emma 1859, Justus 1861, Amanda 1863, Frida 1865, Otto 1867, Albert 1870 och Albin 1872, alla födda i torpet.

Att livnära en stor familj på vad ett litet soldattorp avkastade var ju omöjligt. Det gällde att skaffa extrainkomster genom olika slags arbete i bygden. Vi får därvid inte glömma hustruns insats. Så långt vården om barnskaran det tillät, var hon sysselsatt med att spinna och väva, sy och sticka och detta ej bara för familjens behov. Eller kanske hon också ibland skötte plog och harv, skära och lie, särskilt när mannen var på "möte" vid regementet.

Vi sena tiders barn bör med aktning och tacksamhet erkänna, att dessa torpstälens innehavare inte blott var villiga att offra liv

och blod vid försvar av hem och fosterland utan att de också blivit pionjärer, då det gällt att odla en egen torva. Så långt det var möjligt förbättrades och utvidgades nämligen åkerjorden genom stenbrytning och nyodling. På så sätt skapades ofta ett hem, där traditionen växte sig stark och där fadern kunde överlämna gevär och mundering till sonen, när hans tjänstetid var ute. Så gick ofta soldatyrket i arv i flera led.

Enligt vad som berättats, flyttade Josef Ladd sitt soldattorp 1867 "från skogen längre ner på slätten". Torpet låg först ett par hundra meter upp i skogen. På den platsen syns ännu några rester av murstocken och en odlad teg, och många stenrösen minner om odlarens möda. Den nya boplatsen låg omedelbart intill en skogsväg, som ledde från Södra Åsarps kyrka till Sjörred. Den tidens församlingsbor var kyrksamma, så det hände ju ofta, att hela familjer på söndagarna kom vandrande förbi Laddatorpet på väg till kyrkan.

Josef Ladd beviljades avsked vid generalmönstringen den 29 juni 1881. En soldat måste nämligen avgå senast vid 55 års ålder. Hans son Justus Ladd efterträdde honom, väl närmast för att fadern skulle få bo kvar på torpet. Justus Ladd antogs som soldat den 18 okt. 1881. Han arbetade på glasbruket i Limmared, och chefen på bruket tvingade honom att begära avsked, vilket beviljades "ad interim" den 16 april 1886. Justus Ladd var en mycket skicklig glasblåsare, och en sådan kunde ju inte få springa ifrån sitt arbete, när soldattjänsten så krävde. Att få avsked ad interim betydde, att översten vid regementet beviljade avsked, vilket anmars skulle ske vid generalmönstring.

Justus Ladd efterträddes som soldat av brodern Otto, som dock stannade endast ett par år. Senare reste han till Amerika tillsammans med yngste brodern Albin. En annan son till Josef Ladd gick också samma bana, nämligen Oskar. Han var först musikanter men blev sedan soldat vid Norra Kinds kompani och fick namnet Ståhl. Således ej mindre än fyra soldater av samma familj. Om Laddatorpets hedersamma epilogs ska berättas litet senare.

Förvisso hörde min morfar Josef Ladd till den stora skaran svenska soldater, som förbättrat sitt torp och brutit ny mark. Detta faktum är omvittnat. Men hans intresse var dock inte i första hand jordbruk utan handel. Redan under sin tidiga manna-

Soldaten Josef Ladd med hustru Sara och sonen Mandus.

ålder drev han affärer i rätt stor skala, och detta blev ännu mera fallet, sedan han vid 55 års ålder fått avsked ur krigstjänsten.

Med häst och vagn for Josef Ladd vida omkring i Västergötland, Småland och Halland, besökte alla marknader, köpte, sålde och bytte hästar och klockor och gjorde affärer av alla de slag. Han brukade medföra glasvaror från Limmareds glasbruk, vilka han avyttrade på olika håll. Han sålde vävskedar och skyttlar, orsten, svavel, kuris och andra medikamenter till kloka gubbar och gummor, som tagit som sin uppgift att kurerat sjuka kreatur. Enligt vad som berättas, kunde det också hända, att han vid återkomsten från Västkusten hade kärran full med "rörtopp", ett slags vass att stoppa madrasser med.

Det var ett ansträngande liv, fullt av äventyrligheter och faror, men det var helt i överensstämmelse med Josef Ladds kynne. Han var förvisso ingen slagskämpe eller suput. Det hade inte rimmat med soldatyrket. Men den tidens kringflackande liv levdes dock i

ett hårdare klimat än vårt. Han höll alltid hög fart vid sina färder, och en gång körde han omkull med sin kärra och bräckte sju revben. Någon läkare blev det ju inte fråga om, men en klok hemmadoktor, som förstod sig på revbens- och andra benbrott, måste anlitas, och så blev det ju några veckors behövlig stillhet i Laddatorpet.

Marknadslivets påfrestningar hade till följd, att Josef Ladd redan i 65-årsåldern var så ansatt av gikt och reumatism, att han måste gå med två käppar och hade ytterst svårt att komma i och ur sin kärra. Men sedan han väl fått tag i tömmarna, gick det undan. Hans besök i vårt hem i Mörkhult var ju alltid en stor upplevelse inte bara för min mor "Kersti", som han kallade sin dotter, utan ännu mer för oss barn. Det var ju åtta mil mellan Mörkhult i Härja socken och Laddatorpet i Södra Åsarps, så besöken var ju rätt sällsynta.

Särskilt ett besök väckte stor uppståndelse. Jag var då i 5-årsåldern. Morfar kom nämligen åkande i en kärra, förspänd med en liten vit cirkushäst. Det märkligaste var, att den lilla hästen kunde göra konster. Om man höll upp tre fingrar framför honom, skrapade han med högra framfoten tre gånger. Höll man upp fem fingrar, skrapade han fem gånger. Den märkvärdiga hästen kunde alltså räkna. Min då 12-åriga bror Emil, som bräddes helt på sin morfar och alltid haft stor kärlek till hästar, visade tydligen alltför stort intresse för hästen. Den listiga cirkuskrabaten tröttnade tydligen på den visade omsorgen. Plötsligt reste han sig på bakbenen och lade helt varligt de båda framfötterna på pojakens axlar. Från den stunden fick han mera lugn och ro.

Den 16 mars 1887 fick Sara Johansdotter Ladd lämna sin stora barnskara för alltid, 57 år gammal. Den yngste sonen Albin var då inte fyllda femton år. Hon efterlämnade ett ljusst minne, av alla varmt älskad och aktad för sitt fromma och blida väsen.

Efter något år gifte Josef Ladd om sig med den femton år yngre Anna Lisa Magnidotter, som var änka och själv hade vuxna barn. Hon blev honom ett gott stöd på ålderns dar men överlevde honom endast två år. De sista åren av sin levnad bodde Josef Ladd inte på Laddatorpet utan på ett litet ställe vid namn Lilla Granvik.

Där besökte jag min morfar 1911. Gikten och reumatismen hade gett med sig. I 75—80-årsåldern travade han omkring rätt så bra med hjälp av endast en käpp. Jag uttryckte vid det besö-

Laddatorpet. Josef Ladds knektstuga i S. Åsarps. Nu på Älvsborgs regemente i Borås.

ket min ledsnad över att jag inte hade möjlighet att stanna en längre tid för att av hans egen mun i detalj lära känna hans levnadsöde och uppteckna hans minnen. "Va ente lessen för dä!" sa den vitale gamlingen. "Dä ä inge'tå va lessen för. Dä ä inge'te skriv up. Dä ha vurte ett hårt liv å jä hūgar (kommer ihåg) mäe ont."

Den 3 maj 1913 avled Josef Ladd, 87 år gammal, och därmed ändades ett färgstarkt och växlingsrikt levnadslopp, som upptecknat kunde ha blivit ett värdefullt bidrag till dessa traktens folklivsskildring.

Laddatorpet har inte som de flesta andra soldattorp skattat åt förgängelsen. Jag ska här nedan i korthet berätta om slutskedet i torpets historia. Därvid begagnar jag mig i huvudsak av de uppgifter, som finns intagna i ett "Specialnummer om knektatorpet vid regementet och de indelta soldaterna", utgivet av Kungl. Älvsborgs Regementes Kamratförening 1956.

År 1929 inspekterade dåvarande översten vid Älvsborgs regemente von Arbin soldattorpet nr 106 i Södra Åsarps; det äldre

numret var 866. Han åtföljdes av kaptenerna Ander, Håkansson och Einar Nilsson. Stugan flyttades samma år till regementet i Borås för att invigas året därpå. Den gamle spänstige indelte furiren Oskar Stark i Limmared var med vid inspektionen för att ge anvisningar och berätta om torpet, så att det ursprungliga i möjligaste mån skulle kunna bevaras. Han blev också den som under en följd av år frivilligt påtog sig uppdraget att vid Regementets och Kamratföreningens dag förevisa de många kulturhistoriska rariteter, som soldattorpet innehåller. — För åtkomsten av byggnaderna hade regementet att i första hand tacka regementsläkare Andén och bergsingenjör Fritz Brusewitz, vilken senare skänkt torpet.

I strålände solskensväder invigdes soldattorpet vid Älvsborgs regemente lördagen den 6 september 1930 i närvaro av bland andra cirka 400 av Sjuhäradsbygdens gamla indelta soldater. Dessa ställde upp på kaserngården i sina åtta kompanier, vart och ett med sin kompanifana. Sedan de avlämnats i regementsenlig ordning till major C. J. Lilliehöök och överste Arbin, sjöngs ps. 33:1, varpå regementspastor A. V. Hammer höll ett kort anförande.

Efter ps. 124:1 tågade man med regementsmusikkåren i spetsen upp till det vackert belägna soldattorpet, där överste von Arbin förrättade invigningen, varvid han bland annat yttrade:

”Då en kär anförvant eller vän går bort, resa vi en vård på hans grav och med en liknande hugfästa vi även minnet av en upphörd institution, som varit gagnarlig. Detta soldattorp är att betrakta som en dylik minnesvård över de forna indelta soldaterna vid Älvsborgs regemente. Den tanke, som legat bakom uppförandet av detsamma inom kasernen i Borås har varit, att innan det var försent rädda undan förgängelsen och förskingringen ett gammalt soldattorp och bevara det sådant — innan och utan — som det verkligen såg ut i mitten av 1800-talet.”

”Möbler och inventarier hava skänkts eller för en ringa penning överlämnats av f. d. soldater vid regementet. Allt vad som finns inom denna hägnad är äkta, härmed menar jag, att så gott som varenda sak förut varit i bruk i något soldattorp. Mycket är väl vida äldre än från den tid jag nämnde — 1800-talets mitt —, men detta innebär ingenting ovanligt, ty i soldathemmen bevarades och vårdades ömt mången bohog från fars och farfars och farfarsfars tid.”

”Jag slutar med att uttala min förhoppning, att ni alla här idag må känna det band, som förenar vår tid med den förflutna, känna den tacksamhet och aktning vår generation bör hysa mot gångna släktled för det arv de lämnat åt oss, ävensom att ni alla må känna att än idag en stark samhörighet förenar Älvsborgs regemente med Sjuhäradsbygden och dess befolkning.”

”Jag förklarar nu Kungl. Älvsborgs regementes soldattorp färdigt att öppnas och inbjuder eder alla att bese detsamma.”

I juli 1956 hade undertecknad den glädjen att besöka Borås och ta en titt på min morfars och mormors gamla hem, Laddatorpet. Det var inte utan djup rörelse jag beskådade alla de ting, som vittnar om svunna tiders människor, deras seder och bruk. Det är en imponerande samling av inte mindre än cirka 160 nummer: möbler och husgeråd, vapen och verktyg, kläder och skodon, redskap och prydnadsföremål, full uppsättning av alla för en familj behövliga ting inne och ute. — Så fick då Laddatorpet den hedern att få leva vidare och vittna om gångna släktled.

MINA FÖRÄLDRAR

1. Fars barndom och ungdom.

Låt oss ta en titt på Hjärja socken, dess kyrka och kyrkby, innan vi gör närmare bekantskap med min far under hans barndom och ungdom. Från Mullsjö i söder till närheten av Tidaholm i norr sträcker sig det skogrika Hökensås i en längd av cirka 3 mil och en bredd på cirka 1,5. Högsta höjden över havet är 345,5 meter strax sydväst om Mörkhult. Hjärja socken utgör ungefär 60 kvkm av denna höjdsträckning, och gårdarna med namnet Stenbacken, ungefär i socknens mitt, utgör vattendelare mellan Vättern och Väneren.

Kyrkan ligger inte "mitt i byn" utan i socknens nordvästligaste ände, dock lämpligt med hänsyn till vägar och vägknutar. Den gamla landsvägen Falköping—Jönköping med sina milstenar från 1707 löper genom socknen.

Huvuddelen av Hjärja kyrkby ligger på Hökensås' sista utskjutande höjdplatå åt nordväst. Högst uppe på platån märker vi Skattegården, som vi kommer till först, om vi går genvägen över "Flata". Ett stycke ifrån, just vid övre änden av den mycket branta backen, "bulia" (byliden), ligger på var sin sida av häradsvägen till Sandhem gårdarna Frälsegården och Västergården. På själva branten se vi Övre Stommen, och nedanför bergskammen på andra sidan vägen ligger kyrkan i den djupa dalen på ganska sank mark. Längre ned nära vägkorset vid stora landsvägen ligger Nedre Stommen. Källegården och Klockaregården kan också i viss mån räknas till byn, även om de ligger en bit ifrån. Dessutom finns handelsbod samt en del torp och backstugor i och omkring byn.

Det var visst inte meningen, att kyrkan skulle ligga i mösankanten (kanten av mossen). Nej, man började bygga kyrkan på själva höjden, där Skattegården ligger. Men onda makter kunde

Skalan 1:100 000

Vättnäs och Velingå.

Karta över Hjärja socken med delar av grannsocknarna Gustav Adolf, Utvängstorp

inte godkänna den platsen. Klangen av kyrkklockorna skulle komma att höras alltför vida omkring. Vad man byggt upp under dagen, revs ned under natten. Så fortgick en lång tid kampen mellan de fattiga byborna och trollen. Till sist måste byborna ge upp.

Då fattades följande beslut. Ödet skulle få avgöra valet av kyrktomt. För det ändamålet anskaffade man ett par tvillingstutar, satte på dem ett ok men utan någon töm. Så fick de ett ordentligt rapp var av en piska, och iväg bar det i fullt sken. Där de stannade skulle kyrkan byggas. Efter ett vilt galopp stannade stutarna slutligen i dalen nedanför berget och började äta, för där var det långt och saftigt gräs. Så fick enligt den i Härja ännu levande sägner kyrkan sin nuvarande plats.

Härja kyrkas verkliga tillkomsthistoria är rätt märklig. Den byggdes på 1100-talet, möjligen redan 1110, och är således en av de äldsta i vårt land. År 1767 ombyggdes kyrkan, delvis med sten från den raserade kyrkan i Ettak. Denna ombyggnad bekräftas genom en inskrift på yttre korbägen mot landsvägen, där årtalet 1767 är inbuktat.

Sista restaureringen skedde 1961—1962, och kyrkan återinvigdes av biskop Sven Danell den 25 mars under mycket högtidliga former. Under klockklang från kyrktornet skred processionen ut från Stommen. I spetsen gick kyrkoadjunkt Sven Sixten med processionskorset, följd av kyrkvårdarna Eskil Sandin och Vilhelm Blanck samt de assisterande prästerna och biskopen. Vid inträdet i kyrkan sjöng Härja kyrkokör under Karl Strands ledning "Huru ljuvliga äro icke Dina boningar" av Morén.

Under invigningstalet i den till sista plats fyllda kyrkan yttrade biskopen bland annat: "I detta gamla tempel har förfäderna under orostider hämtat kraft och styrka. Må även Härja församling i vår tid visa, att Kristi kyrka är levande genom att flitigt besöka gudstjänsterna och lyssna till förkunnelsen om Herrens gärningar."

Altartjänsten förrättades av komminister Alf Werner, och kyrkoherde Ivar Nilsson, Daretorp, till vilket pastorat Härja nu hör efter pastoratsindelningen, predikade i anslutning till den föreskrivna texten på Marie Bebdelsedag.

Vid ett följande samkväm för samtliga gudstjänstbesökare i Bäckåkra nu utrymda prästgård inleddes talens rad av prosten Curt Andersson, Sandhem, som under många år verkat som komminister i Härja i likhet med en annan av de assisterande prä-

Härja kyrka. Byggt på 1100-talet. Ombyggd 1767. Restaurerad 1961—1962. Vid kyrkporten lärarinnan Beda Andersson.

Foto: Författaren.

terna, komminister Gösta Palmlof. Säkerligen insmög sig en känsla av vemod i den högtidliga festglädjen vid tanken på att prästgården nu kommer att stå tom, då Härja församling hädanefter kommer att sakna egen präst.

Beslut om restaureringen av Härja kyrka fattades på kyrkostämman den 28 okt. 1960, då ett förslag av professor Gunnar Hoving, Göteborg, antogs. Den förnyelse, som nu försatt kyrkan i ett mycket tilltalande skick, har dragit en kostnad av 70.000 kronor. De viktigaste förändringarna är nytt golv och nya bänkar. Under det förutvarande golvet låg ett ursprungligt av kalksten, som nu är borttaget. Vidare och inte minst intressant är, att man under det förutvarande altaret av trä funnit ett gammalt stenaltare, som av allt att döma tillhört den äldsta kyrkan i Härja och som nu renoverats och tagits i bruk igen. Även predikstolen har renoverats. Målningarna i taket, vilka förut dolts av färg, har framtagits av konservator Olle Hellström, Skara. Bibelspråken över fönstren har försvunnit, vilket jag med en viss sak-

nad konstaterade vid ett besök i min gamla fädernekyrka sommaren 1962. Huru väl minns jag inte språket över fönstret närmast till höger om altaret: "Ty sparven har funnit ett hus och svalan ett bo åt sig, där hon kan lägga sina ungar: dina altaren, Herre Sebaot."

Ett inventeringsprotokoll av den 8 juni 1896 redovisar bl. a. följande inventarier i Härja kyrka:

"1 st. Karl XII Bibel 1703.

1 st. Kommunionkalk, vigt 36 lod ej utsatt, på foten stora Braheska vapnet med omskrift: "Johanna Margareta Brahe, boren Grefvinna till Visingsborg 1596."

1 st. Altartavla, målad af A. G. Ljungström, Sandhem.

3 st. Ljuskronor, en af messing, två af glas.

1 st. Stötkäpp (afbruten).

1 st. Orgel, 5 stämmor, byggd af F. Johansson, Liared 1875."

Protokollet är underskrivet av

K. Lundblad
pastor

A. G. Andersson
J. S. Boström
kyrkvårdar

J. V. Bengtsson
C. V. Cronholm
församlingsombud

Joh. Södergren
klockare och organist.

Från Frälsegården, Källegården och Klockaregården kom ofta de kyrkliga förtroendemännen, kyrkvårdar och liknande. Johan Ambrosiusson i Frälsegården var en mångårig och högt aktad kyrkvård. Men den kommunala förtroendemannen J. V. Bengtsson residerade i Skattegården, den största gården i byn. Västergården däremot var av en annan typ. Där kvarlevde i högre grad än på andra håll tron på övernaturliga väsen i form av tomtar och liknande mystiska varelser.

Måne i Västergården sades vara helt övertygad om förekomsten av tomtar på gården, och varje kväll utsattes deras matranson i boden. På morgonen var skålen alltid tom! Huruvida Manne någonsin såg de små männen, förmåler inte historien. En ung bonde

på en stor och förnäm gård mötte i alla fall en gång tomten livslevande. Men det kanske var i en annan socken, som det hände. Nåväl, tomten kom släpande med sin börda till ladan. Ett enda rågax hade han att bära på. "Dä va nõtning å komma mä!", sa bonden i hånfull ton. "Ja sa dra lika möe härifrå, som ja förut har draje hit", sa tomten förargad, "så får du se, hör dä går." — Det dröjde inte länge, förrän bonden fick gå från gård och grund. "Se, man får inte reta tomten!". Så lydde alltid slutklämmen i berättelserna om tomtar.

I denna miljö växte min far upp, och han trodde nog rätt mycket på de berättelser och sägner, som han hörde i barndomen. Därom vittnar en hel del senare händelser.

Familjen i Tjurledet bestod väl i allmänhet av fem personer, föräldrar och tre barn. Så snart någon i kullen var konfirmerad, bar det nämligen genast ut för att ta tjänst. I allmänhet faller det ju på de äldre syskonens lott att se till de små. Så också här. När min far fått lite ålder och krafter, fick han dessutom hjälpa farfar kyrkvaktaren med hans åligganden: att ringa, hålla rent i kyrkan och på kyrkogården, gräva gravar m. m. Dessutom fanns det ju alltid arbete i gårdarna, när en pojke var stark nog att göra små dagsverken.

Skolan hindrade inte. Enligt vad far berättat, inskränkte sig hans skolgång till cirka sex veckor under hela uppväxttiden. Kristendom och innanläsning måste ju ägnas rätt stor uppmärksamhet. Dessutom något lite skrivning och räkning övas. Men hemmet fick ju fylla ut, vad skolan ej hann med, och pappa Carl Bromander hade goda vitsord, såsom förut är påpekat.

Likväl torde det vara så, att backstugebarn förr i tiden hade mer lek- och fritid än den fattigare jordägande allmogens barn, vilka liksom hade närmare till arbetet på den egna lilla gården. Far måste nog erkänna det, när vi under min barndom klagade över den ringa fritiden. I varje fall hade min far under uppväxttiden rätt så goda tillfällen till "kônster" och idrotter; att gå på styltor, att åka skridskor i "bulia", när vägen låg som en glasruta efter ett töväder eller med svallis av vattnet från vattenhon vid vägkanten.

Innan jag gör min far sällskap, när han lämnar hemmet i Tjurledet för att vandra ut i världen, vill jag berätta en liten episod,

som hände cirka tio år senare. Hans yngre bror Johan fick tjänst i Frälsegården som lilldräng omkring 1875. Det var slättertid. Den storväxte och kraftige hemmasonen, blivande kyrkvärden Johan Ambrosiusson, var väl då cirka 25 år. Man slog klöver med lie på den tiden. Solen gassade och klövern var tjock och kraftig. Lilldrängen orkade inte med i "skåra". Om en stund var han varvad av Ambrosiusson och en dagakar, som kallades "Stutten". Då utlät sig "Stutten": "Har du blett föregångare, Joan?" "Dä angår de inte!" fräste Johan argt. Det blev sedan ett ordstäv i socknen: "Dä angår de inte! sa Johan Bromander."

Om hur Stutten fått sitt öknamn, som sedan gick i arv på dotter och dotterson, "Stutta-Mari" och "Stutta-Linus", berättas följande: Bäraren av namnet hade förfrusit ena stortån. För att råda bot för den svåra värk, som en förfrusen tå förorsakar, beslöt han att bli sin egen fältskär. För det ändamålet rullade han in en huggkubb i stugan, tog ett par kraftiga supar, satte upp foten på kuben och knäppte av tån med ett stämjärn och en yxhammare. Från den stunden fick han heta Stutten. Stutt betyder på landsmålet "kort", "stympad".

Min far Gustaf Bromander fick alltså ta drängtjänst, så snart konfirmationen var klar. Han kom först till Kockagården i Bosarp, Härja socken. Där blev det inga sötebrödsdagar. "Kocken", som husbonden kallades efter gårdsnamnet, fick sitt binamn utökat med ett verkligt öknamn och kallades "Snälkock" på grund av oerhörd snålhet. I livligt minne bevaras berättelsen om hur han högt bland alla kyrkobesökarna krävde en annan sockenbo på en skilling i själva våcknust (vapenhuset).

Det kan i detta sammanhang nämnas, att min hemsocken hade en rik flora av öknamn. Vid mina akademiska studier i nordiska språk för professor Hjalmar Lindroth i Göteborg 1921 fick jag som uppgift att skriva en uppsats om "Öknamn, vedernamn och andra personliga binamn i en västgötasocken". Den upptog inte mindre än 210 namn, mer eller mindre dråpliga och träffande. Uppsatsen utkom i tryck 1926 i Skrifter utg. av Institutet för ortnamn och dialektforskning IV.

Om kosthållet således var magert i Kockagården, så var enkelheten i bordsvanor så mycket större. Det berättas, att husbondens egen sked aldrig behövde diskas. När Kocken hade ätit, slickade

han noga av skeden och lade upp den på hyllan bakom sig. Där fanns den sen till hands och i ordning vid nästa måltid.

Många historier om snålhet fick jag till livs i min barndom. Huruvida de utspelats i Kockagården eller på någon annan gård i socknen eller är helt uppdiiktade, kan jag inte avgöra. Här nedan ett par som exempel.

Man spisade ärter i bondgården, plötsligt kastade drängen av sig rocken och började kavla upp skjortärmarna. På husbondens förvånade fråga, vad han tänkte ta sig till, svarade han: "Ja så en ärt, å om ja så våja live förn, så sa ja ha tag'in." — Eller drängen som gav till ett glädjerop vid matbordet: "Tack, gode Gud, att ja har fått mi sün igen! I går så ja inte smört på bröt: Nu ser'a bå körka å kvarn gönöm osten."

Efter Kockagården kom min far till Bråten i samma socken. Visserligen gällde ju även där enkla vanor, men han fick en god och klok husbonde, som tyckte om att tjänarna tänkte på framtiden. Han tillät alltså, att drängen, som redan nu i 20-årsåldern röjde goda anlag för sparsamhet och framåtanda, hade lite eget jordbruk vid sidan om drängtjänsten.

Min far kom nämligen på idén att starta potatisodling på ett åkerstycke, som han fått sig anvisat. Han köpte alltså gödsel, bearbetade jorden och satte potatis under kvällar och nätter. När hösten kom, hade han en liten skörd, som gav honom en sparad slant.

Under tjänstetiden i Bråten avled fadern, kyrkvaktaren Carl Bromander, den 22/6 1871, inte fullt 63 år gammal. Med honom bortgick en begåvad, blid och stilla man. Ankan, min farmor Johanna Andersdotter, var mera viljestark och kraftig. Det behövdes också väl, när hon nu stod där ensam med två minderåriga barn. Någon pension för kyrkvaktaränkan var det givetvis inte fråga om. Redan förut, men framförallt från denna tidpunkt, fick min far ta ett visst ansvar såväl för sin mor som för sina syskon, båda äldre och yngre.

Efter drängtjänsten i Bråten fick min far plats som stalldräng och kusk på den lilla vackra herrgården Berga i grannsocknen Velinga 1872. Här mötte han den, som skulle bli hans livskamrat i nöd och lust. Låt oss alltså, innan vi går vidare, se hur min mors barndom och ungdom gestaltat sig.

2. Anna Kristina.

Som jag förut nämnt, föddes min mor Kristina den 21 jan. 1853 på Nygård i Nittorps socken. Redan året därpå blev Laddatorpet i Södra Åsarp hennes hem, men ett mycket tillfälligt hem. Vid tre års ålder fick hon komma till sin moster Johanna i Örby socken i Mark. Denna moster var sju år äldre än Kristinas mor Sara. Då hon dessutom var barnlös och hade det bra ställt som mjölnarhustru på Gundbo kvarn, var det naturligt, att hon tog hand om ett av de tre barnen i Laddatorpet. Så kom det sig, att min mor under inte mindre än 11—12 år fick sin fostran och vård långt skild från hemmet. Men det var en mycket god fostran hon fick, förvisso mycket bättre än det fattiga hemmet hos far och mor kunnat skänka. Dock saknade hon säkerligen ofta en riktig moders ömhet.

Moster Johanna var en klok men tydligen rätt sträng fostermor, något som ofta framskymtade i mors berättelser från barndomstiden. En gång fick hon sopa stugan tre gånger, innan det dugde. Sista gången kom hon av en händelse att också sopa upp i den stora, öppna spisen, så att askhögen blev fin. "Det kunde du ha gjort första gången, så hade du sluppit sopa tre gånger", var mosterns lugna kommentar. Det tyckte mor var väl strängt, men jag har alltid haft en känsla av att det var en mycket nyttig lärdom, som inte lätt glömdes. I mitt barndomshem sopade vi alltid upp i spisen i samband med golvet. Lärdomen satt i.

Min mor var från barnsben och allt framgent en person med krut i, något som vi kommer att få många exempel på. En gång hade hon fått en ny kjol, men som den yrhätta hon var, råkade hon riva ett stort hål på kjolen, när hon flängde över en gårdsgård. I sorg och förskräckelse föll hon på knä vid gårdsgården och bad till Gud, att kjolen skulle bli hel igen. Men när hon reste sig, var hålet lika stort. Då föll hon på knä än en gång och bad ännu ivrigare men utan resultat. Detta var säkerligen en hård knäck för hennes gudsförtröstan. Så gick hon då med dröjande steg hem. Mostern hade haft några grannhustrur på kaffe och var på gott humör. När hon fick se den trasiga kjolen, sa hon: "Jaså, du har rivit sönder kjolen!" Hjärtat flög upp i halsgropen på den staccars flickungen. Men mostern tillade endast: "Ja, då får moster laga kjolen åt dej."

Det var kanske ändå en bönhörelse! Säkert uppfattade mor saken så på äldre dar, då hon berättade händelsen för oss barn och då hon med tiden levde i en allt innerligare gudsförtröstan.

Morbrodern, mjölnaren Carl Johan Bengtsson, var av ett annat kynne än den mera allvarliga och verklighetsbetonade hustrun. Han var gladlynt, humoristisk och romantisk till sin läggning, full av berättelser och sägner om märkliga ting. Honom var min mor mycket fäst vid, och honom följde hon i hälarerna ute och inne, i kvarn och kvarnkammare.

Hon fick höra historier om tomtar och troll, lyktgubbar och "jordagods". Själv hade morbrodern varit med om en sällsam tilldragelse. En natt stannade kvarnen plötsligt utan någon synbar anledning. Mjölnaren gick omkring överallt och sökte utan att finna något särskilt. Till sist tittade han in i avbalkningen för stora kvarnhjulet. Då fick han se en liten man, som hade satt axeln emot en skovel i hjulet och på så vis stoppat hela maskineriet. När han fick se mjölnaren, hoppade han sin väg, och kvarnen satte genast igång.

När konfirmationsåldern var inne, fick Kristina komma hem till far och mor på Laddatorpet för att efter årets slut "gå fram" i Södra Åsarps kyrka. Det blev likväl inte någon längre eller djupare kontakt hon fick med sitt föräldrahem, för när konfirmationsåret var förbi, bar det ut i världen som tjänstepiga för en lön av 12 kronor om året jämte småpersedlar.

Anna Kristina fick säkerligen i likhet med sina systrar den avskedsmaning — en smula grovkornig och drastisk — som soldaten Josef Ladd brukade ge sina döttrar, när de lämnade hemmet för att klara sig på egen hand: "Si nu te, så du ente kōmmer hem mä en ongabuk, för då slår jä bājna å de!" Han hade väl sin egen ungdom i tankarna och var väl medveten om kärlekens frestelser och faror. — Det är i detta sammanhang intressant att lägga märke till att diftongerna i orden ben och sten ännu i slutet av 1800-talet levde kvar i dessa trakter av vårt land. Jämför tyskans Stein och Bein!

Min mor fick som tjänsteflicka medfölja ett herrskap Rylander, som flyttade till Daretorp i närheten av Tidaholm. I Daretorps kyrkoarkiv heter det: "Infl. från Örby 14/12 1868." Herrskapet Rylander hyrde in sig i Daretorps prästgård, och där började för

den unga flickan en tillvaro i allt annat än gemytlig atmosfär. Herr Rylander själv var en fin och gemytlig man, men frun var "ett stöggt tröll". När herrskapet gick för att äta middag hos släktingar, lämnades tjänsteflickan att vakta flyttsakerna utan en bit mat att förtära.

När frun var kommen ut på gården med sitt sällskap, ropade hon på flickan: "Kom hit, får jag tala med dej!" Medan hon hårt nöp henne i örat, väste hon: "Om ja' hade dej i brunn ändå, Skrutta!" Min mor hade dock kurage nog att högt svara: "Om frun vell ha me i brunn, så går dä an å stöppa dit me!". — Men när sen magen skrek och hungern gnagde under eftermiddagens och kvällens lopp, då rann i alla fall ensamhetens och övergivenhetens tårar, där hon satt på kappsäckarna i de tomma rummen. Så småningom fram på kvällen förbarmade sig arrendatorsfamiljen över den ensamma och gav henne lite till livs.

Arbetet var kanske inte så strängt hos herrskapet Rylander, men kosten var mager och bemötandet dåligt. Allting låstes noga in, så det fanns liten möjlighet för en hungrig och växande ungdom att få vad kroppen krävde. Även den överfyllda fruktkammaren var väl tillbommad. Men hunger och hämndkänsla är uppfinningsrika. Från fruktkammarens snedtak ledde en luftglugg till översta vinden. Därifrån gick det utmärkt att med en gaffel, fastbunden på en humlestång, fiska upp det ena välsmakande äpplet efter det andra. Äppeltjuven var frikostig och delade med sig av fångsten, men varför vartenda äpple hade tre likadana hål, var en gåta, som tillsvidare förblev olöst.

Herrskapet Rylander flyttade rätt snart åter bort från bygden, men Kristina blev kvar i Darestorps prästgård. Det ansågs kanske ej riktigt passande, att prästgårdspigan deltog i ungdomens påskeldsfirande, så hon blev tillsagd att stanna hemma. Men Josef Ladds dotter gillade inte tvång. I förargelsen över förbudet eller kanske snarare för att väcka uppståndelse tog hon en stor halmkärve, satte upp den på en stör och tuttade på. Hela bygden samlades i tron, att det var en stor eldsvåda. Men då var braständaren väck.

Åren gick. Den unga flickan växte och blev allt starkare och smidigare. Hennes fröjd var att tävla med traktens unga pojkar i alla slags "idrotter"; fingerkrok, kappsprungning, hopp över gårdsgårdar och "stätter" m. m. m. m. Jag kan i detta samman-

hang nämna, att min äldste bror Emil var 19 år, innan han rådde på sin mor i fingerkrok.

I kapp med den kroppsliga livslusten blommade äventyrslystnad och romantik. Ej långt från Daretorps kyrka låg den mörka och dystra Ryskogen, genom vilken häradsvägen åt Vellinge socken framgick. Mitt på skogen, i närheten av vägen, fanns en stor, djup och alldeles rund grop, cirka 10 meter i diameter, sannolikt en s. k. varggrop. Enligt sägnen innehöll denna grop rika skatter, s. k. jordagods.

Varje midsommarnatt klockan tolv kom detta jordagods upp i dagen, kistans lock öppnade sig, och den som då passade på att kasta i något "mänskligt", helst "signat" föremål, kunde lägga beslag på skatten, för trollen kunde inte få igen locket och göra kistan osynlig igen.

"Dä lyster mej att se, öm dä ä sant!" tänkte prästgårdspigan. Alltså tog hon psalmboken i handen och smög tyst som en ande iväg till hålan i skogen midsommarnatten. Där satt hon och vaktade troget på skatten, ständigt redo att kasta psalmboken i kistan.

Tiden skred sakta framåt, men ingenting hände. Så småningom blev hon så sömnig, att hon inte kunde hålla ögonen öppna, och till slut måste hon ge upp hoppet om rikedom och traska hem igen. — "Men", brukade hon tillägga, när hon berättade händelsen för oss barn, "ja ä inte så säker, öm dä inte va' trölltu mä i spelt, ättersöm ja' ble så sömnir, för ja' hade ju inga klocka!"

Från prästgården i Darestorp flyttade Kristina 1871 till Elmeryd och året därpå till Huvudshem och stannade där ett år. Men högre upp ville hon och tog 1873 städsel som husa hos f. d. kronofogden J. J. Wennerbom på den lilla vackra herrgården Berga i Vellinga, där hon skulle komma att möta sitt öde i form av en rödskäggig stalldräng vid namn Gustaf Bromander.

Stalldrängen-kusken kom för att hämta den nya husan. Nyfikenheten var naturligtvis stor, och när matmodern i Huvudshem själv bjöd den främmande på kaffe i finrummet, glyttade pigorna i köket titt som ofta i dörren för att se, hur han såg ut. Rätt som det var, hördes en viskning från den piga, som skulle stanna kvar på gården: "Han ä musörter!" (d. v. s. öronen var spetsiga och låg tätt intill huvudet.) Påståendet var nog riktigt.

Berga var ingen stor herrgård men hade allt som hörde till:

drängar och pigor, torpare och statare, hästar och vagnar och grindvaktstuga. Det var ett förnämt herrskap, som residerade på den lilla herrgården. Hennes nåd befattade sig inte med hushållsbestyr. Ofta var hon med sin man bjuden på middagar och fester på de kringliggande herrgårdarna: Torp, Grimmestorp, Grimmened, Ettak. Eller kanske längre bort Dintestorp, Grims-
torp eller Tunarp i Sandhem. Det hände då emellanåt, att hon inför en sådan utflykt i blaserad ton yttrade: "Ack, den som finge bli hemma ändå!" Denna mer eller mindre ärliga suck retade i hög grad pigorna, som gärna hade varit i hennes kläder.

Vid sådana utfärder måste kusken Bromander vara parat: seldon och vagn skinande blanka och hästarna ryktade och trimmade. Medan herrskapet festade, undfågnades kuskarna i kök eller drängstuga. Men mest spännande var framkörningen för hemfärd. När budet kom, blev det en formlig kapplöpning om vilket ekipage som skulle hinna först fram till stora trappan. Bergakusken var merendels först eller bland de första. Kanske inte därför, att han var så särdeles snabb i handlaget, utan därför, att han, som han själv brukade berätta, i förväg hade tänkt ut och förberett varje handgrepp och gjort undan allt, som i förväg kunde göras.

Tjänstefolket hade också sina nöjen. I allmänhet bestod de väl av samling till dans och lekar, s. k. lekestüva, om lördagskvällarna då och då. Det var väl mest dans och vanliga sittlekar av olika slag. De något senare så populära folklekarna hade väl knappast trängt ned till allmogen vid denna tid.

Far var aldrig något vidare trakterad av dans, men mor var livlig och full av leklust. Hon fick sitt lystmäte, när hon dansade en hel lördagsnatt och efteråt upptäckte, att hon slitit ut ett par så gott som nya halvsulor. Det blev för dyrt! Från den stunden inskränkte hon dansen till minimum. Jag minns ej heller, att jag någonsin sett far och mor dansa. Det var väl också i allmänhet förbehållet de unga och ogifta.

Flickorna brukade bestå kakor och annat tilltugg, kanske ibland kaffe, och pojkarna spenderade vin. Brännvin var ju också en flitigt använd dryck bland männen. Mor nämnde vid något tillfälle, att pojkarna ibland hällde brännvin i vinet för att skoja med flickorna och försöka få dem druckna. Denna upplysning fick för undertecknad vid en senare tidpunkt en i viss mån tragisk men samtidigt för livet avgörande betydelse. Däröfver mera nedan!

Berga egendom, Velinga, Tidaholm.

Till sist ett par lustiga episoder från tiden på Berga. Det fanns vid denna tid en vida omkring känd luffare med öknamnet Stackarpen, beryktad för sin glupskhet och omåttlighet i mat och dryck. Han fick aldrig nog, och pigorna var utledsna på hans allt tätare besök. Men så en gång kom tillfället att mätta honom ordentligt. Det var slakt på gården och i köksspisens stod en stor kittel med korngryn, som skulle förvällas för korvstoppning. "Nu", tänkte pigorna. Det östes upp och sattes fram ett helt fat halvkokta korngryn. Stackarpen åt och åt och åt, tills varje skrymsla i hans mage var fullproppad. Då gick han helt belåten ut och lade sig i gräset för att vila och smälta maten. Så långt var allt gott och väl. Men om en stund sågs Stackarpen krypa som en mask i gräset, utstötande höga klagorop, bland vilka kunde urskiljas: "Gode Gud, lindra ett litet grun!"

De halvkokta grynen hade börjat svälla och hotade att spränga magsäcken. Det blev ju stor oro och uppståndelse. Men när faran efter några timmar kunde anses överstånden, förbyttes oron i löje, och Stackarpens bönerop blev ett ordstäv i bygden.

I köket på Berga regerade mamsell Maja Snäll över sina pigor med fast hand. En dag kom kammarpigan Ida in med stora mjöfläckar på ryggen. Då hördes mamsells förtrytsamma utrop: "Usch! Du

har vart hos stallarn! Gå genast å borsta å dej!" — På skoj och för att reta mamsell hade stallarn kramat om kammarpigan med sina mjöliga labbar. Men husan Kristina, som han börjat hålla sig väl med, aktade han sig noga för att "märka". — Episoden framkallar i minnet den gamla 8-tondedagspolskans ord: "Å hör du, Kari, var har du vari, du är så mjöli på kjolen din!"

Tillåt mig i detta sammanhang få peka på det märkliga förhållandet, att denna gamla uppslupna polska fått låna meter och rytm åt en av våra ståtligaste och allvarligaste dikter, Johan Olof Wallins "Dödens ängel", "I Adams barn, som av jorden födens och vänden åter till jorden om!" Detta exempel är för övrigt inget enstaka undantag. Många av våra mest sjungna och högt skattade psalmer och andliga visor har folkviseton eller slagdängerytm.

Från Berga flyttade min mor till Bäckgården i Vellinga. Vad var orsaken till den flyttningen? Kunde den frihetsälskande Kristina Ladd inte fördra mamsell Majas stränga regemente, eller var det den högre lönen, som lockade? Det var knappast en önskan att bli gift med en av de rika bondsönerna på gården, för de var långt ifrån tilldragande för en ung, levnadsglad flicka. Men kusken på Berga började i alla fall "dra öronen åt sej", i den mån det gick för en, som var "musörter"! Det blev alltså ingen lång sejour i Bäckgården. Efter ett halvår eller så hämtade Gustaf Bromander sin Kristina, och därmed börjar ett nytt avsnitt i denna krönika.

III

DET FÖRSTA HEMMET

För en ung man med två tomma händer var det inte lätt att sätta bo i 1800-talets Sverige. Att skaffa en egen torva var otänkbart. En enkel men dock relativt trygg utväg erbjöd soldatyrket. Så kom det sig, att kusken på Berga, Gustaf Bromander, bestämde sig för att "ta knektapänga", när han och Anna Kristina Josefsdotter-Ladd hade beslutat att bilda hjonelag.

Soldattjänsten i Stuguryds rote i Härja socken, Kåkindes kompani, Skaraborgs regemente, var ledig, och där skapades det första enkla hemmet. Det föreligger en viss likhet med Per och Kersti i dikten Värnamo marknad. Efter många års tjänst hade båda en sparad slant; mor cirka 150 kronor och far ungefär dubbelt. Att lägga undan dessa slantar hade inte gått utan sparsamhet och försakelse med tanke på den tidens löner.

Nu kom denna summa väl till pass och räckte till den första enkla uppsättningen av bohag och husgeråd, djur och redskap. Så flyttade de båda unga tillsammans på soldattorpet, brukade jorden, sådde och skördade under våren, sommaren och hösten 1876.

Bröllopsdagen bestämdes till den 27 oktober. Båda var ännu skrivna i Vellinga, men vigseln skulle äga rum i Härja prästgård, Bäckåkra. Ingen hade inställt sig på en stor bröllopfest, men dagen blev mer vardaglig än beräknat. Frostén satte in, och potatisen låg upptagen och oskyddad. Den måste "stibbas", d. v. s. läggas i en jordgrav och täckas med halm och jord. Så kom det sig, att brudgummen fick gå i hårt arbete halva dagen och knappt hade tid att tvätta av sig och byta kläder före promenaden till prästgården. Det blev ett smärtsamt minne hela livet för mor, som var mer lagd för det festliga än far, vilken framförallt såg till det nyttobetonade.

Äntligen färdiga blev det en rask marsch den 4 km långa vägen till vigselförrättaren, komminister Sandberg, sedermera kyrko-

herde i Sjøgersta och vitt omkring känd och högt skattad. Den 23-åriga Kristina var en grann brud med sitt rammsvarta hår, bruna ögon och purprade kinder, så prästens hänfödda utrop: "Å, vilken färg!", var förvisso befogat.

Efter vigseln blev det en liten bröllopsmiddag i soldattorpet med några närstående släktingar och vänner. Men när natten instundade, blev det en ny liten missräkning för den unga bruden. Hemmet ägde bara två bäddar och två täcken; ett vardagstäck och ett nytt, fint, avsett för brudsängen. Nu föreslog brudgummen, att hans mor Johanna och hans syster Maria, som skulle vara nattgäster, skulle få ta det nya täcket, vilket de gärna accepterade utan tanke på vad bruden skulle känna, när hon bröllopsnatten fick krypa ned under vardagstäcket.

Ett vackrare och mera bestående minne blev den lilla bröllopsgåva i form av penningar, som gästerna förärade de nygifta. För den inköptes nämligen vår familjebibel, som bär följande inskrift på första bladet:

"Denna heliga bok köptes för de pänningar jag af bröllopsgästerna som brudegåva bekom på vår bröllopsdag den 27 okt. 1876 och kostar 2 kr. och 25 öre."

Så följer namnförteckning över familjens medlemmar: far, mor och alla barnen i tur och ordning.

Nu började ett strävsamt liv för de nygifta, förvisso betydligt mer pressande än dräng- och pigttjänsten. Men att arbeta på sitt eget, det var något helt annat. Far var makalös att "hänga i" och outtröttlig i sin strävan att förkovra och förmera, och mor var en arbetsmänniska, som söker sin like. En fördel för dessa arbetsmyror, när det gällde att dra till stacken, var ju, att första barnet inte anmälde sin ankomst förrän i april 1879.

De två första åren var det väl lite ensamt för den unga soldat-hustrun på torpet, när mannen var på "möte" vid regementet. Hon kände sig kanske lite ängslig om nätterna i den gamla ödsliga stugan. Helt naturligt eftersom det berättades i bygden, att i stugan fordomdags bott en ensam kvinna, som med några års mellanrum fött två barn till världen, vilka hon bragt om livet och dolt under ett par lösa golvtiljor.

Men mor var ytterligt orädd och lät sig inte skrämmas i första

taget. Dessutom fanns det ju en del ganska närboende grannar, som snart blev goda vänner. Dit får i första hand räknas f. d. soldaten August Frid och hans hustru Johanna, med vilken familj en livslång vänskap knöts.

"Gamle Frid", som han kallades till skillnad från dåvarande soldaten "unge Frid", var en mycket charmerande man, full av historier och påhitt. Han hade säkerligen avgått ur knekttjänsten i förtid och var nu jägare, "djurläkare", auktionsropare m. m., m. m. Han försökte väl ibland att handgripligen tukta sin hustru, när han ansåg så behövt. Men där gick han bet. Hans storväxta och kraftiga Johanna krökte lätt ner honom. Först längre fram, när hon fött tvillingar och blivit försvagad av den besvärliga barnsörden, rådde han på henne, vilket han sedan skröt med i bygden.

Men det var alltid en spännande upplevelse, när "Gamle Frid" kom med jaktväskan på ryggen och dubbelbössan under armen. Vi barn var då dödligt nyfikna, innan vi fått reda på om han hade något i väskan. Jag minns en gång, att jag måste direkt fråga. Svaret blev den gången: "Nä, dä ä alldeles rensopat i buska. Ja har inte fått lössa ett enda skött." — Man måste alltid ta hans historier med en nypa salt. Ofta var de mycket skrytsamma under en låtsad blygsamhet. Ett exempel! Hans son Gusten hade varit i Amerika ett par år. När vi frågade, om han tjänat bra med pengar, fick vi svaret: "Inte har han la samlat nåra stora rikedomma, men nog har han, så han rer se ett pär rängda." Men för att inte bli missförstådd fortsatte han: "Ja, så ju ett pär tre tusen-lappa, når han bläddra i plånboka."

De närmaste grannarna var "Krusa-Johan" med familj och Johans landsvägs-luffande bror "Krusa-Pelle". Ett hundra meter längre bort i vägkröken upp mot gårdarna Stenbacken bodde "Dorsen" och "Dorsa-Tilda", ett präktigt folk. Längre upp låg "Kulis" stuga, bebodd av modern och dottern "Kulia-Fina". Denna Kuli hade fått sitt öknamn av den mycket stora puckel, som hon bar på ena sidan av ryggen.

Vi ska inte heller glömma "Brunsen" och "Brunsesa" efter gården Brunsberga. Brunsesa hade även vedernamnet "Trumma". Hon var nämligen liten och tjock, och dessutom brukade hon "palta" på sig ulldukar och schalar, så hon blev tjock som en trumma.

Detta gamla par minns vi barn med stor glädje. Mannen brukade förfärdiga "typper", små tuppar och hönor av trä, som han målade gröna, gula, röda och svarta, och gumman försåg "typpera" med kammar och stjärtfjädrar. ("Typpera" är ett lockrop på höns.) Gumman gick sedan omkring och sålde dessa djur och annat krimkrams i bygden, och i våra julklappspåsar, som mor brukade kasta in genom dörren på julafton, saknades aldrig dessa små trevliga ting.

"Trumma" var en gärna sedd kaffegäst på soldattorpet. Vi har i min hembygd det skämtsamma ordstävets, att om man råkar sätta kaffet i halsen, så man får hosta, då har värdinnan missunnat gästen kaffet. En gång satte "Trumma" kaffetåren i halsen, och när hon klarat strupen, kom följande besvikna konstaterande: "Dä trodde ja'de inte öm, Krestín!"

När far och mor var skilda åt under regementsmötena, fick de tillfälle att öva upp skrivkonsten, vilket de verkligen också gjorde enligt egen utsago. Men vid ett och annat festligt tillfälle fick hustrur och fästgör göra besök vid regementet. Den unga, vackra soldathustrun från Stugeryd väckte stor uppmärksamhet och fick många beundrare och uppvaktande kavaljerer, när hon virvlade omkring på dansbanan i sin granna kjol och röda strumpor. Det var inte utan att far blev svartsjuk, påstod mor, vilket han också motvilligt erkände.

Rotebönder har väl aldrig varit särskilt ivriga att fullgöra sina skyldigheter mot soldattjänstens innehavare, men i det här aktuella fallet var det kanske särskilt svårt att få ut tjänster och förmåner, för det allmänna talet gick snart i bygden, att knekten hade det bättre ställt än rotebönderna själva. För att slippa tjata om småting tog min far ut soldatens rätt i penningar, så långt detta var lämpligt och möjligt och skötte själv arbetet och underhållet av torpet.

Talet om uppsvinget på soldattorpet fick ju särskild fart, när knekten skaffade sig inte bara en utan två hästar. Detta har sin särskilda historia, som är värd att relateras, så långt utrymmet medger.

Före denna tid var Tidaholm varken stad eller köping. Där fanns ett par handelsbodas, en smedja, föregångare till Tidaholms bruk, samt några enstaka hus. Men så kom tändsticksfabriken Vulcan. En far till den i Uppland och vida omkring bekante

kaptan F. W. Kylberg på Vattholma kom i slutet av 1860-talet till Tidaholm och byggde Vulcans tändsticksfabrik åt friherre Hans H. von Essen på Helliden. Han blev sedermera gift med friherre von Essens äldsta dotter Else.¹

Maskinerna i den nya fabriken var inte av nutidens finurliga konstruktion. Man köpte upp virke från de närmaste trakterna av Hökensås; asp till själva tändstickorna och furu till lådorna. Tändstickorna gjordes med maskiner, och virket till lådorna (lådeverket) skars också ut med maskiner, som även pressade skårer eller veck i de tunna spånen. Men att vika ihop dessa skårade plån och klistra dem, så att det blev en lådstomme och en låda samt klistra på etikett och tändplån, det kunde inte maskinerna. Det skedde för hand av gummor och barn ute i de hundratals små stugorna, som låg utmed vägen mellan Tidaholm och Jönköping.

Där kommer de två hästarna in i bilden. Knekten Bromandér och hans hustru Kristina åtog sig att frakta lådvirket ut till de små stugorna och de färdiga lådorna tillbaka till Tidaholm, där de ävenledes för hand fylldes med de svavlade tändstickorna. Det var låga men tunga lass, när lådvirket, jämte en säck vetemjöl då och då, kördes ut, men lassen var skrymmande och lätta, när de färdiga lådorna kördes tillbaka. Inte alltid gick kanske allt vetemjölet åt enbart till klistring av lådorna. Det fanns så många hungriga munnar i stugorna, men något klagomål eller bråk hördes aldrig.

Det är lätt att inse, hur arbetsam och påfrestande denna körning var. Dag efter dag, i ur och skur, sommar och vinter. Men den gav ju en rätt god inkomst. Givetvis pågick väl inte körningen varenda dag men likväl så ofta, att de många flitiga händerna alltid hade fullt upp att göra. Soldattorpet Stugeryd i Härja var centrum och nattlogi. Därifrån gick färden ena dagen till Tidaholm och åter, andra dagen neråt Habo station och åter. Genomsnittligt cirka fyra mil pr dag.

När soldattjänsten krävde, att min far var på "Hea" vid Axvall, fick tillfällig skjutshjälp anskaffas. Likaså när mor hindrades av

¹ Det bör påpekas, att denne friherre Hans H. von Essen (1820—1894) var född på godset Kavlás ej långt från Tidaholm och blev en av förgrundsgestalterna i Vätterbygdens väckelserörelse. — Våren 1963 disputerade i Uppsala teol. lic. Per Erik Gustafsson på en avhandling med titeln "Hans Henrik von Essen och den nyevangeliska kolportörsverksamheten".

barnsbörd och barnavård. Ofta vikarierade då fars äldre bror Fredrik, som under åren 1876—1883 bodde med sin familj i Hackebo och Vädbäcken. Vissa år var också mors yngre syster Frida anställd som barnpiga eller "skjutsdräng".

Det gällde att äta något så när hyggligt på morron, när färden började. Sedan var en kopp kaffe i regel enda förplägnaden tills kvällsvard vankades vid hemkomsten. En kopp kaffe med dopp — så mycket man orkade — kostade på den tiden högst 25 öre på Tidaholm. Att sparsamheten satt i högsätet, därom vittnar följande råd från min mor till system Frida: "Ta mä de ett stöcke brö! Så kan du spara 25-öringen." Frida lydde rådet, och efter en kort tid hade hon sparat ihop till ett klänningstyg.

Ett par spökhistorier må förtäljas. Mor körde en kväll hem från Tidaholm med svåger Fredrik ett stycke efter. Mitt för Härja folkskola har man en vid utsikt över dalen in mot "pineroten". Plötsligt får hon se ett väldigt eldsken på slutningen på andra sidan dalen, där gården Lunsåsen ligger. Hon vänder sig om i förskräckelse mot den efterföljande skjutsen och skriker: "Se, Fredrik, dä brinner i Lunsåsen!" Så vänder hon blicken tillbaka mot eldsvådan men ser ingenting. Allt är svart. Fredrik såg ingenting. Nästa natt brann gården ned. Det var enligt mors åsikt ett s.k. varsel.

En annan gång for far ensam hem från Tidaholm. På ungefär samma plats, i sänkan nedanför skraddare Neros stuga, "Kattekröken", lät han hästen vila med det tunga lasset, innan han fortsatte uppför den rätt branta backen. Plötsligt får han se, att hästen börjar resa upp huvudet, högre och högre mot himmelen. Rätt som det är, sätter hästen full fart, och en bit upp i backen tar han plötsligt en våldsamt sväng åt vänstra dikeskanten, så att lasset håller på att välta. Sen går det i galopp uppför backen. Far var fullt övertygad om att han mött ett övernaturligt väsen, som hästen såg men inte han.

En annan som deltog i lådkörningen på egen hand, var den s. k. Låde-Alfrid i Brunsberga. Han fick ett sorgligt slut. På återvägen från Tidaholm körde han omkull på skogen mellan Madäng och Velinga. Om han suttit och somnat eller varit drucken eller det varit någon annan orsak, vet ingen, men han hittades ihjälklämd under lasset, som stjälpit mellan två granar. Det var alltid med en viss nyfiken rysning, som jag körde förbi platsen, när jag vid 13-årsåldern började köra ensam till Tidaholm.

Det var dock inte bara arbete och möda, resor och sparsamhet, som karakteriserade livet i soldattorpet Stuguryd. Det var även stunder av fest och väntade lyckliga tilldragelser. En sådan var första sonens ankomst den 13 april 1879. Hans namn blev Karl Emil vid dopet den 15 i samma månad. Här gick alltså farfaderns namn igen. Faddrar blev f. d. soldaten August Frid i Björkelund och hans Johanna.

Att Anna Kristina var glad åt sin förstfödde är självklart, i synnerhet som han blev hennes mest trogna avbild både till utseende och lynne och växte upp till en gladlynt, godhjärtad och ståtlig man. Farmor Johanna tyckte sig se, att pojken liknade sin far, och var alltså överförtjust. Faderns stolthet och glädje tog sig rörande uttryck. När pojken var endast några veckor gammal, suckade fadern: "Om han ändå vore så stor, så han kunne äta pepekaker!" När denna fromma fadersönskan längre fram kom på tal, skämtade vi alltid med far och sa: "Nu har du så många päjka, så nu kan du köpa hüre många pepekaker du vell!"

Farmors ovan nämnda förtjusning över sonsonens utseende varade likväl inte länge. När hans likhet med modern efter något halvår klart framträdde, utbrast hon vid ett tillfälle: "Nådenes Gud, va päjken voxet ifrå se! Förut va' han så levane vacker, precis lik far sin. Nu ä dä bara mora!"

SOLDATEN BLIR HEMMANSÄGARE

Min far omfattade egentligen aldrig krigaryrket med någon varmare kärlek. Knekttjänsten var och förblev för honom en nödfallsutväg, en möjlighet att bilda familj och sätta bo. Hans strävan inriktades hela tiden på att få något eget, en egen torva att utvidga och förbättra.

När det därför blev fråga om befordran till korpral, måste ett avgörande fattas. Hade han väl stigit i graderna, vore han mera bunden för framtiden. Det anordnades en kurs för lämpliga kandidater för korpraltjänst och ett slutprov anställdes. Far beslutade göra ett tillräckligt dåligt prov för att på så sätt slippa undan. När provet var slutfört och granskat, ställdes truppen upp. "Jag tror det gick dåligt för Bromander", sa' kapten. "Ja, dä velle inte löckas för me", sa' far. "Ja, jag tror, att Bromander tyckte det var likaså bra det", utlät sig kaptenen lite syrligt.

När sedan i framtiden jag och flera av mina syskon fick lyckade resultat i våra studier, brukade far ofta med stor entusiasm utropa: "Ja, dä kan I räkna er på att om ja hade fått studera i min ungdom, så skulle ja mä ha gått långt!" — Om han då skämtsamt påmindes om att han inte ens kunde klara en korpralexamen, blev han full av iver att dra hela historien och sluta med att säga: "Va' sa' kapten? Dä ä å lägga marke te dä!"

År 1885 yppade sig ett tillfälle att komma över en liten gård. Mörkhult var till salu för ett pris av 3.400 kronor. Gården ligger cirka 8 km sydost om Härja kyrka utmed landsvägen Falköping—Jönköping. Den utgör 1/8 mtl med en areal av 215 tunnland, därav 15 tld sjö, cirka 7 tld åker (då för tiden) samt för övrigt ängs- och skogsmark.

Ordet hult betyder i fornsvenskan skog, egentligen lövskog, och ingår i många ortnamn. Namnet Mörkhult tyder alltså på att det fanns rikligt med lövskog och givetvis även annan skog. Detta

har besannats. Gårdens värde ligger i skogen, som har varit en stor rikedom.

Arealen bildar nära nog en cirkel med någon tillplattning åt söder. Sjön heter Svedsjön och genomlöpes av en å från vattendelaren vid Stenbacken. Den bär namnet Svedån och utmynnar i Vättern. Av sjöns cirka 25 tld hör 10 tld till den nu ödelagda gården Alsberg. I öster följer gårdens ägor landsvägen, men då bebyggelsen ligger i mitten av cirkeln, blir det 1 km backig och stenig väg upp till själva gården.

Mörkhult hade under en följd av år ägts av friherren Hans H. von Essen på Helliden invid Tidaholm och under tiden bebotts av arrendatorer eller förvaltare. År 1885 var von Essens f. d. förvaltare Vennberg ägare till Mörkhult i likhet med så mycket annat av von Essens egendom.

Det var ju egentligen skogen, som hade något intresse, och innan gården nu såldes, skulle skogen avverkas. Likväl skulle så mycket skog lämnas kvar, att det räckte till husbehov samt för uppförande av nödiga byggnader. Det fanns nämligen endast en rätt stor men gammal och bristfällig mangårdsbyggnad samt en liten stallbyggnad, innehållande häststall och en liten hölada samt vid gaveln ett vedskjul med snedtak.

Det var ju för knekten Gustaf Bromander och hans Kristina ett mycket betydelsefullt avgörande och samtidigt vågsamt företag detta beramade gårdaköp. Natt och dag grubblade de och diskuterade möjligheterna att klara upp det hela. Det gällde att överta ett hypotekslån på 2.000 kronor samt att betala 1.400 kontant. Den summan beredde ingen särskild svårighet, för nu kom de sparade slantarna från lådkörningen väl till pass. Men det skulle också byggas; i första hand en ordentlig ladugård. Det kan beräknas, att far och mor vid detta laget hade sparat ihop cirka 2.500 kronor under de nio gångna åren sedan giftermålet. En inte föraktlig summa på den tiden.

Vid köpehandlingarnas upprättande fick far användning för hela sitt sluga "bondförstånd", då det gällde att få så goda villkor som möjligt och inte bli lurad på något sätt beträffande det rent formella. När han var missbelåten med villkoren eller med formuleringen i något avseende, skyllde han på att han inte förstod innebörden och fick då förklaringar och framförallt tid att tänka över saken och tillfälle att framlägga förslag om ändringar.

De närmaste fem åren blev om möjligt en arbetssammare tid än någonsin. Min far var fortfarande knekt och hade således både knekttorpet och den nyinköpta gården att sköta. Lådkörningen fortsatte. Men framförallt: byggnadsvirke skulle fällas, framforslas, skrädas och sågas och en ny och ordentligt tilltagen ladugård byggas i Mörkhult 1885.

Byggnaden fick följande mått: 44 alnar lång och 16 alnar bred. Den innehåller i västra änden ladugård med bås för åtta nötkreatur samt kalv- och fårkättar. Vidare två stora lador med en rymlig loge emellan samt längst åt öster vagnbod med sommarsvinstia. Över ladugård, loge och vagnbod inreddes rymliga rännan för hö och halm m. m.

Det fanns de som tyckte, att far byggde alltför stort, men han tänkte på framtiden. Ett och annat smådeord fick han uppbära. Gustaf Blomqvist i Svalefjäll, ägare till en rätt stor bondgård, yttrade en gång: "Du tar te så pass stort, så ja' kunne få rum mä min lelle gröe i ett hörn mä."

Far hade att bekosta allt virke samt spik och beslag m. m., men själva uppförandet överläts åt ett byggarlag på fyra personer med gamle "Esken" i Eskeråsa i spetsen. I laget ingick även fars svåger Alfred Svensson i Lilla Kråkeryd. Entreprenadsumman belöpte sig till 900 kronor.

Under byggnadsarbetet inträffade en episod, som kunde ha fått allvarliga följder men som i stället gav upphov till en rolig historia. Takläggningen pågick. Byggnadschefen, gamle Esken, befann sig högt uppe vid takåsen, då han förlorade fotfästet och gled utför det nylagda spåntaket och rullade ned på byggnadsställningen. Därifrån ramlade han av farten direkt i backen dock utan att göra sig illa. Hans stillsamma kommentar var endast: "Nu går dä an å hålla!" — Så uppkom ordstävets: "Nu går dä an å hålla! sa' Esken."

Låt oss nu ett ögonblick intressera oss för familjens tillväxt och inte bara följa den ekonomiska utvecklingen! Den 28 sept. 1881 föddes en son nummer två, som i dopet fick namnet Axel Gustaf Emanuel. Men redan den 5 okt. samma år avled han "av slag".

Sedan dröjde det till den 23 okt. 1883, innan nästa pojke uppenbarade sig. I dopet dagen efter födelsen erhöll han namnet Gustaf *Hjalmar* Severin. Faderns namn återkom alltså men icke som tilltalsord. Att återupprepa namnet Axel vågade sig föräldrarna tyd-

ligen ännu inte på. Som faddrar fick broder Hjalmar faderns bror Fredrik Bromander och hans hustru Klara, som då ännu bodde i Vädbäcken.

Den äldste sonen hade ärvt sin mors både utseende och lynne. Det måste då anses rättvist, att den sistkomne blev en avbild av fadern. Så var också förhållandet, då det gällde lynnet. Hans utseende röjde en viss tveksamhet. Det blev både far och mor i en person. Mors svarta hår och fars blå ögon var en kombination, som kanske blev orsak till att han alltid ansetts som den fagraste i barnkullen.

I detta sammanhang kan det vara lämpligt att påpeka, hur rättvist arvsanlagen har fördelats bland oss sju barn, om jag nu går händelserna lite i förväg. Tre stycken är svarthåriga och brunögda som mor, nämligen Emil, Sven och Emmy. Tre är ljushåriga och blåögda eller gråögda liksom far, nämligen undertecknad Axel samt Anna och Josef. En är som vi nyss sett halvt om halvt. Alltså tre och en halv av var sort. Rättvisare fördelning kan man inte fordra, om därtill lägges, att de mörka också i allmänhet ärvt mors lynne och de ljusa fars temperament.

AXEL NATANAELS BARNDOMSÅR

1. De första barndomsminnena.

Hemmansägaren Gustaf Bromander hade installerat sig med sin familj i den gamla stugan i Mörkhult. Den nya ladugården stod färdig. Den första skörden var bärgad, och vintern gjorde sitt inträde. Det blev en lång och svår vinter, en "vargavinter" hela landet över. Det ena yrvädet avlöste det andra. Natten till den 17 mars 1886 blev värre än någon föregående. Far hade kommit hem på kvällen från Tidaholm, uttröttad av den långa resan. Han gick till sängs för att njuta en välbehövlig vila.

Men vilan blev inte lång. Efter ett par timmar väcktes han av mors ängsliga röst: "Ja' tror du blir tvongen å fåra ätter barnmorska!" — Ja, så stod det till, och bråttom blev det att komma i kläderna och spänna för igen. Då var det gott att vara 35 år och härdad i allehanda strapatser. Då kändes det tryggt att ha den unga, starka hästen Fuxen framför släden. Ner över skogen, där vinden inte låg på så hårt och där snön hade fallit jämnt, gick det väl an. Men i Flittereds "drever", där snödrivorna låg jämns med gårdsgårdsstörarnas toppar, där gick det inte längre. Då fanns ingen annan utväg än att riva ned gårdsgårdarna och köra på gårderna, tills det blev möjligt att komma in på vägen igen och fram till målet någon km längre fram vid Gustaf Adolfs kyrka. En barnmorska måste vara beredd på vad som helst. Hon tvekade inte att följa med. Så kunde hon fram på morgonen hjälpa fram en ny medborgare till livet. För den resan för mors och min skull är far stort tack värd!

Den 20 mars döptes nykomlingen och fick namnen *Axel Natanael*. Faddrar blev "Jordägaren Joh. Alfr. Svensson och hustru Maria Bromander La Kråkeryd." Jag har alltid haft en viss förkärlek även för det mera ovanliga namnet Natanael och hoppats

att i någon mån kunna motsvara dess betydelse och bibliska förebild.

Första tiden blev en prövningens tid för familjen. Ungen skrek natt och dag, och man fick turas om att bära och trösta honom. Min morbror Otto, som då var dräng i Mörkhult, var ung och stark och vandrade i marschtakt fram och tillbaka på golvet med skrikhalsen i famnen, har man berättat mig. Mormor Sara var också hemma ett tag och delade bördan. Det påstås, att hon ursäktade mig och sa', att det ingenting gjorde, att jag skrek, "för han är ju så vacker, pójken." Men det är ju vanskligt att lita på en mors eller mormors utsago i sådana ting. Ett faktum var dock, att jag hade en ovanligt rik hårväxt, så långt och tjockt hår, att det kunde "skelas" (benas) redan från födelsen. Numera har den benan blivit ovanligt bred, det måste jag medge.

Hittills har jag fått lita till hörsägner beträffande barndomsminnena, men fr. o. m. sommaren 1888 kan jag lägga mina egna personliga hågkomster till grund. Denna sommar gästade hela familjen farbror Fredrik och faster Klara i Hallebo i Habo. Vi åkte efter den vackra hästen Fuxen men i en lånad fjädervagn, eftersom vi inte hade någon egen. Jag var vid den tiden 2 $\frac{1}{2}$ år, men jag har tre klara minnesbilder från den resan.

Vi hade att åka över en bro, som far ansåg osäker. Alltså måste han och mina två äldsta bröder stiga ur. Endast undertecknad samt mor med 6-månadersungen Sven Johan i knät fick sitta kvar i vagnen över bron. Vi låg över natt i Hallebo, och följande morgon ramlade jag utför den höga trappan från övre våningen. Den tredje minnesbilden är den klaraste. Jag kom ut genom farstudörren, och jag ser ännu fullt klart för mig som en kamerabild mina två manliga kusiner i 18—20-årsåldern sitta på ett gungbräde utmed stugväggen och spela handklaver.

Namnet Fuxen har för mig haft ett barndomens skimmer över sig. Men den starka och vackra hästen såldes snart nog uppåt Askersundstrakten, så jag fick aldrig riktigt lära känna den. En gång höll han likväl på att ställa till tragedi. Det var sent på hösten 1885. Far och mor färdades neråt Habo med lådvirke som vanligt. Vid en järnvägsövergång måste de stanna för tåget. Far, som körde först med Fuxen, gick fram och höll honom vid betset för att lugna honom. Men hästen blev det oaktat vettskrämd, reste sig kapprak i skacklarna och sökte med hovarna slå ner sin

husbonde för att bli fri. Far sprang över åt andra sidan vid an-fallet. Detta upprepades gång efter annan, och far fick löpa som en skottspole fram och tillbaka under hästhovarna. Mor satt stel av skräck och åsåg kampen. Allt avlöpte dock lyckligt.

Under sannolikt cirka 25 år hyste mor likväl oro för följderna av denna dramatiska kamp, som hon ofta berättade om för oss barn. Enligt gängse tro kunde nämligen ett väntat barn ta skada av en så uppskakande händelse, och denna skulle då visa sig lika många år efter födelsen som grossessen hade varat i veckor. Jag försökte utfråga mor, när detta event. skulle inträffa, men det vägrade hon att tala om. — En av mina skolkamrater, Ernst Johansson i Kråkeryd, hade alla fingrarna på ena handen avklippta. Det sades, att maken-fadern en gång i hastigt mod slagit igen dörren, så hustrun fått fingrarna emellan. Vår tids människor skrattar åt sådan övertro. Den tidens allmoge skrattade inte.

Jag antydde, att jag hade fått en liten bror. Ja, den stackarn föddes den 29 februari 1888, så hittills har han endast kunnat fira 17 födelsedagar. Han döptes den 2 mars och fick namnen Sven *Johan* Birger. Faddrar blev hans farbror och namne Johan Bromander i Stuguryd och hans hustru Anna Sofia Johansdotter.

Namnet Stuguryd bör observeras. Far hade kvar knektjtjänsten och torpet ännu ett par år men hade sin yngre bror Johan som brukare där. Denne hade gift sig 1884 med den tio år äldre Anna Sofia Johansdotter, som dessutom före äktenskapet fått två oäkta barn. Men dessa nackdelar uppvägdes av två bestämda fördelar. Anna Sofia var en ståtlig och charmfull kvinna och kunde dessutom tillföra boet ett kapital på kronor 800:—. En dylik summa var ingen slant att förakta på den tiden. Dessa 800 utgjorde kon-tantersättning för det första barnet, en gosse, som råkade avlida tämligen snart. När andra barnet Jenny kom till världen, var barnafadern försiktigare och betalade ut underhållet år för år. Denna styvdotter Jenny Sandberg blev familjen Johan Bromander till mycken glädje och ett gott stöd i framtiden.

Min yngre bror Sven Johan Birger kallades de första åren för Johan. Sedan blev det under ett antal år Sven-Johan och därefter helt enkelt bara Sven. Vi har haft mycket gemensamt han och jag fast så helt olika både till utseende och lynne. I lek och ras, i glädje och sorg höll vi samman.

Men låt oss återgå till barndomsminnena! Sommaren 1889 för-dystras av en liten mörk minnesbild. Bror Johan, som var cirka 1½ år, skulle sova middag, och den 2 år äldre Axel Natanael till-sades av mamman att vagga honom till sömns. Det blev en tung plikt. Vaggan gick, men pysen ville inte somna. Ute sken solen, och 6-åringen Hjalmar sprang utanför och lekte av hjärtans lust. Jag minns, hur han kastade fötterna högt i luften av glädje. Vil-ken orättvisa!! Då brast tårarna fram hos Axel Natanael. Han vaggade och grät, grät och vaggade, och vaggången, som han för-sökte sjunga, blev endast till ett ömkligt klagande: "Joan — Joan — Joan!" — Det slutliga förloppet har jag däremot fullständigt glömt.

En annan minnesbild, kanske på hösten samma år. Vi satt och åt frukost. Plötsligt slog en väldig tjädertupp ned i den stora björ-ken ett 50-tal meter från stugan. Fars remmingtongevär stod i vrån. Det blev tal om att skjuta tjädern, men ingenting skedde. Far hade säkert inga skarpa skott. Inte heller hade det varit så lätt att skjuta tjäder med kula på det avståndet. Jag har själv försökt senare i livet och misslyckats i detta fall.

Låt mig berätta en komisk-dramatisk händelse, kanske ett år senare. Jag minns inte i detalj den gamla mangårdsbyggnaden, men så mycket är visst, att den bara hade en ingång. Från den mörka farstun ledde en dörr till den stora stugan, en till det mörka och smala köket med den stora bakugnen, sannolikt en dörr till en liten kammare samt en öppen trappa till vinden. I storstugan in-vid dörren till köket fanns en stor lår för ved, en s. k. vedskrump. Byggnaden var mycket gammal och förfallen och full med råttor och råtthål.

Nu till historien! Från ett hål invid den stora spisen brukade råttorna om nätterna springa över golvet och klättra upp i ved-skrumpen, där ben och andra ätbara saker kanske kastats ner. Särskilt en stor råtta störde ständigt nattron för mor, varför hon gång efter annan sökte smyga upp och täppa till rått hålet, och på så vis få fridstöraren fast. Men råttan var alltid först vid hålet.

En natt ilsknade mor till alldeles särskilt, rusade upp med bul-ler och brak och kastade en underkjol över hålet. Råttan blev så skräm-d av oväsendet, att hon stannade kvar i skrumpen. Hela familjen vaknade naturligtvis av uppståndelsen. Nu gällde det att röja veden ur skrumpen och slå ihjäl råttan. Men hon hoppade

upp och sprang in under fars och mors säng. Kattan hämtades i köket och gick genast till angrepp, men råttan satte sig på bakbenen och fräste, så kattan vågade sig inte på henne. Där låg vi alla fyra pojkarna i bara skjortan på golvet och följde med lysande ögon det spännande skådespelet.

Då sa' mor till far: "Du får hämta katten i laggårn!" Så skedde. Om några minuter kom far med den stora grå hankatten på armen. Han var knappt nedsläppt på golvet, förrän han fick väderkorn på råttan. Några långa språng, ett ömkligt pip och ett krasande ljud. Så var skådespelet slut.

Den gamla stugan skulle byggas om, men det höll på att bli tidigare än beräknat. Att vara rädd om elden var lagen nummer ett hos våra fäder. Därför stod alltid en stor stege upprest mot det gamla spåntaket på stugans baksida. Det var en het sommar dag. Mor hade tänt på för bak i den stora ugnen. Gnistorna rök upp genom den vida skorstenen. Hon blev ängslig och gick ut för att titta sig omkring. Då såg hon en liten eldslåga, stor som en femöring på det torra spåntaket. Hon skrek i högan sky: "Ellen ä lös!" Så sprang hon in, hämtade en hink vatten, klättrade upp på taket och slog vatten över eldhärden, som nu var stor som ett grytlock.

Far arbetade på Häggagärdet, ett par hundra meter från stugan. Jag ser honom så klart, som om det varit i går, hur han kom springande. Han fäktade med armarna och vaggade med kroppen åt sidorna, men tycktes inte komma ur fläcken. Men bara 50 meter upp i backen ovanför stugan höll vår dagakarls Bratt på med nyodling. För honom gick det fortare att komma ner, hämta vatten i källan på gården och klättra upp på taket igen. Mor hade sjunkit ihop. Benen ville liksom inte bära henne. Men när far väl kom, hade hon hämtat sig och kunde ge råd: "Spring upp för trappan till vinden med en hink vatten!" Han lydde. När han kom dit upp, brann det friskt under spåntaket. Men elden dämpades märkbart, när han slängde upp vattnet i taket. Med en brandman på var sida om taket kunde elden snart bekämpas.

2. Den gamla stugan blir för trång.

Familjen hade fått ytterligare tillökning. Den 15 maj 1890 föddes den första flickungen, och därmed var pojkarnas rad för tillfället bruten. Den lite fräkniga och rödhåriga tösen, sin fars avbild, fick i dopet den 18 maj namnen *Anna Sofia Axelia*, men i dopboken blev det skrivet *Axelina*, så det namnet har hon ju fått finna sig i som tredje namn. Men hon fick inte bara en viss namnlighet med mig utan fick också låna mina faddrar: "Johan Alfred Svensson H. Maria Sofia Bromander, Kråkeryd."

Om jag skrek hela första året, kanske bara av elakhet, så var denna min syster sjuk hela första levnadsåret. Någon läkarhjälp var det ju inte fråga om — allmän sjukförsäkring var inte införd på den tiden. Till slut beslöt sig dock far att rådfråga en klok gumma i Dalum, cirka tre mil fågelvägen. På slingrande stigar och småvägar vandrade han iväg en morgon och var hemma dagen därpå på eftermiddagen. Men då var flickan redan frisk. Under natten hade hon stött upp lite blodblandat var, en fläck på örn-gottskudden så pass stor som en femöring, och från den stunden var krämporna borta.

År 1892 blev ett märkesår i Mörkhults historia. Då ersattes den gamla förfallna stugan med två nya manbyggnader, en större och en mindre, en s. k. drängstuga jämte bryggghus. Sommaren 1891 och vintern och våren 1892 ägnades åt att framskaffa byggnadsmaterial. Gamla stugans virke användes ju, så långt det var dugligt. Första åtgärden blev alltså att riva denna byggnad. Men var skulle familjen bo och var skulle maten för det elva personer stora hushållet lagas och ätas? Jo, de två spiltorna i stallet blev familjens bostad. Spismuren med den höga skorstenen fick stå kvar vid rivningen. Där fick mor laga maten och sedan även duka fram i det fria. Hon var ofta rädd, att den gamla skorstenen skulle ramla omkull. När hon tittade uppåt himmelen, tyckte hon alltid, att den började svikta och falla över henne.

Så snart lillstugan var under tak och spis murad, fick mor flytta dit matlagningen och springa där på lösa bräder. Den gamla skorstenen stod dock fastare, än någon hade trott. Jag minns, hur byggarbetarna arbetade och bände med spett och hävstänger, innan den i hela sin längd störtade omkull med ett brak.

Sedan började uppförandet av den större stugan med veranda och huvudingång åt norr med den vidsträckta och vackra utsikten över dalgången och bygden. Köksingången med farstu och vedskrupp lades åt väster. Byggnaden innehöll storstuga, stor förstuga, kammare och rymligt kök samt skafferi. Far hade räknat med två ordentliga rum i övre våningen, men byggets ledare räknade fel på virket, så därtill räckte ej höjden till, till stor grämselse för både far och hela familjen under kommande år.

När man tänker tillbaka på den tiden, är det alldeles ofattbart, vilken arbetsintensitet far och mor utvecklade. Vi hade varken dräng eller piga. Far fick sköta gården och virkesanskaffningen till bygget. Mor hade ett hushåll på elva personer; fyra byggare i maten, man, hustru och fem barn, varav den minsta endast två år. Dessutom vissa tider två murare.

Men inte nog med det. Alltsedan den stora skogsavverkningen, då gården köptes 1885 växte det rikligt med smultron och hallon på skogsfällena. Greve Posses sommarställe, Råsbäcken, låg en halv mil från Mörkhult, och greven hade betingat sig att under hela bärtiden varje sommar erhålla, hemburet till Råsbäcken, en kanna smultron respektive en kanna hallon pr dag. Smultronen betingade ett pris av 75 öre kannan och hallonen 50 öre. En kanna det-samma som 2¹/₂ liter.

För att klara denna leverans måste mor stiga upp varje morgon klockan fyra för att hinna plocka det bestämda måttet, smultron på försommaren och hallon på eftersommaren. Klockan sju skulle arbetsfolket ha första målet. Så skulle barnen skötas, korna mjölkas och frukosten vara färdig klockan nio. Vem bar iväg bären? Jo, min äldste bror Emil, som då var 13 år, fick varje dag traska vägen över skogarna till Råsbäcken och hem igen. Som hjälp och sällskap hade han sin yngre bror Hjalmar, ej fyllda 9 år. Hjälpen var väl inte så stor, och sällskapet klickade också ibland, för den gänglige 13-åringens snabba ben och 9-åringens korta och tjocka kom ofta i otakt, och avståndet mellan dem blev stundom en smula för långt, och då blev det gråt och jämmer.

Jag måste berätta ett par episoder, som gäller mig själv, som väl annars inte var någon huvudperson under denna arbetsfyllda sommar. Familjen hade alltså häststallet som sovrum. En morgon tycktes alla ha kommit iväg ovanligt tyst och stilla, för jag fortsatte att sova i lugn och ro i den tysta och fridfulla sov-kammaren,

50 meter från det bullrande arbetslivet. När jag omsider vaknade, kändes det så ovanligt tomt i magen, så jag kom kvickt i kläderna. Uppkommen till lillstugan fick jag till min förskräckelse veta, att klockan var halv tolv. Då hade jag ju förlorat två mål. Alltså ville jag prompt ha mat. Men mor sa: "Du får vänta te meddan!" Det tyckte jag var väldigt hårt sagt, det minns jag. Men om jag verkligen fick vänta en halvtimme eller en timme, det minns jag däremot inte.

En annan historia! Vi hade en snäll och stadig kalv, som vi pojkar brukade roa oss med att rida på. En satt på ryggen, och en gick bredvid och höll i ryttaren, så han inte skulle ramla. Efter en sådan ridtur kom jag en dag stolt och glädjestrålade upp till lillstugan och berättade för murarmästaren J. Svedbom och hans hantlangare, att jag hade ridit på kalven.

"Nej! Så va dä inte", sa Svedbom, "du re inte på kalven, utan kalven re på de!" "Nähä!" försäkrade jag, "ja re på kalven!" "Nu sa du inte ljuga!" sa Svedbom, "ja så lä, att kalven re på de!" Ett ögonblick stod jag häpen inför en sådan lögnaktighet. Sen brast det ur mej: "Ä, vet hut å skäms!"

Jag förstod ju genast, att jag sagt något galet, så jag stack som en pil ut genom dörren. Där mötte jag mor. När hon hörde de våldsamma skrattsalvorna inne i stugan, undrade hon, vad som stod på. Då berättade Svedbom hela historien. Mor ville genast ge mig en avbasning. Men Svedbom sa: "Nähä, du rör inte päjken! Dä va mi skull. Ja retas mä'n."

Bostadsbygget blev ju inte fullt färdigt 1892. Sommaren året därpå var ännu inte ordentligt golv inlagt i kammaren, utan man fick gå på lösa plankor. En dag kom mor in där och fick se en stor orm ringla fram över golvet. Han hade tydligen tagit sig in genom lufthålen i stenfoten och upp genom de stora springorna mellan plankorna. Mor rusade ut i köket efter en stor vedklubb och knäckte ryggen på honom. Sedan fick far ta hand om reptilen. På grund av vad jag ovan berättat, ville mor inte stifta närmare bekantskap med den krälände varelsen, eftersom hon väntade tillökning i familjen inom kort.

På eftersommaren brukade vi pojkar sova i höladan. Där var det luftigt och friskt i det doftande höet, mjukt och varmt. Sent en kväll, natten till den 21 aug. 1893, kom far och väckte Emil,

14-åringen. Vi hörde, att han mumlade något om att gå och hämta "Fridesa", som bodde en 4 km uppåt socknen invid vårt gamla hem Stuguryd. Se, Gamle Frids Johanna var liksom mannen lite doktorsaktig. Men saken angick ju inte oss, så vi somnade med samma igen.

På morron kom förklaringen. Vi hade fått en andra syster, svarthårig och med bruna ögon, en trogen avbild av sin mor. Det var hon som blev skönheten nummer två i barnkullen. Hjalmar var ju den första som bekant.

Den 17 sept. döptes den nyfödda och fick namnen *Emmy* Sara Josefina. Hos denna avkomling gick alltså både mormors och morfars namn igen. Fadrdar blev hemmansägaren, den vittbereste gårdfarihandlaren Johan Johansson i Kråkeryd och hans hustru Johanna Christa Carlsdotter. Mor Johanna var en av de två i socknen, som titulerades "Kära Mor".

VI

SKOLGÅNG

1. Småskolan.

En mera fullständig skolhistorik faller utom ramen för denna krönika. En del glimtar från 1800-talets senare del kan likväl vara motiverade.

Min fars förut omnämnda sex veckors skolgång omkring 1860 visar, att den obligatoriska folkundervisningen ännu låg i sin linda. Först omkring 1870 erhöll sannolikt socknen sin första fast anställda lärare, nämligen Johan Peter Södergren. År 1871 omnämnes han i skolkassans räkenskaper med en lön av 430 kronor. Denna steg sedan år från år och uppgick 1901 till 1,000 kronor kontant ett för allt. Däri ingick då lärarelön, organist- och kantorslön samt ersättning för kofoder. Dessutom hade han bostad och vedbrand in natura.

År 1873 omnämnes en manlig småskollärare A. W. Källander med en lön på 170 kronor. Året därpå var en småskollärarinna Eva Mattsson anställd. Lön 150:—. Paulina Theorin fick hela 200 kronor 1876. Thilda Brodén finner vi som lärarinna 1879. Hon tycks ha stannat till 1885, då Fredrika Karlander, som var min lärarinna 1893 och en del av vårterminen 1894, uppträder på scenen. Lönen för lärarinnan i småskolan steg så smått med åren och utgjorde vid sekelskiftet 300 kronor jämte bostad och vedbrand.

I min födelsesocken Härja fanns det egentligen bara en ordentlig skolanläggning, belägen ungefär mitt i socknen, där häradsvägen till Tidaholm då avgrenade sig från stora landsvägen. Den benämndes Härja folkskola och hade både folk- och småskoleavdelning. Men för väglängdens skull var småskolan delad på två stationer, en vid folkskolan och en cirka 4 km neråt socknen vid Stenäng, där denna avdelning var inrymd i ett där beläget missionshus. Skolvägen till Stenäng blev för de längst söderut boende

ändå cirka 5 km. Skolvägen norr ifrån till Härja folkskola var cirka 4 km. Barnen i Bosarps by, som låg längst bort åt Sandhem till, brukade nämligen besöka skolan i grannsocknen Utvångstorp.

Lärarinnan i småskolan hade alltså att alternera mellan de två rotarna med undervisning varannan dag på vardera stället, alltså varannandagsläsning för barnen. För folkskolan gällde samma förhållande, alldenstund folkskolans fyra klasser, klass 1—4, som de då benämndes, var uppdelade på två avdelningar.

Härja folkskola, byggd på sin nuvarande plats 1883, var en för den tiden ganska förnämlig anläggning med en mycket stor folkskolesal, en mindre sal för småskolan samt en bostad om 3 rum och kök för läraren. En stor tambur, gemensam för skollokaler och lärarebostad, upptog mitten av bottenplanet. Därifrån gick dörrar till folkskolesalen och småskolesalen, till lärarens rum samt till dennes kök. Dessutom stor öppen trappa upp till övre våningen, där lärarinnans bostad på 1 rum och kök var belägen.

Folkskollärare Johan Södergren, som samtidigt var klockare och organist, var troligen från början ensam lärare i de två rotarna. Skolan i centrum var då inrymd i en byggnad, som låg i vägkorset mitt emot den senare anläggningen. Under något år var Södergren dessutom jordbrukare och arrenderade då Äртеbergs lilla kronohemman, där han också var bosatt. Det ansågs inte ha slagit så särdeles lyckosamt ut.

Härja folkskola var byggd på mark, tillhörig Grimmestorps herrgård. Det ganska stora skol- och trädgårdsområdet var från början en ofruktbar sandhåla. Här skapade Johan Södergren med mycket arbete och stora kostnader en utomordentligt vacker ehuru föga givande trädgård. Detta intresse för trädgårdsskötsel sökte han under sin lärareverksamhet också inympa i sina elever. Men otack är världens lön. Hans vackra anläggning blev en gång utsatt för svår vandalisering. I övre hörnet av trädgården fanns en förtjusande dunge med unga lärkträd. En morgon befanns de flesta av dem stå där med avbrutna toppar.

Läsåret sammanföll med kalenderåret. Skolan började någon gång i februari och slutade framåt jul med en viss tids uppehåll under sommaren. Skoldagen i folkskolan räckte från 9 fm till 3 em med 1 timmes middagsrast. I småskolan var ju lästiden något kortare. Någon slöjd eller fortsättningsskola förekom inte.

Härja folkskola. Gaveln med folkskolesalen.

Foto: Författaren.

Den 17 mars 1893 fyllde Axel Bromander 7 år. Det var en betydelsefull dag, när jag cirka en månad tidigare stegade iväg till Stenäng för att enrolleras som studerande och på allvar börja njuta av frukten på kunskapens träd. Mor var säkerligen med pysen inskrivningsdagen, fast jag inte har något minne därav. Tre saker hörde till, om man ville vara väl förberedd för denna viktiga stund: att kunna läsa och räkna något samt ha noga reda på namn och födelsedata. Det var ju moderns och faders stolthet, om pojken högt och klart kunde lämna de för inskrivningen nödiga uppgifterna. Inte alla barn hade mod nog, men undertecknad hade det förvisso, för jag har alltid varit mycket frispråkig, en egenskap som många gånger vållat åtskillig förtret.

Den starkt begränsade lästiden nödvändiggjorde ju, att barnen hade vissa kunskaper, när de började skolan, samt om möjligt också fick hjälp med läxor i hemmet. Man hade inte börjat med ljudmetod och andra moderniteter, och det gamla beprövade sättet att "stava och lägga ihop" behärskade föräldrarna: "s-k-o säjer sko; l-a säjer la, skola" o. s. v. — Läxläsningen i hemmet sporra-

des också av den löftesrika "Tuppen" på läsebokens pärm. Det var så spännande att se efter i boken, om han "värpt" något.

Redan på ett tidigt stadium i småskolan började min mer eller mindre föredömliga benägenhet för utanläsning framträda. Det var inte bara bibelspråk och psalmverser, multiplikationstabeller m. m., som blev föremål för ordagrant inlärande. Även de vanliga innanläsningsövningarna blev utanläxor. Jag minns än i dag läseboksstycket, som börjar sålunda: "Emma, klockan är sju. Nu är tid att gå till skolan. Emma steg upp, klädde på sig, bad sin morgonbön. Sedan lade hon böcker och matsäck i väskan och gick till skolan."

Min första examen hösten 1893 har jag ännu i friskt minne. Småskolebarnen från båda rotarna var då samlade uppe i Härja folkskola. Den relativt stora småskolesalen var fullproppad av barn och föräldrar. Far var med som åhörare. Kanske var det just vid den tiden, som han var skolrådsledamot några år. Mor hade den 3 månader gamla lillasyster att se till. Lärarinnan stod där mörklädd och allvarlig framför oss, frågade och förhörde. Prästen Klas Kjellgren satt på en stol i hörnet vid fönstret. Jag satt längst till höger i främsta bänken, alldeles intill prästen. När vi kom hem, frågade mor: "Nåe, hüre geck dä för Axel?" "Joe, han vinka mä näven i örat på prästen hela tia," sa far. Från den stunden höll far och mor mig för att vara begåvad.

Från första stund i skolan och till den sista var skolgången för mig ett stort glädjeämne. Om jag måste vara frånvarande någon dag, var det sorg och klagan. Under skolgången i folkskolan hände det ibland, trots varannandagsläsningen, att far bad om lov för oss, när skördearbete eller annat brådiskade. Vid mina häftiga protester sökte han lugna mig med orden: "Ja' har talat ve skol-lärarn, å han sa, att du klarar de." Vid hemkomsten från skolan vid skoldagens slut hade mor och jag en trevlig pratstund, om hon hade tid med mig, och det sökte hon skaffa sig genom att sätta sig med något handarbete. Då satt jag vid hennes sida och berättade om allt, som hänt under dagens lopp, och detta blev en vana, som varade skoltiden ut.

En gång kom jag försent i småskolan. Den sena ankomsten var tydligen orsaken till att hela situationen står som etsad i mitt minne: den stora salen, lärarinnan, de förvånade kamraterna och det lärostoff, som höll på att inpräntas. Det sistnämnda gällde det

vackra bibelord från Gamla Testamentet, som lyder: "En tillflyktsort är urtidens Gud, och nedåt sträcka sig hans eviga armar."

I allmänhet pågick undervisningen i missionshusets mycket stora sal, vars främsta långbänkar var försedda med ett svartmålat överstycke och små fack med lock. Även en liten urtagning för bläckhornet fanns. Under den mycket kalla årstiden höll vi till i lärarinnans rum. Själv hade hon då bara köket för egen del, men hon bodde ju i allmänhet inte i Stenäng.

I det lilla rummet pågick undervisningen den dagen, då jag fick min småskoletids enda upptuktelse. Därvid tillgick sålunda: Min sidokamrat blev framkallad till svarta tavlan. Han lade sin grifeltavla på sittbrädan bredvid mig. Rätt som det var, började jag intressera mig för hans tavla och rita ett par streck på den. Då det var obekvämt att böja sig över åt sidan vid dessa ritövningar, kröp jag helt sonika ned på knä bredvid bänken och ritade en hel indiansk fjäderprydnad eller liknande. Plötsligt blev jag avbruten i mitt intressanta förehavande av lärarinnan, som tog mig i örat och reste mig upp till min rätta plats.

Skolbarnen utgjorde en blandad samling. Där fanns rena och välklädda med en riklig och läcker matsäck, men det fanns också smutsiga trashankar med en mager skolkost. En dag satt vi på några stenar utanför skoltrappan och åt vår medförda middagsmat. Ernst Johansson, han med de halva fingrarna, son till "Knäel" (knallen) i Kråkeryd, hade goda smörgåsar och dessutom ett kokt ägg. Sedan han försiktigt och omsorgsfullt skalat ägget och tagit en munsbit, så att den vackra gulan lyste fram, vände han sig till sin sidokamrat, Gideon i Högaryder, en av de oäkta avkomlingarna till den vittberömda Amanda i Högaryder: "Dä här ä gött dä, du!" sa' Ernst. — "Tvii!" sa' Gideon och spottade mitt i ägget. Den smutsige men hyggelige Gideon insåg ju genast, hur illa han burit sig åt, och försökte ställa saken tillrätta genom att torka bort spotten. Resultatet blev, att hela ägget blev lika svart som hans smutsiga labbar. Så var det ägget förlorat, men Ernst gjorde ju ingen affär av saken.

Sista året i småskolan, eller kanske bara sista terminen, hade jag folkskollärare Johan Södergrens 17-åriga dotter Signe som lärarinna, en söt och ljuslockig flicka. I mitt hjärta började kärleken spira. Men en dag retade hon mig genom sitt högdragna sätt. Hon brukade tillhandahålla skrivböcker, men en gång hade jag redan

skaffat mig en genom min bror Hjalmar, som gick i folkskolan. På hennes fråga, var jag hade fått skrivboken ifrån, svarade jag rättframt och uppriktigt: "Den har ja' köpt utå din pappa." Efter några ögonblick kom det lite skarpt: "Vem har lovat dej säja du åt mej?" Jag blev upprörd i mitt barnahjärta, då jag inte tyckte mig ha gjort mig skyldig till något "duande". Men när jag ganska uppbragt berättade händelsen för mor, fick jag förklaring på betydelsen av ordet "din". — På äldre dar har jag försökt komma i kontakt med min forna lärarinna för att eventuellt bli kvitt mitt barndomskomplex, men omständigheterna har inte fogat sig så.

I detta sammanhang måste jag berätta en episod från folkskoletiden. Trots ovannämnda intermezzo växte kärleken till den blivande folkskolläraryrinnan. Under studietiden vikarierade hon en dag för sin far. Nu är det att märka, att läraren alltid tilltalade mig med namnet Bromander, vilket jag tyckte lät grovt och operersonligt. Fröken Signe sade i stället Axel och med ett mjukt och vackert uttal, vitt skilt från dialektens tjocka och fula "Akschel".

Nå, lektionerna fortgick. Jag satt i första bänken, och hennes åsyn blev mitt känsliga hjärta för stark. Jag måste i ren blyghet gömma huvudet bakom kamratens rygg. Då hörde jag hennes väljudande stämma: "Vart tog Axel vägen?" Det var som ljuv musik för mitt öra.

2. Folkskolan.

Det var ett högtidligt ögonblick, när vi skrevs in i folkskolans första klass och fick börja för den respektingivande Johan Södergren. Han var vid den tiden knappt fyllda 50 år men verkade mycket gammal för oss barn. Därtill bidrog givetvis hans långa, lite gråa polisonger, samt det förhållandet, att han darrade en smula med huvudet, särskilt när han blev upprörd. Binamnet Söder var ju den förkortning av hans namn, som mest användes. Men ville man vara lite respektlös och samtidigt putslustig, tog man till det lite mer invecklade öknamnet "Plus-minus-rökepipa", uppkommet av hans högtidliga uttal av dessa räknetermer samt vanan att gå med pipan i mun. Det hände dock sällan under skoldagen, när vi såg det.

Hans lilla förtjusande och förnäma fru Maria hade fått namnet

"Klenoden". Detta hade tillgått sålunda. Före giftermålet fick han en gång besök av sin fästmö. Hon hade slagit sig ned i en berså, och de nyfikna pojarna gluttade ideligen in i bersån för att kika på gästen. För att hans Maria inte skulle besväras alltför mycket, gav han följande förmaning: "Håll er ifrån bersån, gossar, för jag har en klenod där!"

Läroämnena i folkskolan utgjordes av kristendom, modersmål, räkning, geografi, historia, naturlära, välskrivning, teckning och sång. Kristendomen omfattade katekes och biblisk historia. Någon bibelläsning förekom inte, så vitt jag kan minnas, och morgonandakten bestod enbart av psalmsång och bön, varvid läraren läste såväl den långa morgonbönen, "Jag tackar dig Gud, min käre himmelske Fader" etc. som också Fader Vår. Skoldagen avslutades med psalmsång och välsignelsen. Som en kuriositet kan nämnas, att läraren i allmänhet inte knäppte sina händer utan lade dem i kors över varandra.

Modersmålet utgjordes huvudsakligen av innanläsning i den stora tjocka Folkskolans läsebok, som innehöll så många både rörande och spännande ting. Rättskrivningen bestod i utanläsning av rättskrivningsregler och exempel, vars långa rader ännu sitter i minnet. Vid ett slags prov i rättskrivning i 4:de klassen blev jag framskickad till svarta tavlan, och läraren dikterade följande: "Om jag icke målar mitt hus hvitt, rött eller blått så varder det nedrött". Jag missförstod ordet nedrött, som jag aldrig hört förut, och fick någon slags randig, röd färg i tankarna, varför jag skrev ordet med dt. Agnes Karlsson i Halsäng, som var i klassen under, fick uppgiften att rätta min felskrivning, något som hon med stolthet påminde mig om då och då under något 10-tal år framåt.

Under hela tiden i folkskolan hade vi två uppsatser, en i lägre avdelningen och en i den högre. Första uppsatsen hade valfritt ämne. Jag beslutade att skriva om hönan, som jag väl kände till. Uppsatsen blev så tillvida lyckad, att jag inte fick en enda rättelse. Men den vittnade å andra sidan inte om någon större fantasi. Den lydde som följer: "Hönan är ett djur. Hon värper ägg. De äro hvita och tämligen stora." — Punkt och slut!!

I högre avdelningen fick vi "potatisen" som uppsatsämne. Då förberedde läraren uppgiften genom att berätta om Alströmer och i övrigt ge oss vissa råd. Resultatet blev då ett helt annat. Jag skrev en rätt lång uppsats och fick bara en enda rättelse. Mitt på-

stående, att Alströmer "uppfann" potatisen i Sverge, ändrade han till "införde", vilket man ju måste godkänna.

Räkning och geometri var utan tvivel vår lärares starkaste ämne. Han lärde in grundligt och bra en del mycket goda regler, som varit mig till nytta hela livet, trots många moderniteter på senare tid. Vi fick t. ex. en mycket god färdighet i allmänna bråk, procenträkning samt uträkning av allehanda geometriska figurer.

I geografi hann vi egentligen bara Sverge. Övriga Europa blev mera efter lärarens muntliga framställning. Jag minns, att han i en särskild ramsa lät oss lära in Rysslands randstater allt ifrån Östersjön och ned till halvön Krim. Vi hade ett stort kartställ, där varje karta vid behov kunde dras ned som en rullgardin. Han manade oss ivrigt att flitigt studera våra egna kartor vid läxans inlärande. Men denna maning var i stort sett bortkastad på mig. Jag läste in läxan ordagrant, men kartan försumrades grymt.

Odhners lilla historia genomgicks två gånger i högre avdelningen. Vi fick i allmänhet en kung i läxa varje gång och utan förberedelse från lärarens sida. Uttalet av namnen blev därför ibland skrattretande stavningstroget. De båda klasserna sammanhölls i ett läxlag. Repetitionen vid årets slut tillgick så, att varje elev fick ett avsnitt att redogöra för. Första gången fick jag slaget vid Lützen och andra gången slaget vid Lund. Att jag ännu idag kan läsa upp dessa två berättelser ordagant utantill, är därför inget att förvåna sig över.

I naturlära hade vi ingen lärobok. Här fick lärarens muntliga framställning samt innanläsning i en mera fullständig naturhistoria vara tillfyllest. Men i stället hade vi i detta ämne ett mycket rikt bildmaterial. Skolsalens väggar var behängda med en mångfald utomordentliga planscher av alla slags djur, däggdjur, fåglar, kräldjur och fiskar, som vi med stort intresse studerade under alla raster, som vi fick tillbringa inne.

Välskrivning var för mig skolans avgjort tråkigaste ämne. Jag minns, att jag kunde sitta och dröna bort tiden, så att det ibland inte blev skrivet mer än 3—4 rader på en skrivtimme. Stilen var dock inte så anmärkningsvärt dålig att börja med. Men så inträffade en händelse, som ruinerade min handstil.

En kringvandrande skrivlärare Nordgren kom och anordnade en kurs i välskrivning i Stenäng. En stor hop människor, skolbarn och äldre, deltog i den intressanta kursen. Denne Nordgren var en

äventyrlig vagabond men en utomordentlig "präntare", som behärskade teckningens och skrivkonstens alla finesser. Förutom den vanliga skrivstilen, som han ville ha rätt utdragen och lutande, lärde han ut textning och "skönstilar" av olika slag med blomrankor och krusiduller.

Det blev stort rabalder, när Johan Södergren fick se min nya stil. Han förbjöd den helt enkelt. När jag berättade detta för Nordgren, bad han mig hälsa min lärare, att de skulle "försöka böja ihop sina grenar". Det försöket blev det ju jag, som måste göra i mina skrivövningar, men resultatet blev ett mycket misslyckat mellanting. Det var huvudsakligen från den stunden, som välskrivningen blev mig så förhatlig.

Teckning tyckte jag mycket om, fastän det bara var streck och krumelurer vi fick efterbilda; lodräta, vågräta, sneda, krokiga. På slutet var det ett och annat föremål i perspektiv, t. o. m. en stuga, men så långt som till stugan kom jag aldrig.

Sången kunde ju ha varit ett glädjeämne, om jag varit tillräckligt musikalisk för att kunna särskilja de olika melodierna, men jag följde med och njöt av texten. Jag minns, att det vid provsjungningen för avgångsbetyget väckte stort jubel, när jag försökte variera tonhöjden i "Välkommen, välkommen, du klara, du stilla och ljuvliga kväll." Sångbetyget B var nog därför i högsta laget. Det kan nämnas, att jag var 16 år gammal, innan jag *medvetet* kunde sjunga en melodi rätt. Jag har skämtsamt brukat undskylla mig med att jag ärvt fars sångröst och mors musiköra. Far var nämligen ganska musikalisk, liksom farfar, men saknade röst. Mor däremot hade en klar och vacker röst, men kunde inte sjunga en melodi rätt.

Trädgårdsskötsel förekom ju inte på schemat, men lärarens stora intresse för detta ämne skapade ju alltid tillfällen. Någon skolträdgård fanns inte. Vi fick hålla till i hans egen trädgård, vilket skapade ett visst knorrande bland föräldrarna. Vi fick lära oss gräva och kratta, plantera och beskära, ympa och okulera. Små försök till ympning och odling av prydnadsväxter på min fädernegård Mörkhult vittnade om det intresse för trädgårdsodling, som under skoltiden väcktes hos undertecknad.

Vår lärares kunskaper var nog i vissa ämnen rätt begränsade, något som jag observerade några år senare, men det är en annan historia. Hans undervisningsmetoder följde ju den tidens sed, men

i vissa fall var han otvivelaktigt rätt modern. Så förmanade han oss alltid att söka berätta läxans innehåll med egna ord. Hans egen pojke Ernst var i detta fall ett mönster för oss andra, men jag, som läste in alla slags läxor ordagrant utantill, föraktade djupt denna inställning.

Johan Södergren var förvisso en mycket god lärare med stor ansvarskänsla. Han fick också goda resultat, så långt detta var möjligt med varannandagsläsning och ett mycket heterogent barnmaterial. Hans fina och söta fru Maria höll sin man mycket högt i alla avseenden, som tillbörligt är. När jag vid 30 års ålder hade avlagt studentexamen i Lund 1916, gladdes tant Maria hjärtligt och fällde följande typiska yttrande: "Jaha, men nu tror jag inte, att det blir nära fler studenter i Härja, sen Johan slutade som lärare där."

Elevernas uppförande och disciplinen i skolan måste i stort sett betecknas som god. Jag kan inte minnas, att det någonsin under min skoltid inträffade något särskilt svårt fall, varken stöld, osedlighet eller något annat svårt brott. Inte heller kom någon rotting till användning. Men lite hårdtagning, skamvrå, kvarsittning någon timme efter skoldagens slut samt en grundlig utskällning förekom ju emellanåt.

Själv blev jag en gång föremål för en upptuktelse. För att inte bläckhornen skulle slås sönder och bänkar och golv därigenom komma till skada vid den ibland rätt våldsamma städningen, samlades bläckhornen upp på en liten träbricka, som förvarades i skåpet och sedan bars omkring vid nästa dags skrivning. En dag hittade jag inte mitt bläckhorn vid "serveringen" utan fick gå till skåpet efteråt för att finna det. Tydligen hade brickbäraren på skoj gömt undan mitt bläckhorn. Detta retade mig. När han så strax efteråt råkade tappa sitt pennskaft, passade jag på att betala igen och sparkade till pennan, så att den flög en bit framåt katedern. Då observerade läraren vårt mellanhavande och gav mig en svidande lugg i de känsliga håren vid tinningen, där han merendels och med god effekt brukade grabba tag.

En gång blev det en historia av lite allvarligare art. Far var ekonomisk och omtänksam i allt sitt handlande. Några lövkärvar till foder åt fåren skulle fraktas hem från Kungsmosse vid Stenäng. Hjalmar, som gick i konfirmationsläsningen, skulle tillsam-

mans med den yngre brodern Johan bära hem kärvarna i rep. För hjälp och sällskap vid denna frakt fick Johan tillsägelse att begära lov sista timmen i folkskolan. Just när pojkarna kom, stod far och mor redo att gå till en predikan i granngården Svedjefall. De tyckte då, att Johan, som var klädd och färdig, kunde få gå med. Så skedde, och så långt var allt gott och väl.

En kort stund efter det bror Johan lämnat skolan, bad Efrahem i Svedjefall om lov att gå hem, för de skulle ha predikan hemma. Han blev nekad. Men efter några minuter vaknade en stygg misstanke hos läraren. "Du får lov, Efrahem," sa' han, "men då ska du se efter, om Johan Bromander är med på predikan."

Nästa skoldag, då Efrahem måste avlägga rapport, blev det ett uppträde av en art, som aldrig hade hänt förut. Johan Bromander beskyldes för lögn och bedrägeri, och då han vidhöll sina uppgifter angående orsaken till hans begäran om lov, blev han föremål för en utskällning och shikan, som pågick i timmar. Den brunögde och svarthåriga Johan såg naturligtvis mörk och bister ut inför de orättvisa beskyllningarna, vilket gav läraren anledning att ställa honom framme vid katedern och håna honom högt och öppet inför barnen för hans "fula uppsyn".

Nästa dag gick far till skolan för en allvarlig uppgörelse med Johan Södergren. Han träffade honom i trädgården vid uthusen, men uppgörelsen blev varken så lång eller grundlig, som den uppbragte barnafadern hade önskat, för läraren sprang efter en kort stund ifrån honom och in i bostaden, dit far inte ville följa efter av fruktan att bli beskyld för hemfridsbrott.

Så kunde ju saken anses vara utagerad, men tyvärr var den inte det. När min bror Johan 18 år senare kom som lärare till sin barndoms skola och kom att granska examensatalogen, visade det sig, att inte bara den påstodde "syndaren" utan även hans bror Axel fått avsevärt sänkta betyg i flera ämnen vid ifrågavarande termins slut. Denna sida hos vår annars så avhållne lärare gör mig ont men visar samtidigt, att vi alla har våra mänskliga svagheter.

Skolvägarna var långa och svåra. Till folkskolan hade vi barn i Mörkhult cirka 6 km och ännu mer, om vi måste gå körvägen runt sjön. Men barnen från ställen längre söderut, Svedjefall, Riset,

Vitared och Kringlaryder hade i vissa fall upp till 9 km. Då var det ju gott med varannandagsläsning. Min trognaste skol- och färdkamrat under skoltiden var den godmodige men ständigt hungrige Martin Andersson i Riset, senare Darthem. Han gick ofta gent över och hämtade mig, men om han kom sent och jag helt okamratligt redan gått, blev det ett springande och hojtande i backarna efter mig. Vår vänskap varade livet ut.

Skoldagen började med kaffe och mjukt rågbröd. Som matsäck hade jag två brödstycken, tillsammans $\frac{2}{3}$ av en stor rågbröds-kaka. Som sovel vankades antingen ett par stekta fläskbitar eller ofta ett på båda sidor stekt ägg ("äggamonk"). Slutligen medfördes även en flaska mjölk, men den var alltid besvärlig att bära, när maten var uppäten, och försakades därför stundom. Vid hemkomsten blev det kaffe och bröd igen och som kvällsmat rågmjölsgrot. Varannan dag blev det ju mer lagad mat.

I allmänhet bar det iväg klockan 7.30, och på senhösten var det kusligt mörkt på morron, när en kom ut ur hemmets belysning. Hemkomsten var i allmänhet vid 5-tiden på em. Men när turen för en veckas eldning och städning i skolan kom, var det värre. Barnen skulle nämligen två och två i tur och ordning sköta skolans eldning och renhållning. Dock ej skurning. I allmänhet befriades dock de, som hade de allra längsta vägarna. Vid sådana tillfällen måste vi iväg vid 6-tiden på morron, om det var särskilt kallt, och hemkomsten blev ju cirka en timme senare.

Varje gård hade skyldighet att leverera ett visst mått ved till skolan, och eldningen med träklubbar skedde i en stor, starkt refflad järnkamin, nedtill försedd med en behållare runt om, vari hölls vatten för att inte luften i skolan skulle bli för torr. Vattnet fick vi hämta i en djup brunn och dra upp med ett stort ämbar, fäst vid en järnketting, som gick på en rulle med vev.

Det var ju inte så noga med hygien. Vi hämtade vatten i en stor kopparkruka, försedd med lock och pip. Locket och pipen tjänade i allmänhet som dricksmuggar. Städningen var, så vitt jag minns, torrsopning. Kanske vi ibland stänkte lite vatten på golvet. Bänkarna drogs undan med dunder och brak, och sen gick björkkvastarna, så dammet stod i högan sky.

Hur mycken glädje skolgången än skänkte mig, höll det dock en gång på att sluta med en tragedi. När snön blev för djup att bana väg i, brukade vi åka skidor gent över ner till Halsäng vid

landsvägen. Men det var halt och svårt att komma tillbaka upp för backarna på eftermiddagen. Stavar hade vi inga. En dag i skolan snöade det kraftigt, stora flingor blöt snö, och jag gladdes, för nu skulle det inte bli så halt.

Av någon anledning blev jag något försenad på hemvägen, och när jag i skymningen fick skidorna på i Halsäng för att börja den sista kilometern genom skogen uppför de stora backarna, blev jag ängslig. Det blev inte så lätt, som jag trott. Snön klubbade fast, så skidorna blev tunga som timmerstockar. Vi kunde inte konsten att valla på den tiden! Halvvägs hemma gick det inte längre. Jag fick ta skidorna under armen och pulsa i den djupa snön. I min iver hade jag inte heller vett nog att slå av snön utan bar på både skidor och snö. Om en stund märkte jag, att jag tappat ett "kläde", så jag fick gå tillbaka ett stycke och leta upp det.

Det blev en svår kamp för livet. Mor gick gång på gång ner till ladugårdsknuten och spanade. Men vad ville hon göra?! Snön låg meterhög och skidor hade hon inga. De vuxna karlarna var ute på långkörning. Mellan 8 och 9 på kvällen var jag äntligen hemma, fullständigt utmattad. Det hela avlopp lyckligt, men det blev en 8—14 dagars sängliggande med feber och blodig avföring.

Hur tillbringades rasterna i skolan? Någon ordentlig lekplan fanns inte. Det grusade området framför verandan runt en plantering med flaggstången i mitten kunde ju gå an för flickornas stillsamma lekar. För pojknarnas mera våldsamma framfart passade det inte. Vi höll till borta vid uthusen. Läraren hade ko och en stor uppsättning höns. Grimmetorps sandtag och tallskog bakom uthusen var också en lämplig tummelplats. Särskilt var den lockande på vårvintern, när vi kunde göra "tallebösser" av de unga savande ungtallarna. Men så en dag blev det förbjudet att skövla ungskogen.

Det var tillåtet att slåss, så mycket vi ville, bara vi inte var "arga", vilket vi naturligtvis förnekade, även om vi var uppretade som stridstuppar. Men i allmänhet var det en relativt fridsam och mycket fri brottningskamp med "livtag" och "kragtag" och alla slags "tag".

Under hela tredje skolåret i folkskolan var jag oerhört begiven på denna brottningslek. Rast efter rast var jag i farten med att söka "golva" mina motståndare, vilket sanningen att säga, också i allmänhet lyckades. Det var ju ett mycket ensidigt intresse men

kroppsligt mycket utvecklande. Under fjärde läsåret var min hållning en helt annan. Därom mera nedan.

Hurudant var vårt uppförande i allmänhet? Visst är, att vi var begivna på skoj och upptåg, hyss och rackartyg, dock aldrig av någon allvarligare beskaffenhet. Att reta skräddare Neros hund Atis, en ettrig foxterrier, var ju lockande, liksom att kasta sten på telefonledningen. Däremot slog vi aldrig med vett och vilja ut fönsterrutor.

En gång råkade den fine och begåvade Johan Andersson i Ärtberg, sedermera Älekärr, att slå sönder en fönsterruta i lärarens ladugård. Han talade själv om, vem som gjort det, och läraren blev så glatt överraskad, att han inte sa' ett ont ord.

Men Simon i Brunsberga kunde ibland råka i ett vilt eller snarare övermodigt humör. Då gick han bärsärkagång bland lärarens krus och bunkar, avsedda för hönsen. Efter en sådan behandling var de ordentligt tillbucklade.

Kasper på "Kringel" hörde till de mindre efterföljansvärda. Det var ingen uppbygglig syn att se honom, när han en gång gick från skolan i sin trasiga rock, vars ena flik hängde djupt ned, tyngd av en tom mjölkbutelj. Ur den högre fickan hängde och slängde ett långt snöre eller repstump. Hans tal var ofta skrävel och svordomar. Men denna gång var han särskilt uppretad. Han lade sig på knä i "Stenbackaliera" och svor med händerna sträckta mot himmelen, liksom för att hans "åkallan" skulle göra större verkan.

Men det fanns också många mycket begåvade och väluppfosttrade pojkar och flickor: Den nyss nämnde Johan Andersson i Älekärr, Ester Andersson i Stenbacken, Hanna Carlsson i Åslida för att nämna några. Dit hörde i första hand lärarens egen pojke, Ernst, som dock sällan deltog i våra lekar. Redan i 11-årsåldern avled han, och vi följde honom i samlad trupp till graven.

Någon folkskolinspektör såg jag inte till under hela skoltiden. Men vid årsexamen var ju präst och skolrådsledamöter närvarande. Då var det särskilt högtidligt. Det hade utbildats en sed, att barnen köpte karameller och bjöd varandra på examensdagen. Även läraren bjöds karameller. Han stod och tog emot, så han fick båda händerna fulla.

Jag måste berätta en lustig episod i samband med denna sed. Därmed ska jag avsluta historien om min skolgång. I Stenängs

handelsbod hade jag inköpt en strut karameller dagen före examen och var på väg hem. Det föll mig in att se, hur långt jag kunde gå på landsvägen och blunda. Det lyckades cirka 100 m, tills jag slog upp ögonen, när jag for pladask i en forsande bäck vid Halsäng. Karamellstruten kunde jag rädda. Den låg och flöt på ett par stänger. Drypande genomvåt berättade jag för mor, att "jag fallit i bäcken". Hon missförstod mig och trodde, att det gällde vår egen mosse, där det gick en spång över ett stort dike. Jag lät henne behålla sin tro. Först när jag blev vuxen, talade jag om rätta förhållandet. Men denna händelse skedde inte vid min avgångsexamen. Då var jag redan betydligt förståndigare, även om jag många gånger senare i livet gått med förbundna ögon.

ÄNNU ETT LADUGÅRDSBYGGE

Eftersom jag inte fyllt 13 år, när jag med av lärare och präst vederbörligen undertecknat avgångsbetyg kunde visa, att jag fullgjort den obligatoriska skolgången, och då jag, enligt av prästen uppställda villkor, ännu var för ung att delta i konfirmationsundervisningen under den kommande vintern, blev det en intervall i mitt liv, som starkt inpräntat sig i minnet, året 1899.

Men innan jag går att berätta därom, är det ett par händelser, som inte får förbigås. Den 1 mars 1896 blev 7-talet fullt i Gustaf och Kristina Bromanders barnskara. Ehuru jag var 10 år gammal, hade jag ingen aning om mors tillstånd. Delvis berodde det måhända på att mor redan vid den tiden var ganska tjock och orörig av mer eller mindre naturlig fetma. När jag därför någon vecka i förväg skickades iväg till Klara i Riset med hälsning, "att moster Klara skulle vara snäll och hjälpa mor, tills hon blev frisk", blev jag ganska förvånad, när moster Klara utbrast: "Har din mamma redan fått en päjk?" Men jag fäste mig ändå inte vidare vid saken.

En kväll sa' mor: "Söv nu! Ja' sa väcka er i mörn betti, så I får springa å hämta Klara!" — Det dröjde inte länge, förrän vi blev väckta, min bror Johan och jag. Jag satte mig yrvaket upp och frågade: "Är då redan mörn?" Men det var det inte. Klockan var bara 11 em. Så bar det iväg för oss båda i den månljusa natten den 2 km långa vägen över skog och ängar för att hämta vår tillfälliga husmor.

Barnmorskan kom också, och efter någon timme hörde vi barnskrik inifrån storstugan. Då fick vi komma in och beskåda vår yngsta bror. När föddes han? Klockan var halv två, men den "tokan" ansåg vi gick sju kvart för fort. Alltså skulle tidpunkten rätteligen vara 11.45 den 29 februari. Men var det inte nog med en, som fick fira födelsedag bara vart fjärde år! Det hölls familjeråd, i vilket även vi småpojkar deltog, och så bestämdes, att den 1 mars ingått när vår yngste bror kom till världen.

Den 11 mars döptes den nyfödde i hemmet av komminister Klas Kjellgren. Faddrar var "Hemmasonen Oskar Rickard Augustsson o h.h." (Tilda) "i Svedjefall." — Han fick namnen *Josef* Ragnar Samuel, sin morfars namn alltså, men hår och ögon var faderns. Till växten blev han lik sin morfar, lång och ståtlig, men sinnelaget blev snarast en blandning av far och morfar.

Prästen hade sin fru med sig vid dopfesten, en ovanligt ståtlig, rödblommig och vacker kvinna. Hon erövrade till den grad 10-åringens hjärta, att jag efteråt anförtrorde mor, att när jag blev stor, skulle jag fria och gifta mig med henne. Då mor förklarade, att henne ville prästen själv behålla, lät jag trösta mig och sade: "Då får ja' springa ikring å skaffa me en äen."

I mars 1896 gjorde jag mina första barnpsykologiska iakttagelser, fast jag visste ju inte, att det var psykologi. Moster Klara måste ha med sig sin minste, Arvid, vid arbetet hos oss. Han var ungefär 2 år och hade tydligen redan kommit i den första trotsåldern. När han inte fick, som han ville, kastade han sig på golvet, skrek och sparkade vildsint. Min yngsta syster var då ungefär 2¹/₂ år. De trivdes bra ihop de där två, och hon lånade ofta en liten mössa med skärm, som tillhörde denne Arvid. Men hon tog också efter hans manér. Det dröjde inte många dar, förrän hon var som förbytt och i likhet med läromästaren rullade sig på golvet och illtjöt vid minsta tillsägelse. Mor var ju inte så lite skrockfull, så hon påstod, att flickan hade smittats av den där skärmmössan, och "smittad" hade hon ju blivit på sätt och vis men inte av mössan.

Den andra händelsen, som bör omnämnas, är farmor Johannas bortgång. Alltsedan farfars död 1871 hade hon bott i stugan vid Tjurledet, och sedan även de två yngsta barnen flugit ur hemmet, satt hon där ensam. Någon pension efter sin man hade hon ju inte utan fick dra sig fram, så gott hon kunde. Endast de sista åren fick hon 10 eller 15 kronor om året av församlingen i likhet med andra gamla och fattiga. Det var på den tiden självklart, att barnen skulle underhålla sina gamla föräldrar. Särskild plikt hade de, som var självägande, i detta fall far och yngsta dottern Maria i Kråkeryd.

Men i det längsta ville farmor bo kvar i sin stuga. Det var alltid en upplevelse att efter högmässan hälsa på hos henne och

dricka kaffe eller ännu hellre äta middag; korv och kött och "skrapepetäter". En gång låg jag ensam över natt hos farmor. Det måste ha varit hösten 1896. Alltså var jag 10 år. Far och jag for i kvällningen upp med ett "krakalass", ett lass grenar eller bangnar, som jag skulle hugga upp till bränsle dagen därpå. Alltså for far hem, och jag stannade kvar för att hämtas följande kväll, när far skulle komma med ett nytt lass.

Farmor och jag delade säng. Hon var 76 år, och jag hade väldigt svårt för att somna av rädsla, att hon skulle dö under natten. Jag visste ju, att gamla skulle dö. Men på morron, när jag vaknade, var hon i full färd med att koka kaffe i den stora öppna spisen. Så högg jag, så åt vi, så högg jag igen, och snart var den korta dagen slut. Sen satt jag vid fönstret och längtade ivrigt att far skulle komma, för i stojet hemma i Mörkhult var det allt "lugnast" ändå.

Fram på vintern 1897 blev Johanna sjuk och kunde inte klara sig ensam längre. Då fick hon flytta hem till oss i Mörkhult. Det blev ju rätt fullbelagt i vår stuga med far och mor och sju barn och så den ständigt sängliggande farmor, som måste ha omvårdnad. Inte var det väl heller så gott för en gammal och sjuk med en stojande barnskara omkring sig. En dag råkade syster Anna sparka till farmor i huvudet, när hon satt och klängde på soffan bredvid. Men kvickt som en pil kilade hon därifrån. Emmy, som bara var 3½ år, satt kvar och fick skulden för sparken. "Dä va' söm öm di hade slaet me mä en hammer i huve", sa' farmor. Men lillflickan blev allvarligt förtörnad över den orättvisa beskyllningen, och för att hämnas plockade hon små stickor och kvistar i spiselvrån och la' på farmors täcke, har hon senare berättat.

Fram på senvåren flyttade farmor över till dottern Maria i Lilla Kråkeryd för vård hos henne en tid. Men den tiden blev helt kort. Hon avled den 29 juni 1897. På hemväg från skolan fick jag gå in och titta på farmor och ta farväl av henne. Far var med, och han klappade sin mor på kinden och grät och torkade sig i ögonen. När jag sen berättade det hemma, blev far allvarligt ängslig och orolig, för enligt folktron blev den "synsk", som tog i en död och sen torkade sig i ögonen. Men när jag sa', att far hade torkat sig i ögonen med den andra handen, blev han lugnare.

Vi hade kommit fram till år 1899, uppehållet mellan folkskolan

och konfirmationsläsningen. 13-åringen ansågs ju vara stora karln, så den våren fick jag köra ved ensam till Tidaholm. Vägen dit var cirka 2 mil, och färden tog 12 à 13 timmar, 7 timmar på ditvägen med en kort rast, 2 timmars uppehåll på Tidaholm och 3—4 timmar hem. Det var inte tillåtet att köra fort ens hem med tom vagn. Lasset bestod av 1/4 kubik kastved (ungefär 1½ kbm). För ett sådant lass barrved betalades kronor 3:25. En vecka den våren gjorde jag inte mindre än fem sådana resor. Just vid den tiden var det utställning på Tidaholm, en stor och fin utställning, men far var orolig, att jag skulle råka illa ut på något sätt och bad mig att ej besöka utställningen. Jag levererade nämligen veden i utkanten av köpingen. Som en lydig son följde jag maningen.

Den stora händelsen sommaren 1899 var likväl framförallt det nya bygget. En större och modernare stallbyggnad var nödvändig. Den gamla, som under sommaren 1892 varit vår sovstuga, hade helt tjänat ut. Saken hade förberetts under den föregående sommaren och sista vintern. Min 20-åriga bror Emil fick bli en av de fyra byggarna. Farbror Alfred Svensson ledde arbetet. Min bror Hjalmar var ute på sin första drängtjänst i Korsgården i Madäng. Alltså blev det far och jag, som fick sköta den slutliga virkesframskaffningen. Vi körde med häst samt ett par oxar.

En het sommardag är det inte lämpligt att köra med oxar. De vill "kesa", d. v. s. sätta av i full galopp med svansarna i vädret. Det finns nämligen en av nötkreatur mycket fruktad broms, kallad nöstynget, och om den anfaller, kan vad som helst hända. Vi körde alltså om nätterna. Sen släpptes dragarna ut i betesmarken under dagen. En annan fördel med nattkörningen var, att vattnet, som då rann till, kunde användas för sågning av de bräder och plank, som vi kunde få fram ur våra stockar.

Under försommaren ställdes resorna till Grimmestorps kombinerade kvarn och såg, 7 km hemifrån. När vi framåt morgonsidan for hem med våra brädläss och nådde höjden vid Stenbacken, vattendelaren, låg ibland hela dalsänkan neråt vår sjö täckt av en mjölkvit dimma, uppstigen ur ån och sjön. Vid den första åsynen fylldes jag av en dödlig skräck, och jag bad ivrigt till Gud, att ingenting skulle ha hänt vårt hem. Jag inbillade mig nämligen, att Mörkhult hade brunnit ned under natten. Eldsvåda var vår barnoms mardröm. Vi hörde ju alltid, hur far och mor förmanade oss och varandra att vara rädda om elden. Det kan inte beskrivas,

vilken lättnad jag kände, när vi kom längre neråt, och jag förstod, vad det var, och såg vårt kära och vackra hem ligga orört i sluttningen på andra sidan dalen.

Framåt mitten av sommaren tog vattnet slut vid Grimmestorp. Då fick vi ställa kosan ned till "Pesakvarna", en liten kvarn och såg bortåt Hjo-hället, långt ner på kronoallmanningen. Då kom en ny plåga. Körningen genom skogen var så enformig, att det var så gott som omöjligt att hålla sig vaken på hemvägen, om lasset inte var tyngre än att vi kunde åka, där vägen var god. Ett par gånger ramlade jag av och höll på att komma under hjulen.

Medan väggarna i stallbyggnaden växte i höjden, hade bror Johan och jag ännu en uppgift. Vi repade mossa och bar hem i stora säckar på ryggen. Den användes att dikta in i väggarna mellan timmerstockarna. När takstolarna restes, var en stor dag. Men vad slags material skulle användas för taktäckningen? Jo, råghalm. Den måste vara slagtröskad och buntad i jämna och fina halmkärvar. Vi hade ju sparat en del halm av egen skörd, men den räckte inte. Alltså fick far och jag lov att fara neråt gårdarna i Åsebygd och hämta hem mer. Men därmed var också sommarkörningen slut.

Länge hade jag glatt mig åt löftet att få hjälpa till med själva bygget. Jag skulle nämligen få tjänstgöra som s. k. bakstickare. De små halmknipporna bands fast vid takunderredet med björkvidjor, som i förväg vridits mjuka, så att de inte bröts och gick av. Vidjans tjockkände var vässad till en spets, som stacks ned genom taket. På en ställning under taket skulle jag alltså sitta och sticka tillbaka vidjan.

Men nu beredde mig bror Johan en stor sorg, vilket han sällan gjort vare sig förut eller senare. Han var nämligen tänkt som hjälp åt vår dagakar! Bratt, som satt i vagnskjulet i stora ladugården och vred vidjorna mjuka. Men förut skulle Johan kvista av dem. Därvid hanterade han kniven så vårdslöst, kanske med avsikt, att vidjorna blev skadade och odugliga. Bratt nekade att ha Johan som medhjälpare. Så fick vi byta plats. Det var väl ett hårt slag! !

På sensommaren var så äntligen stallbyggnaden färdig och innehöll stall med två spiltor och stallkammare, får och svinhus samt vedskjul. Ovanpå hela byggnaden ett stort höloft. I den byggnaden, som dock redan skattat åt förgängelsen, har jag alltid räknat mig ha del.

VIII

KONFIRMATION

Framåt jultiden 1899 började min konfirmationsläsning. Undervisningen pågick en gång i veckan under större delen av vintern. Först fram på vårsidan blev det två gånger i veckan. Gruppen omfattade 15 pojkar och 14 flickor under komminister Klas Kjellgrens ledning, och läsningen var gemensam för barnen från Härja och Utvängstorps församlingar. Huvudparten av tiden höll vi till i Bäckäkra prästgårds lillstuga, men under en viss period var läsningen förlagd till lillstugan i Frälsegården inom själva kyrkbyn. Kyrkvärden Johan Ambrosiusson hade sin pojke Martin med i läsningen.

Min konfirmation var helt betingad av traditionen. Det var självklart, att man skulle "gå å läsa". Något personligt religiöst engagemang i kyrklig mening var det inte fråga om för min del på grund av min frikyrkliga inriktning. Därom mera nedan! Men mitt intellekt och min andliga receptivitet fick ju ett rikt verksamhetsfält.

Vår kunskap i den bibliska historien och kristna tros läran behövde förvisso en ordentlig uppfriskning. Därtill kom bekantskap med våra svenska psalmer. Här kom ju mina speciella anlag för utanläsning väl till pass. Förutom katekes och bibelkunskap fick vi så där en 6—8 psalmer i läxa varje gång, vilka det väl var meningen, att vi skulle göra oss lite bekanta med. Men vi behövde bara läsa upp en psalmvers var, vilket resulterade däri, att de flesta bara läste in en vers.

Under större delen av lästiden lärde jag in en vers i var och en av de givna psalmerna. Detta räddade mig från den allmänna chikanen en gång. Vi hade bland andra fått psalmen 66 i uppgift: "Se, Jesus är ett tröstrikt namn" etc. Tydligen hade så gott som varenda en läst in första versen av denna psalm. När cirka tio stycken läst upp samma vers, tröttnade konfirmandläraren på en-

formigheten och gick förbi alla, som ingenting annat hade att komma med. Det kändes då skönt att ha lite större förråd.

Fram på vårsidan tog jag mig för att läsa in alla psalmerna i sin helhet, och det gick också bra. Men under ett par tre veckor blev det knogigt nog, när det pågick skogsplantering på kronoallmänningen. Vi gick vid den tiden två gånger i veckan i läsningen, och de övriga fyra dagarna var jag med 10—12 timmar pr dag vid planteringen. Jag minns, att jag just i det sammanhanget lärde mig den vackra sommarpsalmen "Den blomstertid nu kommer med lust och fågring stor".

Vi närmade oss påsken år 1900. I våra trakter eldades inga brador valborgsmässoaftonen utan i stället på påskafton. Ofta samlades i byalagen stora skaror ungdom, och ett väldigt leverne med supning och skjutning fördes. Stundom tävlade de unga männen om vem som kunde hoppa djärvast genom elden. Vi för vår del nöjde oss med att stapla upp en väldig hög fåraris (avättna lövkärvar) på en höglänt åker. Det blev en brasa, som syntes vitt omkring, dock rätt kortvarig.

Drängen hos prästgårdsarrendatorn i Bäckåkra hade ett slags revolver, som var till salu för 2 kronor. Den skulle vara lämplig att skjuta påsksmällor med! Det var ingen lätt sak att få mors löfte att köpa den, men det lyckades. Att tala med far om saken var ju lönlöst.

Det var ett gott förvärv. Pistolen är något slags föregångare till revolver. Den har en vacker mässingsbeslagen kolv och fyra tjocka pipor av mässing, som är vridbara och som laddas från mynningen. Knallhattsrören skyddas av en ring utom det, som är uppvriddet för hanens nedslag. Så kan man alltså vrida fram och avskjuta alla fyra piporna i ett sträck.

Denna revolver blev mitt stora intresse under tiden före påsk. Den laddades och gjordes klar för påskafton. Men frestelsen blev 14-åringen alltför stark. Jag måste provskjuta min skatt, och detta skedde på själva långfredagen. I det dimmiga vädret smög jag mig nedanför stora ladugården och avlossade ett skott. För ingen tälade jag om det. Men några dagar efter påsk kom Köla-Fredrik, slaktarn, som bodde i Ekeberg mitt över dalen, på besök. Med sin allra lenaste och mest ironiska röst frågade han: "Skjuter I här uppe i Hultet på långfredan?" — "Nähä", sa' mor, "här har inget sküet". Jag teg.

Före och under konfirmationsläsningen inträdde min pubertet. Detta nya sjudande liv i kropp och själ skapade en viss "vildskap". Jag blev "flugig", äventyrslysten och inte så lite stridslysten. Det var inte fråga om några större bravader under själva konfirmationsläsningen. Likväl förleddes jag en gång av "Stutta-Linus" att öppna dörren på den gamla Moraklockan i kyrkan och pröva tyngden av ett där befintligt klocklod. En annan gång flög det i mig att lägga beslag på en nyckel, som hängde i sakristian, och bege mig upp på läktaren för att pröva orgeln. Martin i Frälsegården, kyrkvårdens son, avrådde och försökte hindra mig, men jag var snabbare och hann att sticka nyckeln i läktardörren en trappa upp. Just som jag vred om nyckeln i låset och knyckte till dörren, högg han mig och tog ifrån mig nyckeln. Jag tyckte likväl, att jag hört ett brak i det gamla låset, och så följde veckor av oro över vad jag eventuellt hade ställt till.

På våren i samband med skogsplanteringen och senare under sommaren tilltog "Sturm und Drang". Som jag förut nämnt, hade jag vunnit stor färdighet i brottning under folkskoletiden, och då snabbhet och kroppskrafter nu tycktes ha nått en höjdpunkt, blev jag invecklad i en del rätt allvarliga slagsmål med några otrevliga pojkar från andra bygder. Då jag vanligen avgick som segrare ur striden, eggades dessa till allt större aggressivitet. Lyckligtvis ebbade dock striden så småningom ut.

Denna min flugighet under konfirmationsläsningen i förening med min indifferent hållning i *kyrkligt* religiösa ting gjorde, att jag visade ganska liten uppmärksamhet åt konfirmandlärarens teologiska utläggningar. Vid förhöret i samband med konfirmationen blev han troligen ganska besviken på sin, som han kanske menade, mest begåvade konfirmand. Jag fick nämligen två s. k. förståndsfrågor, vilka jag besvarade dåligt båda två, enligt vad jag minns. Ingenting av allt det utantill inlärd fick jag bravera med.

Nu till själva konfirmationen! Den hölls i båda kyrkorna. Förhöret i den ena och nattvardsgången i den andra med växling varje år. Detta året hölls förhöret i Utvängstorp och nattvardsgången i Härja. Men båda kyrkorna kläddes och pyntades för den stora högriden. Detta skedde alltså på fredagen. Pojkarna högg nyutspruckna björkar i hagarna omkring. Flickorna prydde med blommor och skurade golvet, vilket senare egentligen ålåg kyrkvaktaren.

När kyrkan var färdigsmäckad på eftermiddagen, inträffade en händelse, som i ett avseende blev avgörande för hela mitt liv. Som en erkänsla för rengöringen av kyrkan ville kyrkvaktaren Anders Lundberg bjuda på vin. Som jag förut nämnt, hade jag den uppfattningen, att vin inte var rusgivande. Flickorna ville inte vara med, så det blev bara Härja församlings cirka åtta pojkkonfirmander, som var med om kalaset. Den butelj vin, som Lundberg tydligen inköpt i den lilla handelsboden i kyrkbyn, räckte således till två små glas åt var och en. Men det var nog. Vi hade ju gått utan mat hela dagen, och efter en stund kände jag mig besynnerligt tung och konstig i huvudet. En del började spela upprymda, hop-pade och dansade och försäkrade högljutt: "Dätta ä första gången. Nästa gång blir då på 'Slättängsmarten'." (En marknad vid midsommartiden, som alltid var ett stort folknöje.) För min del skämdes jag gruvligt och lovade mig heligt och dyrt att aldrig mer smaka rusdrycker. Detta löfte har jag också med Guds hjälp kun-nat hålla.

Dagen därpå steg jag upp för att göra mig i ordning för vandringen tillsammans med far över skogsmarkerna till förhöret i Utvängstorp. När mor fick se mig, utbrast hon: "Dä va' faselit, va' du ä röjder, päjker! Du ser ut, söm öm du hade vart fuller!" — Jag skämdes och teg. Det dröjde många år, innan jag fick mod att tala om, hur illa jag burit mig åt.

Konfirmanderna var inte så fina på den tiden. Det var inte heller blomstersmyckning och en massa presenter! Först 10 år senare, när min yngste bror Josef gick och läste, började pojkarna använda krage under konfirmationsundervisningen. — Till själva konfirmationen fick jag ingen ny kostym. Den ansågs ju böra vara svart. Alltså fick en sådan gå i arv. Den svarta rock jag bar, hade såväl Emil som Hjalmar varit skrudade i. Men byxorna sprack vid en företagen provning, så det måste bli nya. Men de syddes så stora, att jag knappt kunde ha dem. Hatten var en brun knallhatt. Under så enkla förhållanden trädde 14-åringen ut i livet vid konfirmationen.

Familjen Gustaf och Kristina Bromander år 1900. Barnen från vänster: Anna, Sven-Johan, Hjalmar, Emil, Axel och Emmy samt Josef vid mammas knä.

DRÄNGTJÄNST

Även om arbetskraften var billig omkring sekelskiftet, och även om vi byggde, odlade, röjde upp ångar och på allt sätt förbättrade gården, kunde dock inte fyra relativt jämgamla söner stanna i hemmet, när de började bli vuxna. Emil den äldste, blev kvar i hemmet längst såsom fars högra hand. Alltsedan ladugårdsbygget 1899 kunde han också tidvis under sommaren vara ute på byggen och därvid förtjäna en extra slant. Men vi hade det systemet, att all inkomst var familjens gemensamma egendom, antingen vi var hemma eller borta.

För oss andra ordnades så, att vi kom ut i drängtjänst i tur och ordning i 16-årsåldern. Hjalmar blev alltså den förste. Han var ute 1½ år i Korsgården i Madäng hos hemmansägaren Alfred Pettersson och hans hustru Emma. Första tiden borta "leddes" han våldsamt och längtade hem. Mor försökte ju det botemedel, som folktron rekommenderade, nämligen att i hemlighet lägga lite sopor i hans skor, när han gick hemifrån, men vi kunde aldrig riktigt avgöra, vilken verkan det hade.

På hösten 1901 var det min tur att också ta drängtjänst i Korsgården med en årslön på 150 kronor. Undertecknad var kanske lite mer självständig än de andra bröderna och begärde att få sköta min ekonomi själv, d. v. s. bekosta kläder och andra utgifter för att se, hur det gick ihop. Jag lovade samtidigt att lämna överskottet till hemmet vid årets slut men under villkor, att det direkt användes för nyodling.

Resultatet kanske genast bör omnämnas. Som en kompromiss och för att inte fars medverkan skulle helt tillbakavisas, fick jag en del kläder genom förmedling hemifrån men till överenskommet pris. Det övriga skötte jag själv med en sparsamhet, som nu synes rent otrolig. Bland annat minns jag, att jag gick en hel vecka våren 1902 och funderade på om jag skulle ha råd att köpa en på den tiden modern sommarskjorta med en låg celluloidkrage och bro-

derad bröstlapp, pris kronor 1:50. Däremot minns jag inte, om köpet verkligen kom till stånd. Mina största utgifter var lagning av en lånad cykel, som min bror Emil råkade köra sönder, kronor 14:50, samt "tionde" av min lön till missionen, kronor 15:—. Vid årets slut hade jag kvar 80 kronor av lönen, vilka då enligt överenskommelse användes till utdikning av Oxhagamossen, vilket utfördes av vår tystlåtna och flitiga dagakarlar Bratt.

Även hos den mycket välbärgade Alfred Pettersson var familjelivet enkelt. Manbyggnaden innehöll storstuga, kammare och kök. Men under vintern eldades storstugan endast vid särskilda tillfällen. I kammaren hade husbonde och matmor jämte de två yngsta flickorna sina sovplatser. I köket fick de två äldsta dottrarna, 12-åriga Anna och 10-åriga Ester, jämte dräng och piga husera i sina soffor. Av- och påklädningsscenerna var ju inte så komplicerade, eftersom inga särskilda nattdräkter förekom. Pigan skötte den moraliska vakthållningen genom att hon släckte lampan, innan hon tog av sig sista dagkläderna.

Alfred i Korsgården och hans familj var mycket präktiga människor, präglade av djup och allvarlig gudsfruktan. De var stöttepelare i Madängs missionsförening, och drängen räknades nästan som medlem av familjen och fick vara med i olika sammanhang. När det blev varmt på våren och sommaren, så att jag kunde hålla till i storstugan, smög jag på lediga stunder ofta in dit och slukade med stort intresse Ekmans missionshistoria. Men under vintern kändes det ju lite trångbott. Den medförda allmogekistan, som nu pryder mitt vardagsrum, förvarades på den kalla vinden, där också alla finkläder hängde. Det allra nödvändigaste för dagen, ullgarn, sytråd, knappar och nålar hade jag i en cigarrlåda under soffan.

Trots vänligt bemötande och stor uppskattning från husbondefolkets sida kändes ju saknaden efter hemmets otvungna och sällskapliga samvaro rätt stor ibland, inte minst därför, att jag såsom dräng ofta fick gå ensam i arbetet. Arbetstiden var också ganska lång: Uppstigning varje morgon klockan 5.40 vintertid och 5.20 under sommaren. Sedan pågick arbetet med nödiga matraster till 8-9-tiden på kvällen. Middagsrasten var dock alltid en hel timme.

Mathållningen var bättre, än den jag var van vid hemma. Till kaffet på em fick vi mjukt, gott rågbröd med smör, något som jag skattade högt. Endast bakdagar fick vi vitt, finsiktat bröd men utan smör, vilket jag uppskattade mindre. Till frukost och kväll

vankades sill, stekt sill och spickesill respektive. Men det höll på att bli mitt fördärv. Antingen det är ett släktdrag eller ej må vara osagt, denna aversion mot sill, men från sommaren 1902 har jag aldrig kunnat fördraga sill, inte ens strömming. Jag blev nämligen så fördärvad i magen, att jag måste kräkas upp frukosten varenda dag. Sedan detta pågått ett par veckor, härdade jag inte ut längre utan måste be att få annan mat till frukost.

Under vintern var arbetet inte så särdeles ansträngande, eftersom vi inte hade något skogsbruk. Det var att sköta stall och ladugård, tröskning och vedhuggning för eget behov. Gården födde häst och ett par oxar samt 6—8 kor jämte smådjur. Varje morgon skulle ju mjölken dragas ner 1.5 km till mejeriet på en liten kärra. Pris per liter 7—8 öre på den tiden. Men husbonden delade alltid arbetet lika med drängen.

På våren och sommaren däremot blev det hårdare tag. Den enda maskinella utrustning, som fanns, var en hästräfsa. Olyckligtvis skulle också häststallet delvis byggas om den sommaren. Visserligen en liten byggnad, som husbonden och en byggnads-snickare klarade av. Men det betydde, att sedan vårbruket var över, fick drängen ensam sköta jordbruket, d. v. s. skötseln av trädan. Den bestod av ett 3-tunnlands gårde, genomskuret av rätt många diken. Alla dessa skulle rensas upp med spade. Så skulle åkern djupköras tre gånger med plog och årder omväxlande samt gödslas och harvas, innan rågen kunde sås på eftersommaren. Som råge på olyckan kom, att oxarna inte var samkörda utan mycket svåra att handskas med.

Omkring 1 juli var bygget färdigt. Nu hade husbonden och drängen att ensamma klara av skörden. Först höskörden, 100 lass hö och klöver. Så stråskörden, 104 travar råg och 300 travar havre. Allt för hand med lie och räfsa, vilken senare kvinnorna huvudsakligen skötte. En trave säd innehåller 40 neker eller kärvar. Men allt gick med liv och lust. Skörden var det året mycket god och vädret vackert.

Men hösten närmade sig och höstplöjningen började. Att plöja är en fascinerande syssla, när dragarna är lättskötta och marken lagom mjuk, så att de blänkande plogtillorna lägger sig som pärlband utmed varandra. Men denna höst ville ett oblikt öde, att jag skulle få uppleva en veckas höstplöjning så ansträngande, så kropps- och själsdödande, att jag aldrig kan glömma den.

Korsgården hade en utmark, 3 km från gården, kallad Sörängen. Det var således att äta en tidig frukost för att redan i gryningen fara till Sörängen för plöjning och återkomma hem efter skymningen. Flickorna bar till mig middagsmaten, som jag således fick förtära under bar himmel. Om allt detta är ju ingenting att säga. Men det råkade bli en veckas oavbrutet regnande, skurar och duggregn från morgon till kväll. Men arbetet måste utföras och kunde ej uppskjutas, om det överhuvudtaget skulle bli gjort.

Marken i Sörängen var lerblandad. Det gick hyggligt, så länge jag fick hålla till på klövervallen. Även om på vissa ställen vattnet stod så högt, att jag måste gå bredvid plogfåran för att det inte skulle gå över stövelskaften, så var jorden dock så fast, att tiltan kunde skäras upp av plojen och lägga sig tillrätta, även om den havvägs flöt i vattnet.

Värre blev det på havrevallen. Där blev snart plojen en enda lerklump, som klöv sig upp ur marken och gled ovanpå. Då var det ingenting annat att göra än att med stövelsulan skotta av lerklumpen och sedan rycka oxarna baklänges ett par tre meter för att så på nytt försöka få ned plojen i marken. Det blev nästan outhärdligt: regn, envisa oxar och ett resultat, som var under all kritik. Jag minns, att jag satte mig på ploghandtagen för att vila ett ögonblick. Det stramade i halsen av återhållen gråt, så det värkte. Men så tänkte jag: "Du är i alla fall karl och 16 år!" — Det var bara att sätta igång igen och uthärda. Den gången var flickorna särskilt välkomna med middagsmaten, även om jag fick äta den i regndusk under en skyddande tall.

Frånsett nyss nämnda och andra besvärligheter trivdes jag mycket bra i Korsgården. De fyra flickorna, av vilka de två yngsta hette Ellen och Judit var alla trevliga och väluppfostrade. Judit, som endast var fyra år och avled kort därefter, var en liten sångfågel. Hon gladde oss med sina perfekt sjungna små sånger. Jag fick uppbära en viss godmodig smälek av de äldsta flickorna, för att jag inte kunde sjunga rent, när lilla Judit kunde det. Men så började de känna ett visst ansvar för min sångutbildning, och efter en tid kunde jag sjunga min första melodi *medvetet* rätt. Därmed hade jag tagit ett stort steg framåt i musikens rika och sköna värld.

Denna min drängtjänst var ett mycket värdefullt gesällprov, kunskapsberikande och karaktärsdanande. Alfred Pettersson var

icke blott en god och klok man, en far för sina tjänare, utan därtill en mycket driftig och duglig jordbrukare, som gav mig god insikt i och stort intresse för vår modernäring.

När nu den 24 oktober 1902 nalkades, brann jag av längran efter föräldrahemmet, efter dess otvungna och frispråkiga gemenskap, men samtidigt av iver att få realisera mina nya idéer på vår egen, under mödosamt arbete förvärvade och förbättrade lilla gård.

X

ANDLIGA VÄCKELSER

1. Jönköpingskolportörer.

Missionshuset i Stenäng är av gammalt datum. Redan i min barndom såg det rätt ålderstiget ut. Det var framförallt fyra familjer, som bar upp den frikyrkliga verksamheten i denna del av socknen, nämligen hemmansägaren och smeden Johan Andersson i Stenbacken, hans broder hemmansägaren David Andersson i Ålekärr, hemmansägaren Gustaf Blomqvist i Svalefjäll och hans vuxna söner samt hemmansägaren Levin Andersson i Svedjefall.

Cirka en gång i månaden kom lekmanpredikanter från Jönköping och höll predikan i Stenäng. Den mest kände och högt skattade var Karl Pruth, en arbetare vid Huskvarna fabriker. Den lille smale och bleke mannen talade med en kraft och en inre glöd, som var mycket gripande. De ovan nämnda familjerna brukade i tur och ordning ta emot dessa predikanter. Det gällde inte bara att undfå dem. De skulle också mötas med hästskjuts vid Habo station, cirka 2 mil, och skjutas tillbaka dit på kvällen. Dessutom skulle järnvägsresan Jönköping—Habo betalas. Så småningom ordnades skjuts från Habo för att undvika dubbla turer.

Det var en uppoffrande och viktig missionsgärning dessa familjer utförde, och efter föräldrarnas bortgång har deras barn fortsatt, särskilt den förut omnämnde Efrahem i Svedjefall och hans hustru Ester, min läskamrat, en mycket begåvad flicka och dotter till smeden Johan Andersson i Stenbacken. Den praktiska omsorgen vid missionshuset, eldning, belysning m. m., hade Johan Blomqvist i Svalefjäll tagit på sin lott. Under en viss period hade den lilla missionsföreningen även en sång- och musikkår med Carl Blomqvist i Svalefjäll och Albin Berg i Ekeberg i spetsen. Även undertecknad deltog i någon ringa mån vintern 1903—1904.

2. Hemmapredikanter.

Det fanns också predikanter från socknen eller angränsande socknar. Men dessa predikade vanligen i stugorna. En mycket ivrig sådan var Viktor i Slekebråten, "Slekavekter", men det tog ett brått slut. Han uteblev helt enkelt från ett för honom utlyst möte. Orsaken var, att han inte ansåg sig kunna stå upp och predika på söndagen, sedan han på kvällen före deltagit i en s. k. lekstuga.

Men Klas Svensson i Svedjefall förblev lekmannapredikant till sin död vid hög ålder. Han hade ett rent förvånande ordflöde. Vid ett tillfälle berättade han, att han första gången — sedan han nödgats stå upp och vittna — höll på i två timmar utan att ha en aning om hur tiden flög iväg. Dessa predikanter använde ofta ett livligt och slående bildspråk. Jag minns ett yttrande en gång av denne Klas i Svedjefall: "Nu ä dä så många år, sen ja' ble frälst. Djävulen har förföljt me år ätter år. Men Gud vare tack å löv, hit te dags har han fått gå ikring mä tommer jaktväska!"

En annan hemmapredikant, mycket anderik och mycket gärna hörd, var Gusten Wedberg. Jag ser honom framför mig, när jag vill, hur han stod där med sin stora, mjukpärmade bibel i handen och talade, stilla och vädjande, medan hans ansikte sken såsom av ett inre gudomligt ljus. Hans ansikte var faktiskt något av en Kristus-bild.

I dessa kretsar med mycken djup och allvarlig fromhet kunde det ju stundom framskynta barnsliga eller burleska drag, som framkallade löje. Detta var i viss mån fallet med Alfred Värre i Riset; en blid och stilla man med en barnafrom innerlighet. Hans vittnesbörd var ofta en blandning av bön, bibelcitater och sångverser om varandra. Vanligen slutade han med följande strof: "I det nästet, i det fästet, huru väl din duva mår." — Om han blev för långrandig, kunde det hända, att någon uppstämde en sång. Då måste den snälle Alfred Värre sätta sig.

Men större uppseende väckte en gång gamle Blomqvist i Svalefjäll med sitt drastiska bildspråk. Han ville fördöma grinigheten och oförnöjsamheten hos många kristna, framförallt kvinnor, och yttrade därvid bland annat följande: "Di grinar å gnäller å låter, söm når gässa går ikring å snattrar i havrastubben öm hösten." —

Det väckte ju stort uppseende och berättigat klander. En av hans söner påstås ha vägrat att besöka missionshuset från den stunden.

Gamle Blomqvist var kanske inte alltid så glad och belåten själv i vardagslag. Hans hustru lät undslippa sig en hjärtesuck hemma hos mor en gång: "När dä ä bröllop, då ä dä gläjlje, å när dä ä begravning, då ä dä sörg. Dä sulle våra tvärt om. När dä ä begravning, då slutar besvärlihetera, men när dä ä bröllop, då börjar di."

Så jordbunden Gustaf Blomqvist än var, så försökte han nog ändå att undfly det, som var synd och orätt, även om den moraliska kraften ibland svek. Bruket av spritdrycker och tobak ansågs ju allmänt bland missionsvännerna som synd. Alltså beslöt gamle Blomqvist att sluta med sitt snustuggande. För att riktigt eftertryckligt påvisa, hur snuskig denna fula vana var, spikade han upp sin näverdosa på svinhusväggen. Men begäret blev honom övermäktigt. Efter några dagars kamp tog han ner dosan igen.

En verkligen sprakande väckelsepredikant var Oskar Nyblom, en amerikan bördig från trakten. Enbart hans flotta uppträdande i hög krage, manschetter och blå slängkappa väckte ju stor uppmärksamhet. Därtill kom hans sångröst, eldiga vältalighet och vinnande sätt. Skaror av människor strömmade till, och många kommo till en religiös avgörelse.

Men en del mindre väluppfostrade unga män ville göra dessa möten till ett folknöje av allt annat än uppbyggligt slag. De samlades nere vid dörren, i förstugan och utanför i avsikt att föra skoj och störa andakten. Jag minns en gång, att de stadiga och allvarliga bönderna började mumla helt hotfullt om lagen angående mötesfrid. Men Nyblom lugnade sinnena med det bibliska uttrycket: "Vi ska inte sätta kött i arm i kväll!"

Dessa missionsvänner i Stenäng var, så vitt jag vet, inte organiserade i någon bestämd församling med medlemsregister. Inte heller förekom fria nattvardsgångar. En del familjer förkastade dock barndopet, men det var rena undantag.

Till sist bör även vår barndoms söndagsskola i Stenäng nämnas. Den leddes under många år troget och uppoffrande av David Andersson i Ålekärr och Klas Svensson i Svedjefall.

3. Helgelseförbundet; min andliga vagga.

De fromma i min hembygd hade nog rätt tidigt en viss förbindelse med Helgelseförbundet, som hade och har sitt centrum i Närke. Bland förgrundsfigurerna inom denna rörelse var patron Hedin på Torp och pastor Kihlstedt. Rörelsens tidskrift Trons Seger med titelvignetten bibeln och svärdet hade stor spridning i vår del av socknen.

Vid denna tid utsändes en böneappell inom Helgelseförbundet. Alla borde förenas i bön om Kristi snara återkomst. Detta i förlitande på Kristi ord: "Allt vad I viljen, skolen I bedja, och det skall ske eder." — Tidpunkten sattes till påskmorgonen 1898, och alla kristnas trosvarma och innerliga böner borde inriktas på detta datum.

Mitt unga och känsliga sinne blev naturligtvis starkt påverkat av vad som eventuellt kunde hända. Visserligen hade jag och en del av mina syskon anslutit oss till den Nyblomska väckelsen, men jag var ändå starkt oroad. Skulle Kristus verkligen komma påskmorgonen? Skulle kanske i så fall en del av vår familj "upptagas och en del lämnas kvar"? — Jag kunde inte sova. Till slut uthärdade jag inte längre på grund av ängslan för mig och de mina utan steg upp ur bädden och gick fram och väckte far och mor. Jag minns, att jag i förväg hade tänkt ut, vad jag skulle säga, och det var: "Det kanske är sista budet."

Far och mor blev naturligtvis starkt gripna av tolvåringens samvetsnöd. Hela familjen väcktes upp. Det blev en bönestund på knä vid våra bäddar, som jag aldrig ska glömma.

Den påsken räknar jag som min omvändelses stund, och den bönegemenskap, vår familj då hade, fick en fortsättning, som sträckte sig många år framåt. Varje gång vi skulle skiljas för en längre tid hade familjen — eller en del därav — en gemensam bönestund på knä.

Man kanske kan fråga, vilken betydelse en sådan händelse kan ha haft. Visst har medlemmarna i vår familj mer eller mindre haft tider av världslighet och gudsfrånvändhet, men ändå är jag övertygad om att denna påskupplevelse hade ett stort inflytande på hela vår livsinriktning.

Vad blev nu den närmaste följden för mig personligen? Jag

hade ju på allvar blivit en "läsare". En god vän, Gustav Cronholm, gav mig vissa råd och förmaningar: "Om de frågar dig, om du är läsare, så ska du svara rakt på sak, att du är det!" — Om någon frågade mig rent ut, minns jag inte, men det minns jag, att jag aldrig någonsin under min återstående skoltid fick uppbära hän eller begabberi på grund av min nya livsinställning. Jag avstod nu från mina förut så omtyckta brottningslekar och uppträdde stilla och tillbakadraget såväl i skolan som på skolvägarna — så långt min livliga natur det tillät — och mitt uppträdande respekterades.

Men den inre glädjen och friden var så mycket större. Aldrig har jag, vare sig förr eller senare, upplevt en sådan stund av lyckalighet, som en morgon på väg till skolan under denna första tid efter den nya födelsen. Jag vandrade framåt på den spåriga och gräsbevuxna vägen ett 100-tal meter från den lilla gården Halsäng. Plötsligt erfor jag en sådan glädje och andlig hänryckning över att vara Guds barn, att jag inte visste, om jag gick med fötterna på marken eller lyftes upp i luften. Det var en rent underlig förnimmelse. — Senare har jag ofta vid minnet av denna stund kommit att tänka på Emaus-lärjungarna: "Var icke vårt hjärta brinnande i oss, då han talade med oss på vägen och uttydde för oss skrifterna?"

Så förgick 1½ år. Men därefter kom en tid av helt annan karaktär, varom jag redan har berättat. Tiden från hösten 1899 och ungefär ett år framåt var en "Sturm und Drang-tid", en lössläpphetens tid, troligen förorsakad av en samverkan mellan min pubertet och min indifferent och skeptiska inställning gent emot Svenska kyrkans undervisning och nådegåvor.

Sedan konfirmationen var över och jag åter kommit i kroppslig och själslig balans, kunde jag börja tänka efter, var jag skulle söka min andliga hemvist. Med kretsen omkring Stenängs missionshus kände jag mig inte helt befryndad. Så gjorde inte heller far och mor, och vi följdes åt.

Vid den tiden byggdes ett nytt missionshus i socknen, nämligen i Kåremon. Som andlig ledare för den lilla församling, som bildades där, var den ödmjuka och anspråkslöse men kunnige och Kristus-hängivne Carl Johansson i Bryngelshem självskrivnen. På det medlemskort, som han personligen skrivit ut för mig, kallar han sig helt blygsamt "Församlingstjänare". Jag bevarar detta kort

som ett kärt minne. Denna församling var nära lierad med Svenska Missionsförbundet.

Vi hade visserligen flerdubbelt längre väg till Kåremon än till Stenäng, men vi kände oss mer hemma där. Därtill bidrog givetvis också, att den lilla församlingen hade eget nattvardsfirande, varvid ledaren enligt biblisk förebild bokstavligen "bröt brödet". Då nattvardsbrödet överräcktes från man till man, brukade var och en framsäga ett bibelord.

Vi övergav därför ingalunda vårt missionshus i Stenäng utan besökte i allmänhet varje predikan där. Dessutom var det ju ofta nu som förut s. k. stugumöten. Efter det andliga genombrottet i vår familj hölls sådana möten ofta även i mitt hem. Då möblerades storstugan med bockar och bräder som sittplatser. Naturligtvis användes även befintliga soffor och stolar.

Helgelseförbundet anordnade särskilda evangelistkurser, vid vilka resepredikanter, män och kvinnor utbildades. De mest kända i våra trakter var de s. k. "prediketösera", Anna Larsson och Hanna Johansson, en närking och en västgöte. Vintern 1901 bodde de hos oss i Mörkhult en hel vecka och höll möten varje dag. Då kom "finkammaren" väl till pass.

Deras mera stadiga och egentliga hemvist under denna tid var hos de fyra bröderna Johansson i den förut nämnda lilla vackra gården Bryngelshem i Vellinge socken. Så småningom blev de också båda två ingifta i den vitt kända, framgångsrika och högt uppskattade familjen.

4. Pingstvännerna.

Verksamheten i Stenäng och Kåremon fortgick efter uppdragna riktlinjer. Själv stod jag formellt kvar som medlem i den lilla intima församlingen i Kåremon cirka 10 år, således även under seminarietiden i Karlstad 1904—1908 och som folkskollärare i Stenstorp 1908—1911. Efter den tiden tog min religiösa utveckling en annan riktning.

Omkring 1906—1908 började nya vindar blåsa i vår socken. Många drogs alltmer åt baptismen, särskilt den riktning, som representeras av pingströrelsen. Det blev hallelujarop och tungomålstalande vid mötena. Bland förgrundsfigurerna i denna nya

"Prediketösera", Anna Larsson (sittande) och Hanna Johansson. Den förra fyllde just 21 år under besöket i Mörkhult 1901.

riktning var de två äldsta sönerna till Anders och Klara i Riset, senare bosatta i Darthem. Jag har redan nämnt moster Klara i samband med min yngste broders födelse. Den tredje sonen i den stora barnskaran var den förut omtalade Martin, min trogne vän, skol- och läskamrat.

Den äldste sonen Oskar var först skomakare. Vid hans veckolånga arbete hemma hos oss lärde han även mig att hjälpligt halvsula ett par skor. Men hans längtan stod efter att få bli en ordets förkunnare. Han blev intagen vid pastor Ongmans missionsskola i Örebro och genomgick ett par klasser. Men kraven där var tydligen för stora för hans otränade intellekt. Han lyckades inte avlägga examen. Så upptog han åter skomakaryrket och öppnade senare en skobutik i Habo. Han var en mycket varm och ärlig kristen och predikade också mycket bra. Under många år var han en av mina mest förtrodda vänner.

Den andre sonen Gustav utbildade sig till murare och blev rätt framgångsrik i detta yrke. Liksom brodern Oskar predikade han

flitigt, så ofta arbetet medgav. Han var ingen dålig predikant, men hans stora svårighet var textläsningen. Den beredde både honom och åhörarna en pinsam stund. — Själva själen i den nya rörelsen var likväl Gustavs lilla fru Anna, rundhuvad och svartögd och gemenligen kallad "predike-Anna". Hon var en utomordentligt begåvad kvinna med en eldsjäl och en utförsgåva, som var rätt enastående. Ibland råkade hon i sådan extas, att hon "talade med tungor", enligt vad som berättades. Jag hörde det aldrig. Traktens befolkning gick flitigt på deras möten, för vi hade det rätta ekumeniska sinnet. Så byggdes efter några år av denna rörelses anhängare ett nytt missionshus, det tredje i socknen.

XI

HELG OCH SÖCKEN

1. Arbete och lek.

Låt oss nu, innan vi går vidare, få en sammanfattande återblick över barndoms- och ungdomsåren! Det var mest arbete och möda från tidigaste år. Vintern 1894 kvarlever livligt i mitt minne. Skolan hade ännu inte börjat för året. Det var ett oavbrutet och rasande yrväder under en hel veckas tid. Då passade tröskningsarbete bäst. Vi hade ännu inget tröskverk. Alltså gällde det att slagtröska.

Att tröska "enbet" med prägel (slaga) är ett tröstlös jobb. Det låter så dödande tungt och ödsligt. Med två man blir det genast en gladare ton. Men när fyra slagtröskar, då låter det som en trumvirvel. Som folkskolinspektör senare i livet roade jag mig stundom med att låta barnen höra, hur det låter i de olika fallen.

Vi tröskade alltså fyra, men då måste undertecknad, 8-åringen, vara med. Jag fick "hålla slaget" så gott jag kunde mittemot far på ena sidan av den stora logen. På andra sidan stod mina två äldre bröder. Frysa behövde jag inte. Arbetet gav god motion och på fötterna hade jag träskor med hö i och tjocka sockor. Men hur komma ut och in? Jo, min bror Emil, 15-åringen, bar mig på ryggen genom snödrivorna. Han hade stövlar han!

Trots allt blev den långtråkiga och trista yrvädersveckan mycket minnesrik. En dag gick plötsligt den stora logdörren upp. I öppningen syntes ett väldigt, lurvigt huvud, och två stora tassar vilade på logbalken. Var det en björn!? Nej, men en bortsprungna New foundlandhund, som min kusin Gottfrid hade hämtat i Källefäll, en mil bortåt Hjo till. Då färden redan gått cirka 3 1/2 mil den dagen, ville min kusin inte ta risken för sig och hunden att i den rådande snöstormen vandra ytterligare 2 mil tillbaka hem. Han stannade alltså hos oss under natten.

Det dröjde inte så länge förrän jag lärde mig "ta tredje slaget"

vid tröskningen. Det var ett stolt ögonblick. Men alltjämt bildade far och jag ena paret. Jag var en drömmare, som dvaldes med mina tankar långt i framtiden, och ibland kom jag då alltför långt ifrån far på "blöten", kärvarna. Då röt far: "Trösk där ja' tröskeer!" Men ibland kom jag så nära, att fars prägel träffade min, så att den flög upp i skallen på mej. Då vaknade jag ju till för en stund.

När våra krafter hade växt till en smula, köptes ett dragtröskverk för 35 kronor hos smen i Stenbacken. Två drog då, en matade i och en tog undan halmen. Det gick ju flera gånger fortare. Men det var i allmänhet bara havren, som tröskades så. Rågen slagtröskades alltjämt för att få fina halmkärvar. Längre fram i tiden, när jag hade flugit ur boet, anskaffades ett stort tröskverk med körvandring, som de flesta andra gårdarna omkring hade.

Men tiderna förändras. Nu när fädernegården har kommit i andra händer och endast användes som sommarnöje, är tröskverks-avbalkningen i ladan förvandlad till en orkesterstrad och logen till balsal.

Men det var inte bara fråga om det mera lindriga arbetet i stall, ladugård och loge. Vi hade egen skogsavverkning och virkeskörning, som var en av familjens viktigaste inkomstkällor, och som gav cirka 250 kronor pr år. Det gällde kastved till bränsle, furu- och aspstockar till tändsticksfabrikationen på Tidaholm samt mas-saved till Kvarnekulla.

Därutöver körde vi även "på förtjänst", d. v. s. körde åt andra avverkare för betalning. Jag minns en fjärdedag jul då vi i töväder och snöslask fraktade virke ur skogen till stora vägen från tidig morgon till sena kvällen, tills vi var så genomsura, trötta och uthungrade, att vi knappast orkade hem. En annan dag med samma väderlek blev det plötsligt så kallt på kvällen, minus 18°, att det överblivna brödet i matsäcken frös och min bror Emil förbjöd mig att äta, fast jag var dödligt hungrig och vi hade nära 5 km hem, när arbetet var slut.

Långresorna under vintern var om möjligt ännu värre. En gång körde Emil och jag till Tidaholm i snöslask och hård motvind. Unghästen, som jag fick köra, därför att han hade lättare att stå på benen, när det klampade i hovarna, blev så ursinnig, att han reste sig på bakbenen och riste på huvudet. Då var det gott med vårt vanliga mål på ett mjölkmarketenteri, när vi kom fram: en kaka siktebröd och en stor mugg kokhet mjölk. Sen bar

det iväg hem i så stark kyla, att kläderna blev som en isbark. Då gällde det att springa bredvid slädarna för att hålla sig varm i stället för att åka och vila ut.

Vad ska vi då säga om far!? Han "låg på väga å kråva" (som han brukade uttrycka sig) från giftermålet 1876 till strax före sin bortgång 1920. Vinter och sommar, under soliga dagar men också ofta i ur och skur! Han tyckte om att köra och föredrog en resa i stället för att gå i vardagsarbetet på gården. Men det var inte underligt, att han ådrog sig reumatism och andra krämpor, som lade honom i en relativt tidig grav.

Vi hade i det längsta en ganska dålig väg ned till landsvägen och runt sjön. Särskilt den sista biten på gårdens ägor var smal, sned och utan skyddsräcke mot den höga och brant stupande sjöstranden. När vi pojkar blev lite större, ville far gärna, att någon av oss skulle följa honom ned till stora landsvägen vid 2-tiden på natten och stödja lasset förbi sjön. När han tog tömmarna hemma på gatan, brukade han alltid uppsända en bönesuck: "Så i Guds namn då!"

Så kom våren och vårbruket med sådd och potatissättning. De bästa säningsdagarna ansågs vara 7—9 maj. Ibland var det soligt och varmt, så vi kunde springa barfota, ibland ett otäckt snöslask. Då påminde alltid far om ordstävets: "April snö är så gott som fåragö", eller: "April våt, maj kall fyller bondens lador all."

Mellan vårbruket och slåttern var det ängsröjning, gårdsgårdar och barktagning. Vi flådde av granbark, som torkades, småhakkades och kördes till garverierna i Madäng eller Hörnviken på Tidaholm. Att "ta bark" var ett kådigt och söligt arbete på grund av saven. När knotten gick till anfall i kvällningen, var det rent outhärdligt. Då fick t. o. m. far ge sej, när han svullnade i ansiktet, som om han hade fått påssjuka.

Så kom höskörden. Den var rolig men rätt arbetsam, eftersom det mest var ängshö och allt arbetet gick med lie och räfsa. Då fick vi småpojkar hålla oss till "kvinfolksgöra", nämligen sköta räfsan. Bärningen var stundom påfrestande, särskilt när det korta madhöet skulle bäras i famnen över ladan och upp på den stora höskullen över ladugården. Därtill fordrades tre man eller, rättare sagt, en man och tre eller fyra ungar.

Sädesskörden tog vi småbarn inte alltid så stor del i. Då var

vår plats i "krösaskogen". Lingonplockning var nämligen en annan av familjens mera betydande inkomstkällor. — Tänk så ljuvligt det kunde ha varit, om inte det bestämda måttet för varje "beta" hade varit en oeftergivlig fordran! Tänk vad de röda, saftiga bären smakade gott! Men akta dej noga! Börja inte äta, då blir korgarna aldrig fulla! Eller tänk dej att få ligga på rygg mellan ett par tuvor och titta upp mot den sidenvattrade himmelen och med blicken följa de otaliga hökar, som på vilande vingar svävade kring så oändligt högt uppe! — Men ack, det hade jag så sällan tid med!

Men nog var det trots knoget en ljuvlig känsla, om skörden var riklig, att ideligen få handen full med saftiga röda bär. Att krypa framåt och inte veta, vart man skulle vända näsan bara för rikedomens skull. Men det var inte alltid så. Ibland var det att ströva omkring och söka enstaka bär och klasar. Då blev inte korgen så lätt full.

Lingonskörden inbringade oss så där 100—200 kronor pr år. Priset varierade mellan 10 och 25 öre pr liter. Men en gång fick jag sälja ett rätt stort parti för 5 öre pr liter. Det var det året jag fyllt 17 år och slog rekordet i lingonplockning. Tillgången var ovanligt god, och plockningen pågick drygt tre veckor. Då jag genomsnittligt plockade 40 liter pr dag, blev det ett årsresultat på cirka 800 liter. Då skedde plockningen ännu för hand. Men sedan Johan Wennborg i Kåremon just vid den tiden uppfunnit lingonplockningsmaskiner, gick ju arbetet ännu fortare.

Vad blev det för dagspenning? Ja, inte blev den stor! Först skulle bären plockas. Kanske 20 liter pr dag genomsnittligt under årens lopp. Sen måste de rensas. Det fick vi göra på nätterna eller möjligen under mycket regniga dagar. På natten brukade mor baka plättar och komma ner och bjuda oss i lillstugan, där vi höll till. Så skulle de rensade bären fraktas till staden, vanligen Falköping.

En "krösaresa" till Falköping var ett stort företag. Lingonen kördes i två specialgjorda lårar för att inte skakas sönder. Ett lass omfattade cirka 500 liter. Avfärden skedde vid 5-tiden fredags eftermiddag. Efter 2½ à 3 mil hölls rast vid någon större gård, t. ex. i Falekvarna. Man kröp in i en hölada och försökte sova några timmar. Sen bar det av igen, för vid sjutiden måste man vara framme på torget i Falköping. Så började köpsläendet och

kommersen, och först vid tvåtiden var man färdig för hemfärden. Då den tog 5—6 timmar, nåddes hemmet tidigast vid 7-tiden på lördags eftermiddag. En gång när jag fick följa med far, var jag så sömnig, när vi körde igenom Kråkeryds by på hemvägen, att jag ramlade av de höga lärarna, på vilka jag satt. I själva fallet flög en tanke genom mitt huvud att akta mig för att komma under hjulen, varför jag i mitt sömndruckna tillstånd gjorde ett språng från vagnen och över diket och höll på att slå mig fördärvad i stenmuren på andra sidan.

Efter lingontiden kom lövbrytning, lövtäkt. Det gällde att fälla björkar och aspar, större och mindre, och sedan med ett skarpt verktyg, försett med handtag och krokig spets, en s. k. lövhack, hugga av lagom långa kvistar och binda ihop till kärvar. Årsbehovet för oss var "3000—4000 löv", d. v. s. kärvar. Dessa torkades ute och magasinerades överst på rännan och höskullar. Det var ett utmärkt foder för fåren. Asplövet tyckte även hästarna mycket om. Syster Emmy såsom minst i arbetsgruppen brukade ofta få nöja sig med den sämsta lövhacken. Men en gång knep hon den allra bästa och högg sedan så vilt omkring sig, att ingen vågade ta den ifrån henne.

Potatisupptagningen var ett roligt arbete, när solen sken och skörden var god. Det glammades och pratades, och många goda historier kom fram. Vilde man inte krypa och smutsa ner kläderna, så värkte det dock snart i ryggen. Då kom det alltid från de äldre: "Ungar har ingen rygg!" — Men var det regnväder eller jorden frusen, så potatisen satt fast i kokorna, och händerna blev stela av kyla, då var det så lagom roligt.

Ofta har jag funderat över vad det kan bero på huruvida ett arbete är intressant eller inte. Beror det inte i hög grad på om man ser ett resultat av sitt arbete? Till och med så pass trista sysslor som diskning eller att göra rent i en ladugård väcker en viss tillfredsställelse, när man ser resultatet. Det är därför det är så "dödans" tråkigt och enformigt att köra en tröskvandring. Gå runt, runt, runt! Även att gå i vall med kreatur hör i allmänhet till dessa enformiga och långtråkiga sysselsättningar, något som tusentals vallpojkar prövat på.

Att valla föll också på vår lott i Mörkhult. I mindre skala hemma men i större omfattning på vår granngård Alsberg, som inte

längre beboddes eller brukades. På eftersommaren arrenderade far betesrätten på den gården. Vi hade i allmänhet förut bärgat höskörden där genom s. k. hälftenbruk.

I tur och ordning gick vi i vall i 10—12-årsåldern den dagen vi inte hade skola. När korna var mjölkade på morron, var det att vandra iväg med flocken, 4 kor, ett par ungnöt samt de båda oxarna. Jag minns, att jag hade en lång herdestav, på vilken jag bar matknyttet, en dryg halv kaka bröd samt en literbutelj skummjolk. Tre klara minnesbilder har jag från den tiden.

Vi hade ju läst i bibliska historien om regnbågen, som Gud satte i skyn som ett tecken. Troligtvis hade också Johan Södergren förklarat fenomenet. En dag under vallningen kastade jag ett stort plankstycke i den förbiflytande kanalen; så att vattnet slog upp som en bred skiva. På den såg jag den mest klara och strålande regnbåge. Då insåg jag för första gången, att det inte bara var högt uppe i skyn, som en regnbåge kunde uppstå.

När jag en dag skulle avnjuta min goda matsäck, grovt, mjukt, gott rågbröd och mjölk, hade mjölken legat i solen och blivit alldeles ljum. O, fasa! Middagen förstörd! Vilken besvikelse! Så såg jag den lilla bäcken, som rann ner i kanalen. Kanske! Jag la' buteljen i vattnet. Redan efter några minuter en tydlig förbättring. Vilken lättnad! Efter 15—20 minuter ytterligare var den goda, kalla mjölken tillsammans med brödet en festmåltid.

Den tredje minnesbilden är förbunden med en oro och skräck, som jag tror endast ett barn kan känna. När djuren efter några timmar ätit sig ordentligt mätta, brukade de lägga sig att vila och "dröpja", idissla. Under en sådan vilopaus märkte jag plötsligt, att den ena oxen, "Krålingen", hade försvunnit. Jag blev dödligt förskräckt och sprang runt i backarna och letade efter honom. Långt tordes jag inte gå ifrån de andra djuren. Allteftersom tiden gick, blev jag mer och mer övertygad om att en björn hade tatt honom, eller kanske vargar. Det kan låta löjligt nu, när det berättas, men vi hade fått tillräckligt många historier till livs om björnar och vargar för att hysa en allvarlig respekt för sådana djur. Vi visste ju, att det för inte längesen hade funnits vargar i våra trakter. När farfar var ung och var med om Göteborgs-resor, hände det ibland, att hästarna måste spännas ifrån och närgångna vargar drivas bort från landsvägen med skacklarna som slagträ.

Men min fruktan var onödig, som den så ofta är i livet. Efter

någon timme kom Krålingen lunkande i skogskanten. Han hade gått och lagt sig i skuggan i skogen, för han var inte bara en vacker och stark ox utan även klok.

Som bror Johan och jag byttes om med vallningen, så fick efter oss våra systrar växla med varandra, Anna den äldre, en dag och Emmy, den yngre, andra dagen. Emmy hade som hjälp och sällskap vår yngste bror Josef med sig. Sällskap var han ju, men med hjälpen var det sämre beställt. Han fann stundom nöje i att surra som en broms, så att korna satte svansarna i vädret och löpte åt alla håll.

Min syster har i samband med denna krönikas tillkomst anfortrott mig, att hon hyste en hjärtlig avsky för vallandet. Hon var ständigt rädd och ängslig. När djuren betade i närheten av landsvägen, var hon rädd för luffare, och när de drog iväg långt ner i ängarna i skogen, hade hon en vild skräck för vilda djur. Så småningom förstod mor, hur det stod till, och gjorde slut på herd livet.

Hösten kan vara strålande vacker med sin sprakande färgrikedom, men kommer man fram i oktober—november, när regn och kyla sätter in, är det i allmänhet en trist tid. När de vanliga höstgöromålen var avverkade, kom odlingens tid för oss, då nya tegar bröts. Det gick inte av sig självt att utöka åkerarealen på vår lilla gård från cirka 7 till 15 tld. Det kallades kort och gott att "hacka". Träd, stubbar och stenar bröts upp och marken djuphackades för att sedan få ruttna något, innan den bereddes för sådd.

Om vädret var lämpligt, kunde sådan odling fortgå långt framåt jul, ja, stundom mitt i vintern. Jag minns en fjärdedag jul. Käramor i Svedjefall, modern till den förut omnämnde lekmannapredikanten Klas Svensson, begravdes. Far och mor var bjudna. Vid färden till kyrkan gick far gent över åt vårt hem för att se till oss tre pojkar, Hjalmar, Axel och Johan, om vi var flitiga i vårt odlingsarbete. "Betinget" pr dag för oss pojkar i 10—15-årsåldern var $\frac{1}{4}$ "ruta" var. En ruta var 64 kvadratfamnar. Varje famn var 3 alnar. En aln något över $\frac{1}{2}$ meter. Det gick ju bra, om det inte var för mycket stenar och stubbar.

I de flesta arbeten räknade de gamla med ett visst "beting" pr dag för en ordentlig karl. Vid kastvedshuggning var betinget $\frac{1}{2}$ kubikfamn, motsvarande ungefär 3 kbm. Vid huggning av staver,

gårdsgårdsstör, var betinget 5 tjog. Även vid lövtäkt gällde 5 tjog som beting. Jag har själv prövat och vet, att dessa beting går att klara.

För att muntra oss i arbetet gav far oss en liten slant ibland som fickpengar, t. ex. 5 öre pr tjog stavar eller pr tunna bark, när vi småhackade den med en liten yxa mot en huggkubb. En gång hackade syster Anna av en liten bit av tummen. Vi hade en känsla av att den borde sättas fast igen, men hur det var, så blev den inte tillvaratagen. Dessa fickpengar sattes i allmänhet in på den lilla sparbanksbok, som var och en fick i samband med dopet. Faderns doppening var alltid den första insatsen.

Så gick året i sitt kretslopp. Det var mycket av arbete och möda men också mycket av glädje och gemenskap. Nå, men leken enligt kapitelrubriken? Var blev den av? Det var ingen lagstadgad semester på den tiden, vare sig för föräldrar eller barn. Det var inte många fristunder men inte heller några fritidsproblem. Så snart vi kom från skolan varannan dag var det att byta till arbetskläder, få lite aftonvardskaffe och så ut i arbetet. Under fridagen från skolan var det regel, att vi fick två timmar fritt för läsläsning, varken mer eller mindre.

Mor gav oss ibland bestämda timmar för att leka, och det var nog ganska psykologiskt. Det muntrade oss. Men far låg inte för det systemet. Han hängde själv i med arbetet från morgon till kväll, och han fordrade detsamma av oss barn. Resultatet blev, att vi stal oss till lekraster, när vi var yngre. Då rasade vi ut i ganska vilda lekar.

Särskilt gynnsamma tillfällen hade vi ju under vintern, när far och äldste bror var ute på långkörning. Då hade vi tre hemmarande pojkar att "passa mor" samt tröska en trave råg pr dag. En trave 40 kärvar. Det var ju inget hårt beting. I hö- och sädesstabbar grävdes då gångar. Sen gick den vilda jakten "Katt och råtta" genom höloft, lador och loge. Ja, ganska vilt gick det verkligen till. En gång ramlade jag handlöst från logbalken på huvudet i golvet. När jag efter en kort svimning slog upp ögonen, såg jag två bleka ansikten, som förskräckt betraktade mig.

Det fanns också tillräckligt branta backar för en ganska våghalsig skidåkning, ofta på en skida. — Vi hade bara ett par skridskor, ett par gamla med tråklossar. För att inte behöva vänta för

länge på tur, åkte vi rätt mycket med en skridsko. Vi tog sats från en bank och for över hela den lilla tillfrusna pölen, cirka 30 meter, på en fot. Just då 1898 pågick spansk-amerikanska kriget. Då tog vi namn efter de mest bekanta krigsfartygen och kämpade tappert med varandra på sjön, isen.

Vi tillverkade läderslungor, slangbössor och pilbågar. De idrottsliga övningarna var mycket varierande. Särskilt roligt var det att stå rak på axlarna på en annan och hålla balansen genom att knipa tag med benen om öronen på bäraren, som för säkerhets skull höll tag om de framstickande tårna, när han vandrade omkring med sin höga börda.

En gång höll det på att gå ganska olyckligt. Vår äldsta syster Anna ville alltid vara med vid våra idrotter, så snart hon överhuvudtaget kunde. Hon var säkerligen högst 7 år vid den händelse, jag nu ska berätta. Hon stod kapprak på mina axlar, och jag gick omkring med henne. När hon skulle hoppa ned direkt på marken, som vi pojkar gjorde, kom hon snett med ena foten och bröt lilltån. Det blev ett förfärligt tjutande, som aldrig ville ta slut. Far och mor var borta, och vi var ganska rädlösa och ängsliga. Då kom 11-åringen Axel på en idé, som han tyckte var ganska klok, nämligen att ta ett stämjärn och hugga av tån för att hon skulle slippa värken. Var det manne "Stuttens" historia, som spökade? Som väl var blev det inte av. Om en stund kom vår torpargumma, "Södera-Rika", och tröstade oss, och snart var allt bra igen.

Far intresserade sig inte för våra lekar och idrotter. Jag minns bara två tillfällen. Vi hade gjort oss ganska höga styltor att gå på. Då kom far och sa: "Får'a försöka!" — Han tog av sig träskorna, steg i sockorna upp på styltorna och klev stolt omkring på gården till vår stora förvåning. Lärdomen från uppväxtåren i Tjurledet satt i. En annan gång kom han upp på pölen, när vi försökte lära oss att åka skridskor. "Ja' sä visa er!" sa han. Så tog han också då av sig träskorna, spände på sig skridskorna på bara strumpsockorna och gjorde fina skär på isen. Det tycker jag faktiskt var ett konststycke att gå på skridskor utan skor på fötterna.

2. Jakt och fiske.

Det fanns en tid, då de gamla nordborna huvudsakligen levde av jakt och fiske. Om det i första hand var näringsbehovet, som måste tillfredsställas, så var förvisso äventyrslystnaden likväl en starkt bidragande orsak till denna livsföring. Denna nordmanna- anda levde kvar i oss pojkar i Mörkhult. Men vi hade inte ärvt den från far. Hans stående levnadsregel ifråga om dessa ting var: "Feskare, spelemänner å skötter, di får bögga sina hus på stötter."

Bror Hjalmar var den mest angripne av jaktiver och vapen. I smyg köpte han för 3:25 en underlig bössa, som han till att börja med höll gömd i en sädesbinge. Det var en bastant mynningslad- dare men med s. k. kammarladdning. Man laddade skottet i en kort, uppfällbar del av pipan, som sedan fälldes ned och reglades med en spännanordning. En gång for likväl den korta pipan upp, då skottet avlossades, så att han fick krutstänk i hela ansiktet.

Min första och enda bössa var en svag och enkel mynningslad- dare å 2:25. Jag lyckades likväl fälla en del djur; några morkullor, en hare, ja, t. o. m. en råbock med detta enkla vapen. Hjalmar skaffade sig med tiden allt finare jaktredskap och hade rätt stor framgång som jägare. Det kunde ibland hänga 2—3 rådjur jämte annat vilt i brygghuset. Till och med ett par älgar föll för hans kulor.

Mårdar och uttrar var eftersökta djur, men rävjakten var kanske den mest spännande. I vår gröna ungdom, innan vi ännu skaffat oss eller kunde använda skjutvapen, fick vi pojkar vara med som drevkarlar vid skallgång på räv. När en mickel med större eller mindre framgång gästade en bondgård under natten, kunde han på morgonen spåras och inringas, om vädret var lämpligt. Bliqväder var bäst. Då syntes hans raka spår klarast i snön, och då sov han tungt i den skogsdunge, där han lagt sig att vila under dagen.

Det gällde då vid inringningen att gå runt varje skogsdunge för att se, om han lagt sig där eller gått vidare. När inringningen var klar, uppådades skyttar och drevkarlar i trakten. Fyra till fem skyttar placerade sig på lämplig plats i dungen kant och på lagom avstånd från varandra, sedan drevkedjan först satts ut med till- sägelse för varje man att gå i en viss riktning, hojta och skrika, så mycket han orkade.

När visselsignalen ljöd, började ett obeskrivligt oväsen. Det var ju meningen, att den yrvakna räven skulle springa åt det håll, där det var tyst och stupa för ett säkert riktat skott. Men resultatet blev ibland magert. Räven smet kanske så listigt mellan buskarna, att ingen av jägarna fick säkert sikte. Eller man kanske sköt och bommade. En räv som varit med om äventyret en gång eller två, lät inte lura sig. Han tog kosan rätt mot oväsendet, och där mötte honom ingen fara. Jag var med både när vi i triumf kunde tåga hem med den hatade hönstjuven, och vid tillfällen, då det ivriga resonemanget gällde, hur det var möjligt, att han kunde und- komma. Den spännande upplevelsen var ju det viktigaste, men hade lyckan varit god, blev det ju också en 25 eller 50 öre pr man.

Ett par år före konfirmationen hoppades jag få vara med om en rävjakt, som jag själv tog initiativet till. En räv hade under natten besökt vår gård. Full av iver rusade jag över till grann- gården Ekeberg för att be de berömda jägarna Albin och David Berg att "ringa räven". Huruvida de hade tid eller lust, minns jag inte, men den uppgörelse, jag fick med mor vid hemkomsten, därför att jag utan lov gett mig iväg till granngården, den glöm- mer jag inte. Hon tog fram katekesen och satte mig att högt läsa Hustavlan. Det sved betydligt värre i sinnet, än en risbastu nå- gonsin skulle ha kunnat svida i skinnet.

Även om far rent principiellt var starkt emot sådana äventyr- liga och osäkra inkomster, som jakt och fiske skänkte, så kunde det ju hända ibland, att han sa', när han var på gott humör: "Så du inte ta bössa, Hjalmar, å se, öm du kunne träffa på nå djur!" En varm, regnig majkväll sa' han kanske: "Tror I inte, att då sulle nappa nu, päjka, öm I satte ut nåra spröt?" — Då var vi inte sena att leta mask och ge oss iväg ner till vår lilla å. Vi hade små, korta hasselspön på 1—2 meters längd med rev och krok, på vilken vi satte en slingrande mask, som vi spottade på efter konstens alla regler och uttalade besvärjelseformeln: "Tvi fläsk, nappar allra bäst."

Så satte vi fast spöet i åkanten genom att sticka in den vässade tjockändan i vallen, eller med toppändan i botten och tjockändan i vallen. Nästa morgon vittjades de 20—30 utsatta "spröten". Det var ju ytterst spännande, och bytet kunde ibland bli 10—15 fiskar; abborrar, en och annan mört, men framförallt bäcköringar,

”ördar”, dessa vackra, brunprickiga fiskar, som väl stekta smakade så utomordentligt gott.

Vi försökte oss även på fiske i sjön med långa kastspön, men det ville aldrig lyckas riktigt. Eka hade vi ju ingen. I detta sammanhang måste jag berätta en episod, som kunde ha slutat illa. — Hjalmar hade skaffat sig ett härligt, långt och lätt kastspö av en smidig ungbjörk och försett det med rev, krok, flöte och sänke. Nu gällde det att prova, hur långt det gick att kasta ut. Provet gick av stapeln på planen vid lillstugans gavel. Vi andra var ju tillsagda att hålla oss på lämpligt avstånd. Men syster Anna, hon som alltid skulle vara med oss, som jag förut berättat, hon sprang naturligtvis i vägen. Så kom det sig, att kroken vid utkastet högg in i hennes ena handlov. Allmän förskräckelse! En stor metkrok med hulling är inte lätt att få loss. Men Hjalmar löste frågan. Han offrade sitt kära metspö. Skar av reven med en fällkniv och lät olycksoffret springa in till mor i storstugan. Själv kröp han in under golvet i lillstugan och avvaktade där händelsernas gång. Som alltid klarade ju mor även denna gång den svåra situationen.

3. Mat, kläder, hygien och ekonomi.

Det var i stor utsträckning självhushållning på landet omkring sekelskiftet. Det slaktades och bakades, bryggdes och lakades. Beträffande slakten var det egentligen bara en gris pr år, som kom familjen till godo. Vi födde alltid upp två svin, men den ena måste säljas för att få in kontanter. Före 1899 hade vi inget vinterbonat svinhus, utan grisarna fick hålla till i en avbalkning i vagnboden. Genom ett hål i väggen kunde de hoppa ut i en inhägnad utestia. Men de växte och frodades och kunde bli ända till 125 kg pr styck i slutet av november. Därtill bidrog väl i någon mån det myckna säljlov, som vi pojkar fick repa till dem.

Slakten i den mörka höstmorgonen var egentligen en rätt otäck historia. Slaktarn, Köla-Fredrik, gick in i avbalkningen och fick en repsnara om ena frambenet på ett av offren. Så bar det av genom hålet. Gärdsgården därute var då nedriven på ena sidan, och där stod slaktbänken och karlarna färdiga att gripa in. Slaktaren skötte kniven, karlarna höll fast delinkventen, och grisen skrek, så

det hördes vida omkring i trakten. En av oss pojkar hade till uppgift att röra mjöl i blodet, så att det inte levrade sig. Det blev härlig mat; paltbröd och blodkorv m. m.

Men det fanns ännu en syssla, som måste skötas. Den minns jag med en skräckblandad känsla. Någon måste vakta i hålet, så att inte den andra grisen hoppade ut och sprang sin väg. Att stå där vid den mörka öppningen med ett spö i handen och höra den stora bjässen ”ruffa” (grymta) därinne av rädsla och ilska, det var otäckt.

Sen fördes kropparna upp till brygghuset i lillstugan, lades på skållbänken och skrapades rena från borsten med knivar och hett vatten. Då fick vi pojkar bära vatten från källan i trädgården. Vid ett sådant tillfälle höll jag på att skrämma slag på karlarna i brygg-huset genom ett illvrål, som hördes vida omkring. Dörren flög upp, de kom utrusande och frågade, vad som stod på. Där stod jag darrande av rädsla och skam. Jag trodde jag sett ett spöke, men det var ingenting annat än en vattenfläck, som i rimfrostens på gräset och stigen hade spritt ut sig, så det såg ut som en hund med utsträckta ben.

Men vadan sådan rädsla? Saken förhöll sig så. Vi hade i många år haft en liten hund, Nelly. Ilsksint men vacker och trogen. Vi pojkar kunde ju inte låta bli att reta henne. Det var ett sånt nöje att ligga på skänken i stugan och peka åt henne med ett spö. Då hoppade hon högt och skällde av ursinne, men nå oss kunde hon ju inte. Så en dag måste far avliva den lilla tiken på grund av ålderdom eller sjukdom, och hon fick sin grav i backslutningen bakom lillstugan. Det var väl alla spökhistorier vi hört berättas jämte en viss portion samvetsqual, som gjorde, att vi småpojkar knappt vågade gå förbi lillstugan och backslutningen, när det var mörkt, av fruktan att Nelly skulle spöka.

Den årliga slaktgrisen var i stort sett det enda vår stora familj hade som sovel. Vi slaktade ju även får och kalvar, men köttet från dessa såldes i allmänhet. Fårkött betingade på den tiden 75 öre pr kg och spädkalv 50 öre. Den s. k. småmaten fick vi ju behålla även efter får och kalvar; huvud, fötter, tarmar och andra inälvor. I min barndom hade vi ingen köttkvarn. Då hackades korvmaten med yxa i en stor urholkad huggkubb, och fjälstren stoppades för hand genom olika stora korvhorn. Det var ett ut-

sökt nöje att "fjala" korv. De minsta korvarna efter får kallades "pert". Dessa hängdes upp på en stång i kökstaket för att torka. Stekta tillsammans med potatis smakade de mums. Ja, om det fanns några kvar i taket att steka! Det kunde hända, att vi pojkar bröt oss en liten torkad pert då och då och åt den rå.

Allt bröd bakades hemma, matbröd och kaffebröd. Fyra tjog stora rågrödsbakor var veckoransonen. I den gamla stugan var bakugnen helt av murat tegel. Den stoppades full med kastvedstrån. När brasan var utbrunnen, gjordes ugnen ren med "raka" och "sopa". Så kom grisslan fram, och kakorna hyvades in så smidigt och lades på plats med en van knyck. Sex kakor åt gången rymde ugnen. I några av granngårdarna fanns bakugnar, som rymde åtta eller nio kakor. Någon gång hände det, att vi fick äta "blånnebrö", sammanmalen råg och havre. Det var hårt och beskt och smakade inte gott.

Dagens måltidsschema såg ut så här: kaffe och rågröd kl. 7, frukost 9—10, middag 2 em., aftonvardskaffe kl. 5 och kvällsmat 8—9. — Frukosten bestod mestadels av skinnpotatis och tjockt dopp med en fläskbit var som sovel, eller som omväxling sill, samt skummjolk och bröd. Mor försökte ju skära fläskbitarna något så när lika stora, men för rättvisans skull fick far ta först och sen var och en i tur och ordning efter ålder. Men när den yngste, bror Josef, kommit i 10-årsåldern, fordrade han att få ta före flickorna med motiveringen: "Ja' ä la kär ändå!" — Middagen var ofta kött-soppa och bröd, på sommaren långa tider välling och bröd. Kvällsmaten bestod regelbundet av rågmjölgröt och mjölk, avslutad med mjölk och bröd. Vid hårt arbete på sommaren var det ofta även 11-kaffe på förmiddagen.

Vi har redan förut nämnt, att kosten blev ännu magrare under skoldagarna på grund av den enkla matsäcken. Långresorna var inte heller feta. Nog var vi hungriga många gånger, men vi behövde aldrig svälta. Bröd fick vi äta, så mycket vi ville, och även mjölken räckte i allmänhet till. Men skummad förstås! Då vi gnällde och ville ha "något salt" på brödet, sa' mor: "Ja, strö på salt!" Det gjorde vi ibland, och det smakade gott. När vi hade hantverkare, snickare, skräddare och skomakare, var ju kosten av helt annan standard. "Du ställer te kalas, så snart en har nån här!" sa' far. — "En får inte skämma ut se!" var mors korta replik.

Smör förekom aldrig på matsedeln i vardagslag. En dag började far knorra: "Kan vi aldrig få känna på lite smör!" — "Jo, för all del," sa' mor. "Om I vell cedera kaffe å socker, så så I få smör i stället." — Så vart också beslutat. Men det dröjde inte många dar, förrän kaffet återkom och smöret försvann ifrån bordet. Det var ett slags överenskommelse mellan far och mor, att hon skulle kosta kaffe, socker och vetemjöl för de pengar, som hon fick in för smör och ägg. Äggen betalades vid den tiden med 1 krona pr tjog, och kaffet kostade 1 krona pr kg, så det gick ju liksom jämnt upp. För smöret vill jag minnas, att mor fick 75 öre skålpundet, cirka 1:80 pr kg.

Vi barn fick två sockerbitar till kaffet, men vi fick ingen påtår. En dag kom vi på att vi skulle spara en av sockerbitarna och på så vis tjäna en slant. Mor lovade nämligen att köpa våra bitar, när det blev tillräckligt många för att kunna vägas. Tanken var ju god, men det dröjde inte länge, förrän sparsamhetsnitet tog slut. Det bör kanske upplysas om att vi inte lade sockerbitarna i kaffet utan doppade brödet och gnagde samtidigt på sockret för att riktigt få känna det söta direkt. Hjalmar höll ut längst med sparat. Därigenom var han i tillfälle att sälja till oss båda andra i trion, när lystnaden efter sött blev för stark. Priset låg förvisso över det gängse marknadspriset.

Matredskapen var enkla. Tallrikar och fat, knivar och skedar, träskedar. Gafflar användes inte i vardagslag. "Femtaggagaffeln" var händigare. Vid kvällsmaten hade vi under min tidigaste barndom bara skedar och två fat, ett för gröten och ett för mjölken. Ur dessa åt alla gemensamt. Så småningom föreslog jag, att var och en skulle ha sin egen tallrik och ösa till sig gröt och mjölk. Förslaget antogs. Med någon grymtan från far "om nua påhett!"

Under skolåldern och därefter hade vi nog i allmänhet tre omgångar kläder; för finbruk, skolbruk och vardagslag. Eftersom vi växte fort, fick vi naturligtvis i viss utsträckning ärva efter varandra. En annan nackdel av samma anledning var, att finkläderna alltid syddes ganska stora, så att de var att "växa i".

Det var ett högtidligt ögonblick, när vi fick övergå från pojkkängor till stövlar. Fotbeklädningen för hemmaarbetet i vardagslag var alltid träskor, av trä allt igenom. Träskorna köpte vi hos "Lasarus" i Kilåsen, så kallad eftersom han bodde tillsammans med

sina två ogifta systrar. Ett helt parti åt gången bars hem i en säck. Pris 50 öre paret för mans och 25 öre för barn.

Strumporna stickade mor eller, om hon inte hade tid, gummorna omkring, "Dartaklara", "Söderarika", "Kölakajsa". — Men stoppa dem, när de gick sönder, fick vi i allmänhet göra själva var och en för sej. Den vanan fortsatte jag med, tills jag var i tredje klassen på seminariet, då en snäll och hjälpsam inackoreringstant förstörde denna goda vana.

Vi hade rätt många får. Huvudparten vita men också ett par svarta. På våren, när fåren skulle klippas och släppas ut på bete, var ju ullen rätt smutsig. Då tvättades fåren i varmt vatten i ett stort kar. Sedan de torkat efter några timmar eller en natt, skedde klippningen. Lin odlade vi inte i Mörkhult, men hos "kåramor" i Svedjefall förekom linodling. De hade också en torkgrav samt en stor, svart kölna, där linet bråkades, häcklades och skäktades.

Mor hade inte bara att sköta hushållet och alla ungarna och på sommaren vara med ute på åker och äng. Hon skulle också karda och spinna, sy och väva. I vävkonsten var mor en mästare. Hon var inte för inte från Kinds och Marks härad. Sexton alnar bomullstyg, cirka 10 meter, kunde hon klara pr dag. Men då fick skytteln gå fort!

När mor skulle till att sätta upp en väv, stod intresset på helspänn. De stora varporna bars in. I taket fanns i gamla stugan en tråkloss med ett runt hål i, och på golvet sköts en liknande kloss in under varpstången. Sen kunde vi småungar åka karusell i varporna en stund med mors goda minne.

Det var många konstgrepp, när en väv sattes upp. Jag minns inte alla, men att man måste "solva" och "skea", det minns jag. När mor vävde, fick vi pojkar spola. Då gällde det, att tråden lade sig jämnt och att spolen verkligen blev spolförmig. Såsom jag förut berättat, tillhandahöll morfar Josef Ladd skyttlar, vävskedar och andra utensilier.

Mor sydde också allt, som behövde sys i hemmet. Även pojklädelna intill den tidpunkt, då skräddarsydda kostymer krävdes. All sömnad måste ske för hand. Någon symaskin hade vi inte på den tiden. Den närmast boende skräddaren Gustaf Nyman med binamnet "Keli" sydde lite långsamt men oerhört noggrant. En sommarkostym, som han sydde hemma i sin egen verkstad till min bror Emil i 18-årsåldern kostade 3.25 i sömlön. En sådan

kostym syddes på en dag. Men det var inte 8-timmarsdag! I allmänhet hade vi såväl skräddare som skomakare hemma hos oss en vecka eller fjorton dar vart eller vartannat år.

Inte var väl hygienien i mitt föräldrahem i paritet med nutidens krav. Men det måste klart utsägas till mors berömmelse, att hon nedlade mycken möda och omsorg på att hålla hemmet propert och familjemedlemmarna hela och rena. Smuts och ohyra tålde hon inte. En och annan loppa och en del huvudlöss fanns ju, men de hölls hårt efter.

I vardagslag gick vi ju i ganska paltiga och naturligtvis smutsiga kläder, men i skolan och till helgdags var vi hela och rena. Till möjligheten att hålla rent i kök och rum bidrog den omständigheten, att vi hade träskor, som togs av i köksfarstun. Björkvastar på farstubron och den tjocka granrismattan framför fyllde också en stor uppgift.

Jag minns bara en gång, då situationen blev kritisk. Mina skolbyxor hade fått en stor reva på insidan av låret, vilket mors argusögon försent upptäckte. Vad var att göra? "Du får ta' den långa rocken i da", sa' mor. En halvlång, rätt tjock rock med skärp i ryggen. "Men ta inte å de den i skoern!" — Johan Södergren försökte ju få den av mej under lektionstimmar, men jag vägrade ihärdigt. Så var mors och min ära räddad!

Överlakan bestod vi oss inte med, och nattskjortor förekom inte. Men vi "syddes inte in för vintern", såsom hände på en del håll. Hur ofta vi bytte skjorta, minns jag inte. Kanske en eller två gånger i månaden. Vår lärare förmanade oss en gång att byta underkläder ofta. "Ni kan tvätta dem själva, om inte edra mödrar hinner", sa' han. Så fort jag kom hem, berättade jag om lärarens maning och frågade, om jag fick tvätta min skjorta. "Gärna", sa' mor och skrattade, och jag satte igång. Jag minns så väl var jag höll till ute i trädgården under proceduren. Hur länge renlighetsivern varade, har jag däremot glömt.

Inte så sällan fordrades storbyk i en så stor familj. Då togs det stora bykkaret fram, och brun, stark lut tillreddes av aska. Björkaskan var att föredraga. Men det fanns inga vridmaskiner eller manglar. Bror Emil såsom äldst fick ofta hjälpa mor att vrida ur kläderna. Hur gott luktade inte den rena och vita tvätten! Och jag såg så många gånger mor stå vid det stora bordet och "dänka"

det torra linnet lite fuktigt med en trävisp. innan hon började bearbeta det med kavel och kavelträ för att få det "finmanglat".

Vid skurning av golven användes i min barndom torr vitmossa, som vi hade rikligt förråd av i ängen Oxhagen strax ovanför gården. Då fick vi ofta hjälpa mor genom att "skura före". Så följde mor efter, sköljde och torkade. Eller också överlät hon hela arbetet åt oss under sträng kontroll. När golvet var torrt och "torkmossan" torr och bortsopad, framträdde ett golv så vitt och fint, så det var en ren fröjd att skåda.

Hur ofta vi badade eller badades, minns jag inte så noga, men jag tror, att den personliga hygien var rätt god. Mor övervakade noga allt. Vid jul var det ju alltid "storbad". Då togs det stora bykkaret fram. Så lögades alla i tur och ordning, med början med de minsta.

Innan jag lämnar avsnittet om hygien, måste jag berätta en episod, som inte får falla i glömska. Före vår tid hade man bränt tjära i en backslutning neråt ån till. Där tjärkanalen mynnade ut, hade med tiden samlats en stor mängd kolstybb, fin, len och mjuk som vetemjöl, men svart, svart. Den täckte en rätt stor yta. Det var alltid med stor förtjusning, som vi småpojkar hoppade omkring barfota i den solvarma mörjan. Men det fanns en nackdel. Byxorna blev så sotiga nedtill. En dag fick bror Johan och jag en god idé. Vi klädde av oss helt nakna. Med vilken förtjusning vi sedan tumlade omkring i den svarta mörjan, kan inte beskrivas. Vi badade helt enkelt. Så långt var allt gott och väl. Om vi nu bara haft vett att tvätta av oss i den förbiflytande bäcken. Men så långt räckte inte vårt förstånd. Kläderna på och så hem!

Men mors argusögon upptäckte snart de små sotarmurvlarna. "Va' i Harrans nam har I tatt er te, pājka?!" skrek hon. Då kröp sanningen fram. En stor balja kallt vatten, såpa och skurborstel. Så vidtog en tvagning, som vi sent glömmer. Men vi hade vett nog att vara tysta som möss under den hårdhänta behandlingen, som förvisso gjorde oss på en gång röda och rena.

Nu till sist några ord om vår ekonomi. Kontantinkomsterna från skogen uppgick väl i genomsnitt till 250 kronor. Lingonplockningen gav cirka 150. Försäljningen av den ena grisen kanske 75. Får och spädkalvar möjligen 75. Några tunnor potatis à 3 kronor tunnan 25. Försäljningen av kor och oxar, som fötts upp

är svårt att bedöma. Kanske 75 kronor pr år. Summa kronor 650:—.

Vilka utgifter skulle nu täckas av dessa 650 kronor? I första hand räntan på hypotekslånet kronor 100:—. Vidare hade vi att ränta ett par smålån på 200—300 kr.; alltså 10—15 kr. Slutligen hade vi skatterna. Underligt nog har jag inget som helst minne av deras storlek. De var relativt små; gissningsvis 25—35 kr. Under sådana förhållanden blev det möjligen 500 kronor pr år för alla andra utgifter. De kunde ju i första hand tänkas gälla kläder och skodon m. m. Men detta var säkerligen inte fallet. En gård drar många utgifter med sig. Kalk, konstgödning, kraftfoder, jordbruksredskap, slädar och vagnar. Jag har nämnt, att vi köpte tröskverk. Men dyrast var byggenskap och reparationer. Vi byggde båda manbyggnaderna 1892 och ännu en ladugård 1899. Far talade ständigt om att köpa en fin åkvagn; en "saxfjäravang", som han uttryckte sig. Men vi fick aldrig råd med det. Vi fick tillsvidare nöja oss med en enkel häck med fjädrar endast under framsätet. Den fina vagnen kom 1906. Men den historien sparar jag tills vidare.

Det är intressant att jämföra priser då och nu. En vanlig enkel bondko kostade omkring sekelskiftet 75—80 kronor. Det var därför ett stort ögonblick för mor, när hon som påläggskalv efter vår bästa mjölkko, "Bjällerkon", lyckades föda upp en kviga så stor och vacker, att hon på marknaden i Mullsjö betingade ett pris av 135 kronor. Stutarna, som vi antingen födde upp eller köpte, kunde börja köras, när de mätte 11½ kvartér. När de efter några år var 14 kvartér, var de för stora i vårt jordbruk och såldes då till någon herrgård. Ett sådant par avyttrades till Heldaholm vid Vättern och inbringade 325 kronor. Jämför år 1918. Då såldes på Körtingsberg i Närke en enda oxe på 14 kvartér för 3.000 kronor.

De ekonomiska förhållandena i mitt barndomshem diskuterades alltid öppet, och alla deltog med intresse och medäganderätt. Det var *vi* och *oss*. Far var ju den sparsamme ledaren, som många gånger höll igen så pass hårt beträffande utgifter, att det stundom blev en del gnissel. Nu är jag honom tacksam för det. Vi hade aldrig lyckats komma framåt annars.

Vi levde och kände med varandra och med gården, som om den varit ett levande väsen. Hur gladdes vi inte, när skörden syntes

bli god, och ängslades, när torkan grusade alla förhoppningar. Denna känsla för vad moder jorden betyder och vilka makter vind och väderlek är, har aldrig lämnat mig.

4. Njutningsmedel.

Alltifrån äldsta tider har ju svenskarna varit beryktade för sin kärlek till starka drycker. Även efter husbehovsbränningens upphörande och långt fram mot slutet av 1800-talet fanns väl i varje svenskt hem den karakteristiska brännvinskuttingen och den vackert formade brännvinsflaskan. Så också hos oss. Det var så lättvindigt att bjuda en besökande på en sup. Ofägnad fick han ju inte gå. Jag har förut berättat om "körkestöten", när han bar upp "korv och kaka".

Ett annat minne från början av 90-talet dyker upp. "Hante" i Kungsmosse vid Stenäng besökte en gång vårt hem. Han var så darrhänt, att han knappt kunde hålla fast en sak, och de sista åren av sitt liv fick han matas. Det påstods, att han hade supit alldeles omättligt; att han suttit vid brännvinskitteln och druckit med slev. Nåväl, mor ville bjuda "Hante" på en sup men fick till svar: "Nähä, ja' har supet ifrämme." (supit färdigt.)

Något brännvin begagnades likväl aldrig i vårt hem, utom då främmande bjöds. Men fr. o m. det religiösa genombrottet 1898 var det helt portförbjudet. Några år efteråt gick såväl far som de fyra äldsta sönerna in i Nykterhetsfolkets sjuk- och begravningskassa, och därmed var ju saken även formellt sett avgjord för vår del. Om mitt eget rent personliga nykterhetslöfte har jag redan berättat.

En episod, som klart belyser fars förhållande till spriten, minns jag från 7-årsåldern. Han kom hem en kväll och satte sig nere vid dörren tyst och trumpen. Det var något ovanligt, så mor frågade: "Va' ä dä mä de? Ä du sjuker?" — "Näe, ja' ä fuller", kom det dovt nerifrån hörnet. Det var ingenting farligt med den berusningen, men far kände sig skamsen.

Som han sedan ofta berättade, hade det tillgått på följande sätt. Han hade besökt Johan Johansson i Kråkeryd (knäel) för att betala räntan på en skuld. Denne, som inte själv spottade i glaset, bjöd på en sup, och efter en stund trugade han på far ännu en. Det blev

en aning för mycket för den, som inte var van. På hemvägen tog han gent över från Halsäng och hade att stiga över en s. k. stätta. Då kände han, att han ville förlora balansen, och hoppade i vrede och förargelse över med ett språng. Något sådant hade inte hänt honom förut. Därav skammen och förargelsen.

Inte heller tobak var far någon älskare av. Något rökverk köptes aldrig hem i min barndom. Om far blev bjuden, tog han emot och tände, men cigarren slocknade i regel efter några bloss. På äldre dar tog han kanske emot och sparade med sig hem, eftersom mina äldre bröder, särskilt Emil, brukade röra cigarrer.

Att snusa eller tugga snus var ju mycket vanligt på den tiden. Beträffande bruket att snusa betedde sig far på samma sätt som visavi cigarren. Men undertecknad löpte en gång fara att bli snustuggare, men jag räddades av gamle Carlgren i Stenäng. Händelsen hade följande förlopp.

Vår dagakar! Bratt var en ivrig snustuggare. Berodde det manne på snuset, att han ända till sena ålderdomen hade de vitaste och vackraste tänder man kunde tänka sig! Nåväl, han höll på att lägga en stenmur omkring vår trädgård. En dag var han som förbytt. Han arbetade inte. Han gick bara omkring med hängande huvud. När mor frågade, om han var sjuk, kom orsaken fram. Han hade inget snus. Mor skickade genast mig till Stenäng efter snus åt honom. På vägen till handelsboden pillrade jag fram några korn ur dosan. De smakade beskt och starkt. När jag vid återkomsten såg den upplivande verkan en ordentlig pris hade på Bratt, tänkte jag: "Det vore kanske något å ha?" — Dagen därpå på hemväg från skolan klev jag in i boden och bad att få köpa för ett öre snus. Att offra mer hade jag ju inte lust till. Men gamle Carlgren var klok: "Näe du, du får inget snus. Din far nöcker inget sånt". — Därmed var jag räddad från den lasten!

Gamle Carlgren var klok i flera avseenden. Han uttalade en gång ett visdomsord, som för mig varit en principiell levnadsregel hela livet. I Risadrog bodde den fattige Alexander med sin rätt stora familj. En gång utlät sig Carlgren: "Di sejer, att Sanner i Dröget ä så snäller, så han seter å matar barna. Ja' töcker, dä vøre bätter, om han såge te, så di hade nått å äta."

5. Andlig spis.

Om man undantar skolundervisningen och de kunskaper och utblickar, som den religiösa verksamheten skänkte, så får man nog erkänna, att möjligheterna till andlig odling var rätt små. Vi hade strängt taget inga andra böcker i mitt hem än bibel, postilla och psalmbok. Men vi höll oss med tidning, så vi något så när kunde följa med vår tid. Aftonbladets halvveckoupplaga prenumererade vi på gemensamt med familjen Berg i Ekeberg. När de således hade läst den, fick jag hämta den där. När jag en dag hälsade "Gu da", svarade mor Stava "Gu sonne!" — Nästa gång jag kom, hälsade jag "Gu sonne!" De såg lite förvånade ut och log kanske lite smått. När jag berättade saken för mor, fick jag veta, att det bara är den, som svarar, som kan säga "Gud signe!"

En gång bar jag mig illa åt i min lättleddhet. När jag kom ut med tidningen, kom jag på laggårdsbacken i språk med David Berg, som var i 20-årsåldern. Själv var jag cirka 8. Då gick Gustav i Hedlyckan förbi, en pojke i 10-årsåldern, som var omtalad i bygden som elak och påstridig. "Där kommer den elake Gustav", sa' David Berg. "Spring å ge'n en örfil!" Jag lydde genast och gav honom en ordentlig kindpust. Men sen fick jag ta till schappen, för han satte efter mig i fullt raseri. Upphovsmannen tog mig ju under sina vingars skugga, så jag klarade mig nog, men ack vad jag skämdes på hemvägen.

Jag berättar episoden därför, att denna pojke, som sedan tog sig tillnamnet Hedlén efter fädernegården, blev ett mönster för en ung man; sedesam, vänfast, gudfruktig, en begåvad och framgångsrik statstjänsteman. Vi brevväxlade under hela vår ungdom, och vår vänskap räckte livet ut. Han avled tyvärr redan före 60 års ålder.

Efter något år hade vi Aftonbladet ihop med familjen August Svensson i Svedjefall. Käramor Johanna samt sönerna Rickard och Klas har redan omtalats. Vi hade tidningen först, och jag var fortfarande tidningspojke. Den pågående följetongen handlade om boken Cornell samt våra stora idoler Old Firehand och Old Shatterhand och deras kontroverser med indianerna. När jag kom med tidningen, brukade Rickard fråga: "Nåe, hur går dä nu?" Då drog jag den dagens dramatiska händelser i ett andetag. En dag sa' son-

hustrun Tilda skrattande: "Ja' tänker, att den dära Cornell kommer å tar bå de å Rickard en vacker da."

Ibland gick jag ärenden åt käramor. Då fick jag alltid en slant eller en korg äpplen. En dag frågade hon: "Nåe, va vell du helst ha, en slant eller äpple?" — Jag tänkte efter lite. Sen kom det: "Ja' vell allt helst ha äpple." Men så tillade jag: "Men ja' vell allt bra järna ha pänga mä." — Jag fick båda delarna, och käramor skrattade hjärtligt, när hon berättade för mor, vad jag sagt. Men jag blev missförstådd. Jag hade inte menat, att jag ville ha båda delarna.

Vid en barnbjudning i Svedjefall hos Levin Andersson och moster Tilda fick jag tag i Bunyans "Kristens resa". Därmed förlorade mat, prat och andra till bjudningen hörande ingredienser allt intresse för mig. Jag fick låna med boken hem, och den blev en källa till stor glädje den närmaste tiden. Stora stycken lärde jag mig utantill, och jag minns ännu den fashinerande bilden, där Kristen ligger maktlös på knä, och den dithörande versen: "Han satte svärdet i den matta handen och lärde mig att föra det på nytt. Och se, han måste fly den onda anden, och all min sorg är nu i fröjd förbytt."

Ungefär vid denna tid, 11-årsåldern, fick jag låna en stor, tjock bok på Högaberg, som handlade om Karl XII. Så länge den varade, var jag döv och blind för omgivningen. Men det var ju bara kvällarna, som stod till buds. På dagen var det arbete eller skolgång. Ransonen pr timme var 40 sidor, minns jag.

Hos en gammal lappskomakare (Backes) fick jag som gåva några gamla följetonger, hopfästade till primitiva böcker. Dem frossade jag i. Men så kom den religiösa krisen. Då offrade jag dessa romaner åt lågorna för att inte behöva frestas av dem.

Musiken räknas ju utan tvekan som en av den andliga odlingens skönaste yttringar. Utan att vara vidare musikalisk längtade jag efter att få utöva denna konst. Genom förmedling av Carl Blomqvist i Svalefjäll inköpte jag under 1903, 17 år gammal, en fiol för 10 kronor. Med stråke 11:50. Det var en rätt god fiol, och med tiden lärde jag att hantera den så pass, att jag kunde deltaga i en musikförening eller en liten stråkkvartett. I all enkelhet förstås.

I början måste det ha varit en ren pina för familjen att höra på våra övningar. Vi var nämligen tre, som byttes om att miss-

handla detta instrument, 10 minuter var, nämligen ägaren samt bror Johan och syster Anna. Den sistnämnda kom kanske längst i konsten. Vilket intimt samband det på den tiden rådde mellan fiolspel och dans, framgår av ett yttrande av moster Tilda i Svedjefall: "Så Akschell värkeligen köpa en fiol?"

6. Högtider och bjudningar.

Julen var högtiden nummer ett. Men den föregicks av en mörk tid ute och inne, inte minst inne. Det var stök och brådska och framförallt tomt och dystert. Gardinerna var nedtagna, och fönstren gapade mörka och tomma. Det var skurning och slask. Men det var ju också intressanta och lovande julbak förstås. Så var det ända t. o. m. dagen före julafton. Men när vi yrvakna satte oss upp i våra bäddar julaftons morron, då hade julen kommit. Julens tomte det var mor! Under nattens timmar hade hon lagt på rena mattor. Hon hade hängt upp nystrukna, vita, "lummiga" gardiner för fönstren och över klocka och spegel. Det liknade nyfallen, ren, vit snö över träd och buskar. Eller rimfrostens brudslöja, när den är som mest ymnig. Det var julens intåg under mina tidigaste barnår.

Julafton var fylld av spänning och stark förväntan. Vi hade ännu ingen julgran. Den kom först vid sekelskiftet. Men vi hade en julkrona med sex ljus, som hängdes upp i en krok över bordet. Den sirades med krusat, färggrant papper och behängdes med äpplen och stora karameller, på vilka man under bilden av någon vän jungfru kunde läsa följande längtansfyllda suck: "Ach, om jag vore västanvinden. Han får dig kyssa uppå kinden!"

På ett särskilt bord stod julhögarna. De blev så småningom sju till antalet, en för var och en av oss barn. Underst låg en vetebröds-kaka. Därefter en limpa. Så en kuse med fyra snurror. Den skulle egentligen sparas till våren, och varje oxe, när man hade två par, skulle ha ett horn (snurran) att äta för att få styrka i vårbruket. Ovan på denna kuse låg tre till fyra småkakor i avtagande storlek. Bredvid varje julhög ställdes en häst, gris eller hare, pojke eller flicka av vetebröd, inköpt i handelsboden. Dessa julhögar skulle sparas till Tjugonedag Knut, om det nu gick! Då var ju alltsammans rätt hårt, men det ändrade sig i kaffekoppen.

Dagens höjdpunkt kom, när jultomten knackade på. Mor älskade glädje och överraskningar men höll samtidigt på traditionen. Därför följde hon den ursprungliga seden att "klappa" på dörren och kasta in julgåvorna. Nu hörs en knackning, dörren öppnas på glänt och in dansar ett litet paket med adress på. Vi hinner knappt få upp det, förrän nästa paket kommer infarande. Nu står gläljen högt i tak, när alla fått sitt.

Vad innehöll dessa små, enkla paket? En gång gick ett paket sönder vid dunsen i golvet, så innehållet spreds över mattorna. Då såg vi genast, vad det innehöll. Det var kanske en karamell, ett "socker" i märklig form, ett äpple, någon liten annan småsak samt den obligatoriska "typpan", en liten tupp eller höna i färggrant trä och prydd med kam och stjärtfjädrar, såsom jag redan tidigare beskrivit dem och dess tillverkare. Så var julafton tillända fortare, än vi önskat, och efter lutfisk och risgröt fick vi krypa ner i våra bäddar med de nytvättade och rena lakanen och sova ut, för till julottan i kyrkan var det för lång väg under de första barnåren.

Om juldagen är intet annat att säga, än att det var mycket tålmodsprövande att sitta och "müla möske", d. v. s. att efter gammaldags sed sitta en liten stund i skymningen och meditera, innan lampan fick tändas. Då vi blivit läskunniga, lockade nämligen erhållna jultidningar med oemotståndlig kraft.

Påsk kunde ju inte jämföras med jul. Eldar och påsksmällar har jag redan berättat om, men de tillhörde en mera vuxen ålder. Under barndomstiden var väl ägg och påskpynt, det vi mest såg fram emot. Då fick vi nämligen äta så många ägg vi ville — relativt sett. En gång lurade dock mor oss ganska grymt. Hon hade nämligen ont om ägg, berättade hon längre fram. Alltså föreslog hon, att vi istället för kokta och hackade ägg skulle få en äggpannkaka. Det lät lockande, och vi godkände förslaget. Vad vi hade väntat oss, vet jag knappast, men besvikelsen blev mycket stor, när vi fick en nästan vanlig pannkaka, givetvis med ett eller två ägg i.

Långfredagens och påskens andliga innebörd fick vi ju ganska tidigt besked om. Jag torde inte ha fyllt sex år, när jag frågade mor, varför judarna kunde vara så grymma, att de korsfäste Jesus. Hon svarade ju fullt riktigt, att de inte visste, vem Jesus var. En sådan okunnighet fann jag ofattbar och häpnadsväckande. Fanns

det då ingen människa, som kunde ha upplyst dem om det fatala misstaget de gjorde?!

Midsommar fick betydelse först i ungdomsåren. Då tog vi upp bruket med majstång, sirad och blomsterprydd och med en krans av urblåsta ägg på ståltrådar i toppen. Men det var ingen dans kring majstången eller stora ungdomsskaror, som samlades. Vi reste den för familjens skull och för de gäster (läs "fästmör"), som vi brukade bjuda hem.

Födelsedagarna firades så, att vederbörande huvudperson fick kaffe och kakor. Sådana vankades inte i vardagslag och vid bjudningar endast i viss begränsad omfattning för oss barn. En gång försökte jag utverka kakor till kaffet vid min namnsdag. Mor var inte villig till någon eftergift och fick stöd av Kölafredrik, slaktarn, som utlät sig: "Ve namnsda sa en dôppa brö." Detta påstående var en av orsakerna till att jag aldrig riktigt gillade Kölafredrik.

Vid ett stort kalas hos Johanssons i Kråkeryd, då grannarna i alla fem gårdarna var bjudna, fick jag också vara med ehuru ganska liten. Annars var det inte ofta sådana bjudningar. Jag minns inga hemma, utom när släktingarna kom. Däremot hade vi barnbjudningar, som helt naturligt så småningom övergick till ungdomsbjudningar. Kalaset började med kaffe på eftermiddagen. Fram på kvällen blev det mat, som regelbundet avslutades med pannkaka och kräm. Däremellan var det lekar av olika slag: sitt-lekar och springlekar, gissnings-, pant- och sånglekar. Vid dessa bjudningar idkades också musik, särskilt i Halsäng, där hela familjen var musikalisk. Bjudningarna omfattade barnen och ungdomarna i Svedjefall, Mörkhult, Halsäng och Kråkeryd. I Svedjefall gällde det Levins och moster Tildas familj. Där gick det rätt stillsamt till. I Kråkeryd hos f. d. gårdfariehandlaren Johan Johansson och käramor Johanna var det mera uppsluppet.

Den sannolikt sista s. k. ungdomsbjudningen i Kråkeryd var jag inte med på. Jag hade avböjt av religiösa skäl. Tänk så känsligt samvete jag hade i 17-årsåldern!! — När jag ett par dar efter träffade en av sönerna, Karl-Oskar, som då var mjölnardräng i Svedbrokvarn, hälsade han mig med att skrattande citera svenska psalmen 119, vers 5: "Hur tomt är allt vad världen har, Hur kort dess nöjen vara." Jag har efteråt förvånat mig över att denne levnads-

glade yngling var så hemmastadd i den svenska psalmboken, att han kunde citera en så lämplig vers vid detta tillfälle.

7. Uppfostran.

I det föregående har jag sökt ge några korta glimtar av det liv vi levde under mina barndoms- och ungdomsår: i arbete och lek, beträffande föda och kläder, vår miljö i helg och söcken. Men det återstår en sak, uppfostran. Kläder och föda, hus och hem är viktiga betingelser i vårt liv. Likväl är de inte nog för att göra unga människor till sedliga karaktärer och nyttiga samhällsmedlemmar.

Förvisso är föräldrarnas personliga föredöme den viktigaste faktorn vid barnens fostran. Fars arbetsamhet, sparsamhet, framåtanda och viljan att "göra rätt för sig" var egenskaper, väl värda att efterlikna. Att vara "betrodd", att utan borgensförbindelser kunna få låna en summa, om det behövdes, satte han mycket högt. Det var hans verkliga stolthet, som han också ofta framhöll som en värdefull tillgång. — Mors ovanliga arbetsförmåga har jag också i olika sammanhang vitsordat. Vad som dessutom särskilt karakteriserade henne var ett friskt och glättigt sinne men ändå förenat med djupt allvar och moralisk stränghet.

Uppgiften att hålla oss barn på sanningens och dygdens väg ålåg i första hand mor. Det var hon, som fick vaka över oss och ta till tuktans ris, när så behövdes, och det behövdes ofta. Vår äldste bror Emil hade hon inte så mycket besvär med. Han hade ett lättsamt sinne och var så mycket äldre, att han ingen hade att koka ihop historier tillsammans med. Men de tre mera jämnåriga, Hjalmar, Axel och Johan, var en trio, som ställde till många upptåg.

När hon om morgnarna skulle ner i ladugården och mjölka korna, vågade hon ofta bara mjölka två. Så avbröt hon mjölkningen för att kila upp och se efter, om vi slog ihjäl varandra eller rev ner stugan eller något liknande. Då var det kanske fullt kuddkrig eller galopp över sängar och sängkläder. En gång vid ett sådant tillfälle fick hon se färska fotspår av barfotalassar runt stugan i den blöta snön. Då kom riset fram, för hon ville inte ha oss förkyllda och få extra besvär. Riset värmdes väl också skönt ända ner i fötterna, så någon förkylning blev det inte.

Min första allvarliga uppgörelse med mor var i 4—5-årsåldern. Nedersta lådan i mors byrå var sockerlåda. Låset var sönder, och i dess ställe hade bildats ett hål, stort nog att sticka in fingrarna i och dra ut lådan. Längtan efter sötsaker blev mig för stark. Alltså drog jag ut lådan och gnagde på de kantiga toppsockerstycken, som låg där. När mor satte åt mig, nekade jag, trots att jag gnagt, så sockerstycket var runt och blodigt av de små tänderna.

Då måste mor ta till riset för att få fram sanningen. Men det hjälpte inte. Jag nekade alltjämt. Så fick jag en omgång till men med samma negativa resultat. För tredje gången var mor betänkt på att aga mig, men då "orkade" hon inte mer utan satte sig att gråta i stället, har hon senare berättat. Själv minns jag inte så mycket om själva agan, men vem som var brottslingen, det minns jag fullt klart. Tänk ändå vad barn kan vara ståndaktiga, när det gäller att neka. Men uppgörelsen med mor hade förvisso ändå en mycket avgörande effekt för framtiden.

Ännu en liten episod! Vi hade runt manbyggnaden en rad kraftiga klarbärsträd, som ofta bar rika skördar. Var och en av oss barn hade fått sig tilldelat ett träd att skatta efter behag. Men en dag var det mycket stark bläst. Av den anledningen förbjöd mor oss att klättra upp i träden. Men förbudet hjälpte inte. Efter en kort stund satt vi högt bland grenarna. Då uppenbarade sig mor med riset i hand. Hjalmar, som var lite äldre och oförvägnare, hoppade så gott som direkt i backen och sprang sin väg. Men undertecknad Axel klättrade försiktigt nedför stammen. Då fick jag ordentligt av riset på de bara benen. Kanske blödde det t. o. m. lite. — Alltnog, jag gick in och tog fram vår standardmedicin, Salubrinflaskan från Henrikssons Tekniska i Örebro och satte mig att smörja på benen. Då skrattade mor.

När mor slutade upp att använda riset på oss tre, minns jag inte, men säkerligen var det relativt tidigt. Jag har redan berättat, att jag fick läsa Hustavlan i katekesen i stället. Det sved mycket värre. Riset satt dock länge kvar i sin järnögla i kökstaket, tills vi helt hade glömt bort, att det fanns där. Så en dag observerade jag det och sa' till mor: "Nu använder du väl inte det riset mer?" Med de orden räckte jag upp handen, tog ner riset, bröt det i tre delar och stack in det i järnspisen. Mor gav skrattande sitt bifall till den nya tidens inbrott.

Någon direkt sexualundervisning fick vi inte, men allmogens

rättframma tal både i skämt och allvar gav ju rätt god kunskap. Därtill kom ju vår nära bekantskap med djurens liv. Mina små, mer eller mindre häftiga förälskelser i barndomen har jag antytt. Under ungdomstiden var jag visst inte ointresserad av flickor. Tvärtom! Att gå i sällskap med och "kela" lite i all ärbarhet med en och annan flicka hörde liksom ungdomen till. Men någon verklig ömhet eller kärlek kände jag inte. Det kanske rätt unika förhållandet, att jag inte hade någon sexuell förbindelse med en kvinna före äktenskapet, berodde väl i någon mån på självbevarelsesdrift, tanken på eventuella följder, men främsta orsaken var ju min religiös-moraliska inställning.

Jag är far och mor djupt tacksam för den fostran jag fick under barndoms- och ungdomsåren. Inte minst mors kroppsliga och andliga tuktan har jag anledning sätta stort värde på. Men ännu mer skattar jag hennes allvarliga förmaningar och trogna förböner, som följt mig livet igenom. Det är naturligt, att barn, inte minst levnadsfriska pojkar, kan ställa till med en massa ofog, men det bör också vara minst lika naturligt, att förseelserna beivras, så att barnen får ta konsekvenserna på ett eller annat sätt. På det viset skapas goda vanor och danas karaktärer. Det är sådant, som kal-las fostran.

8. Märkliga händelser.

Vi hade en häst, som hette Docka, ett treårigt vackert sto. En dag blev hon sjuk. Far funderade på två orsaker: Antingen onda människors onda önskningar eller en förgiftning genom orm- eller vesslebett. Far hade varit åt Tidaholm och blivit erbjuden 275 kronor för den vackra hästen. En stor summa i början av 90-talet. Men han ville inte skiljas från sin häst, och nu fruktade han, att avundsamheten hade skickat sjukdomen. Men under den resan hade han också sett Docka häftigt rycka till, när hon betade i landsvägsdiket. Kanske var det då sjukdomen kom.

Någon djurläkare anlätades inte; endast "djurdoktorn" "Gamle Frid". Men han kunde inget göra. När Docka började vilja ramla omkull i spiltan, leddes hon ut på planen framför stallet, där hon föll omkull. Far höll i hennes huvud, så hon inte skulle skada det, och där låg det stackars djuret och slog med alla fötterna, som om

det varit en galopp. En djup halvcirkel revs upp i marken och var under många år framåt ett dystert minne för oss.

Det var en betryckt skara, hela vår familj och många tillstädeskomna grannar, som stod i ring och bevittnade dödskampen. Till slut var det ingenting annat att göra än förkorta lidandet. Far bedövade vår kära Docka med ett yxhammarslag i huvudet. Men det slaget framkallade stora tårar i fars ögon. Ingenting annat än huden kunde komma till nytta, så det blev också ett hårt slag i ekonomiskt avseende för familjen, då ingen försäkring fanns. Endast gamle Manne i Knipan stack till far två kronor som hjälp i förlusten.

Två år gick, innan vi fick råd att köpa en ny häst. Då inköptes för en ringa summa, kanske 50 kronor, en gammal ful skenarkamp, som vi kallade Kringlarn efter Kringlaryder. Den nye gamle hästen var en verklig friskus, som fortfarande ville skena då och då trots sina 20 år. Han tjänade oss i många år, och det var den jag körde så mycket i 13-årsåldern.

År 1894 invigdes Härja församlings nya kyrkogård. Då tog far Kringlarn och åkte upp till kyrkan, och 8-åringen Axel fick följa med. Det var inte lite högtidligt! Invigningen skedde en lördag och förrättades sannolikt av biskop E. J. Kejser, men därav har jag inget särskilt minne. Efter invigningsakten fortsatte far och jag till Sandhem för att hälsa på farbror Johan och faster Sofi jämte kusinerna, som bodde på det lilla torpet Bullret under Grimstorp, samt för att vara med om den stora högtidliga högmässan i vår moderkyrka dagen därpå, vid vilken också en stor skara präster skulle närvara.

Inte minns jag mycket av själva högmässan, men efteråt inträffade något mera märkligt. Då spred sig de många prästerna nere i bänkarna och samtalade med kyrkobesökarna, precis som frikyrkopredikanter brukade göra. Efteråt berättade faster Sofi, vad prästen i deras bänk hade sagt: "Om I inte känner er värdiga att gå till nattvarden, så bör I ändå gå, för det är en Jesu Kristi befallning i detta 'Tagen och äten'!"

När jag hörde faster, föll en sten från mitt bröst. Så ung jag var, hade jag nämligen varit ganska orolig över huruvida far och mor kanske gick ovärdigt till nattvarden och därigenom ådrog sig en dom. Som så många andra hade jag misstolkat Pauli ord om

att ovärdigt äta och dricka. Men nu kände jag mig betydligt lugnare.

Cirka tre år senare. Det var snö och vinter. Far hade farit till Tidaholm. Visserligen hade han en säck råg med till Grimmestorps kvarn, vilken skulle malas och hämtas på hemvägen, men kunde detta vara orsaken till att han dröjde så länge med hemkomsten. Klockan blev 10 och 11 på kvällen. Oron blev allt större. Slutligen kom han med tunga steg. "Va ä dä fatt?", sa' mor. "Varför kommer du så sent?" — "Di har stüert hästen för me!" hördes fars trötta och ihåliga röst.

Nu blev det en uppståndelse! Far berättade. På hemvägen hade han stannat vid "Lustis", cirka en mil från hemmet. Han tog av betslet och gav hästen lite att äta. När han efter en kopp kaffe i den lilla stugan kom ut igen, var hästen borta. Far trodde ju, att hästen ledsnat och gett sig iväg hemåt. Alltså satte han iväg efter så fort han orkade i sin tunga, fotsida kappa. Kommen till Härja folkskola, kom far att tänka på att hästen kanske gått ner till kvarnen, där han fick gott foder på bortresan. Nej, där fanns ingen häst! Alltså vidare hem. Men hemma fanns heller ingen häst.

Så klädde Emil på sig i hast för att följa med far och leta efter hästen. Han var då omkring 18 år. "Dä ä bäst vi tar en käpp var", sa' far. Så tog de var sin rörkäpp med blykula på. Då först började mor och vi barn bli allvarligt uppskrämda. Det blev en fasansfullt lång natt. Ingen sömn var att tänka på. Vi tittade i ett kör genom fönstret för att se, om de skulle komma i kröken vid "äska". Först i gryningen vid halv åttatiden kom de äntligen.

Hur hade de hittat hästen? När far och Emil kom till Lustis, undersökte de vägen. Då visade det sig, att spåren efter häst och slädar hade gjort en sväng över den lilla lagårdsgatan och pekade tillbaka mot Tidaholm. Då påminde sig far, att han när han kom ut ur stugan, hade hört ett hojtande samt bjällerklang i den riktningen. Det var alltså bara att fortsätta. Några km bort mötte de den stackars gamle hästen i Vellinge "drever", där han kom sakta lunkande, rimfrostig och med betslet hängande på bogträ som förut.

Far anade nu sammanhanget. Han hade i allén vid Berga mött en person, som han på rösten tyckte sig igenkänna som en ung

man, vilken han många år tidigare gett en avbasning för ett skurk-streck. Tydligt hade denne vänt för att ge far en minnesbeta bort på skogen. När han då fann hästen stående, tog han honom i stället och åkte hem till sin bostad i backarna bortom Vellinge kyrka, där han släppte honom och lät honom gå vart han ville. Då gick hästen hem.

Allt avlöpte således lyckligt, men vilken förskräckelse och ångest fick vi inte utstå för detta bovstreck, och vilka strapatser fick inte far uthärda vid en ålder på närmare 50 år. Att tvingas vara i farten i cirka 1½ dygn och därunder färdas och huvudsakligen gå, delvis i tung kapp, över sex mil i snö och vinter, det hade varit ett kraftprov även för en betydligt yngre man.

Om fars misstankar angående person var riktiga, fick denne man ett mycket sorgligt slut. Han blev inte bara ihjälslagen av en bekant, s. k. vän, som det troddes av svartsjuka, utan hans kropp skändades och stympades på ett sätt, som väckte allmän fasa vitt omkring.

Till sist en händelse av lite ljusare slag. I Jönköping hölls årligen i juli Ynglingaföreningens årsmöte. Dit strömmade då människor från när och fjärran. År 1903 beslutade vår trio, Hjalmar, Axel och Johan, med fars och mors benägna tillåtelse, att sälla sig till högtidsskaran i Jönköping.

Vi satte en ära i att ha slåttern färdig före denna utflykt. Alltså arbetade vi till 10-11-tiden på lördagskvällen. Det blev ett par timmars sömn, innan vi måste upp för att hinna de två milen till Habo station och första tåget till Jönköping. Detta var vår första tågresa. Så började en lång och innehållsrik dag. Först stor gudstjänst på fm i missionskyrkan, till trängsel fylld, så stora möten på em i stadsparken. När vi anträdde återfärden på kvällskvisten, först järnvägsresan till Habo och sedan 2-milsvandringen hem framåt natten, var vi fulla av intryck och tämligen slaka av trötthet. Visserligen sökte vi muntra upp oss genom kapplöpning, minns jag, men det förbättrade ju inte den fysiska konditionen.

Väl hemma var det skönt att få krypa till kojs efter så gott som två dygns vaka och cirka fem mils travande. Vi sov till klockan två följande dag. Så åt vi middag och sov sedan vidare till kvällen. Då blev det bara fem arbetsdagar kvar den veckan, och de användes i stor utsträckning till att i minnet uppliva och

åter uppleva allt det underbara, som denna utflykt skänkt tre ynglingar i åldern mellan 15 och 19 år.

9. Historier och skrock.

Om man står på Älleberg vid det branta stupet, som vetter åt Falköping och Mösseberg, har man en rent bedårande utsikt med en tjusande vy av nejden omkring. På slätten nedanför detta stup åt Falköping till ligger Nyckelängarna, där drottning Margareta besegrade Albrekt av Mecklenburg 1389. Från den tiden är de stora grottorna i Älleberg vistelseorten för något 100-tal ryttare, som sovande i berget avvaktar kallelse till kamp för landets befrielse i en svår tid. Så lyder sägnen i västgötabygder, och min farbror Alfred i Lilla Kråkeryd, själv från Falbygden, gav med trovärdig min bekräftelse åt sägnen genom följande berättelse. En dag for en bonde med ett lass havre till torget i Falköping. Kommen till "Ällebergs änne" (vägen gick ännu i min ungdom över yttersta, lägre delen av berget), kom en man ut ur berget och frågade, om bonden ville sälja sin havre, vilket bejakades. "Kör då in här!" Så bar det av rakt in i berget. Där stampade en mängd hästar i sina spiltor. En man reste sig och frågade: "Gäller det nu?" — "Nej, inte än!" — Bonden lastade av, fick sin betalning och for hem igen.

Det finns många sägner om kyrkklockor, som av trollen sänkts i sjöar och kärr. Det gemensamma torde vara, att de kan lyftas upp ur djupet, om det sker under vissa bestämda betingelser. Det viktigaste är, att det sker under absolut tystnad. — I närheten av Härja kyrka fanns en sjö med en sådan klocka. Man beslöt att dra upp den, och arbetet hade kommit så långt, att man såg klockans kant i vattenbrynet. Då kom det på landsvägen ett stort halmlass "knekande". En höna var spänd för lasset som dragare. Hon kacklade hela tiden ömkligt: "Jönköping! Jönköping!" "Då ser du ut för!" hänade en av klockbärgarna. Då sjönk klockan i djupet och har sedan aldrig synts till.

Gamla, rika och snåla gubbar unnade kanske inte sina efterkommande arvet. Då gällde det att gräva ner skatten på ett säkert ställe, medan krafterna ännu stod bi. På detta sätt uppkom en del av de många "jordagodsens". — Nå, gamle far på en gård

var ganska sjuk och fick vårdas noga. Men en söndag sa' han: "I da känner ja me så frisker, så I kan gå te körka allihopa." Alla gick utom drängen, som anade oråd och gömde sig på höskullen. Det dröjde inte länge, förrän han fick se gamlingen komma med sitt penningsskrin under armen. Så satte han det på jordgolvet i ladan, strödde några halmstrån över och sa': "Når di harvar mä höna å plöjer mä tupp, då sa detta komma upp."

Så gick gubben in igen. Drängen skyndade ner i ladan, men hur han letade och grävde, så hittade han inget penningsskrin. När han kom in i stugan, var gubben redan död. Då kyrkfolket kom hem och fick höra historien, började ett våldsamt letande och grävande men utan resultat. Då kom drängen att tänka på vad gubben hade mumlat. Så förfärdigades en liten harv och en plog, höna och tupp spändes för, och se — strax blev penningsskrinet synligt!

De många historierna om lyktgubbarna sen, som gick omkring och vaktade sina skatter! En dräng kom en dag på en god idé. Han tog en lykta i handen och några kopparslantar i fickan. Så lade han mynten under en tuva i skogsbrynet vid ett kärr och började vandra runt torvan med lyktan. Om en stund kom en liten man med en lykta i handen. "Va gôr du här?" sa' han. "Ja' vaktar min skatt," sa' drängen och lyfte på torvan. "Dä va nånting å vakta!" sa' mannen. "Kom sa du få se, va ja' har!" — Drängen plockade upp sina slantar och följde med. När de kom en bit bort, lyfte den lille lyktgubben upp locket på en stor kista, full med guld och silver. Då kastade drängen kvickt sina kopparslantar i kistan och sade: "Ja' lägger mett lella te dett möra (myckna), Gu välsigna alltihop!" — Då fick han en örfil, så han tumlade runt. Så snart han försökte resa sig upp, fick han en ny örfil. När solen gick upp, vågade han äntligen stiga upp. Då var lyktgubben borta. Men kistan stod där med öppet lock. Den drängen han blev stormriker han!

Det finns ett beprövat sätt att få upp jordagods. Man tar en tenntallrik med sju ark papper i. Så går man ut midsommarnatten och håller tallriken under en ormbunke. Då faller "fröna" (sporrerna) ned på papperet, går igenom sex ark och stannar på det sjunde. Sen är det bara att strö ut dessa "frön", där det finns jordagods. Då kommer det upp. Men insamlingen måste ske under absolut tystnad. En bonde gick en gång ut för att samla "frön".

När han höll på som bäst, tyckte han plötsligt, att han stod i en sjö. Det kalla vattnet steg mer och mer. När det nådde honom till armhålen (man måste vara naken), stönade han till av en köldrysning. Då försvann vattnet, men då var det också "förkylt"!

Min far och mor var nog i många avseenden rätt skrockfulla. En del saker trodde de säkert på. Mycket var nog ren sedvänja, och en del gester och ordstäv var kanske bara skoj med det nedärvda, såsom det händer ännu idag, när vi spottar tre gånger, om en svart katt springer över vägen framför oss. Hur är det förresten med talet 13? Det torde inte vara allmänt bekant, att en hotellägare inte gärna har nummer 13 på något rum.

Jag har också under mina forskningar i kyrkoarkiven med intresse lagt märke till att barnen under 17- och 1800-talet ofta döptes samma dag de föddes eller dagen efter. Detta förhållande hade säkert en dubbel orsak: för det första föräldrarnas fruktan, att deras barn skulle dö och bli osaligt; för det andra var det ju en utbredd uppfattning, att trollkärningar och trolltyg hade stor makt över odöpta barn; de kunde bli "bortbytta" eller "förgjorda".

Till gammal sedvänja hörde kanske närmast, att mor lade förklädet över mjölkspannen, när hon bar in mjölken efter en nykalvad ko. Det var särskilt viktigt, om det gällde den första råmjölken efter en kviga. Far däremot trodde säkert på helande verkan, när han en gång använde täljkniven på ett sätt, som gjorde mig ganska förvånad. En dag hade han ganska ont i munnen, så han knappt kunde öppna läpparna. Då bad han mor hämta täljkniven, tog den, gapade över eggen och spottade. Jag trodde i min dumhet, att han ville skära upp munnen lite, så han kunde gapa bättre. Efteråt har jag förstått, att det gällde att gapa över stålet på ett eggjärn, för att det onda skulle försvinna.

Till sist ska jag berätta en historia med dubbel skrockbetydelse, som både min far och äldste bror Emil var inblandade i. Först bör jag då redogöra för två olika yttringar av folktron, som båda har med sådd och skörd att göra. För det första. Om en bonde glömmer att beså en liten fläck på åkern ungefär så stor som en gravplats, så varslar det om att han kommer att avlida före årets slut. Vidare! Vill en ung man lära känna sin tillkommande, så behöver han bara gå ut midsommarnatten klockan 12 och meja en liten skår i rågen, så kommer hans blivande brud och binder

det avmejade till kärvar. Men spritt naken måste han vara. Det berättas, att en ung man ville pröva sanningen av denna tro. Han gick ut och mejade så mycket, att det räckte till tre kärvar. Och se, det kom tre kvinnor och band var sin kärve. Han blev också gift tre gånger.

Nu till historien! I rågskörden år 1900, då vi hade höstrågen på det s. k. Tallagärdet, kom far hem och satte sig till middagsbordet blek och mycket betryckt. "Ä du sjuker?" sa' mor. "Näe, men nu blir I snart å mä me. Ja' glömde i höstas å så på en liten fläck uppe ve talla. I da så ja' mi grav." — Då gav mor till ett hjärtligt skratt, och så kom lösningen på gåtan till stor tröst för far. Mor hade nämligen midsommarnatten sett Emil kuta iväg uppåt gärdet i bara skjorta och byxor och med en lie på axeln. När så syster Emmy några veckor senare vid en smultronplockning såg den avmejade rågen och berättade sin upptäckt, fick mor bekräftelse på att åtminstone en av hennes många historier fallit i god jord.

10. Grannar och människoöden.

Goda vänner och trogna grannar hör till vårt dagliga bröd enligt Luther. I en krets runt Mörkhult låg våra granngårdar: Högaberg, Svalefjäll, Halsäng, Ekeberg, Alsberg och Svedjefall. Deras inbyggare gick skiftande, för att inte säga sällsamma öden till mötes.

I min tidigaste barndom beboddes det lilla stället Högaberg av en familj Runnqvist, som bestod av sex fader- och moderlösa barn. Det är rent rörande att tänka tillbaka på hur den äldsta systemen blev som en mor i hemmet och den äldste pojken som en far. Så höll syskonskaran samman och behöll det lilla hemmet, tills de var uppvuxna och bildade egna hem. Dugliga och framgångsrika har de i olika yrken gjort vårt land heder.

Svalefjäll var en välbyggd och rätt stor gård. I annat sammanhang har jag redan ett par gånger nämnt gamle Blomqvist. Familjen hade sex barn. Den näst äldste sonen, August, for till Amerika, och hans öden är okända. Den äldste, Johan, värden i Stenängs missionshus, gifte sig men dog barnlös i 50-årsåldern. Alla de andra förblev ofifta, och familjen dog helt ut och gården

kom i andra händer. Starkast berör mig tredje sonen Carls öde, han som förmedlade mitt fiolköp. Det var en man med djup religiositet och fin själsadel. En konstnär! Han inte bara spelade fiol och cello. Han tillverkade dem också. Denne man arbetade och bodde i verkstaden. Endast måltiderna intogs i en av mangårdsbyggnaderna. När natten kom, bäddade han sin enkla bädd på hyvelbänken, som under dagen var hans arbetsplats. Hyvelbänken blev också hans dödsläger.

I Halsäng bodde Karl och Anna med två gamla föräldrar och tre barn. Av denna magra lilla gård skulle alltså sju personer få sin bärning. Hela familjen karakteriserades av djup religiositet, begåvning, musikintresse och optimism, för att inte säga sangvism.

I den mindre gården i Ekeberg bodde familjen Berg, som jag redan berättat om. Mor Stava blev tidigt änka med fyra barn. De två yngre sönerna Albin och David var så att säga den tidens och traktens idoler: vackra, flotta, begåvade, musikaliska, framgångsrika i jakt, affärer och jordbruk. Den större gården i Ekeberg beboddes av gamle Jon och hans Maja-Lisa. De hade fyra barn, två söner och två döttrar. Äldste sonen Gottfrid övertog fädernegården.

Kölafredrik bodde i en liten stuga i Ekeberg. Namnet hade han efter en föregående invånare, som var kolare. Fredrik var förvisso en ärlig kristen men med en smula fariseisk läggning. Jag tyckte inte vidare om honom. Han verkade spydig och okänslig för djurs och människors lidande. Men det hörde väl till slaktaryrket. Efter hans död fick jag större respekt för honom. Det berättas, att han låg, i stort sett ensam i sin stuga, i de svåraste plågor under veckor, innan slutet kom, men inte en klagan gick över hans läppar.

Alsberg beboddes under min barndom av en arrendator. Han hade en dotter Edla, som jag hade som uppgift att göra sällskap till skolan under de första folkskoleåren. Något år sköttes gården av en dräng, som svor och bar slidkniv. Honom var vi rädda för. Sedan lades den lilla gården öde.

Fredrika Söderström, Söderarika, tidigt änka efter en garvaregesäll, bodde med sina två barn i en liten stuga på vår gård nere vid landsvägen. Vilket strävsamt liv fick hon inte föra! Men så vitskurad och pyntad, som hennes stuga var, såg man inte många.

Hon arbetade lite långsamt och var en smula tungsint, men tänk så noggrant och grundligt hon gjorde allting. Hon var en av dem, som i hög grad fick lära känna livets vedermödor.

Den första och från början största gården i Svedjefall inköptes före min tid av August Svensson och hans hustru, käramor Johanna, som hade sönerna Rickard och Klas. Jag har i flera olika sammanhang berättat om denna sant gudfruktiga, glada, hjälpsamma och gästfria familj, som vi särskilt under mina första barndomsår flitigt umgicks med. Efter käramor Johannas tidiga död av en långsam och tärande sjukdom, övertog så småningom sönerna gården gemensamt.

Levin och Tilda Andersson i den andra gården i Svedjefall hade fyra pojkar, Johan, Efrahem, Simon och Matteus. Farbror Levin såg mycket bra ut, var munter och skojfrisk. Han fick den vackra gården genom giftermål med den lite böjda, tystlåtna, prudentliga och allvarliga moster Tilda. Under min senare barndom och sedan allt framgent var denna präktiga och gudfruktiga familj våra närmaste umgängesvännar. Vi brukade också dela uppgiften att ta emot predikanter av olika slag.

Sonen Johan reste till Amerika och flyttade efter återkomsten därifrån åt annat håll. Simon dog rätt tidigt men skänkte dessförinnan en anseelig summa till missionsändamål. Efrahem och Matteus gifte sig med två systrar, Ester och Alma, döttrar till smeden Johan Andersson i Stenbacken. Efter föräldrarnas död övertog de båda sönerna den välbyggda, utökade och välskötta gården och har sålunda fortsatt fädernas värv i sann, kristen, svensk odalmannaanda. De har också övertagit uppgiften som stöttelelare i Stenängs missionsförening.

Jag måste säga ett par ord om vår dagakarl Bratt, denne tystlåtna, flitige och trogne arbetare, som var så starkt förbunden med vårt hem och dess utveckling. Han fick hårda slag av ödet. Hans lilla hem vid landsvägen, cirka 3 km neråt Jönköping, var ett smutsigt näste tack vare en oduglig och slarvig hustru. Hans son August drunknade under sorgligt dramatiska omständigheter vid oförvägna och dumdristiga simövningar. Hans äldsta dotter Anna, en av mina skolkamrater, dog under svåra plågor vid ett försök till fosterfördrivning. Jag känner vemod och smärta, när jag tänker på gamle Bratt.

Ännu en familj, som gått mot förintelse. Hemmansägaren och

Darta-Klara med dottern Anna i Mohemmet.

kyrkvärden Johan Ambrosiusson i den lilla vackra Frälsegården i Härja by hade två barn; min redan omnämnde skol- och läskamrat Martin och hans sju år yngre syster Elisabet, båda ljusa, resliga, begåvade och väluppfostrade. Martin gifte sig aldrig, kom på obestånd, blev sjuklig, kom under förmyndare och slutade sina dagar på Hadängs ålderdomshem. Även Elisabet förblev ogift och vistas sedan många år på sjukhem. Vilket sorgligt öde för en fin gammal familj!

Till sist en ljusare bild! Jag har berättat om Klara i Riset-

Darthem, vår gladlynta, språksamma och snabbt arbetande hjälpredda vid många tillfällen. Hon var gift med den reslige, men långsamme och tidvis lite tungsinte Anders. De var båda av bondesläkt men hade det mycket fattigt under min barndom och ungdom. De hade en barnskara på sju. Jag har nämnt min präktige och trofaste skol- och läskamrat Martin, som avled relativt tidigt. Ännu utförligare har jag berättat om min gode vän Oskar, skomakaren och predikanten, och om hans bror Gustav, muraren och predikanten.

Dessa två bröder hade båda den stora turen och förmånen att få driftiga och begåvade hustrur. De båda familjerna hade tillsammans en barnskara på 12—14, alla begåvade och framåtsträvande. Ur den barnskaran har växt fram lärare och lärarinnor, sjuksköterskor och missionärer, ingenjörer och läkare. När jag hösten 1954 återvände från den stora, kyrkliga världskonferensen i Evanston i U.S.A. med Kungsholm och på grund av en infekterad tå uppsökte skeppsläkaren, fann jag till min stora och glada överraskning, att denne var en son till Gustav Andersson i Darthem och hans lilla energiska, tungomålstalande "Predike-Anna".

Vi står frågande inför livets böljegang. Vad är orsaken till att välbärgade, präktiga och skötsamma familjer går under och förintas, medan friska och fruktbärande skott växer fram ur armod?

XII

LEVNADSBANA VÄLJES

1. Reformförsök.

Efter denna tämligen långa sammanfattning av barndoms- och ungdomstiden återvänder vi nu till den tidpunkt hösten 1902, då vi lämnade den från Korsgården hemvändande drängen Axel Bromander.

Det var med glädje och rörelse jag tog plats i familjekretsen igen, full av iver att realisera de nya idéer angående jordbruk, som växt fram under drängtjänsten. Såväl under denna tjänst som efter hemkomsten använde jag "middagsvilan" till studier av jordbrukslära, gödningsämnen, färskötsel, ja, även tillvaratagandet av landets lingonskörd, varom ivriga upprop vid den tiden gjordes genom en populärskrift "Skogens röda gull."

Märkligt nog funderade jag aldrig på en utbildning till agronom. Det var egentligen fädernegården och dess förbättring, som låg mig närmast om hjärtat. Visserligen lyckades jag förmå far till vissa små gödnings- och odlingsförsök, men då framgången var ringa, svalnade min iver som bonde allteftersom tiden gick.

Far hade ju under hela min uppväxttid ordat om att "gå till prästen" och ordna, så att jag fick studera, men därmed stannade det också. Hade inte det andliga genombrottet och min anslutning till frikyrkorörelsen kommit emellan, hade jag säkerligen blivit präst, en vanlig utväg för något så när begåvade bondpojkar. Nu var den banan stängd. Det talades också om att bli bodgosse hos handlanden Elzén på Tidaholm. Men det stannade vid "talet", och väl var det. Affärsbanan hade jag säkerligen ingen fallenhet för. Att få studera hade ju hägrat som en framtidsdröm under alla dessa år, men det var en ren bagatell, som blev den tändande gnistan.

2. Ett uppvaknande.

Vi hade kommit fram till slättertiden 1903, den slätter, som avslutades med den nyss beskrivna "lustresan" till Jönköping. Arbetet pågick i Oxhagen. Min bror Johan och jag skötte delvis räfsorna, eftersom våra båda systrar ännu behövde vårt manliga stöd. Då började det regna. Den som har räfsat i regnväder, han vet hurudant skaftet på räfsan känns och hur gräset klumpar ihop sig. Jag stannade upp med arbetet. Tittade mig omkring och började fundera. Min barndom och ungdom med alla dess framtidsdrömmar drog förbi som i en syn. Då kom nästan som en mild skräck den tanken: "Ska jag fortsätta som förut och försitta alla chanser till utbildning och kanske i framtiden bittert ångra en sådan oförlätlig oföretagsamhet?!"

"Nej!!" tänkte jag. "På söndag går jag själv till prästen och framlägger min sak!" — Och på söndagen gick jag. Så träffade jag då för första gången på tu man hand komminister Reinhold Lannér, sedermera kontraktsprost i Hassle utanför Mariestad. Han blev en vän för livet.

Nå, vad tänkte jag då bli, undrade prästen. Ja, jag hade möjligen tänkt att bli skollärare. Men var kom de ifrån, och på vad sätt kom man in i en sån skola? — Jo, de utbildades vid s. k. seminarier, och sådana fanns det i Växjö, Göteborg, Karlstad m. fl. platser. Jag talade om, att jag var med i en friförsamling, och undrade, om jag kunde komma in på ett seminarium då. Jo, det är ingenting som hindrar, fick jag veta. Bara man är döpt och konfirmerad, och det var jag ju. Men, tillade prästen, den uppfattningen angående kyrkan och friförsamlingen kan ju ändra sig. Nej, det gör den inte, försäkrade jag trosvisst. Men huru rätt fick inte Reinhold Lannér!

Kan jag komma in i ett seminarium nu med detsamma i höst, var nästa fråga. Nej, så lättvindigt går det inte. Det fordras ganska stora förkunskaper för att komma in. Tala med Arvid Dahlström i Slättäng! Han går på seminariet i Karlstad, så han vet, vad som fordras. Så gick jag till Slättäng, vår gamla marknadsplats och poststation, som förestods av gamla fru Dahlström.

Jag träffade sonen, seminarieeleven, och fick reda på att fordringarna var ganska stora i alla ämnen. I musik och sång t. ex.

skulle man kunna sjunga skalan och treklängen och en psalm eller sång. Helst också spela en koral. "Men om man kan Odhners mellanhistoria perfekt, så klarar en väl det ämnet?" sa den blivande lärarens syster Olga, som var småskollärarynna. "Det är inte så säkert för gubben Lind, men Bromander spetsar inte på Karlstad," svarade brodern. Jag hade nämligen närmast tänkt Växjö.

3. Förberedande studier.

Nu gällde det alltså att börja plugga. Jag gjorde en överenskommelse med far, att jag skulle få läsa hela tiden varje dag före frukost och efter aftonvardskaffet men med villkor, att jag mjölkade korna åt mor morgon och kväll. Så satte jag igång, och med häpnad och förskräckelse märkte jag, huru mycket jag glömt av det lilla jag kunde fem år tidigare.

Den gamle Johan Södergren och pastor Lannér lovade välvilligt att bli mina handledare, Södergren i räkning och geometri, språklära och uppsatsskrivning, Lannér i övriga ämnen. Så traskade jag alltså en gång i veckan upp till Härja folkskola och Bäckakra prästgård för att läsa upp läxor samt få råd och anvisningar.

I räkning och geometri fick jag god handledning, och uppsatserna rättades säkert riktigt, men någon vidare hjälp för en god skrivning fick jag inte. I allmänhet gavs ett ordspråk att fundera över, t. ex. "Liten tuva stjälpes ofta stort lass." Själv märkte jag, att min fantasi var ganska begränsad, då det gällde att få fram synpunkter och lägga ut texten. Min gamle lärares egna kunskaper i svenska språket var ju inte heller så stora. Jag minns, att vi kom överens om att det fanns två slags pronomen, personliga och possessiva, men så tillade han: "De räknar visst med flera sorter nu. Jag ska fråga min dotter." Så gick han ut i köket till fröken Signe, min barndomsidol. Då visade det sig, att man bör ha reda på sex olika slags pronomen. Men trots allt är jag min gamle lärare oändligt tacksam för det intresse och den osjälviska uppoffring, som han visade för min utbildning.

Pastor Lannér övertog så småningom även språkläran. Jag läste som vanligt allt utantill. En dag gällde det äng-ljuddet. Regeln

lydde: äng-ljudet stavas med g framför n i samma grundstavelse. Så frågade Lannér: "Nå, hur stavar Axel till ordet sjungna?" Jag kunde regeln och alla exemplen. Såg dem framför mig. Med en viss tvekan stavade jag: "sjugna". Där åkte jag fast. Han hade inte undervisat mig om vad som menas med grundstavelse, och jag hade inte haft förstånd att begripa det på egen hand.

När jag cirka 30 år senare som folkskolinspektör i Värmland i november 1934 besökte hemmet och min sjuka mor och vid återfärden bilade förbi Hassle, stannade jag och hälsade på min gamle vän och lärare. Det blev ett mycket kärt återseende. Han påminde mig då om att jag läste allting utantill och sade, att han ofta ställt upp mig som mönster för sina konfirmander, när det gällde läxläsning. Men tillade han skrattande: "Jag undrade allt ibland, om du förstod allt du läste, så därför har jag glatt mig, när jag hört, att du haft framgång på din bana". Då rann mig det tillfället i minnet, när jag sprack på ordet sjungna.

4. Ett första försök.

Så gick vintern 1903—1904 under hårt knog. Tanken var att tentera i Växjö i början av juni. Pastor Lannér gav mig inte stora förhoppningar i den hårda konkurrensen, men han hjälpte mig att formulera och få iväg ansökan. De sista veckorna fick jag läsa hela dagarna. Då inträffade en händelse, som påverkade hela mitt senare liv.

Jag gick en eftermiddag i maj med kaffe till mina två äldre bröder, som höll på att hugga kastved neråt landsvägen. Efter kaffet började vi att brottas på lek. De var ju mer utvuxna än jag och dessutom betydligt större och kraftigare byggda, varför de vägrade att erkänna sig besegrade, förrän jag lagt omkull den ene två och den andre tre gånger. Men detta blev för mycket för min rätt spensliga kropp, kanske i någon mån försvagad av flera veckors stillasittande. Det blev också min sista allvarliga brottningskamp. Under en veckas tid hade jag så ont i magmusklerna, att jag knappt kunde hosta, och jag var allvarligt orolig.

Den första varningssignalen, att jag kanske inte var så kroppsligt stark, som jag trott, fick jag, när jag en tid senare besökte en läkare på Tidaholm för att få friskbetyg för ansökningen till

seminariet. Han påstod, att jag hade hjärtfel, och nekade att skriva ut betyg. Jag blev ju både ytterligt överraskad och samtidigt bedrövad. Men när jag meddelade far, som var med, den bedrövlige utgången, visade sig hans medfödda finurlighet. "Åja, dä finns lä fler doktorer!" Så gick jag till en annan, och det gick bra.

Men nu var jag varskodd, och sedan betyget väl var utskrivet, frågade jag, hur det var med hjärtat. "Ja, det är väl några små blåsljud, men det har ingen betydelse," blev svaret. Då tänkte jag på brottningskampen, om den möjligen kunde vara orsaken. Från den stunden förlorade jag tron på min kroppsliga styrka, fick "idéer", började sköta mig, och det är ej alltid nyttigt.

Så kom dagen för besöket i Växjö. Jag fick låna en gammal kappsäck av Gottfrid i Kåremon. Far skjutsade mig till Habo station, och därmed började denna märkliga färd för 18-åringen från landet. Ja, nog kände jag mig från landet bland alla dessa djärva, frimodiga och vältrimmade inträdessökande, som stormläst under sakkunnig ledning hela vårterminen.

I samband med de skriftliga proven meddelade rektorn, att de, som lyckats mindre bra och således hade svaga utsikter att komma in, fick meddelande härom på en uppsatt lista. Dessa hade rätt att söka på nytt vid höstterminens början vid seminarium, som då hade inträdesprov, under förutsättning, att de avbröt inträdesprovet i Växjö.

Bland de många på denna lista fanns även undertecknad. Jag beslöt genast att avbryta provet men var samtidigt klok nog att anhålla om tillåtelse att få följa det muntliga som åhörare, vilket beviljades och gav gott utbyte.

När jag vid inträdesprövningen snart nog märkte, att mognad och kunskaper var otillräckliga, kände jag stor lättnad, ja, rent av tillfredsställelse vid tanken att kunna försöka om igen redan på hösten. Men när jag vid promenaden från Habo närmade mig hemmet och vid den stora asken svängde in på stigen fram till stugan, greps jag i alla fall av missmod och skamkänsla över att ha misslyckats i mitt första försök på den lärda banan.

SEMINARIETIDEN I KARLSTAD

1. Förberedande kurs.

Midsommaren 1904 stod för dörren. Omedelbart efter helgen började den 7 veckor långa preparandkursen i Karlstad, till vilken jag anmält mig. Midsommarafton blev alltså liksom ett avsked från vänner och bekanta. Jag sällade mig till några ungdomar, bland vilka var en skol- och läskamrat Naemi, Agnes i Halsäng med två yngre bröder samt Gärda på Kringlaryder. Ingen ville gå hem i den ljuvliga sommarkvällen. Jag ska väl inte vara förmäten nog att räkna mig som orsaken. Agnes måste ge upp först med hänsyn till sina unga bröder. Sedan ledsagades Gärda hem. Till slut skildes Naemi och jag i all oskuld i Svedjefall, där hon för tillfället tjänade pigga.

Men under dessa vandringar bort och fram mellan gårdarna hade klockan hunnit till 11.30 em, en inte alltför märklig tid en midsommarafton. Far och mor hade emellertid blivit allt oroligare för min välfärd. Det har berättats mig, att far var ute upprepade gånger och hojtade våldsamt efter mig, så att det gav eko i nejden, och mor var mycket dystert till sinnes, när jag kom hem. I viss mån kan jag förstå deras oro för den son, som ett par dar senare skulle lämna hemmet.

Midsommardagen inträffade det året på fredag. Lördagen var därför arbetsdag som vanligt. Så också för mig. Jag minns, att bror Emil och jag tillbringade dagen med att såga plank i Svedbrokvarn. Allt var ju i ordning för min avresa, och den skedde i otan på söndag, ty tåget gick från Tidaholm klockan 7 fm. Över skilsmässan från hemmet låg en viss sordin denna gång, dels beroende på den beräknade längre bortovaron och dels på den oro den "sedige" sonen berett föräldrarna. Förmaningarna var därför många och allvarliga.

Järnvägsresan Tidaholm—Karlstad tog på den tiden 11 timmar på

en minut när. Tåget anlände nämligen till Karlstad 5.59 em. Dessa tågtider fastnade lätt i minnet under de kommande årens upprepade resor. Rektorn satte nämligen uppropet till 6.30 em, för att vi från söder och öster skulle hinna fram.

När så bondpojken från Härja för första gången steg av på Karlstads central, möttes han av den yngste av de tre bröderna Holmstrand, som ledde preparandkursen. Det var en ung spänstig man på cirka 25 år, och det blev ett verkligt kraftprov att följa med honom med den tunga kappsäcken i hand från det ena stället i stan till det andra; först Drottninggatan, sedan långt bort i Klara och sedan tillbaka över den höga järnvägsbron ned till Viken 4, där jag fick helinackordering hos fröknarna Egel under kursen.

Jag sa' kappsäcken, men det var inte alldeles rätt, för allt vad jag ansågs behöva under sju veckor var nedstoppat i en stor, rödbrokig, s. k. rallarenattsäck av tyg. Om jag kom in, skulle en kofert inköpas och översändas med ytterligare nödiga artiklar. Och tänk, den kom i början av september, en blank plåtkoffert, pris 10 kronor, som sedan följt mig en stor del av livet.

Om själva kursen är inte mycket att säga. Det var plugg, plugg, plugg från morron till kväll i alla de ämnen, vari tentamen skulle äga rum. Bröderna Holmstrand var driftiga och erfarna handledare, som visste precis, vad som fordrades, och kände till de olika lärarnes egenheter och käpphästar. Det gällde inte minst "Gubben Lind" i historia och geografi. Den som sa' ett ont ord om Karl XII, han kunde hälsa hem. Det var också bäst att kunna räkna upp alla näsen i Bohuslän, och i Skåne fanns det en sjö vid namn Ivesjön med Ivön och på denna ö en bergstopp, Ivö klack. Läroboken i geografi räckte alltså inte långt. Det gällde att plugga en stor handbok.

Vad som alldeles speciellt fäst sig i minnet från den sommaren är "Gubbarna på bron". Det var en tidningsartikel med denna rubrik. På den stora älvbron gick nämligen fem gubbar hela sommaren. De hade som uppgift att plocka upp slitna och ruttna tråklossar, korta, tjocka kubbar, och lägga dit nya i stället, väl tjärade på alla kanter. Någon långsammare arbetstakt har jag aldrig sett i hela mitt liv. Det kunde inte märkas det minsta från den ena dagen till den andra, vad dessa fem hade gjort. När vi som gick förbi flera gånger om dagen, kom i språk med dem om tidningsartikeln, som var hållen i en mycket skämtsamt ton, försökte

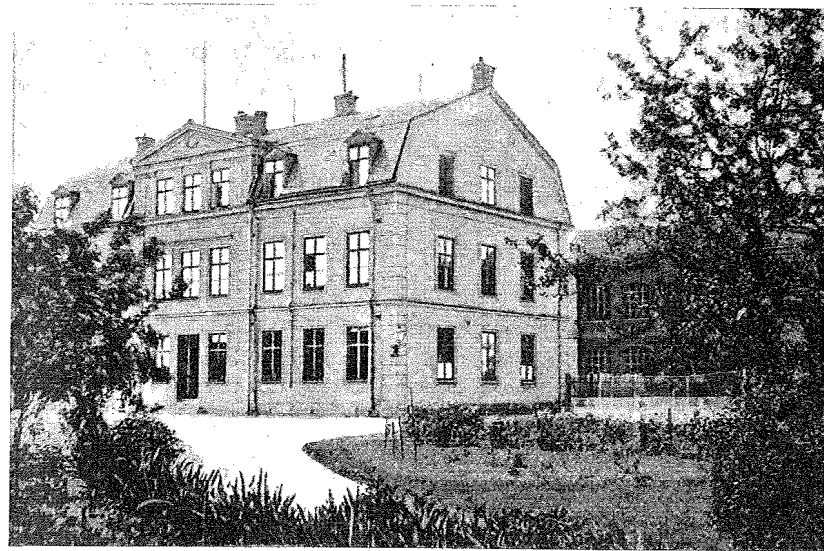
de bortförklara den ironiska anspelningen på deras lättja, men det lyckades inget vidare.

2. Inträdesprövningen.

Så började då efter mitten av augusti 1904 den spännande tävlingen att bland 100 inträdessökande få räknas till de 26 lyckliga, som vid höstterminens början kunde kallas välbeställda seminarister i första klassen vid Karlstads folkskoleseminarium. Prövningen, som enligt vad jag minns pågick fyra dagar, började med upprop. Efter indelning i lämpliga grupper vidtog rättskrivning. Övningsläraren i folkskolan Oskar Dahl dikterade: "Med låtsadt mod lotsade han båten in i hamnen etc." Huruvida västgöten Dahl brukade uttala lotsa med å-ljud, vet jag inte, men då gjorde han det i varje fall. Kanske på "pin kiv"? Jag minns inte så mycket av prövningen i stort, spänningen var väl för stark. Men vissa saker etsade sig in i minnet. Däribland förhöret i geografi. Jag fick frågan om floderna i Ryssland och följde upptäcktsresandes förödöme att gå från utflödet till källorna. Då sa' gubben Lind: "Tror du, att vatten rinner uppåt, du?" "Nej, såvida det inte får fart", blev mitt rätt naiva svar. Först efteråt förstod jag, att han menat, att jag borde ha börjat vid flodens källflöden.

Mitt sångprov blev en lustig historia. Som jag förut nämnt, var jag ju inte särskilt musikbegåvad, men jag hade ju lärt in skalan, treklängen, samt en sång och psalm och kunde också utan noter spela en koral. Nå, skalan gick bra. Treklängen också. Men så tog direktör Gustaf Carlsson, den gode och fine men en smula häftige "Calle", ett septimaackord på pianot. Se det var något nytt! Han försökte en gång, två gånger, tre gånger, upp och ned, alltså sju toner. Men alltid sjöng jag fel. "Det går ju alltihop utom en ton!" skrek han. Till slut röt han i full förtvivlan: "Sjung en sång eller psalm då!!" — Då klämde jag i med den väl inlärdade psalmen: "Som fåglar små, när dundra må, och djuren sig förskräcka." När jag kom ut i tamburen, möttes jag av en rungande skrattsalva från gruppen, som stod och väntade på sin tur. Orsaken till skrattet är inte svår att förstå.

Så var då provet över, och vi väntade med spänning på domen, där vi satt i tredje klassens sal, som tjänade som samlingsal. En

Gamla semis i Karlstad.

del låtsades mycket oberörda. Inge Lundqvist läste psalmverser på skoj och svor dessemellan. För honom var utgången likgiltig. Han ville inte bli folkskollärare. In kom han. Säkert med glans men blev ändå aldrig lärare.

När mitt namn ropades upp, kände jag en stor lättnad, tacksamhet och glädje. Huruvida jag kommit in med god marginal eller med nöd och näppe, vet jag inte. Att jag utsågs som ordningsman i klassen tyder dock inte på att jag kom in på skruvar. Såvida det inte var mitt sedesamma sätt och mina långa mustascher, som gjort mig till ordningsman?!

3. En ansträngande hösttermin.

Att efter det forcerade arbetet i preparandkursen i sommarhelan och inträdesprovets spänning omedelbart övergå till terminens fullspäckade schema var ju påfrestande nog. Allting var ju så nytt. Allting måste man tänka på, så att ingenting klickade. Mitt ordningsmannaskap gav mig dessutom många extra uppgifter, som krävde tid och omsorg.

Schemat var dock mera omväxlande de första veckorna, och arbetet började en halv timme senare än längre fram under läsåret. Så länge höstens militärövningar pågick, begynte dagens arbete klockan sju. Då gällde det att med bältet snyggt spänt omkring livet och patronväskan på rätt plats i bältet skynda genom gatorna och ställa upp på planen vid läroverket. Det var strängt förbudet att gå och dingla med patronbältet i handen.

En morgon höll det på att gå galet. När jag vaknade och tittade ut, pekade domkyrkans tornur på sju. Då blev det brått för mig och kamraten att komma i kläderna, rusa upp till planen och anmäla sig. Det tog prick 10 minuter, och truppen hade nätt och jämnt hunnit ordna ledet, så vi slapp uppskrivning.

Vi hade också trädgårdsskötsel under början av höstterminen, såväl teoretisk som praktisk. Huvuddelen av praktiken; grävning, krattning och en del plantering, leddes av vaktmästare Nilsson, stor, kraftig och rödbrusig. Han lät inte skämta med sig. Lars Björlin, en "heschig" värmlänning (rektorns uttryck om Björlin), försökte lägga sig i Nilssons undervisning, men det borde han ha aktat sig för. "Sköt han sitt, Björlin! Ja' sköter mitt!" väste Nilsson genom den svarta mustaschen, och ansiktet blev blått istället för rött.

Vid den praktiska trädgårdsskötseln var klassen indelad i två grupper. Första lektionen i första gruppen, dit jag hörde enligt alfabetet, uteblev jag. Det kom ju upp en massa meddelanden av olika slag på anslagstavlan, och i brådskan första veckan hade jag förbisett kungörelsen om trädgårdsskötsel. Men jag var ordningsman och hade att rapportera all frånvaro vid veckans slut. Samvetsgrann, som jag var, och då jag inte kunde finna någon annan lämplig beteckning för min frånvaro, satte jag: "Bromander: utan giltigt förfall 2 timmar."

När vår klassföreståndare Karl Laurenius fick se rapporten, blev han givetvis mycket överraskad och frågade förskräckt inför klassen, hur detta kunde hänga ihop. Han fick förklaringen, och säkert log han i mjugg åt min samvetsgrannhet. Det blev ju inte så vanligt, att jag var frånvarande. Från våren 1905, då jag måste ligga hemma några dar för en vrickad fot, och till spanska sjukan 1918 hade jag förmånen att inte behöva vara borta en enda timme från skolarbetet.

Efter militärövningarnas slut började dagens arbete med mor-

gonbön klockan 6.30 fm. Den hölls i allmänhet av rektor, Anders Benj. Lundblad. Vid morgonbönens slut fick ordningsmannen rapportera eventuell frånvaro i respektive klasser. Denna tidiga början klockan 6.30 förekom endast under mitt första seminarieår 1904—1905. Från och med höstterminen 1905 började morgonbönen klockan 7.30 och lektionerna klockan 8.

Det kunde vara frestande och intressant att ge en samlad överblick av såväl kurs- som timplaner som ock deras tillämpning i praktiken, men dels tillåter inte utrymmet detta, och dels har jag inte tillräckligt klart minne därav för att kunna något så när i detalj och samtidigt verklighetstroget återge dessa fakta. I stället vill jag låta vissa glimtar framskymta i samband med minnet av de olika lärarna.

Första månaden under höstterminen bodde jag i hörnet av Drottninggatan—Östra Torggatan tillsammans med Rickard Karlqvist, en kamrat i klassen. Måltiderna intog vi hos en familj vid Drottninggatan strax intill seminariet. I denna familj fanns två unga flickor, som en dag efter middagen följde med oss på en liten promenad på initiativ av min kamrat. Det bar iväg utåt Kannikenäset. Jag började dock ganska snart bli ytterst betänksam. Har jag verkligen tid att sällskapa med flickor, som inte intrasserar mig? Komna just över järnvägen vid ingången till Stads-trädgården, stoppade jag plötsligt upp och sade: "Förlåt mej! men jag måste faktiskt hem till läxorna." Så vände jag resolut om och gick hem, visserligen med en stark skamkänsla för min oartighet men samtidigt innerst inne belåten över mitt beslut att stämma i bäcken.

Samboendet med Karlqvist blev inte befruktande för studierna. Visserligen hade jag lugn och ro för min läxläsning hela eftermiddagen och kvällen, då denne begåvade men flyktige yngling sprang ute på stan. Men nattsömnen däremot blev mindre lugn, när han frampå nattkröken tog itu med läxorna. Alltså skildes vi efter en månad, när jag hade förmånen att få återkomma till Viken 4 och sammanbo med Martin Johansson, en bondpojke från trakten av Herrljunga, begåvad, energisk och en utomordentligt trofast kamrat. Tyvärr fick jag inte behålla honom mer än ett år. Därom mera nedan.

Vid måltiderna i Viken 4 blev vi också närmare bekanta med två fjärdeklassister, Josef S. Gralén och Lars Edlund, en bekant-

skap, som för oss nybörjare var av utomordentligt stor betydelse. Dessa två kamrater var inte blott de främsta i sin klass utan dessutom ett mönster och föredöme för alla unga män i livsåskådning och livsföring. Jag har senare haft den glädjen att bli vän och kollega med dem livet ut.

4. Julferier.

Med vilken längtan och förväntan emotsåg jag inte julen under de sista mörka veckorna i slutet av höstterminen! Så länge hade jag aldrig varit borta från hemmet förut, nära sex månader! Det kändes också, att några dagars vila och avkoppling var ytterst välbehövlig. Det hade varit en hård pers detta pressande studiearbete utan uppehåll från midsommar till jul.

När jag så äntligen, trött, blek och utarbetad, men med ett gott betyg på fickan och med sinnet fullt av allt jag upplevat, stod i kretsen av vår familj, blev det ett återseende, som jag aldrig glömmmer. Det liknade i viss mån Den förlorade sonens återkomst till fadershemmet utom däri, att jag inte drevs hem av skuldkänsla och att den äldre, avundsjuka sonen lyste med sin frånvaro.

Det låter kanske löjligt, men jag blev faktiskt föremål för en uppmärksamhet, som närmade sig dyrkan. Det påstås, att min yngre syster Emmy, då 11 år, neg djupt för mig, när hon tog i hand, och seminaristmössan, den tunna, svarta sidenmössan med den gula kockarden, lades upp på bordet och beskådades från alla sidor. Denna mössa, symbolen för lärdomen, måste ju också vara med i julottan i hembygdens kyrka, trots den milslånga vägen och trots skarp vinterköld, som hotade att förfrysa huvud och öron.

Och huru mycket hade jag inte att berätta; om preparandkurs, om inträdesprov och hela den gångna hösten. Jag berättade också — kanske med dåligt beslöjad stolthet — att två i var klass var utsedda som ordningsmän, en ordinarie och en vice. Då frågade far ivrigt: "Nåe, vem ble ordningsman i din klass?" Jag minns, att jag försökte att inte låta skrytsam men formade ett svar, som verkligen lät skrytsamt. "Han sitter här", kom det högtidligt och värdigt.

När jag nu 58 år senare nedskriver dessa rader, kan jag inte förstå, att jag inte i brev hem hade omtalat den heder, som ordnings-

mannskapet innebar. Hade jag möjligen sparat nyheten som en julklapp eller som trumfess att spela ut vid framförandet av höstens revy?

5. Ordningsmannskapet.

Det var inte bara en heder att vara ordningsman. Sysslan medförde också arbete, bekymmer och ansvar. Ordningsmannen var den, som i första hand anlätades av rektor och lärare, då det gällde att gå ärenden av olika slag, ordna och framskaffa materiell, vara mellanhand vid klassens gemensamma inköp av redskap eller förbrukningsmaterial m. m.

Så fick jag uppdraget att gå och upphandla knivar vid vår första slöjdlektion med resultat, att en del snabba slöjdare redan gjort hälften av den trälåda, som var och en skulle förvara sina alster i, när jag fick sätta igång. Eller att inköpa små färgkritislådor à 25 öre till alla i klassen utom Rickard Karlqvist, som egenhändigt inköpte en för 4:50. De kom att användas vid ett par lektioner. Enahanda gällde gemensamt inköp av etuin med ritstift, passare m. m. à 3:25, då Karlqvist ansåg sig behöva ett dito för 19:50.

Ordningsmannen skulle ju dessutom vara klassens representant och språkrör vid olika tillfällen, vilket stundom ställde stora krav på oräddhet och bortseende från egen fördel. Den viktigaste uppgiften var likväl att rapportera frånvaron för varje vecka. Detta krävde rätt mycket arbete, då rapporten på ett gammaldags och oekonomiskt sätt upplinjerades och ifylldes för hand på ett stort plakat av ungefär en fjärdedels kvadratmeters storlek.

Den allmänna ordningsstadgan, som av rektor föredrogs vid det stora uppropet med seminariets elever, innehöll en del bestämmelser, som nu verkar lite kuriösa: "Allt spel med kort och tärning vare elev förbjudet". Allt vistande utomhus efter 9.30 em, utan särskilt tillstånd, vare elev förbjudet." Likaså förbjöds besök på teater och biograf utan rektors tillstånd.

I samband med denna ordningsstadga, eller kanske var det mera privat, fick jag uppmaningen av rektor att rådföra mig med de äldre ordningsmännen och av dem få råd och anvisningar, hur uppdraget som ordningsman skulle skötas. Saken förefaller alltså

enkel och klar, men detta var långt ifrån fallet, eftersom mitt samvete var rätt känsligt. Skulle man t. ex. för att skydda kamraterna rapportera "alla närvarande" vid morgonbönen, även om en eller annan kom försent? Eller om någon uteblev en eller annan timme från trädgårdsskötsel eller slöjd?

På grund av vissa förhållanden slarvades det betydligt med närvaron i slöjden i en del klasser. Jag rådgjorde då med ordningsmannen i tredje klassen, Bror Enholm, och fick följande råd: "Ja, slöjden, vet du, där är ju ingen ordning; dit går de ju, om de har lust. Det är ju ingenting att rapportera." Jag försökte att klänga mig fast vid kombinationen rektors maning att ta råd av de äldre samt rådande praxis i vissa fall. Men det blev en svår samvetskonflikt, som rätt snart måste lösas.

Klassen kallades samman för överläggning om saken, och jag framlade följande regler och villkor, som konsekvent skulle följas och gälla lika för alla: "Den som kommer försent till morgonbönen, blir icke rapporterad, om han befinner sig innanför bönsalens dörrar, när rapport avgives. Den som av någon anledning uteblivit från slöjd eller trädgårdsskötsel, har rätt att gottgöra tiden i den andra gruppen. Om så icke sker, blir han rapporterad." (Vice ordningsmannen hade uppsikt över parallellgruppen.) "All bortovaro, även enskilda timmar, rapporteras med den motivering, som vederbörande själv bestämmer." Dessa regler följdes sedan konsekvent, och ingen klagade däröver.

I detta sammanhang en lustig episod. När Bror Enholm två år senare, efter avgången från seminariet, blev slöjdlärare för oss, frågade jag honom på skoj: "Nå, hur är det med slöjdlektionerna, eleverna får väl fortfarande komma, om de har lust, och i annat fall utebli?" "Nähä du, nu är det en annan regim; nu rapporteras varenda en, som skolkar!" — "Ja, vi har länge följt den principen," svarade jag.

Trots allt har jag satt stort värde på att ha blivit utsedd som ordningsman. Jag fick fem kronor extra pr termin för detta uppdrag, och framförallt, jag fick en personlig kontakt med lärare och kamrater, som jag annars gått miste om. En kontakt som alltjämt uppehålls.

6. Sommarferier.

Vårterminen 1905 gick raskt och tämligen oförmärkt förbi. Icke förty var sommarferierna sköna och välbehövliga. Jag hade besvärats av en envis hosta alltsedan höstterminen 1904, och först nu blev jag den kvitt. Sommaren tillbringades i det kära hemmet och innehöll fyra anmärkningsvärda moment. Mat, dryck och sömn för att få lite hull på kroppen var av vikt. Morgon och kväll drack jag nysilad mjölk. Arbete och glatt samspråk ute på åker och äng tillsammans med far och bröder var ett annat livselixir. Om arbetet påskyndades genom min insats, är ovisst. Far påstod, att jag berättade så livligt, och de andra lyssnade så ivrigt, att ingenting blev gjort. Däri låg nog en viss sanning. Det var liksom en tyst överenskommelse, att jag skulle få kläder under seminarietiden samt mat och husrum hemma under ferierna mot det att jag gick med i arbetet under fritiden. Den som vann på överenskommelsen, torde ha varit jag.

I detta sammanhang vill jag särskilt omnämna, att min första ordentliga kostym under seminarietiden jämte sommaröverrock av samma gråa, präktiga tyg bekostades av min bror Johan, som då 1904 tjänade dräng i Gagneberg. Där fick jag en hedersskuld att betala.

Det var inte något tvång att botanisera och således skaffa sig ett herbarium. Men Martin Johansson och jag inköpte var sin Krok och Almquists flora, och vid ett gästbesök i min kamrats vackra hem i samband med hemresan från Karlstad gjorde vi de första trevande försöken att examinera växter med hjälp av denna bok. Det blev det tredje intresset för sommaren.

Då och då smet jag alltså ifrån arbetet ut i de blomsterrika ängarna med min korg och bordskniv för att samla växter. Portör och botanikspade var ett okänt begrepp. En växtpress tillverkade min gode vän Carl Blomqvist i Svalefjäll. Den har följt mig och tjänat mina syskon och barn, tills jag för några år sedan lånade bort den här i Uppsala och aldrig fick återse den.

Det var inte bara jag, som blev alltmer intresserad. Runt omkring spirade intresset upp för blommor och dess namn. Folk kom från granngårdarna och ville veta, vad den och den växten hette och till vilken familj den hörde. På det viset fick jag en hel del

rätt sällsynta exemplar. Min skörd var ju dock rätt blygsam, 125 pressade och ordentligt etiketterade växter.

Ehuru jag var rätt förtrogen med mitt lilla herbarium, kan jag inte minnas, att jag tenterade i ämnet. Det var säkerligen inte till-låtet. Huruvida de övriga kamraterna samlade några växter, är mig inte bekant.

Ännu ett feriearbete måste sommaren innehålla. Gubben Lind, som hade hand om välskrivningsundervisningen vid seminariet, hade under det gångna läsåret upprepade gånger hånat mig för min stil. Han brukade peka med knoppen på sin långa, bruna käpp och grymta: "Du skriver allt fult, du Bromander!" Detta gick min ära för när. Jag beslöt att inköpa O. Heikes skrivkurs och satte mig att öva välskrivning en stund då och då under som-maren. Resultatet bör kanske genast redovisas.

Vid den första välskrivningstimmen under kommande höstter-min hörde jag gubben Lind förvånat utbrista: "Jag tror du har förbättrat din stil, du Bromander!" Vid höstterminens slut för-ändrades den förut mycket smala ettan till ett och ett halvt. När slutbetyget i välskrivning skulle sättas vid vårterminens slut i andra klassen, sa' gubben Lind: "Du är inte riktigt värd två i be-tyg, du Bromander, men du ska få det, för du har varit så flitig." Man märker vad uppmuntran betyder! Som erkänsla och för att verkligen motsvara det erhållna betyget beslöt jag att fortsätta med välskrivning. Alltså skrev jag in varje uppsats, hemma och på salen, som om det gällt välskrivning. Sedan jag med mina tre syskon, färdigutbildade eller blivande lärare, ytterligare i rätt stor ut-sträckning tävlat i välskrivning, tror jag mig kunna säga, att min handstil kom att motsvara betyget.

7. En händelserik och dyster hösttermin.

Höstterminen 1905 tog sin början. Vår klassföreståndare doktor Karl Laurenus, "Lukas", kom för att återupptaga sin befattning. Han hade undervisat i kristendom och delvis i modersmålet. Vi tyckte inte illa om honom. Han var en hurtfrisk plugghäst och lyckades förvisso stoppa i oss en hel del kunskaper. "Jag ska göra den här klassen till en mönsterklass," deklarerade han öppet inför oss. Han ordnade även en liten frivillig kurs i tyska under första

läsåret med en kursavgift på 5 kronor, som jag fick uppgift att samla ihop. Som erkänsla för det besväret slapp jag själv att betala.

Men nu inträffade en sorglig historia. Karl Laurenus var tyd-ligen en oförbätterlig periodsupare. Terminen hade nätt och jämnt börjat, när han sågs sitta på Stadshotellet kväll efter kväll eller fara omkring i droska mellan krogarna och högljutt skrika: "Jag doktor Karl Laurenus, stadens lärdaste man, jag ska" (Fortsättningen utelämnar jag.) Han blev omedelbart avskedad, och vi fick Gustaf Meuller, teol. och fil. kandidat, sedermera kyrkoherde och kontraktsprost i Laxarby, Dalsland, som lärare och klassföreståndare.

Karl Laurenus liknade en meteor i sitt kommande och försvin-nande. Han hamnade sedermera neråt Öland och hade det ena till-fälliga lärareförordnandet efter det andra i folkskolor och högre folkskolor. När han tydligen var helt på dekis, skrev han en gång till mig i Örebro och bad om lite pengar. Därvid påminde han om den eftersänkta kursavgiften. Jag hade ju inte lust att offra nå-gon större summa, då jag visste, vartill den kom att användas, men jag skickade honom kursavgiften. Efteråt har jag nog tyckt, att jag var väl hård i detta tragiska fall.

Det låg stark spänning i luften under hela året 1905. Det var unionsupplösningens år. Sedan skeppsredare Christian Michelsen bildat norsk samlingsregering i mars och Oscar II vägrat att god-känna den av stortinget antagna konsulatlagen, steg spänningen till sin höjdpunkt, när norska regeringen trädde tillbaka i juni samma år.

Norrmännen hade ju förberett sin aktion genom att bygga gränsfästningar mot Sverige, men svenskarna, som önskade en fredlig lösning, vidtog ej motsvarande åtgärder. En viss mobilise-ring företogs dock, vilket jag har livligt minne av, då min bror Hjalmar just då gjorde rekryttjänst. Vi i Karlstad kom ju att stå i händelsernas centrum, då de förhandlingar, som ledde till en uppgörelse, hölls just där. Bäst av förhandlingarna minns jag den högreste, svartskägge Michelsen och den kortare ljuse Lövland.

Förhandlingarna hölls på Frimurarlogen, Tingvallagatan 15, mitt för Stortorget, och rätt stora folkmassor brukade samlas och betitta norrmännen, när de kom. En gång trängde massan på, så att passagen blev rätt trång fram till trappan och dörren. Då ryg-

gade Michelsen tillbaka och tordes inte passera, förrän polisen vidgat utrymmet.

Hösten 1905 erhöll Martin Johansson och jag helinackordering i en kåk in på gården på norra sidan av Drottninggatan, väster om Järnvägsgatan. Flyttningen vidtogs för att min kamrat skulle få nära till seminariet. Hans högra ben var nämligen efter ett mycket stort antal operationer starkt deformerat, och han måste begagna käpp.

Det var ett trist inackorderingsställe; kallt, smutsigt och ovårdat. Efter en liten ynka brasa lade "Tanten" spjället så tidigt, att vi måste vädra ut den lilla värmen för att inte bli fördärvade av os. Det nattgamla vattnet i karaffinen hälldes inte ut. Det fick räcka med en påfyllnad. Hon blev ursinnig, när jag påpekade den procedur, som jag själv hade bevittnat. Maten var kanske hygglig. Jag minns inte.

Det underliga är, att där bodde i ett rum, gränsande till vårt, en av seminariets mest begåvade elever, Ekendahl. Han var utomordentligt musikalisk, hade tillbragt något år på Musikaliska Akademien, ledde under många år seminariets kör och spelade alla slags instrument.

Vi hyrde en liten orgel, min kamrat och jag, och på den tränade jag flitigt. Jag övade koraler med det systemet, att jag spelade igenom en koral en gång, sakta, osäkert, felaktigt, så över till nästa, nästa och nästa. En dag sa' Ekendahl rätt stillsamt men lite ironiskt: "Får du hålla på länge så där, så blir du nog styv till slut!" — "Arme man!", har jag tänkt efteråt. Han bodde ju vägg i vägg med oss!

Mot slutet av oktober inträffade en händelse, som ristade ett outplånligt och vemodigt intryck i mitt sinne. Min kamrat blev sent en lördagsafton hastigt sjuk. Så sjuk, att han bad mig bli hemma från ett sammanträde, som jag tänkt besöka. Plågorna tilltog under natten, och på söndagsförmiddagen tillkallades en läkare, som konstaterade blindtarmsinflammation. Den sjuke fördes genast i ambulans till lasarettet, dit jag och en annan kamrat, Eugen Hedell, medföljde.

Jag besökte min kamrat varje dag på sjukhuset. En gång var han i samvetsnöd och ville ha mitt råd, huruvida han som absolutist kunde dricka vin, som läkaren ordinerat. I det fallet kunde

jag ju lätt lugna och trösta honom. Antagligen uppsköts operationen några dagar, på grund av vissa omständigheter. Men när den väl företogs, visade det sig genast, att allt hopp var ute. Hela magen var full av var, och operationen fullföljdes inte. Antagligen hade det ett intimt samband med alla hans föregående operationer. Fadern eftertelegraferades genast, men när vi i sällskap anlände till sjukhuset, hade slutet redan kommit.

Det var en mycket nedbruten fader, som jag så gott jag kunde, fick hjälpa med de närmaste anordningarna. Först genom honom fick jag riktigt reda på vad vännen Martin hade lidit under sitt korta liv. Hans stoft fördes hem för att vila vid hemförsamlingens kyrka, och där har jag besökt hans grav.

Så var han då borta min gode vän och kamrat, den begåvade, fromme, alltid glade Martin Johansson. När jag gick hem ensam från sjukhuset i den stjärnklara kvällen, tänkte jag med djup sorg i hjärtat: "Varför skall jag leva kvar, när han måste gå bort?!" — Jag kunde med sanning tillämpa konung Davids ord: "Jag sörjer dig, min broder Jonatan, du har varit mig mycket kär!"

8. Seminaristen prövar krigarlivet.

Vi tar ett litet nätt hopp framåt på ungefär tre terminer och befinner oss då i slutet av vårterminen 1907. Jag bor nu återigen i Viken hos en älsklig och fin gammal fru och en lika fin och älsklig dotter, vilka vi inte hade något egentligt umgänge med men som skämde bort oss, mig och min nya kamrat Sigfrid Olsson, genom den omsorg och uppspassning, som vi blev föremål för. Jag har i annat sammanhang nämnt tvättning och stoppning av strumpor.

Jag hade fyllt 21 år, och soldatmönstring förestod. På grund av mitt påstådda hjärtfel fruktade jag, att krigarlivet skulle bli för ansträngande. Då jag likväl inte ville undandraga mig min medborgerliga plikt, hoppades jag få fullgöra den som skrivbiträde på regementsexpeditionen i Karlstad. För detta ändamål lät jag mantalsskriva mig där. Vår skolläkare skrev ett intyg, att jag på grund av blåsljud i hjärtat var befriad från den mera ansträngande gymnastiken och sålunda ej kunde anses lämplig för vanlig rekryttjänst.

Men varken läkarens intyg eller mina förklaringar hjälpte. "Jag gick fort", som det heter på soldatspråket. Nu visste jag, att rektor Lundblad alltid förhörde sig hos de mönstrande, hur det hade gått. Om de då med glädje i rösten sade: "Det gick bra! Jag blev befriad!" då blev rektors fosterlandsälskande hjärta mycket sorgset. När han alltså tog mig under armen och sade: "Nå, hur gick det Bromander?" svarade jag: "Det gick bra!" — "Hur så?" kom det lite tveksamt och misstroget. "Jo, jag blev antagen som fullgod soldat." — "Hm, hm," kom det då ur det gråa skägget. Kanske han anade, att det låg lite ironi i mitt svar.

När jag alltså inte, som beräknat, kunde få bli skrivbiträde och samtidigt deltaga något i seminariearbetet, flyttade jag hem betyget igen och ryckte på bestämd tid in vid vårt gamla Skaraborgs regemente på Axvalla hed, där far trampat marken.

Men den då gällande värnpliktstiden, 90 dagar, blev för mig bara 15. Redan första dagen anmälde jag mig till läkareundersökning och fick då uppmaning att återkomma dagen därpå och springa ned till mottagningen, vilket skedde. Resultatet blev, att jag sattes som skrivbiträde på kompaniexpeditionen.

Mitt korta krigarliv var egentligen mycket intressant. Jag beslöt att nöja mig med mat och kläder precis som det bjöds. "Grötrocken", som jag fick tag i, var verkligen så urusel, att kapten skämdes för mig, och vardagsmössan var hemskt flottig. Men som helgdagsbyxor "nöp" jag mig ett par verkligt fina, alldeles nya. De hade bara det felet, att de var så långa och vida, att jag inte kunde ha dem, men det avhjälpde regementsskräddaren till en kostnad av 50 öre, vilken summa jag återfick vid "försäljningen", när jag lämnade krigstjänsten.

Maten var inte så dålig. Sämst var att vi fick svart kaffe på morgnarna med vetebrödsbullar, som bars fram i en stor grov säck. Socker fick vi på en gång för veckan att bevara och försvara var och en för sig. På söndagsmorrn fick vi choklad. Härligt! Men nästa söndag var det kaffe. "Varför?" — "Jo, choklad bara varannan söndag!" Besvikelse! Men mig angick det ju inte då.

Jag utsågs att läsa bordsbönen. Men det blev bara en gång. Sen blev jag avskedad. Jag läste alltför personligt och allvarligt. Bland krigare skulle det låta som åska och basun. Kamrater och befäl var alla utmärkta. Till och med den, som vid inryckningen var full som ett svin, visade sig vara en trevlig, häändig och hjälpsam

kamrat. Framförallt sätter jag värde på att jag aldrig hörde ett hånfullt ord över att jag förrättade min aftonbön på knä vid min säng.

En dag sa' kapten: "Bromander är ju seminarist?" "Ja." "Har Bromander fått avbryta studierna för det här?" — "Ja." — "Ja, jag tror, att jag klarar mig bra själv på expeditionen nu, när vi har fått i ordning alla tabeller och sådant. Så kan Bromander få åka hem. Ja, d. v. s. det är ju doktorn, som avgör det." — Det var väl en bussig kapten! Det var bara att tacka och packa. Innan jag lämnade den korta krigstjänsten, gjorde jag ett litet kafferep för de närmaste vännerna bland kamraterna. Det räckte 50-öringen till, som jag fått pr dag av kronan under 14 dagar.

9. Ett lärarevikariat.

Terminen i Karlstad var ju snart slut, och en trevlig semester väntade. Men den blev precis lika kort som krigstjänsten. Ett par dar före midsommar fick jag meddelande från rektorn, att två vikariat stod till förfogande i Järnskog i Värmland; ett på fem veckor och ett på elva veckor. Jag valde naturligtvis det längre och överlämnade det kortare till min vän och bänkkamrat Ragnar Nilsson.

Ännu en gång hade jag alltså att lämna hemmet omedelbart efter midsommar och styra kosan västerut. Denna gång grät inte far och mor, men i stället var himlen så mycket fuktigare. I söndagsottan, dagen efter midsommardagen skjutsade bror Emil mig till Tidaholm. En envisare regndag har jag knappast varit med om. För att komma undan en särskilt våldsam skur, körde vi in i det övertäckta vagnlidret på Torps herrgård en stund. "En sån dära vang sulle en ha!" sa' Emil och pekade på en täckt drovka i lidret. "Jojomen!"

Järnvägsresan slutade i Ämotsfors. Den första omsorgen var att tinga gästgivarskjuts till Järnskog. Jodå, jag fick löfte om häst och trilla till Näved i Järnskog för kronor 3:—, cirka 25 km. En skjuts med två hästar och vurst skulle gå samma väg, så vi skulle köra på samma gång. Så gick jag in i den stora matsalen för att få en kopp kaffe, innan färden började i det strilande regnet.

Där satt mitt resällskap vid ett bord, en dam och två herrar.

Den damen var ingen mindre än Kata Dahlström, som skulle ut till Beted i Järnskog och hålla ett av sina beryktade radikala föredrag. Det var den närmaste bekantskap, jag haft med Kata Dahlström i mitt liv, att backe upp och backe ut följa efter hennes vagn på de smutsiga och slingrande vägarna. Jag kanske blev nöjd av att på det sättet följa i hennes fotspår, för jag har aldrig hört något föredrag av henne. Därtill bidrog säkerligen också, att hon alltid tog inträdesavgift.

Sedan vi kommit ned till den lilla handelsboden vid bron i Näved och fått in min plåtkoffert i ett olåst skjul — ingen var hemma — vände skjutspojken, och den lilla snabba hästen fick springa ännu en halvmil tillbaka till gästgivargården i Beted, innan han fick vila ut före hemfärden.

För mig återstod att trött och genomsur trava omkring i kvällsruset för att söka tak över huvudet. Jag blev hänvisad till Ola i Tomta, och där fick jag, efter något parlamentering, både mat och rum under de 11 veckor min läraretjänst varade. Det var en förtjusande familj med man, hustru och tre vuxna barn, två döttrar och en son. Jag vill inte heller klaga på inackorderingspriset, en krona pr dag, särskilt när man betänker, att jag disponerade en flygelbyggnad så gott som ensam, ett sovrum samt särskild matsal, där jag intog mina måltider i ensamt majestät.

Jag kände mig och räknades likväl som en familjemedlem. Yngsta dottern Ingeborg, 18 år, drog tidigt på måndagsmorgonen iväg till sätern med kreaturen. Men på lördagen kom hon åter, och sen blev hon hemma, och den äldsta dottern fick sköta sätern.

Denna Ingeborg och jag blev goda och förtroliga vänner i all oskuld och travade söndag efter söndag omkring åt alla håll i bygden tillsammans med andra ungdomar för att besöka möten och tillställningar av olika slag. Vi gynnades också av vädrets makter, ty trots att det regnade nästan varje söckendag, var det i allmänhet strålande solskensväder på söndagarna.

Måndagen den 26 juni 1907 började alltså min läraregärning i Näveds gamla skolhus med 51 elever, folkskolans alla fyra klasser. Det var halvtidsläsning, omfattande två rotar, Näved samt Nolgård, en halvmil längre norrut vid Vadjungen. Barnen hade skolgång varje dag i veckan under en termin och nästa termin helt fritt, fränsett en dag varannan vecka, då det var s. k. roteförhör. På grund av bristen på lärare fick skolan nu pågå hela sommaren

i stället för under vanlig terminstid. Skolform alltså G enligt 1900 års undervisningsplan.

Den stora skolsalen med en pelare i mitten rymde hyggligt alla dessa barn. Vi hade tvåsitsiga bänkar, så det var lätt att flytta på dem, när det rann genom taket allt som oftast denna regniga sommar. Men när det höll upp någon stund, passade vi på att ta gymnastik ute i det fria. Det blev ju mest fristående rörelser, men jag vill minnas, att vi även hade en bom ute, som vi kunde klättra i. Det rätt stora avklädningsrummet tjänade också som slöjdsal.

Det blev en rätt arbetsam sommar men mycket intressant och lärorik. Det var stora skrivbokspackar i rättskrivning, uppsatsskrivning och räkning att "kanka" på varje vecka den mer än kilometerlånga vägen till Tomta. Men tänk vilket intresse och vilken ambition hos dessa barn! Pojkarna var fenomenalt skickliga i slöjd. De hade hunnit längre än jag i det ädla snickaryrket, och i all tysthet lärde jag mig många nya finesser.

Vi hade en mycket trevlig tid tillsammans, jag och denna stora barnskara, och inga disciplinsvårigheter förekom. Särskilt minns jag två flickor, en stor kraftig, Olga Bryngelsson, som jag träffade som välbeställd bondmora, när jag återkom som inspektör 23 år senare. Den andra var en söt, älsklig flicka, Elin Gerder, som jag aldrig återsåg. I fortsättningsskolan träffade jag på en flicka med detta namn, som vid min förfrågan visade sig vara en yngre syster, som fått ärva sin tidigt avlidna systems namn.

Var fjortonde dag höll jag roteförhör i Nolgård och färdades dit över de väldiga backarna på en lånad cykel. I denna rote fanns ett ännu större skolhus, inte så gammalt och förfallet som i Näved, där det ett par år senare byggdes ett nytt på annan tomt. Detta nya i Näved var faktiskt det minst ändamålsenliga av distriktets fem skolhus, när jag kom tillbaka 1930. I Nolgård fanns nu två trevliga lärosalar i bottenvåningen, gymnastiksal och slöjdsal på övre botten samt ett helt enkelt förtjusande litet materiellrum. Därtill ett nybyggt bostadshus för två lärare, alltså B2b-skola med heltidsläsning. Utvecklingen hade verkligen gått framåt på dryga två decennier.

Ännu en uppgift hade jag sommaren 1907. En flicka, Anna Andersson, boende utmed vägen till Nolgård, önskade komma in på småskoleseminarium men visste inte, hur hon skulle bära sig åt. Jag lovade att läsa med henne, och det blev ett verkligt

pluggande i alla ämnen samt rätt- och uppsatsskrivning. Hon var nog rätt stor pessimist beträffande utgången, men jag muntrade och sade: "Vi gör vårt bästa! Går det, så går det!" och så, det gick. Någon gång träffade jag kanske henne under mitt sista läsår men i så fall i förbigående, ty all förbindelse mellan folk- och småskoleseminariets elever var strängt förbjuden. Som lärarinna återvände hon till hembygden, och vid mina besök i hennes skola i Beted hade hon tillfälle att bjuda "inspektörn" på kaffe och på så vis tacka för senast.

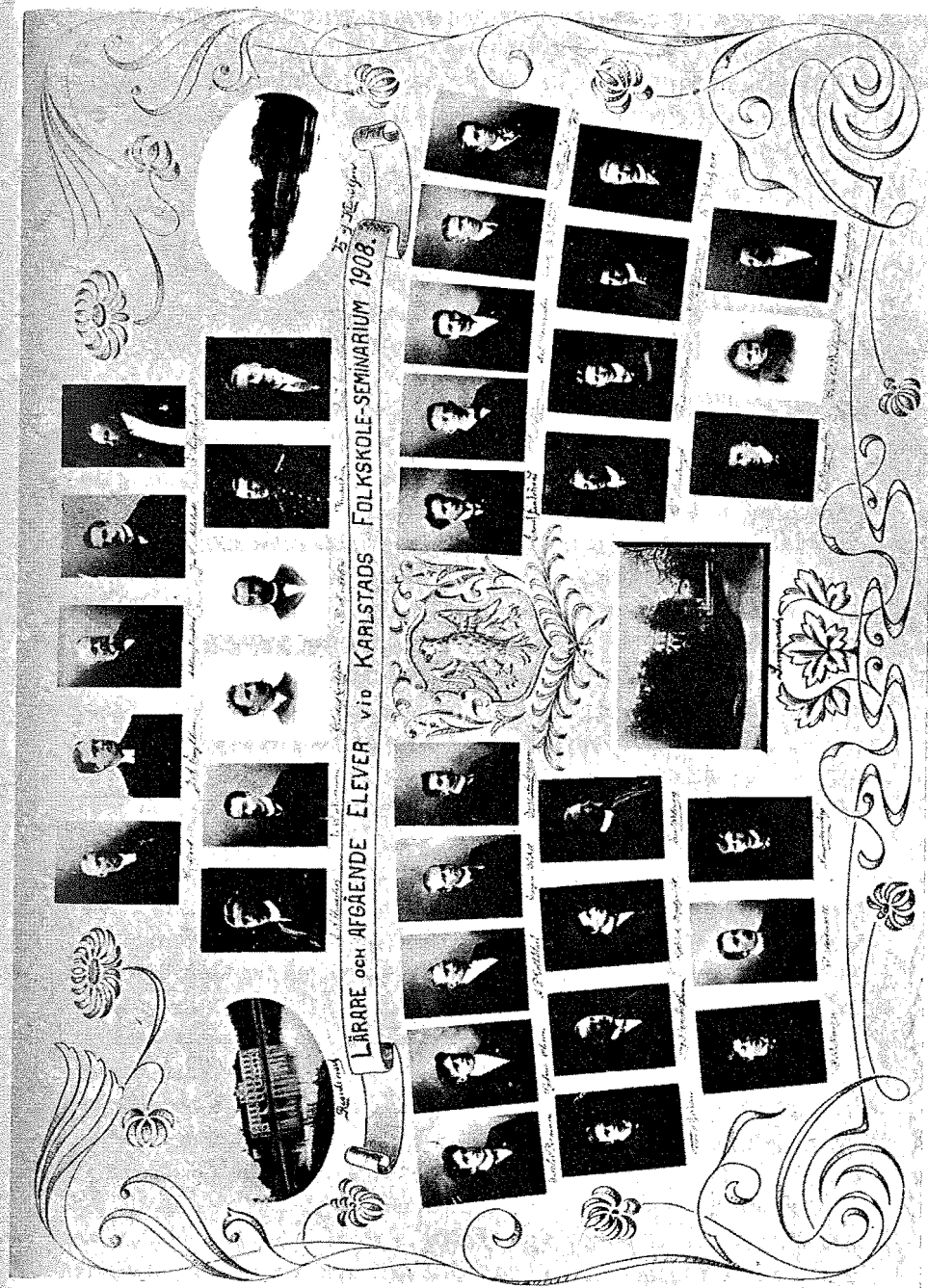
Så återvände jag alltså till seminariet i mitten av september, visserligen några veckor försenad men en mycket värdefull pedagogisk erfarenhet rikare. Dessutom återstoden av 325 kronor på fickan; ersättningen för tjänsten jämte kronor 25:50 som avskedsgåva från tacksamma elever. Det var rent rörande, när de kom den ene efter den andre och bar fram sin offergåva i form av en 50-öring eller två 25-öringar. Sommaren 1907 i Järnskog lever starkt i mitt minne!

10. Lärare och kamrater.

Det är på tiden, att vi stiftar något närmare bekantskap med seminariets inre liv; får några glimtar av undervisningen och de personer, som meddelar och tar emot undervisningen, nämligen lärare och elever. Låt oss gå ämne för ämne och således börja med kristendom och huvudläraren där, *rektor Anders Benj. Lundblad*.

Om Anders Benjamin eller "Pelle", som vi av för mig okänd anledning kallade honom, har rätt delade meningar. Alla tycks likväl ha varit överens om följande karaktärsdrag: han var originell, poet och estet, konstnärlig, full av dramatisk kraft och färgsprakande i sitt uppträdande. Han var förvisso en from man och ville sina elever väl, men jag är mycket tveksam, om han i allmänhet vann deras förtroende. Enligt min mening saknade han en skolchefs viktigaste egenskaper: pondus och fasthet.

Anders Benj. Lundblad borde ha varit skådespelare eller i varje fall enbart lärare. Han var otvivelaktigt en mycket skicklig pedagog, och om man bortser från det överdrivet dramatiska och skrattretande i hans framträdande, var hans undervisningskonst och ford-

Lärare och avgående elever vid Karlstads folkskoleseminarium 1908.

ringar sådana, att vi verkligen fick både kunskaper och färdighet i hans ämnen, kristendom och pedagogik.

Tre gånger har jag kunnat min katekes; vid konfirmationen, inträdesprövningen och vid avgången från seminariet. Kanske var det vid det sista tillfället, som jag kunde läsa upp den från pärm till pärm; överskrifter, frågor, svar och bibelspråk utan att öppna boken. Kanske var det trots allt Anders Benjamin, som gav mig så fast grund och insikt, att jag alltid räknade kristendom som mitt huvudämne i lärargärningen.

Likväl reagerade jag. Redan i andra klassen kändes det pinsamt, när han med hetsande tillrop sökte få större kraft i den snälle men klene Abel Nilssons svaga och hesa röst: "Abel känner mej, och jag känner Abel! Kläm i nu, Abel!" — Abel försökte ju höja rösten en smula, men den sjönk snart ned till en viskning igen.

Rektorns inträde i klassen var alltid lika dramatiskt. Han såg oss inte. Spatserade fram och kontrollerade termometern, spjället, fönsterhakarna. Så kom rocken och galoscherna av. Sedan upp i katedern, lade upp näsduken, tog kanske på ett par extra glasögon. Till sist gjorde han en kraftig hostning, spände ut bröstet och bugade sig högtidligt. Då först var det tid för oss att sitta ned.

Nog höll han klassen vaken. Den man minst anade fick frågan. Han kunde peka på två stycken med armarna i kors och kalla upp en tredje genom namnupprop. Ofta brukade han ta en del av namnet ett par tre gånger, innan han uttalade hela. Då kunde han väcka flera stycken, om första stavelsen var lika. När han fortsatte med samma metod bland oss vuxna karlar i fjärde klassen, av vilka flera närmade sig 30 år, demonstrerade vi en smula. Han kunde få ropa "Bro-, Bro-, Bro-" och dessutom hela namnet med basröst, innan jag började resa på mig. Då hände det ibland, att det kom "Bromander!" en oktav högre, innan jag stod helt rak vid bänken.

I umgänget med lärarna följde jag alltid noga fars råd: "Se te, så inte lärara får horn te de!" — Vi hade alltså aldrig någon kontrovers rektor Lundblad och jag. En och annan god uppfostringsregel lärde han mig också. När jag kom in på kollegierummet och måste ta en stol att kliva upp på av brist på trappstege, kom han efteråt och torkade av den med näsduken. Det tog jag ju genast efter. Eller det lämpliga i att lyfta en pinnstol genom fattning med båda händerna under sitsen, så att inte ryggstödet lossnade.

Detta var ju gott och väl, men när han en gång i fjärde klassen med melodramatisk och salvelsefull röst bad mig se till kamraterna, så de inte vandrade på orätta vägar, då reagerade jag; inte mot saken men mot tonen och sättet att be om mitt bistånd.

Huvudläraren i svenska språket var *Per August Melin*, "Melas", undersätsig, svartmuskig, sträng och dystert till sinnes. Han var fruktad av många, och många fallna kantade hans väg. Men han var en hedersman, när man väl lärde känna honom; samvetsgrann, omutligt rättvis, lika sträng mot sig själv som mot eleverna, en sällsynt nobel personlighet och en verklig människovän.

Han hade tagit som sin uppgift att lära in Sundéns språklära från pärm till pärm, rubb och stubb, och det gjorde han men delvis på litteraturens och litteraturhistoriens bekostnad, vilket han ofta själv beklagade. Sakta och grundligt gick han tillväga. Om vi höll på med "Den girige ekorren" i satslösning en termin eller ett helt år, minns jag inte. Men det han pluggade in, det satt där. För min del har jag haft ovärderlig nytta i senare språkstudier och språkundervisning av dessa fasta kunskaper.

Melin var noga med ordens valör. Det heter den ryktbare forskaren men den beryktade inbrottstjuven, och han lärde oss, när vi skulle använda "varken eller" och "vare sig eller". Han blev olycklig, om någon sade: "Jag är lika gammal som dej." — "Du" skulle det heta. När han blev som mest bekymrad över vår okunnighet och dumhet, brukade han utbrista: "Om det inte vore så sorgligt, skulle man skratta, och om det inte vore så löjligt, skulle man gråta!" Då skorrade han riktigt på rr-en, skåning som han var.

En gång fick jag ett gripande bevis på hans varma hjärta och djupa omsorg om den mest hopplöse. Det gällde den omdömeslöse slarvern Rickard Karlqvist, som ofta sprang ifrån en hastigt hoprafsad salsskrivning för att hinna till banken före stängningsdags för omsättning av växlar. Denna gång gällde det en försenad hemskrivning. Sedan han som vanligt slarvat ihop salsskrivningen, märkte han, att han fick tid över. Då smällde han ihop hemskrivningen också — som han förut begärt uppskov med — och skrev in den i samma skrivbok efter salsskrivningen och med en massa slarv- och stavfel. Melin kom och resonerade med mig om saken och var fullständigt gråtfärdig. Det grep mig oändligt mycket djupare än rektor Lundblads salvelsefulla uppmaning, nyss beskri-

ven, och den gången fick Karlqvist en så allvarlig skrapa, som jag aldrig någonsin vare sig förr eller senare gett en kamrat.

Melin hade mycket litet av humor, men någon gång kunde det glimta till. Han hade hand om den mera teoretiska delen av trädgårdsskötseln. Framförallt älskade han tomater och tomatodling. En gång utbrast han: "Om jag visste, att det inte funnes tomater i himlen, tror jag inte jag ville dit!" — Må han ha funnit både frid och tomater i sin himmel!

Gustaf Georg Rose, "Pytte" kallad, skötte undervisningen i räkning och geometri samt naturkunnighet. Mitt första sammanträffande med Pytte var, när han skickade mig som ordningsman ut till Kannikenäset för att hämta några exemplar kärleksört, *Sedum Telephium*, som åskådningmateriell för en lektion i ämnet. Fram på våren hade vi en så modern sak som en botanisk exkursion. Därvid tog sig en av eleverna friheten att härma göken. "Det var nog en tvåbenter gök det!" sa' Pytte då.

Rose tyckte inte om främmande ord. Försök skulle det heta; inte experiment. Många gånger blev det också bara "försök", kanske inte så underligt med den ringa och enkla utrustning, som förvarades i ett par skåp i tredje klassens sal, på en gång klassrum, naturkunnighetsrum och samlingsal. Men det blev ett stående uttryck: "Om nu detta försök hade lyckats, skulle eleverna fått lära sig etc."

En gång råkade Pytte använda ordet experiment, vilket gav upphov till en liten historia. Torsten Pettersson fick frågan: "Minns Torsten, vad vi sysslade med förliden lektion?" — Tystnad! Några ledfrågor. Tystnad! — "Minns verkligen inte Torsten, att vi gjorde ett experiment?" "Jo, vi gjorde ett försök!" kom då Torstens snabba svar.

Innan jag övergår till Roses andra ämne, måste jag tyvärr konstatera, att vi nog ansåg Pytte som en av våra svagaste lärare. Likväl bör han inte helt underkännas. Han gjorde allvarliga ansträngningar att meddela en på samma gång modern och praktisk undervisning. Detta gällde särskilt matematiken. I likhet med lektor Karl Nordlund i Gävle ville han, att vi skulle förstå alla räkneoperationer vi utförde, och det var nog bra för blivande undervisare. Men han gick för långt tillbaka i elementa och för myc-

ket i detalj, när han i månader lät oss plocka med pappersark, delade i halvor, fjärdedelar, åttondelar o. s. v.

På det viset förgick två läsår, innan vi fick börja nosa något på den s. k. högre matematiken, och på det gebitet var det inte lika lätt att visa allt åskådligt. Men arbetade gjorde Rose, och på hans logik var det inget att anmärka, även om den blev lite löjeväckande petig ibland. Låt oss ta Torsten som exempel igen. "Vill Torsten titta på termometern och tala om, vad gradtalet till temperaturen är i dag!" — Torsten fullgör uppdraget, och svaret blir: "Arton grader!" "När jag ber Torsten tala om *gradtalet*, ska Torsten bara säga *arton*, men om jag ber Torsten tala om, hur hög temperaturen är, då ska Torsten säga *arton grader*!" — Så noga var han, och detta i förening med hans pipiga röst hade sannolikt gett honom namnet Pytte.

Till sist måste en allvarlig konflikt med Pytte berättas. Alldeles mot slutet av vårterminen 1907 fick vi plötsligt en extra provräkning. Vi protesterade en smula, men eftersom praxis var, att inga provräkningar förekom i fjärde klassen och läraren högtidligt förklarade, att denna blev den sista för oss under seminarietiden, gick vi med på saken.

Under början av höstterminen utnämndes Rose till adjunkt vid läroverket i Linköping med tillträde den 1 jan. 1908. Hela hösten sysslade vi med fysik och hade ingen som helst matematik. Alldeles vid slutet av terminen hade jag min tur att "följa skolan" tre dagar, d. v. s. assistera övningslärare Oskar Dahl i folkskolan. Vi började sådana dagar klockan 9. Under natten drömde jag, att Pytte kom in i klassen och sade: "Jag vill meddela eleverna, att det blir provräkning i övermornn."

När jag anlände kom hela klassen rusande och skrek: "Kan du tänka, vi får provräkning i övermornn!" — "Jag vet det redan", sa' jag. Nu var goda råd dyra. Vi hade rektorn en lektion. Då förde jag klassens talan och begärde, att provräkningen skulle slopas, då den skulle vara meningslös och ge ett fullkomligt felaktigt utslag i föreliggande situation. Rektorn verkade alldeles olycklig. Medan jag talade och klassen kraftigt instämde, drog sig "Pelle" baklänges mot dörren och smet helt plötsligt ut och försvann.

Stämningen var mycket upprörd. Vi samlades på eftermiddagen till rådslag och följande förslag framlades: 1. Alla skulle räkna alla uppgifterna genom lämpligt samarbete. 2. Alla skulle räkna bara ett

exempel, helst detsamma. 3. Alla skulle lämna fram blankt. Förslaget 2 segrade.

Så kom dagen. Pytte bad oss meddela, om det var någon, som var indisponerad på något sätt, så skulle han ta hänsyn till det. ”Ja, Bromander har följt skolan, det har jag antecknat.” Så var det också några andra, som hade några lika starka skäl!

Vi hade två timmar och alltid bara tre tal vid en provräkning. Alla satt tiden ut. ”Nu får eleverna lämna fram!” sa’ Pytte. Då stegade vi fram i en lång rad och lämnade ett tal var, så gott som alla ett och detsamma. Vid provens återlämnande kände vi oss en aning besvikna. Det kom några enkla kommentarer: ”Bromander hade följt skolan, så det förstår jag , men Jansson förstår jag inte riktigt!” — Jansson var primus i räkning. Antingen förstod den gode Pytte inte vår demonstration, eller också låtsades han inte om den. Jag hoppas det senare. Betygen förblev oförändrade.

Fil. d:r Carl Lind var min lärare i historia och geografi de två första åren. Gubben Lind var en högre, något böjd gammal herre, som hade sitt lynne och sin vilja för sig. Men vi kom bra överens, särskilt sedan jag förbättrat min handstil. Han var en stor beundrare av Karl XII, om vilken hans doktorsavhandling handlade. ”Han var ren och skär som ett barn,” påstås han ha för vana att yttra om denne kung. Vid ett besök en gång hos Gubben Lind förärade han mig sin doktorsavhandling. Det var ju en hedersbevisning.

Till en början försökte jag även vid seminariet att, min vana trogen, läsa in allting utantill, men det fick jag snart sluta upp med. Läsorna var för långa och tiden för kort. Gubben Lind gick alltid i tur och ordning vid förhören. ”Jag är för gammal att hålla reda på er på annat sätt,” sa’ han vid ett tillfälle. I regel kom två, högst tre upp pr gång. Den som satt med högt betyg var avklarad på 10—15 minuter, men den svage fick ofta kämpa 40—50 för en smal etta. Jag försökte alltid att vara beredd, om det skulle gälla, men jag erkänner ju, att jag tog det lite grundligare, när ”turen” närmade sig.

I tredje och fjärde klassen hade vi *Erik Robert Norrman* i nyssnämnda ämnen. Norrman var lugn, grundlig och ordningsälskande.

En av hans första åtgärder var att med något bistånd från min sida få lite ordning på materiellen. Efter några få år utnämndes han till rektor vid folkskoleseminariet i Skara, en post som han förvisso var särskilt lämpad för. Som pensionär har han bosatt sig i Uppsala. På hans 90-årsdag hade jag glädjen att uppvakta honom, och jag berättade då, vilket svar jag fick, när jag på klassens uppmaning sökte pumpa honom angående uppsatsämnen.

Vi ville naturligtvis ha reda på, inte bara, om vi fick något från hans ämneskrets, utan även vilket område det kunde gälla. Norrman teg en stund. Sen kom svaret lugnt och stilla: ”Ja, ni får något.” Även när jag berättade historien, tyckte rektor Norrman, att hans svar måste ha varit fullt tillfredsställande för oss.

Direktör Hugo Segerborg, ”Knoppen”, var lärare i teckning såväl vid seminariet som vid läroverket. En ståtlig man med ett blont, tjusigt helskäg, som han med självmedvetet välbehag strök, när han framsade sina vitsar och sarkasmer. Han njöt tydligen då i så hög grad, att ändamålet därmed var vunnet. Redan den första terminen fick jag tillfälle att glädja honom.

Vi hade gjort bekantskap med en stympad kon, och ordet kon hade fastnat i mitt minne. Men den där, som var söndrig? Bromander fick frågan om vad den hette. Jag högg till: ”Styckad kon.” Då började Segerborg le så belåtet och strök skägget: ”Ja, man talar om en styckad gris, men . . .” ”Bruten kon,” försökte jag. ”Ja, en bruten lilja kan man ju säga.” — Då äntligen kom jag på det rätta ordet.

Under höstterminen i fjärde klassen, tror jag det var, besöktes staden av en stor cirkus. Segerborg gav oss i uppdrag att återge någon detalj, som vi fäst oss vid. ”Men,” tillade han, ”ni kan ju låta bli att avbilda domprosten Jacobsson, sittande på en karusellhäst!” Domprosten var ”Inspector seminarii”; och det påstods, att han åkt karusell.

Det bör klart utsägas, att Segerborg var en mycket skicklig lärare, som var vida känd inom sitt fack. När han erhöll anställning som överlärare i teckning vid Stockholms folkskolor, förlorade seminariet en mycket god kraft. Han var starkt kritiskt inställd mot kyrka och kristendom. Det var därför en ganska stor överraskning, när jag på 40-talet stötte samman med honom i Engelbrektskyrkan i Stockholm. Han deltog då i en son- eller dotter-

dotters konfirmation, och det blev ett kärt sammanträffande mellan f. d. eleven och den nu till hög ålder komne men alltjämt mycket vitale läraren. Ännu en kontakt bör nämnas. Till vårt 40-årsmöte i Karlstad 1948 fick jag av den 84-åriga Segerborg i ett mycket varmhjärtat och gripande brev hans uppdrag att framföra till "Mina vänner", som han uttryckte sig, hans varmaste hälsningar och lyckönskningar.

Musikdirektör Gustaf Carlsson var läraren i musik och sång, en ståtlig hallänning, en verklig gentleman, omåttligt populär på grund av sitt rättframma, flärdfria väsen. Men brusa upp och ryta kunde han, vår kära "Calle". Då hördes dånet av hans stämman vida omkring. Vreden fördunstade dock fortare än ekot av hans röst.

Otaliga är anekdoterna om Calle och hans förtvivlan över omöjliga elever eller hans häftiga utbrott även vid ganska obetydliga händelser. Jag har redan berättat om mitt inträdesprov, men ytterligare ett par tillfällen bör bevaras åt eftervärlden.

Vi hade musikteori i första klassen, s. k. gissningstävlan, som det stundom kallades. Per Herman Larsson-Edqvist, den trygge västgöten, företog sig något litet skämt, som upprörde Calle. "Edqvist får gå ut! Ut Edqvist!!" röt Calle. Per Herman reste sig sakta och sävligt och stegade gången fram mellan bänkarna. Vid passerandet av katedern bugade han sig seriöst. — "Gomiddag! gomiddag!" hördes då Calles milda röst. Sådan var han. Det svarta åskmolnet över pannan försvann som en sky, precis som när skuggan av ett litet moln på den för övrigt klara sommarhimlen flyger bort över dalen.

I det teoretiska hade jag inga svårigheter, men då det gällde gehör fick jag ännu en gång uppbära en mild förebråelse. Vi hade under en lektion gått igenom "Domaredansen" och fått den i uppgift. Sannolikt tränade jag också på något hemma men inte tillräckligt i hopp om att inte bli förhörd. Men vem åkte fast för uppsjungningen om inte jag. Början gick bra. Så började det gå på skruvar, men jag fortsatte och kom i alla fall till slutet. Då hördes Calles sorgsna röst: "Ack, ack, min vän, det var ju en helt ny melodi!"

Men en enda gång fick jag beröm vid uppspelningen. Hade tränat på "Engelska folkvisan" mycket grundligt och spelade upp den alldeles felfritt. "Hm, hm!" sa Calle då helt gemytligt. Det var

en uppmuntran, och jag fortsatte ihärdigt träningen. Första och andra klassen spelade vi piano och i tredje koraler. I fjärde valfritt. Jag fortsatte då med koralerna, som jag behärskade så pass, att jag kunde transponera de 10, som jag satt upp på programlappen varje gång, två tonsteg uppåt eller nedåt. Calle belönade mig också för min flit och gav Ba i sång och AB i musik.

Löjtnant Wenzel Falk var lärare i gymnastik. Han verkade lite stram i sitt uppträdande men var god handledare och höll sitt ämne på en mycket hög standard. Som seminariet saknade egen gymnastiksal, fick vi hålla till i läroverkets stora, gamla sal snett emot domkyrkan, någon termin också i Herrhagens nya folkskolas gymnastiksal.

Ett intyg från skolläkaren angående hjärtat gav mig frihet att själv bestämma, i vilken utsträckning jag ville vara med. Mitt stora intresse för idrott och gymnastik från barnsben och allt framgent drev mig likväl att delta i så gott som alla rörelser. Mot slutet av vårterminen i fjärde klassen meddelade gymnastikläraren, att den som ville ha höjt betyg fick tentera. Det blev många anmälningar. Även jag önskade väl få bort mitt Ba, så jag talade med löjtnant Falk om min önskan men ifrågasatte, om jag vågade gå igenom hela programmet i ett sträck. "Bromander behöver inte! Bromander får AB i alla fall!" kom det kort och militäristiskt. Det var bara att tacka och ta emot.

I fjärde klassen fick vi vara handledare för förstaklassisterna, en och en eller en liten grupp. Vid ett sådant tillfälle föll skämtets ande över mig, så att jag i högtravande ordalag började härma gamle major Wendt, som vi haft en tid i första klassen: "När jag nu omsider kommenderar "Giv akt!" ställer sig varje man" etc. etc. Efter övningens slut kom kritiken från löjtnant Falk: "Ja, det där var ju mycket bra överlag. Inget att anmärka på. Men det är ju inte nödvändigt att ta det fullt så högtidligt, som Bromander gjorde."

Under vårterminen i fjärde klass fick vi själva var och en leda hela truppen, närmare 100 man stark. Det var både intressant och spännande. Men det högtidligaste ögonblicket för mig var förvisso, när jag som ordningsman i fjärde klassen fick föra befälet över hela fackeltåget den 6 november 1907. Det tävlade i varje fall med 250-årsminnet av freden i Roskilde under den kommande vårter-

minen, då jag, efter särskild uttagning av "Melas", hade den äran att deklamera "Odalbonden".

Den 6 november firades under stor ståt och pompa. Seminarister och gymnasister ställde upp i tredubbla led med tjärfacklor på yttersidorna. Först gick seminariets fjärde klass, därefter högsta ringen vid läroverket, så de tre lägre seminarieklasserna och slutligen de övriga från läroverket. Tåget utgick från planen och gatan vid läroverkets norra sida, fortsatte ner till Klarälvsbron, rundade residenset och gick Tingvallagatan upp till läroverkets front mot Stora torget. Från den höga läroverkstrappan sjöng seminariets manskör fosterländska sånger och avslutade alltid med "Hör oss Svea!" — Aldrig någonsin senare har väl Hör oss Svea ljudit så mäktigt och gripande i mina öron!

Lärarnas rad må avslutas med några ord om övningslärarna *Edvard Holmstrand* och *Oskar Dahl*. Båda mycket skickliga och framgångsrika lärare och handledare, var de dock mycket olika till utseende och lynnesart.

Holmstrand var en smula korpulent och gick med fasta och stadiga steg. Hans runda, rödblommiga ansikte pryddes av en pincenez, som blixtrade i kapp med hans ögon, och vars smala metallkedja darrade, när han skakade på huvudet, och det gjorde han inte så sällan. Han var en disciplinkarl av stora mått och fick både seminarieelever och småskolebarn att darra, när han ilsknade till, vilket hände rätt ofta. En häftig och kanske rättmätig vrede bemäktigade sig honom, när Skolöverstyrelsen nekade begärd förlängning av tjänstgöringen vid pensionsåldern. På gamla dar brukade han ibland skämta över sin ilska.

Dahl var från början mörkt skönlockig och lade sig tidigt till med ett rätt yvigt helskägg. Men håret försvann och skägget grånade och krympte. I motsats till Holmstrand var han något slängig i sina rörelser med vida och yviga gester, inte minst när han dirigerade sången i folkskolan. Om Holmstrand var mera lagd för den empiriska sidan i tillvaron, så var Dahl mera metafysiker. Han verkade en aning vek, svärmisk och spekulativ. Han höll ofta föredrag och deklamerade utmärkt.

Det kan inte komma ifråga att ge en närmare beskrivning av de olika kamraterna i klassen, men ett par ord om var och en kan jag

inte underlåta. När vi började den 26 augusti 1904 bestod klassen av 26 elever. Vid avgången den 9 juni 1908 var antalet 24. Förändringen innebar, att fyra försvunnit och två tillkommit. Martin Johansson hade avlidit, Inge Lundqvist övergått till industrien som tecknare och konstnär samt Abel Nilsson och Viktor Karlsson blivit efter genom kvarsittning. I fjärde klassen intogs i stället de två studenterna Harald Dahlqvist och Anders Severus Hedvall.

Vi satt hela seminarietiden i en egendomlig ordningsföljd i klassen, tydligen i den ordning, i vilken ansökningarna inkommit från de sedermera godkända och intagna. Det vore mycket frestande att här gå i samma ordning, men eftersom vissa förändringar skedde under årens lopp, torde alfabetet böra följas.

Nirsch Karl Andersson, dalmasen, var en mogen man, när han kom in. Lugn, rättrådighet och flärdlöshet kännetecknade honom. Han avled redan efter några år.

Lars Gustav Björlin, den "heschige" värmlänningen för att använda "Pelles" epitet, var snabb i ord och handling. Han gick inte alltid hem 9.30 enligt stadgan, och blev han antastad av någon buse en sen timme, så "kutt han på å spann ten", enligt egen utsägo. Han vådasköt sig kort efter examen.

Axel Natanael Bromander har vi redan hört tillräckligt om och får tyvärr höra mer.

Harald Dahlqvist var skåning; kort till växten, spinkiga ben, tunna, vita händer och en puckel på ryggen. Men han hade ett briljant huvud och ett gott hjärta. Tog fil. kand. och blev lärare vid en realskola någonstans i Skåne, tror jag. Han är nu borta.

Per Herman (Larsson) Edqvist är en äkta västgöte, lugn, pålitlig, trofast! Av rektorn togs han ofta som typ för en flegmatiker. Sin långa, gedigna lärargärning och värdefulla kommunala och politiska insats har han skänkt Skärblacka i Östergötland.

Sigfrid (Olsson) Ejner var min högt värderade vän och rumskamrat under 2 1/2 år. Fastän värmlänning till börden, hörde han varken till de hetsiga eller glatt ansvarslösa. Han var lugn, blid och mycket from till sin läggning. Lite äldre än vi andra och varmt fästad vid sin fästmö, en fin liten småskollärlärlarinna, levde han rätt mycket sitt eget liv. Hans fritidshoby var urmakeri. Sin lärargärning ägnade han åt Ambjörby i Värmland, där han också idkade handel tillsammans med brodern Peter. Han avled i sitt nya hem i Huvudsta utanför Stockholm.

Hugo Forssberg var vår tidgivare i fjärde klassen. Med sin säkra klocka och den stora gongongen utmätte han exakt tiderna. För detta viktiga värv erhöll han ett med fem kronor förhöjt stipendium pr termin. Han var en pålitlig kamrat utan choser. Hela sin gärning som lärare och kantor har han med nit och framgång ägnat Laxarby församling vid Stommens skola under sin forne lärares, kontraktsprosten Meüllers chefskap, under några år även inspekterad av klasskamraten Axel Bromander, som fann allt ganska gott.

Richard Göthblad var åldermannen i klassen. Rätt liten och spenslig till växten, hade han ändå en ovanlig spänst och styrka. Han hade en särskild glimt i ögat och var en "verkligt god flisa", som slöjdlärare Enholm uttryckte sig. Storå i Västmanland har dragit fördel av hans gedigna kunnande. Som pensionär är han bosatt i Lindesberg.

Alrik Herbert Hammarberg var också en mogen man vid inträdet. En man med en viss särart; kuplettsångare, dramaturg, skald och målare. Lite flyktig till sinnet kanske men ändå trofast som vän och kamrat. Hans lärartjänst var huvudsakligen förlagd till Norberg. Som pensionär bosatte han sig i Säter, där han avled i maj 1960, 80 år gammal.

Klas Samuel Eugen Hedell var klassens original. Han var den djuplodande vetenskapsmannen, som höll föredrag i ett grammatikallikt ämne, så att det enligt "Melas" hört mera hemma i en akademisk lärostol än hos oss. Han var plugghästen, som vid kritiska tillfällen helt försakade nattsömn, och som, för att inte komma försent, nödgades ta på sig krage, eller åtminstone rosetten, på gatan under vägen till seminariet. Eugen Hedell var på en gång envis och ömsint, from och trofast. Han ägnade hela sin kunniga, nitiska och högst originella lärargärning åt Klaxås skola, Fagerås, där han avled 1948, helt invalidiserad av reumatism och andra krämpor.

Anders Severus Hedvall var en ståtlig yngling, som efter det korta gästspelet hos oss övergick till prästbanan, blev kyrkoherde och kontraktsprost i Östergötland samt var de sista åren kyrkoherde i Rute på Gottland, där jag hade nöjet att gästa honom och bilda en kyrkobrodrakar i hans församling. Sitt otium cum dignitate njuter han i Höör i Skåne.

Gust. Leon. Jansson från Nordmark i Värmland blev primus i klassen. Särskilt var han framstående i matematik och teckning.

År 1921 tog han studentexamen vid Lunds privata elementarskola och 1927 fil. mag. Efter folkskollärartjänst i Bjurtjärn och Örebro blev han 1934 lärare vid Örebro högre folkskola — praktiska mellanskola och rektor där 1945. Jansson var en ståtlig man och hade lätt att ta folk, gjorde betydande insatser i det kommunala livet och var några år vice ordf. i stadsfullmäktige. Han avled i maj 1960.

Rickard Karlqvist var en begåvad och hjärtlig kamrat men flyktig och oberäknelig. Hans verksamhet förlades till Jämtland—Härjedalen. I brev omtalade han, att han medelst en "förnämlig uppsättning jaktgevär och fiskredskap hoppades kunna öka sina inkomster." Alltid samma obotliga optimism! Han avled relativt snart.

David Lindmark var Karlstadspojke. Han verkade stundom lite melankolisk, men samtidigt älskade han att i den trängre kamratrektsen spela muntergök och använde då drastiska gester och uttryck, t. ex. "Akta dej, så inte din mamma får ställa till begravning!" eller "Ska jag slå till dej, så skjortan din blir tom på en gång?" Vid Ivarsbjörkes skola vid Övre Fryken utförde han sin lärargärning. Som pensionär är han bosatt i Råtorp invid Karlstad.

Ernst Edvard Lindstrand, vice ordningsmannen, var en äkta västgöte, enkannerligen beträffande ekonomiska ting. Han räknade sig inte själv till de bäst begåvade i klassen, men han var i besittning av en energi och framåtanda av mera ovanligt slag. Hans röda hår och friska lynne lyste upp kamratrektsen. Det dröjde inte länge, förrän han var överlärare och chef i Mölndal. Därifrån kom han som överlärare till Karlshamn och slog sig efter pensionsåldern ned i Kungsbacka, där han avled våren 1955.

Carl Edvard Magnusson var den resligaste i vår skara, en äkta riktrote. En kronans karl och en pålitlig kamrat. Då han vid ett tillfälle inte kunde sin spelläxa, skyllde han på att han ingen speltimme fått sig tilldelad. Då fick undertecknad en liten skrapa av Musik-Calle, för att jag inte underrättat Carl Edvard om hans speltid. Magnusson har fyllt sin värdefulla pedagogiska uppgift i Kungsgården, där han som pensionerad bor kvar.

Johannes (Nilsson) Mörne var från Sillerud i Värmland. En krafttyp, som tog sin koffert på nacken och sprang från stationen i Årjäng ned till båten vid Silen för att hinna i rätt tid till tenta-

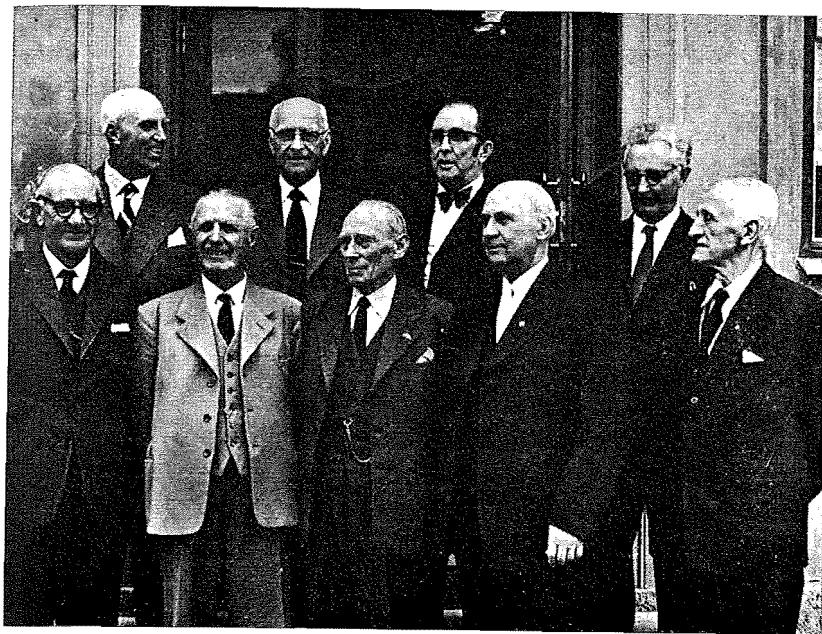
men i Karlstad. Lite robust till lynnet och livsföringen vållade han stundom rektor Anders Benjamin en smula bekymmer. Men han var en godhjärtad och hygglig kamrat, och det var mycket tryggt att få stå vid hans sida i andra basstämman i manskören. I Norra Råda tjänade han som lärare, organist och kantor, tills han förflyttade sin väldiga stofthydda till hembygden igen, där han avled i juli 1953.

Carl Ragnar Nilsson från Långserud i Värmland var kanske den mest begåvade i klassen. Vid inträdet på semis var han liten och obetydlig som en folkskolegrabb i sina enkla kläder, men med tiden blev han ståtlig och pampig och en smula korpulent. Han var min bänkkamrat och förblev min kära vän, tills döden ryckte bort honom redan på 40-talet. "Lille Ragnar" var rektors favorit och erhöll det årligen i fjärde klassen utdelade extra stipendiet på 200 kronor. Ragnar Nilsson var konstnärligt begåvad i teckning, musik och skaldekonst. Ingen kunde som han skriva rolig vers i dråpliga vändningar och med personliga anspelningar men samtidigt helt utan udd eller elakheter. Han kom omedelbart till Örebro som lärare, avlade efter något 10-tal år studentexamen som privatist och slutade som överlärare i staden.

Olof Nyman, den trygge dalmasen, var en grann karl med sitt stora, svarta, krulliga hår. Han var också kraftigt byggd men hade som första tenor klassens "smalaste" röst och blev också "Calles" förtjusning. Tillsammans med Edqvist, Forssberg och Magnusson bildade han den s. k. Herrhagskvartetten, som glatt många, inte minst klasskamraterna vid våra jubileumsträffar, av vilka han inte försummat någon. Olle Nyman har fullgjort sitt gedigna livsverk som folkskollärare och tillsynslärare i Norrköping, där han också njuter pensionstiden.

Erik Joel Nyström var Karlstadspojke. Med hem i staden synes han inte så ofta i kamratkretsarna och genomgick seminarieåren utan mycket buller och bång. Men en vacker episod minns jag. Vi var på väg till gymnastiken. En liten parvel på 3—4 år ramlade omkull på trottoarkanten bredvid oss. Erik Joel lyfte upp den lille och gick sedan vidare utan ett ord. Erik Nyström blev lärare i Forshaga utanför Karlstad, och såsom närboende ordnade han de närmaste detaljerna såsom värd vid en del av våra kamratträffar. Han avled den 25 maj 1952.

Viktor Persson var smärt, spröd och skönlockig, en behaglig och

Avgångsklassen 1908 som pensionärer 1958. Nio närvarande av tolv kvarlevande. Nedre raden från vänster: Hugo Forssberg, Per Edqvist, Richard Göthblad, Axel Bromander, Herbert Hammarberg. Övre raden: Carl Magnusson, Eric Wiking, Gust. Leon. Jansson och Olof Nyman.

älskvärd kamrat med en mjuk och kultiverad röst. Han utvaldes av rektorn att läsa morgonbönen vid avgångsexamen. Hans livsverk blev kort. Redan efter några få år gick han bort.

Torsten Pettersson från Karlanda i Värmland var bland de yngsta. Ung och pojkaktig såg han ut, och rätt sprallig var han men utan någon ond avsikt. Han figurerade ofta i klassen som skämtare med lärare och kamrater, och sista året var han ofta organist vid morgonböerna. Till Karlanda återvände han som lärare och organist. Han fick med åren en stadig kroppshydda, blev en mycket anlitad kommunalpamp och ordförande i Nordmarkens travsällskap. Han avled i Bengtsfors den 16 mars 1959.

Fritjof (Jobansson) Sundborg, bohuslänning och underofficer, var en lugn och stabil man. Han var klassens skönskrivare, och hans handstil har förblivit sig lik under åren. Musiken däremot var inte

hans rätta element. Sundborg har fullgjort sitt livsvärv i Segmon söder om Karlstad. Som pensionär är han bosatt i Karlstad.

Eric Leander (Danielsson) Wiking härstammar från Västergötland, för vilket landskap han i alla avseenden varit en heder. Mustaschprydd och ringförlovad, reslig till växten och flott i sitt uppträdande var han klassens stolthet och prydnad. Men han ägde också en sann gentlemans alla inre egenskaper: ärlig, kamratlig, försynt och nobel. Jag minns aldrig, att någon lärare gav honom en anmärkning. Jo, jag minns. Gubben Lind gnällde för att han varit förmäten nog att ta namnet Wiking. Men en svaghet hade han i likhet med Sundborg, musiken. Eric Wiking kom som lärare till Västra Tunhem, blev överlärare där, började vikariera som folkskolinspektör och blev utnämnd som ordinarie sådan 1942 i Älvsborgs norra inspektionsområde med bostadsort Vänersborg, där han nu njuter en hedrad ålderdom.

Sådana var vi, och sådan blev framtiden för 1908 års avgångsklass vid Karlstads folkskoleseminarium. "Lukas" ville göra oss till en mönsterklass. Det blev den väl inte. Jag hade ofta känslan, att klassen var en smula heterogen både i fråga om begåvning och uppförande. En sak är dock viss. Sammanhållningen och kamratskapet var det inget fel på. Det har jag fått bekräftat både vid kritiska tillfällen under seminarietiden och genom senare kontakter. Jag har som ordningsman sammankallat till kamratmöten inte mindre än sju gånger, och anslutningen måste betecknas som god; cirka 75 % i genomsnitt varje gång av de då kvarlevande.

11. Framme vid målet.

Låt oss ta en kort sammanfattande återblick över seminaristens liv och leverne, innan vi går till avgångsexamen och avslutning!

Det vanliga var väl delat rum till ett pris av 7—8 kronor pr månad och capita. Så maten; tre huvudmåltider pr dag, frukost, middag och kvällsmat, jämte choklad med dopp på morgnarna och kaffe med dito på em till ett pris 30—35 kronor pr månad. Enkel mat visserligen men riklig. Då behövde inte kaféer och konditorier frekventeras i någon större utsträckning. Jag för min del be-

sökte inte ett enda sådant ställe någon enda gång under de fyra åren, men det är i viss mån en annan historia.

Den sparsamme seminaristen kunde alltså klara sig på cirka 50 kronor pr månad till alla utgifter. För mig var denna summa regel. Alltifrån början av studietiden förde jag en enkel men noggrann bokföring över inkomster och utgifter. Alltför noggrann tyckte Torsten Pettersson från Karlanda, varför han vid ett besök en gång med sin kretiga stil kompletterade utgiftskontot med följande post: "Karameller och gotter 1 öre."

Jag har förut nämnt, att jag fick kläder hemma gratis under seminarietiden. När jag gjorde sluträkningen våren 1908 och därvid inräknade preparandkursen samt räknade ränta på ränta med 5 % på alla mina reverser till far, visade det sig, att jag hade en samlad skuldsumma på kronor 1.750:—.

Det är möjligt, att någon levde ännu billigare men säkert inte många. Betydligt dyrbarare liv förde däremot förvisso en hel del. Vi ska ändå inte räkna dit de verkliga slösarna. En elev ett par klasser högre upp fick julen 1905 ett arv på 1.000 kronor, som han lyckades förbruka före vårterminens slut. Men så blev han också relegerad. Vännen Inge Lundqvist i vår klass kunde en måndagsmorgon skrytsamt visa mig en räkning från Stadshotellet på 19:50. Så blev inte han heller en sedesam och fattig folkskollärare.

Att röka offentligt var förbjudet. Den som ertappades och verkligen anmäldes, förlorade sitt terminsstipendium. Samma var förhållandet för den, som ej blev uppflyttad. En gång skramlade vi ihop summan i klassen till en sådan kamrat. Klockslaget 9.30 em var det nog knappast någon, som brydde sig om. Inte jag heller, när jag var ute i lovliga ärenden, och dit räknade jag våra besök i missionsförbundets Betlehem och andra liknande lokaler.

Seminarietiden präglades ju i hög grad av pluggläsning och arbete av olika slag, men vi hade ju också tillgång till kamrat- och föreningsliv i olika former. I nykterhetsföreningen SSUH var huvudparten av vår klass medlemmar, även om många senare i livet svikit sina ungdomsideal. Dessutom hade vi en kamratförening Sylvia, där fest och allvar omväxlade, och där stundom både livliga och givande diskussioner förekom.

Under vårterminen i fjärde klassen besökte vi teatern och såg Värmlänningarna med vederbörligt tillstånd. Ett par gånger var

jag också på bio. Utan lov! Vi var från början allvarligt anbefallda att besöka högmässan i domkyrkan, men något absolut tvång var det inte. Rektorn hade sin plats i norra sidoskeppet, strax nedanför predikstolen, och där bakom honom borde seminaristerna vara församlade. Det var också i allmänhet en rätt stor skara. Vid morgonbönen på måndagen tog rektor upp temat från söndagens predikan, och då fick alltid någon, som han sett vara där, redogöra för innehållet.

Att besöka högmässan var en undantagslös vana för mig, min rumskamrat Sigge och flera i andra klasser. Endast en gång minns jag, att vi i stället under högmässotiden samlades till enskild andakt i en sluten krets av någon anledning. De sista åren blev det likväl mer och mer vanligt, att vi besökte högmässan i Betlehem, vars ungdomsförening vi tillhörde, och där vi också stundom medverkade, t. ex. genom att besöka och tala till de gamla på ålderdomshemmet Klaraborg.

Kontakten med missionsföreningen i Betlehem var av utomordentlig betydelse beträffande trivsel och andlig utveckling. Där kom vi i kontakt med pastor Larsson och hans två döttrar, Ottonia och Hillaria, byggmästare Ola Westlund med familj, hans bror Johan Westlund och hans Hilma, som just gifte sig julen 1907, järnvägstjänsteman Bergstrand med fru och två döttrar, Ester och Gertrud, och inte att förglömma fröken Hilda Lövgren, som var alla seminaristers "lilla mamma".

I dessa och många fler hem var vi flitiga och gärna sedda gäster; drack kaffe och hade små tillställningar. Alltså behövde vi inte gå på kondis! Med dessa kära och trogna vänner har vi också behållit kontakten.

Ännu en person, vars bekantskap och vänskap jag skattar mycket högt, måste jag i detta sammanhang nämna, nämligen domprosten C. V. Bromander. Han var vid mitt inträde i seminariet v. pastor i Karlstad och i den egenskapen seminariets inspektör. Då han såg mitt namn, inbjöd han mig till ett besök för att höra, om vi möjligen kunde vara släkt, vilket vi tyvärr troligen inte är, så vitt jag kunnat finna. C. V. Bromander blev sedermera kyrkoherde i Ölme och Fryksände och slutligen domprost i Karlstad. På äldre dar har vi förnyat bekantskapen. Jag har flera gånger besökt honom i hans vackra hem på fädernegården i Kila i Värmland, och alltid har det varit lika kärt att träffa denne fromme, fine och

noble gentleman. Han var född den 9 februari 1865 och avled den 16 februari 1963, Sveriges äldsta präst, 98 år och 7 dagar gammal.

Påskan 1908 närmade sig. Vi hade under vårterminens lopp fått utarbeta en disposition över ämnet Våra folkvisor; en mycket fullständig men invecklad och krånglig disposition. Eftersom vi inte fått ämnet som salsskrivning, började vi lura på att det kanske kom att ges som avgångsskrivning.

Jag stannade alltså i Karlstad under påskan — en ovanligt kall, våt och trist påskvecka — och var en flitig gäst i stadens läsestuga vid Drottninggatan, där jag forskade i all slags litteratur, som handlade om folkvisor. Så förberedde jag en uppsats, så innehållsrik som jag någonsin kunde, samt avvaktade avgångsskrivningen.

Dagen grydde. Och se, vi fick det väntade ämnet. Det blev den lättaste klasskrivning jag varit med om; bara skriva ned det väl tillrättalagda stoffet ur minnet och skriva in uppsatsen så prydligt som möjligt. Men ändå var jag inte helt nöjd, ty på grund av dispositionens utförlighet och grundlighet var ämnet så invecklat, att jag flera gånger varit frestad att kasta allt över bord. Säkert var det klokt, att jag i alla fall fullföljde uppgiften, för jag fick högsta betyget i svenska språket, och därtill bidrog säkert i viss mån "Våra folkvisor".

Det var säkert flera, som skrev samma ämne. Även Gust. Leon. Jansson hade berett sig, men så föll han för rektors smicker: "Det här skulle väl passa för Jansson!", och skrev om ett ämne som hette: "Konsten i skolan" eller något liknande. Det påstods, att han fick bara AB på den uppsatsen. Även ett annat ämne var rätt väl förberett: "Erik XIV:s förhållande till hertigarna och adeln", vilket enligt uppgift Per Herman Edqvist skrev om.

Nu återstod bara några veckor, och många saker skulle ombe styras. Bland annat skulle vi ha en stor grupptavla med alla lärarna och avgångsklassen på. Det vållade mig mycket arbete och möda att få ihop alla dessa kort, som skulle avfotograferas med namn under. Största kampen hade jag med "Gubben Lind" och kamraten Eugen Hedell. Gubben nekade att lämna ut något kort, men en av döttrarna stack till mig ett, när jag missmodig var på väg ut. Hedell fick jag i sista stund iväg till fotograf, när jag hotade honom med stryk.

Mitt eget besök hos fotografen blev en succé. Aldrig hade jag kunnat tro, att jag var så skön. I glädjen beställde jag sju dussin,

men de kostade lyckligtvis endast fem kronor pr dussin i visitkortsformat på den tiden. Att fotografen gjort sin sak bra, framgår av det förhållandet, att en omdömesgill och uppriktig flicka på min första plats spontant utropade vid en blick på fotografiet: "Ja, men här ä allt skollärarn bra möe bätter än i verkligheta!"

Vidare skulle examenskläder anskaffas. Den tidens nybakade folkskollärare krävde bonjour och hög hatt. Redan 4—5 år senare avskaffades både grupptavlan och den höga hatten och ersattes med fotografialbum och en mjuk svart hatt. Utvecklingen gick som synes raskt även på den tiden.

Så kom tiden för avgångsexamen. Vi hade då att hålla provlektioner i olika ämnen. Jag fick kristendom på min lott och erhöll som uppgift katekesstycket Vad äro änglarna? Att jag skrev en preparation efter bästa förmåga och konstens alla regler faller av sig självt. Blev lektionen bra? Svårt att bedöma. Det lustiga är, att när jag ett par år senare på min första plats kom till detta stycke i katekesen och för ro skull följde mitt välsvarvade lektionsutkast, satt klassen stum. Barnen kände inte igen sin lärare, och inga svar kom på de konstrika frågorna. Teori och praktik följs inte alltid åt.

Nog var det högtidliga dagar den 8—9 juni 1908. Min far, som med sådant intresse följt mina studier under åren, lånat pengar och lånat ut till mig, de flesta gångerna skjutsat av och mött vid terminernas början och slut, han företog nu sitt livs långresa för att övervara examen och ta emot sin "lärde" son. Det var inga stora eller högtidliga famntag, men glädjen och tårarna lyste i hans ögon, när han tryckte min hand till lyckönskan.

Själva avslutningsseremonien i tredje klassens stora sal har jag bara ett svagt minne av. Betyg och premier delades ju ut, och seminariets inspektör, domprosten G. Jacobsson höll ett av sina högstämmda tal, för en stor vältalare var han den gode domprosten.

Desto livligare blev mottagandet utanför. Där väntade alla släktingar, vänner och bekanta, och betlehemisterna Sigge Ejner och Axel Bromander blev så behängda med blommor och blader, att de närmast liknade blomsterträdgårdar, på vilka fotografen nu kom att tjäna ytterligare pengar.

På kvällen samlades vi båda med föräldrar och syskon hos de närmaste vännerna i Karlstad till ett avskedssamkväm, och dagen därpå kunde jag med ett vackert betyg på fickan och i min kära fars sällskap vända åter till hembygden.

I VÄNTAN PÅ PLATS

Att jag vid återkomsten till hemmet blev mottagen med "stora famnen" av mor och syskon är självklart, men frågan är, om det var lika högtidligt rörande som första julferierna. — Det hade under de fyra åren skett åtskilliga förändringar på fädernegården, vilka jag kunnat följa under ferierna, men låt oss nu se vilka!

Åkerarealens utökning från sju till femton tunnland var nu fullbordad. Inga nya byggnader hade tillkommit, men alla husen var nu rödmålade, manbyggnaden med vita knutar och vit veranda. En vattenledning med borrhade stockar från en källa uppe i Oxhagen, cirka 250 meter bort, var lagd, vilken utmynnade i en springbrunn i trädgården och sedan fortsatte ned till ladugården. En ny körväg med grindar och broar var byggd direkt till stora landsvägen vid Halsäng. Trädgården var iordningställd med mur och portar, och på den nya flaggstängen vajade den svenska flaggan till min ära vid hemkomsten.

På de 23 år som gått, sedan gården inköptes, hade Mörkhult förvandlats till ett mycket vackert litet hem med en helt annan standard än under mina första barndomsår. Hur hade dessa förbättringar varit möjliga? Svaret är: flit, sparsamhet, sammanhållning! Ett exempel! Våren 1907 arbetade mina bröder Emil och Johan vid Monäs ångsåg. För att tjäna så mycket som möjligt tog de dubbla skift; sågade stickor på nätterna och körde timmer på dagen. Men det höll på att sluta med en svår olycka. På grund av trötthet och dåliga skyddsanordningar kom Emil för nära sågklingan och förlorade flera fingrar på höger hand.

Ungdomarna i Mörkhult hade också med åren blivit mer frimodiga och självständiga. Under 10—15 år hade det varit tal om att köpa en fin fjädervagn, "saxfjärvagn" enligt far. En höst var bror Johan i Falköping med ett lass lingon. Affärerna hade gått bra, och på eget beråd köpte han då med sig hem en flott, fin fjädervagn, målad i vackert gulbruna färger. Vid hemkomsten sa' han bara:

Mörkhult 1909. Hemmet har lockat till samling.

Mörkhult 1909. I skördeanden.

”Nu har jag köpt en fjärvang!” — ”Dä har du lå inte, päjker!” sa far. Men någon större uppståndelse blev det inte.

Jag för min del trodde mig ha blivit en lärd man med omfattande kunskaper och stor pedagogisk färdighet. Med genomsnittligt litet a i huvudämnena och AB i övningsämnena samt litet a i undervisningsskicklighet borde jag kunna få snart sagt vilken plats som helst. Jag sökte också en ämneslärartjänst vid kommunala mellanskolan i Mellerud men fick upplysningen, att jag saknade vederbörlig kompetens. Det blev en liten kalldusch och en fingervisning om att jag bara tagit ett helt kort steg på lärdomsvägen.

För att övergå till det mera rimliga, så sökte jag på en gång tre platser, som jag ju kunde ha möjlighet att få: Örebro, Hällefors och Stenstorp. Så kunde jag sätta mig ned och vänta. Nej, det gjorde jag inte! Jag gick med i vårt dagliga arbete som vanligt. Den sommaren satte vi upp 1.000 meter ny gårdsgård. Min uppgift var att ”stöta staver”, d. v. s. att med hjälp av ett järnspett sätta störarna i marken. Mina båda bröder Hjalmar och Johan gårdade, och far ”svedde hank”. Vi var alltså fyra man i arbetslaget.

Ett annat arbete före slåttern var att ta bark. Jag har förut berättat, hur smutsigt och kådigt detta arbete var och hur man såg ut i arbetsdräkten. Vi satt vid köksbordet en dag och drack kaffe. Då knackade det diskret på dörren, och en högtidsklädd man inträdde och frågade: ”Finns det någon folkskollärare Bromander här?” När jag bejakade frågan, började han ett välformat tal, i vilket han å skolrådets vägnar anhöll, att jag måtte anta platsen som lärare vid Baskarps-Simonstorps flyttande folkskola, och meddelade, att det var 100 kronors förhöjning på lönen. Detta var alltså en första efterfrågan och uppmuntran, men jag avböjde.

Denna sommar var jag dock inte ”heltidsanställd”. Jag minns, att jag spelade rätt mycket, en längre tid fyra timmar pr dag. Därunder drog jag bland annat igenom Clementine Sonatine, dock utan tanke på att avlägga organistexamen. I det undermedvetna låg väl den latinska sentensen: *Invita Minerva nihil docet* (utan naturanlag).

Det låg dock en viss syftning i mina musikstudier. Min rådgivare vid den första tanken på lärarbanan, Arvid Dahlström, var nu lärare och organist i Härja. Vi planerade en liten festtillställning i folkskolan med sång, musik, föredrag m. m. Vid det tillfället skulle

jag hålla ett ungdomsföredrag och såsom en del av det musikaliska inslaget tillsammans med Dahlström spela ett fyrehändigt pianostycke. Vilket stort ögonblick var det inte för bondpojken att på det viset få träda upp i sin barndoms skola!

Det bör nämnas, att min gamle lärare Johan Södergren var borta sen tre år tillbaka. I augusti 1905 fyllde han 60 år. Vid det tillfället var jag med och hyllade honom med ett litet tal, och småskollärarinnan på platsen, Beda Andersson, hade övat en barnkör, som uppvaktade med några vackra sånger. Kort tid efteråt avled han hastigt i en svår magsjukdom.

Efter lämplig väntetid kom det besked från Örebro och Hällefors, att jag inte erhållit de där sökta platserna. Samtidigt meddelades från Stenstorp, att jag var antagen som vakansvikarie för höstterminen och att den ordinarie tjänsten komme att ledigförklaras under höstens lopp. Då blev mor och far glada, att jag kom att stanna så nära hemmet.

Jag beslöt att fara och titta på skolan i Stenstorp och bestämde mig för platsen. Vid den resan tog jag vägen över Bäck på gränsen till Falbygden, där den ovan nämnda lärarinnan hade sitt föräldrahem. Då kom vår granna unghäst Bläsa och den nya vagnen väl till pass. Det blev nästan som en friarefärd, och faktum är, att jag rätt allvarligt tänkte på Beda Andersson som min eventuella livsledsagarinna. Vi hade umgåtts i flera år och var de allra bästa och förtrognaste vänner. Hon är en sällsynt from, fin och hjärtegod kvinna. Vårt liv kom likväl att gå skilda banor, men vår vänskap har bestått. Hon bebor nu som pensionerad en vacker villa i Mullsjö, och vid mina vägar åt dessa trakter blir det alltid en trevlig pratstund om gamla minnen.

FOLKSKOLLÄRARE I STENSTORP

1908—1911

Så tillträdde jag då i början av augusti 1908 min första plats som nyutexaminerad folkskollärare. Folkskolan låg och ligger ännu, nu betydligt utvidgad, på höjden vid kyrkan, synlig vitt omkring. De tre småskolorna låg i en triangel omkring; Brunnhem, Ranstad och Oja. Skolan omfattade således folkskolans fyra klasser, 1—4. Skolformen var en variant till B-skola med beteckningen B2. Det fanns två lärare, men varje lärare hade endast en klass att undervisa pr dag. Barnen hade alltså halvtidsläsning. Rätt underligt i ett stationssamhälle med tätbefolkad landsbygd omkring! Det var ju en relativt lättvindig skolform för läraren, frånsett den myckna bokrättningen, men den krävde ju mycket hemuppgifter till föräldrarnas förtret.

Skolhuset var högt och stort med en skolsal i vardera änden, var och en med tambur. Innanför dessa tamburer låg ett kommunalrum resp. slöjdrum. Från förstugan ledde en väldig trappa upp till lärarbostäderna i övre våningen. Alltså gemensam ingång för lärare och elever. På baksidan fanns en köksingång med en lika svindlande hög trappa. Varje bostad bestod av tre stora rum och kök, och på varje gavel fanns två väldiga garderober utan några som helst kroker och hyllor. Dessa garderober med ett stort fönster i varje upptog hela gavelns bredd. Trädgården var nyanlagd och hade således inga fruktbarande träd. Men jordgubbs- och hallonland fanns. Vatten- och avloppsledning saknades.

Min företrädare Axel Runqvist hade flyttat till Vimmerby, och den ordinarie tjänsten ledigförklarades strax vid terminens början. Jag var mycket tveksam, om jag skulle söka den men gjorde det likväl. Det anställdes prov minns jag. Sannolikt provade väl också jag men har inget minne därav. Det intresserade mig tydligen mycket lite. Valet skedde på kyrkostämman. Eftersom den hölls i rum-

met under mitt kök, hördes det tydligt, vilket namn gubbarna röstade på i tur och ordning. Sedan jag hört namnet Bromander ett tjog gånger i sträck, tröttnade jag att höra på. Det påstods, att valet var enhälligt.

Första månaden åt jag hos en grannfamilj men blev snart trött på den mathållningen. Då övertalade jag min kollega Ernst Halén och hans fru Jenny att ta mig i maten, men det kunde ju inte fortgå alltför länge. De hade en liten flicka, Ragnhild, på något över ett år. En sötare och klokare unge har jag sällan sett.

Återstod inget annat, när jag valts till ordinarie, än att ordna eget hushåll. Min syster Emmy, nyss fyllda femton år, blev min hushållerska. Det blev en enkel bosättning i ett rum och kök. En inventionsoffa, en kommod med spegel, ett matsalsbord med utdragsskiva à kronor 14:50, några pinnstolar à 1:50. Men därtill kom min utmärkta orgel, inköpt efter sejouren i Järnskog, samt ett förnämligt skrivbord i ljus ek à kronor 50:—, förfärdigat av min gode vän Carl Blomqvist i Svalefjäll. Detta skrivbord har följt mig livet igenom och tjänstgör nu som redaktionsbord. Köksinredningen var ännu enklare; en träsoffa med halmmadrass för husföreståndarinnan, ett kombinerat mat- och bakbord à 4:50 samt ett par stolar.

Om bosättning och livsföring således var och måste vara enkel, så var detta nödtvång en följd av den avlöning, som läraren bekom. Den tidens kontanta lärarlön var 900 kronor. Därtill kom i Stenstorp 100 kronor extra samt ersättning för manlig slöjd 150. Vartannat år gav fortsättningsskolan 150 kronor.

Av dessa cirka 1.200 kronor måste jag avstå 400—500 pr år till min bror Johan, som snart nog kom in på seminariet i Karlstad. Återstod således cirka 60 kr. pr månad eller 180 pr kvartal, eftersom lönen utbetalades så, för en familj på två personer till mat, kläder, skatter, resor m. m. m. Någon lön beräknade ju inte min syster att få utan fick nöja sig med enkel mat och ännu enklare kläder samt kanske någon slant i fickpengar. Hur kunde det gå? Ja, hur! Men det gick, och när min bror var färdig lärare, hade jag betalt mina seminarieskulder, som han då hade övertagit.

Den 31 oktober 1908 blev ett välkommet avbrott i terminens arbete, då slakten samlades i Stommen, Velinga, där min äldsta bror Emil sammanvigdes med hemmadottern Emelia Larsson. För att härbergera alla gästerna var det vanligt, att det bäddades s. k. syskonbädd på golvet. Så också här till ungdomarnas förnöjelse.

Undertecknad som varande fin och lärd fick dock särskild bädd. Det var med en viss avund jag såg på syskonbädden.

Höstterminen var slut och därmed läsåret. Jag hade övertagit klasserna 2 och 4 och hade alltså avgångsexamen i fjärde klassen. Jag har en stark känsla av att denna examen var och förblev mitt livs mest uppmärksammade och tillika mest lyckade pedagogiska prestation.

Båda klasserna var tillsammans vid examen, som pågick 3 1/2 timmar med förhör i olika ämnen, deklamation, sånguppvisning m. m. "Do, re, mi, fa-metoden" i sång var då ny och ytterst populär. Vår kära Calle hade flitigt övat oss i att använda den metoden. Följaktligen ingick den i min examensrepertoar.

Eleverna var sångbegåvade, och vi hade ett rikt förråd vackra sånger. Men dessutom roade det mig att visa direkta tonträfningsövningar. Jag ritade upp ett notsystem och en hel liten sång i notskrift men utan text. Så fick barnen sjunga sången baklänges, not för not, vilket gick utmärkt. Sen började vi från början och gick åt rätt håll. Ni skulle ha sett och hört barnens och åhörarnas överraskning och glädje, när det visade sig vara en bekant melodi.

Det var en spännande och ansträngande dag inför denna stora åhörarskara. Alla var ju nyfikna på den nye läraren, så salen var full av folk; två präster, elva lärare och lärarinnor från bygden omkring samt pappor och mammor i stort antal. Efteråt undrade jag, varför ryggen värkte så, men förstod snart, att orsaken var den fysiska och psykiska anspänningen.

Efter avslutningen var det sed, att lärarna bjöd alla åhörarna på kaffe. Så skedde också nu. Som tur var, fick min syster en utmärkt hjälp av en stadig och kunnig bonddotter, Ester Andersson i Krackgården, annars hade det nog blivit svårt att klara detta stora kafferep för 40—50 personer.

Denna examen gav också ett kärt, konkret minne. "Från tack-samma elever" fick jag ett väggur med djup och vacker klang, som alltsedan mätt ut tiden för mig och som ännu intar hedersplatsen i mitt vardagsrum.

Det blev alltså min tur att hålla fortsättningsskola i januari och halva februari. Den var 1-årig och frivillig på den tiden, men de flesta kom ju. Ett rätt heterogent elevmaterial var det. En del klipska men rätt fräcka, en del mycket bakom. Jag minns en lång,

grov, rödhårig räkel, Karl Svensson, som kunde konsten att skriva fem stavfel på sitt eget namn, sålunda: "kal svänssån."

Förutom en betydande utvidgning av folkskolans kurser, främst modersmål och räkning, kom ju speciella saker såsom formulär och blanketter av olika slag. Mycket av detta var ju ungefär lika nytt för läraren som för eleverna. Jag kan inte minnas, att seminariet gav någon vidare undervisning i dylika ting, åtminstone var det i mycket ringa omfattning. Det fanns givetvis formulär och föreskrifter att gå efter, men en och annan blunder gjorde jag nog i början.

För min syster Emmy, som i likhet med oss alla i min hemsöcken inte fått bevista någon fortsättningsskola, kom nu ett lämpligt tillfälle. Då hon var lite äldre än de flesta andra och därtill ansågs begåvad, fick hon alla de frågor, som de övriga lämnade obesvarade. Det var nog ibland en obehaglig situation men en nyttig övning.

Så förflöt tiden utan märkvärdiga händelser, och år 1910 ingick. Denna gång var det min kollegas tur att ha fortsättningsskolan. Alltså var jag lös och ledig och vistades i Mörkhult. Men en eftermiddag kom en gästgivarskjuts från Tidaholm, medförande telegram om en tjänst i fortsättningsskola i Förlösa, en mil från Kalmar. Naturligtvis nappade jag, packade på en halvtimme och medföljde skjutsen till Tidaholm, där jag övernattade hos farbror Fredrik. Dagen därpå hann jag inte längre än till Kalmar, där jag måste övernatta igen. Tidigt följande morgon åkte jag med tåg till Förlösa station och med skjuts till Förlösa skola samt började omedelbart undervisningen med de redan väntande ungdomarna, av vilka flera var 17—18 år.

Jag blev förskräckt vid ankomsten vid 8-tiden. Ett rum i den tjänstledige lärarens oeldade bostad anvisades mig. En madrass var anskaffad och lagd över träsängen, som dröp av vatten vid den påbörjade hastiga uppeldningen. Vid min bestämda vägran att bo i rummet omedelbart, förbarmade sig handlarfamiljen över mig första natten, och hos denna utomordentligt fina och trevliga familj fick jag spisa hela tiden.

Läraren var tjänstledig på grund av påstådd sinnessjukdom, men han skötte dock kyrkotjänsten. Han bodde i Kalmar och kom tidigt på söndagsmorgnarna. Han hade fri tillgång till bostaden, som var belägen i det gamla, ruffiga skolhuset mitt för kyrkan. Då jag inte hade möjlighet att låsa rummet åt bostaden till (där fanns bara

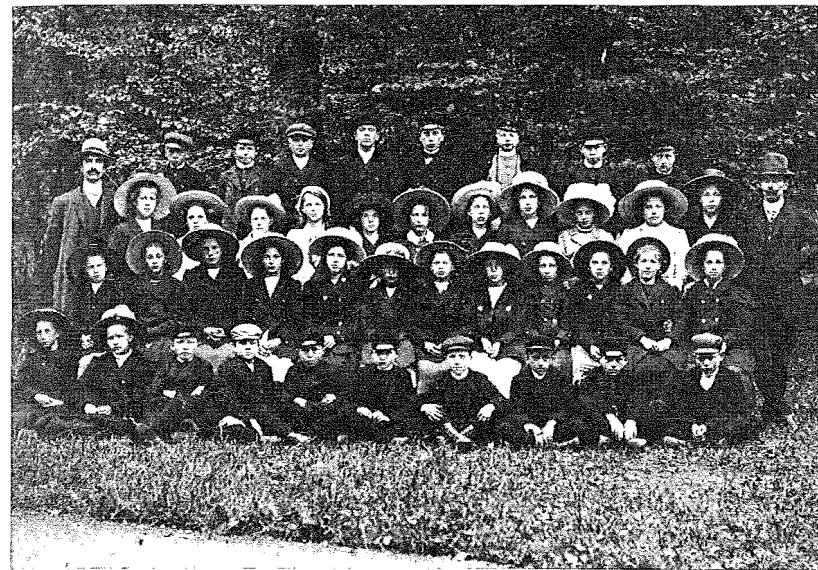
nyckelhål), var det i början faktiskt riktigt ruskigt att veta sig vara prisgiven åt en "tokig", från tjänsten avstängd lärare.

Men vi blev goda vänner. Han skänkte mig äpplen, sålde skrivböcker och annan material för kursen och var den, under vars ledning jag fick spela min första psalm vid en högmässa. Han hade en stor underbar orgel med två manualer. Så gick veckorna raskt, och samarbetet med dessa vuxna, vetgiriga ungdomar, som saknat fortsättningsskola flera år, var en upplevelse.

Den 1 januari 1909 tillträdde A. Björk kyrkoherdetjänsten i Stenstorp, och i början av höstterminen 1910 förrättade biskop Hjalmar Danell installation och visitation. Därunder besöktes även skolorna, och i min avdelning tog han själv undervisningen, varvid han huvudsakligen vände sig till småbarnen i lägsta klassen, som satt främst, och förhörde dem i katekesens systematik. Resultatet kunde under sådana förhållanden inte bli annat än svagt, och jag fäste inget avseende vid episoden. Men när biskopen vid visitationsstämman i kyrkan dagen efter anmärkte på undervisningen i min avdelning, rann sinnet på mig. Jag tog mig friheten att begära ordet och förklara såväl min undervisningsmetod, att inte driva systematik bland nybörjarna i ämnet, som ock varför resultatet i detta särskilda fall blev särskilt svagt. Sockenborna tyckte det var djärvt gjort, och det var det väl också, men min undervisningsförmåga var djupt kränkt. — Om jag således inte vann biskop Hjalmar Danells förtroende, så är det nu så mycket mer glädjande, att jag kan räkna mig som god och förtrogen vän med flera av hans söner.

Under hösten 1908 var Emil Berglund, sedermera domprost i Skara, vice pastor i Stenstorp. Han var en utomordentligt begåvad, fin och sympatisk man, som det alltid varit mig en stor glädje att sammanträffa med senare i livet. Däremot kom vi lärare aldrig i något förtroendefullt förhållande till A. Björk. Orsakerna var flera, kanske i första hand vår olika uppfattning i nykterhetsfrågan, där Ernst Halén och jag nedlade mycket av arbete och intresse men saknade stöd från kyrkoherdens sida.

Eleverna i skolan var av mycket skiftande bekaffenhet; en del, och de flesta, var fina, väluppfostrade och begåvade. Jag har sällan sett så vacker handstil eller så vackra teckningar, som dessa kunde åstadkomma. Andra åter var ytterligt obegåvade och kanske därtill

Skolbarn och lärare i Stenstorp 1909. Ernst Halén till vänster. Författaren till höger.

verkliga trashankar, så att kläderna knappt hängde kvar på kroppen.

Sådana starka olikheter trädde också fram bland den vuxna befolkningen. Där fanns en mångfald familjer, som på allt sätt stödde skolan och vårt arbete; andra som enbart motarbetade. Huvudsakligen kom motståndet från stationsområdet. Ett typiskt exempel är kanske ett förslag att införa en enkel vatten- och avloppsledning för lärarbostäderna. Stämman avslog förslaget, men våra vänner bland befolkningen löste frågan genom privata sammanskott. Det gällde några hundra kronor.

Bland de familjer, som var våra verkliga vänner, må i första hand nämnas handlanden Aug. Bergström med fru Alma samt barnen Axel, Holger, Ingeborg och Gunnar. Vidare snickerifabrikören Hjalmar Lundberg med fru Ida. Dessa senare hade vistats många år i U.S.A och gästades en tid av en miss Beal (bäll). Förargelsen över att inte kunna samtala med denna fina, gamla dam, gav första impulsen till mina fortsatta studier. Jag började ta lektioner i engelska för en fil. mag. Dalén, en brorson till den store uppfin-

naren Gustaf Dalén, vilken som bekant härstammar från Stenstorp.

Mina tre år i Stenstorp var en mycket slitsam tid och mycket ofruktbar för min framtid. Jag sökte sköta min undervisning med allra största nit och intresse, ledde blåbandsföreningens arbete, var mestadels organist i missionshuset och var dessutom ofta omkring i bygden, predikade och höll ungdoms- och nykterhetsföredrag. Men jag började tröttna på det rätt otacksamma i allt detta. När jag därför sommaren 1911 fick erbjudande från Örebro om en e. o. tjänst där, lämnade jag utan större saknad Stenstorp.

Innan jag helt vänder ryggen åt trakten för min första tjänst som lärare, må ytterligare några händelser beröras. Min äldsta syster Anna avlöste under 1909 sin yngre syster, och avsikten var, att hon jämte det lilla hushållsarbetet skulle under sin broders ledning inhämta ett så pass stort kunskapsmått, att hon kunde vinna inträde vid småskoleseminarium.

Jag har nämnt familjer, som jag och mina syskon blev förtrogna vänner med. Dit hörde ju i första hand min kollega Ernst Halén och hans familj. En mera gladlynt, ärlig och vänfast kamrat torde vara svårt att finna. Vi samarbetade i allt. Någon gång hade jag också glädjen att vikariera för honom vid högmässan. Vänskapen varade livet ut.

Bland lärarinnorna i småskolan var särskilt Olga Johansson i Brunnhem vår nära umgängesvän. Syster Anna och hon blev oskiljaktliga. Denna fröken Johansson gifte sig sedan med en vår syssling, Anders Karlsson från Lämmemossen, och kom att bosätta sig i Hidingebro, där han var stationskarl och hon lärarinna. Då hade de nära till varandra, när min syster under 25 års tid var lärarinna i Fjugesta.

Syster Emmy återvände emellertid till min sida och genomgick sommarkurserna på folkhögskolan i Stenstorp 1910 och 1911. Det var en stor upplevelse för henne att komma i kontakt med unga människor i sådan miljö och knyta vänskapsband för livet. Sista året fick hon hedern att i prins Eugens och andra höga herrars närvaro å kamraternas vägnar avtacka rektor och lärare.

Den 17 juni 1910 hade mina syskon och jag glädjen att närvara vid den högtidliga avtäckningen av bautastenen vid Gestilren, i närheten av Ekedalens station, till minne av slaget därstädes den

17 juni 1210 mellan Erik Knutsson och Sverker d. y. På stenens runslinga läses: "Sjuhundra år efter slaget vid Gestilren reste västgötar denna sten 1910". I skölden står följande ord: "Gud skydde Sverges rike!"

Sommaren 1911 deltog vi också i ett av de så uppskattade ungdomsmötena i Dala prästgård. Kyrkoherde Beskow hade flyttat till Borås och efterträtts av den vittbekante och varmhjärtade Claes Törner.

Ännu en händelse bör omnämnas, Skara stifts folkskolläraryringsmöte i den nyblivna staden Tidaholm 19—21 juli 1911. Bland de något över 400 deltagarna märktes biskop Hjalmar Danell, fil. d:r Fridtjuv Berg och kammarherre Alfred von Essen, Helliden. Fridtjuv Berg höll föredrag om uppfostran till självstyrelse, och den kände sångpedagogen, min gamle vän David Hennix, Sandhem, framlade förslag om bildande av folkkörer. Andra dagens kväll samlades mötesdeltagarna på inbjudan av kammarherre Alfred von Essen till ett animerat samkväm i Hellidens slottspark.

ÖREBROTIDEN 1911—1930

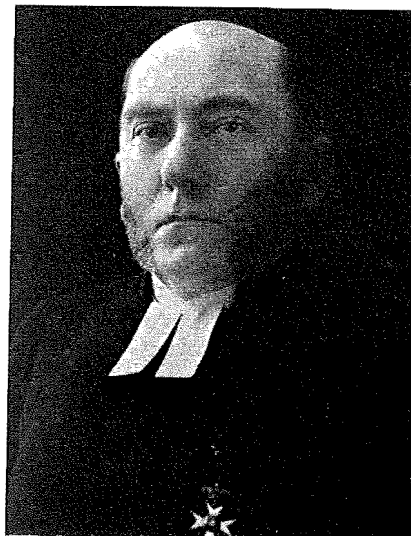
1. Folkskollärare 1911—1915.

Min e. o. folkskollärartjänst i Örebro tillträdde den 1 sept. 1911. När jag ett par dar före skolans början anlände (stadens stora utställning denna sommar hade inte kunnat locka mig hemifrån i förväg) kom jag till en plats, som jag aldrig tidigare besökt men som sedan blev min boplatz under inte mindre än 19 år. Det var den första mannaålderns tid från 25 till 44, en tidsperiod, som hade den allra största betydelse för min utveckling och livsriktning.

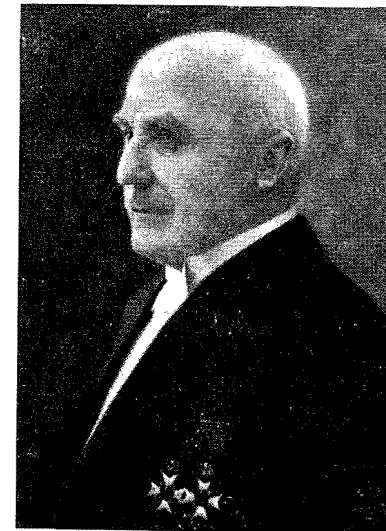
Örebro hade vid denna tid en folkmängd på 30.858. Antal i skolåldern varande barn var 4.488, därav i folkskolan undervisade 3.591. Stadens kostnader för skolan belöpte sig till 309.424 kronor. Lärarnas antal var allt som allt 113. Statens inspektion utövades vid denna tid av föreståndaren för Örebro läns folkhögskola i Kävsta, fil. lic. J. V. Jonsson, och den närmaste uppsikten över stadens skolväsen av teol. kand. v. d. m. M. Nordell fr. o. m. 1 jan. 1901. Självskriven ledamot och ordförande i folkskolstyrelsen var åren 1886—1915 den lugne och kraftfulle kontraktsprosten K. E. Edlund.

Staden hade 10 skolhus, varav de två största var Västra skolan, byggd år 1900, och Norra skolan, byggd 1908. Vid vart och ett av skolhusen var tillsatta s. k. ordningslärare. Överläraresystem motsatte sig lärarekåren i det längsta. Skolformen var genomgående av Aa-form, d. v. s. heltidsläsning med en lärare pr klass, utom på Ladugårdsskogen, där skolan hade B-form. Småskolan hade samundervisning, medan gossar och flickor var skilda åt i folkskolan.

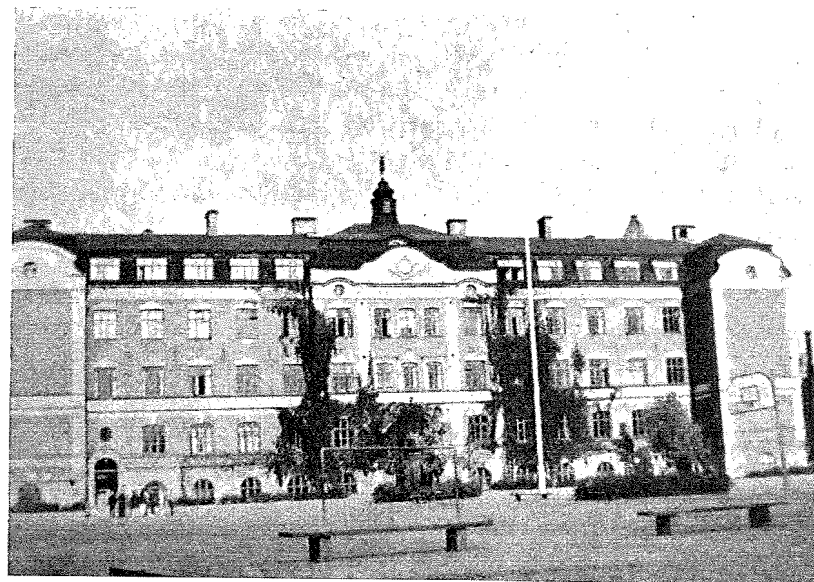
Min tjänstgöring i Örebro såväl i folkskolan som senare i folkskolans högre avdelning och högre folkskolan var hela tiden förlagd till Norra skolan, om man bortser från ett gästbesök om sex veckor i en avgångsklass i Västra skolan vårt. 1912, som vikarie för Julius Blomberg, som insjuknat.

K. E. Edlund.
Kontraktsprost i Örebro.
Skolstyrelsens ordförande 1886—1915.

M. Nordell.
Teol. kand., v. d. m.
Örebro stads folkskolinspektör
1901—1930.

Olaus Petri-skolan. Byggd 1908.

Foto: Författaren.

Den 1 sept. 1911 började jag alltså med en folkskolans första klass på 40 pojkar, levererade av tre olika lärarinnor, som var ängsliga, hur jag skulle klara vildbasarna från "Knagglebacke". Vigo Lek var mest fruktad, men den smutsige och livlige pojken med de stora och blixtrande ögonen blev mig aldrig till något särskilt besvär. Däremot måste jag ta ihop på allvar med Ejnar Åberg, en ljushårig, tjock och rödkindad pojke, som jämte sin äldre broder fick sköta sig ensam hemma, då modern, en änka, arbetade borta hela dagarna. Hon gick kanske, innan pojkarna vaknat på morgnarna, och kom ibland hem på kvällen, när de redan somnat.

Denne Ejnar var omöjlig; inga förmaningar eller tillsägelser av något slag hjälpte. Att låta honom sitta inne på rasten för att tillsammans med andra, som försummat sin läxa, förbättra sina kunskaper, gav honom ett osökt och kärt tillfälle att ställa till slagsmål, så att tamburen rök som en kolmila, när rasten var slut.

Då var mitt tålmod slut. Att anmäla honom för "vanlig tågordning" skulle aldrig ha fallit mig in. En god lärare klarar i allmänhet sin klass, om han är ensam om den och får behandla den på lämpligt sätt. Alltså köpte jag en smal rotting för 25 öre, och Ejnar fick en lämplig omgång. Det hjälpte en hel vecka! Efter en ny omgång var han botad för fyra år och ännu längre. Vi blev nämligen de bästa vänner, och han skrev jul- och påskhälsningar till mig, tills han var 30—40 år gammal. Det var, så vitt jag minns, enda gången jag måste tillgripa rotting i folkskolan. Alltefter som åren gick, blev pojkarna och jag alldeles som kamrater. Vi hade våra bestämda regler, och några disciplinsvårigheter var det aldrig fråga om. Så gick de fyra åren raskt förbi, och jag fick skiljas från klassen, som jag varmt fäst mig vid.

Även i fortsättningsskolan måste jag en gång tillgripa aga. Den var tillåten på den tiden, och jag har alltid beklagat, att detta goda tuktomedel — om det användes i undantagsfall och på lämpligt sätt — har berövats nutidens stackars lärare utan att något annat lämpligt och effektivt korrekionsmedel satts i dess ställe.

Den 1-åriga fortsättningsskolan var anordnad som morgon- och aftonskola. Kvällskursen 6—8 med trötta, smutsiga och sotiga pojkar, som i många fall kom direkt från arbetet, var inte efterlängtat av vare sig lärare eller elever. Jag undervisade i räkning och geometri ett par år.

Mitt första möte med klassen sista året var dramatisk. Eleverna

var församlade i salen. Stor kalabalik! Någon väsentlig förändring vid lärarens inträde märktes inte. En allvarlig tillsägelse om tystnad och ordning var utan effekt. En ännu strängare lika lite. Då rann sinnet på mig en smula, så jag förklarade, att om det inte omedelbart blev tyst i klassen, så skulle de få smaka på rotting. Svaret på min hotelse blev ett allmänt, demonstrativt hostande. Med lugn och låg men intensiv röst meddelade jag: "Om det blir ett enda host till, så smäller det!" En medelstor pojke i främsta raden var oklok nog att hosta till, dovt och trotsigt.

"Gå efter rottingen, ordningsman!" En sådan fanns på lärarrummet att användas vid behov. Ordningsman kom med rottingen. Stor spänning! "Lägg dej på bänken!" Inte en rörelse. En ny uppmaning utan effekt. Då tog jag pojken i nacken och byxbaken och kastade blixtnabbt upp honom på bänken och gav honom tre rapp. Sen fick han sätta sig. Från den stunden var det tyst och lugnt i avdelningen. Hur det var för en del andra lärare, vill jag helst gå förbi med tystnad. Om jag berättar, att en lärare brukade jagas över gårderna hem av pojkarna efter lektionens slut, så säger kanske det tillräckligt.

Några ord i allmänhet om Örebro folkskolor under början av 1900-talet torde vara på sin plats. Reglementet föreskrev ett barnantal i småskolan på högst 30 och i folkskolan högst 40. Dessa maximital uppehölls noga i så måtto, att medeltalet i klasserna i allmänhet hade dessa tal. Det betyder, att många småskoleavdelningar hade upp till 35 och däröver och vissa folkskolans avdelningar närmare 45. Visserligen blev det i allmänhet en rätt stor minskning i folkskolans första klass vid övergången till andra genom kvarsittning och intagning i läroverk. Så försvann i min avdelning 5—6 åt vardera hållet vårt. 1912, men en sådan minskning reglerades dels genom mottagandet av andra kvarsittare eller genom sammanslagning av klasser.

Vid lagstadgat sammanträde 1913 behandlades förslag till nytt reglemente. Först den 18 dec. 1922 hade frågan avancerat så långt, att lärarkåren i stort sett kunde godkänna det nya reglementsförslaget. Som bekant hade stora förändringar under denna tid inträffat i skolorganisationen.

I maj 1911 väckte folkskollärare R. G. Gustavsson, alltid en ivrig debattör, förslag att införa det s. k. Mannheimersystemet i

Örebro, såsom skett i Gävle och Västerås. Frågan upptogs den 11 nov. 1911 vid sammanträde med lärarkåren och inspektören. Efter livlig debatt avslogs förslaget med 38 röster mot 36. Bland de manliga lärarna röstade cirka 70% för, medan folkskollärarinnor, småskollärarinnor och slöjdlärare röstade mot.

Paul Andersson framförde 1911 önskemålet, att sopningen i skolorna skulle ske med fuktad sågspån. Vid lagstadgat sammanträde 25 april 1912 var frågan ännu inte löst. Försök hade gjorts med perolin, vilket likväl visat sig väl dyrt. Kåren uttalade sig ännu en gång emot torrsopning.

Lärarkåren var uppdelad i ämnesgrupper, och varje grupp hade att vaka över sitt ämne, t. ex. modersmålet, och komma med förslag om kurser och läroböcker m. m. Ämnesläsning praktiserades i folkskolans högre avdelning och i viss mån även i den egentliga folkskolan. Så bytte jag under ett par år till mig kristendomsundervisningen i parallellklassen mot rättskrivning och sång, som övertogs av den vittbekante sängpedagogen Adolf Andréén, som samtidigt var organist i Olaus Petrikyrkan.

I gymnastik sammanfördes två parallellklasser. Att leda en grupp småpojkar på 80 stycken i 9-årsåldern var inget latmansgöra. De två lärarna skiftade varje vecka i att kommendera. I allmänhet skötte jag "kommandot" hela tiden själv och lät kollegan assistera, vilken roll han gärna innehade. Gymnastikprogrammen var uppgjorda av gymnastikinspektören major K. O. F. Björkenstam.

Så vitt jag kan bedöma saken var det en hög standard vid Örebro folkskolor. En hel del lärare företog studieresor åt skilda håll, gjorde rön av olika slag och fick nya impulser. Det var också i allmänhet lärarna, som kom med förslag och reformer. Den lokale inspektören var en utomordentligt nitisk, energisk och plikttrogen tjänsteman, men han var ingen nydanare.

Innan jag slutar denna avdelning bör ett företag inom lärarkåren bevaras från glömska. Fem skollovskolonier brukade utsändas varje sommar, åtta veckor vardera, för att fattiga, bleka och undernärda barn skulle få ordentlig mat och frisk luft.

Det var starkt behov av en sjätte koloni, men pengar saknades. Då beslöt Örebro skolförening att skaffa nödiga medel. En kommitté på 30 personer tillsattes, och undertecknad blev utsedd som ordförande och ledare av insamlingen. Vi arbetade hela våren 1915 med att förbereda en stor basar. Dessutom gavs ett par konserter

samt små teaterföreställningar. Jag utarbetade också tiggartorlistor och indelade staden i distrikt, som skulle "avbetas" av två och två tiggare i sällskap. Dessa listor gav cirka 2.000 kronor. Listorna var indelade i valörer: 200:—, 100:—, 50:— och 25:— kronor, alltefter "offrets" beräknade standard. När jag stack fram 200-kronorslistan till den store landshövding Bergström, sa' han: "Nej, den vill jag inte förstöra. Det finns väl lägre valörer?" Klokt sagt! Hela insamlingen inbragte 5.941:14, vilken summa högtidligen överlämnades och resulterade i en ny koloni.

2. Studentexamen 1916.

En av mina första åtgärder vid ankomsten till Örebro 1911 var att få tag i en god språklärare, så att jag kunde fortsätta mina studier i engelska. En sådan fann jag i gamle lektor Sunu Gallus Wallström, en utomordentlig språkman. Han behärskade ett halvt dussin språk perfekt och flera andra mer eller mindre. Tyska, engelska, franska och latin var hans huvudämnen. Priset var kronor 1:50 pr 60-minuters lektionstimme.

Efter några få lektioner i engelska utbrast Sunu Gallus: "Herr Bromander ska läsa latin. Det är det grundläggande språket. Sen ska vi ta studentexamen!" På så vis sådde den gamle lektorn ett frö, som så småningom grodde och bar frukt.

Jag började alltså med latin vårt. 1912. Höstterminen hade jag använt till engelska och därvid med mina två lektioner i veckan kommit så långt, att jag med mycket flitigt begagnande av lexikon kunde skriva en studentstil ungefär godkänt. Lektionerna utnyttjades girigt. Det var textläsning och stilrättning varje gång, och bakom låg 5—6 timmars hemarbete pr lektion.

Mitt latinstudium blev kanske felaktigt upplagt från början. I stället för att läsa en elementarbok och plugga in de grammatiska formerna ansåg lektor Wallström, att jag som vuxen karl omedelbart kunde börja med Cornelius Nepos. Det blev alltså att slå i lexikon, slå i grammatiken, så att den blev alldeles utsliten, samt gissa sig till meningen, vilket i allmänhet lyckades. Men på det viset var och förblev jag osäker i latin.

Snart nog började jag också läsa tyska för samme utmärkte lärare, och detta goda samarbete pågick varje termin t. o. m. vårt.

1915. En gång blev jag utan lektion. Det var en 1 maj, när jag kom i vanlig ordning. Då svor gubben Wallström och körde hem mig.

Lunds privata elementarskola hade fått tillstånd att låta folkskollärare, som deltagit i två 8-veckors sommarkurser samt tillbragt ett läsår i högsta ringen, gå upp som skolans elever i studentexamen. När jag alltså nu började syfta till att pryda mitt i någon mån redan barskalliga huvud med den vita mössan, deltog jag följaktligen i sådana kurser i språk och matematik somrarna 1913 och 1914.

Jag hade beslutat välja bort franska och läste därför in bortvalskursen under höstterminen 1913 och tenderade före jul för lektor Borg med avsett resultat. Men under sommarkursen 1914 kom jag underfund med att varken mina kunskaper eller mitt intresse för matematik var tillfredsställande, så jag tog med franska och släppte sifferämnet.

Dessa nämnda sommarkurser var mycket pressande. Inte minst gällde detta den oerhört heta och torra sommaren 1914, då björkarna började gulna i början av augusti. Dagsprogrammet omfattade 11—12 timmar, och en hel vecka var temperaturen inte under 30 grader. Jag satt och flämtade vid Lilla Södergatan, där tjäran på stenfotarna smälte i värmen och rann ned på trottoarerna i den smala gatan. Någon enstaka gång ansåg vi oss ha tid att fara ut till Bjärred och ta ett svalkande bad. Om det nu verkligen varit svalkande, men vattnet var så ljust, så det gav illusionen av varmbad.

Sommaren 1914 pågick den stora Baltiska utställningen i Malmö. Den ödesdigra 1 augusti besökte jag den. Det var i sista stund. Kyrkklockorna började klämta, och tyskarna bröt upp från utställningen. Första världskriget hade börjat.

Före läsårets början i Lund 1915 måste ett par tentamina avverkas. Kursen i geografi "vid flyttning till tredje ringen" läste jag in under höstterminen i Örebro 1914 och tenderade i början av vårt. 1915. Det är märkligt vad lärjungarna sporras av lärarens intresse för ett ämne. Mina pojkar i avgångsklassen i folkskolan blev så intresserade, att de skaffade sig och pluggade Carlssons stora geografi precis som jag under detta läsår.

I kristendom måste en del av lärokursen läsas extra, och jag tenderade dagarna före höstterminens början för docent Gustaf Linde-

berg i Lund. Ännu en extra tentamen för samma lärare genomgick jag vid slutet av läsåret, nämligen för högsta betyget i samma ämne.

Lunds privata elementarskola höll hård fart. Rektor Johannes Strömberg var hövdingen och kraftgestalten men med det ömma hjärtat och den trogna omsorgen, som inte gärna lät någon "gå förlorad". Därtill kom en rad utmärkta medhjälpare. Docent Lindeberg i kristendom och historia, docent Heinertz i tyska och engelska, Palmér i svenska, Sjövall i latin m. fl.

Lektionerna på klassrummet var minst 6 timmar pr dag. Vid salskrivningarna lästes dessutom 3 timmar i andra ämnen. Efter en sådan dag var det svårt att komma igång med nästa dags uppgifter. I latin hade vi 7 timmar pr vecka, alltså en dag dubbeltimme. Det var detta ämne, som tyvärr lade beslag på huvudparten av min tid. En sida latin varje dag tog i allmänhet 3—4 timmar i hemarbete. Återstod alltså genomsnittligt bara två timmar pr eftermiddag för de övriga ämnena. Det blev ändå minst 12 timmars arbetsdag.

För min del kände jag mig behöva 8 timmars sömn. När jag försökte med 6 timmar, måste jag efter någon vecka återgå till 8 timmars vila igen. Min kamrat Nils Persson, överlärare och organist, sov aldrig mer än 6 timmar, men så var han också mycket slut, liksom jag, när det hela var över. Så hade vi ytterligare tre lärare, studentaspiranter; Aug. Carling, äldst i laget 36 år, samt fru Elisabet Herrlin, maka till komminister C. G. Herrlin i Malmö, sedermera kyrkoherde och kontraktsprost i Landskrona, och därtill en småskollärarynna, Elisabeth Issén.

Även vi äldre förståndiga män och kvinnor hölls hårt till ödmjukheten och skoldisciplinen. Elisabet Herrlin åkte varje morgon från man och barn i Malmö till "studentfabriken" i Lund. En morgon kom hon försent till tåget och första lektionen. Då hov docent Lindeberg upp sin dånande stämma: "Va! kommer fru Herrlin försent?" — "Ja," viskade Elisabet undergivet, "ja' försov mej, för Olle håller på att få tänder." — Olle det var nuvarande biskopen i Visby, fil. och teol. d:r Olof Herrlin.

Skrivningarna var över, och slutspurten pågick. En dag kallade läraren i svenska några till sig för en liten extra repetition i litteraturhistoria. Det var frivilligt! Jag reagerade negativt på kallelsen i den rådande brådskan och gick inte. Det ångrade jag, för alla som gick fick högsta betyget i modersmålet.

Tre dagar pågick studentexamen. Första dagen var Aug. Carling uppe och blev kuggad (engelska och franska), trots att han hade stort A i flera ämnen. Det blev min uppgift att under mellandagen sällskapa med och söka trösta Carling, som var synnerligen upprörd. Han tog examen med glans vid julen, avlade efter något år en fil. kand. och blev sedermera rektor vid Getinge högre folkskola.

Andra dagen gick Nils Persson upp och fick ett mycket vackert betyg. Efter något år var han fil. kand. och blev 1919 folkskolinpektör i Sydskånes östra inspektionsområde. Han har varit med i många skolutredningar, långa tider varit undervisningsråd och under ett flertal år ordförande i folkskolinpektörsförbundet. Han var sin stad Simrishamns allt i allo. Sen något år är han borta.

Tredje dagen var det min tur. Jag var inte rädd för utgången, men naturligtvis kom jag upp i latin och franska, där jag inte avsett att få mer än godkänt för att om möjligt få så mycket bättre betyg i de andra "matnyttiga" ämnen. I latin hade jag därtill oturen att komma i samma grupp, där de tre andra, Anderberg, Billing och Burrau hade litet och stort A. Innan jag hunnit "titta igenom" hälften av min latintext, hade de andra både läst och översatt. Allt gick dock bra.

Billing, en släkting till biskop Gottfrid Billing i Lund, var underbarnet. Lång och gänglig var han och hade inte fyllt femton år, men det sades, att han fick stort A i så gott som alla ämnen. Vid vår första salsskrivning i latin hösten 1915 hade han inte fyllt 14 år. Då skrev han vår stil med A i betyg och dessutom parallellklassens stil för övnings skull på samma tid med a som resultat. Men någon framtidsman blev han tyvärr inte. Han avled genom vådaskott strax efter examen. Även ett annat sorgebud fick vi denna sommar. Rektor Johannes Strömberg gick också ur tiden.

Hur kändes det att bli student? Ungdomens jublande och uppslupna fröjd gjorde jag inte bekantskap med, men en skön känsla av glädje över att målet var nått och stor tacksamhet över ett gott resultat fyllde mig, och denna glädje och tacksamhet delade jag med min fästmö Anna Persson, som mig ovetande farit ned för att ta emot mig.

Min fästmö i nationaldräkt. Till vänster: Bästa väninnan Hilda Rahmberg, f. Edström.

3. Förlovning och giftermål.

Efter min ankomst till Örebro hösten 1911 blev jag rätt snart bekant med en lärarinna i småskolan, fröken Anna Persson, dotter till framlidne kyrkvärden och nämndemannen i Almby Per Larsson. Vi var båda medlemmar i Lutherska missionsföreningen och dess blandade kör. Vi hörde till samma lärargång, som brukade samlas till ett kaffesamkväm då och då. Så kom vi att vara rätt mycket tillsammans under de första åren av min Örebro-tid. Därunder bands vi samman med allt starkare band.

Anna Perssons rika personlighet, hennes friska humör och utomordentliga begåvning och kanske inte minst hennes sällsynt klara och vackra sångröst vann mitt hjärta. Våren 1915 anhöll jag om hennes hand, och i augusti samma år förlovade vi oss i Jönköpings stadspark. Då kom min sparbanksbok från barndomen, innehållande 60 kronor, väl till pass för en förlovningsring, enligt beslut som jag redan i tidiga år fattat.

Året därpå, när studentexamen var avklarad, gifte vi oss. Jag hade haft en hård pers i Lund under den gångna vintern, men min fästnö hade inte haft det mindre strävsamt med att på lediga stunder efter skola, privatlektioner och hushåll få ihop en mycket vacker utstyrsel i form av linne, dukar, draperier och bonader m. m.

Bröllopet bestämdes till den 1 aug. 1916, Per-dagen, min svärfars namnsdag. Vigseln skedde i den lilla vackra Almby kyrka, där bruden döptes och konfirmerats, och förrättades av hennes konfirmationslärare prosten Gustaf Pettersson i Svennevad. Bröllopsmåltiden, som hölls i brudens lilla våning Västra gatan 27, bevistades endast av hennes mor Karolina Larsson, bror och svägerska konduktör Josef Stjernberg och hans hustru Elin, ett par gamla vänner skraddarmästare Johansson med fru samt vigsellärdaren.

Efter vigseln besöktes fädernehemmet i Mörkhult, och Anna-Kajsa, som jag kallade min hustru, inlemmades i familjen Broman-der under hjärtliga och festliga former. Endast en gång förut hade hon gästat mitt hem, nämligen vid förlovningen sommaren 1915.

Under september och början av oktober fick de nygifta bo i kappsäck, först i Västra gatan 27, min hustrus lilla tvårumslägenhet, sedan i den förhyrda 3-rumslägenheten vid Karl Johans torg 15 mitt under pågående reparation. Den nya och mycket rymliga och vackra bostaden kostade 625 kronor pr år utan värme. Men den saknade centralvärme och hade endast torrklosett. Med tiden steg kostnaden för värme så våldsamt, att den omkring 1920—21 översteg hyreskostnaden.

Vi var erbjudna en modern 3-rumslägenhet i det s. k. Centralpalatset, snett emot Svartån och slottet för 1.100 kronor med centralvärme och kontrakt på 5 år, men då sa' far: "Du ä lä inte stöelter, päjker!" Men det hade faktiskt varit fördelaktigare på längre sikt. På den tiden hade min hustru och jag, båda ordinarie, en lön på 3.000 kronor tillsammans, vilket var en mycket knapp inkomst för en familj på tre personer; man, hustru och svärmor. Vid tiden för barnens tillkomst, 1918 och 1920, hade ju dyrtids-tillägg börjat utbetalas.

Min fars sparsamma sinnelag och samtidigt mycket dunkla begrepp om levnadskostnaderna i staden, där naturaförmåner saknades, röjer sig i hans yttrande, när han hörde vår gemensamma inkomst: "Då kan I te minstingen lägga er te goe hälta (hälften)!"

Vi började med mindre än "två tomma händer". Min student-

examen hade ådragit mig en skuld på 1.000 kronor, som grosshandlare Gustaf Larsson välvilligt lånat mig. Därtill kom bosättningen på cirka 1.500:—. Denna bosättning syntes oss ett under av skönhet och prisbillighet. Sängkammarmöbelen i vacker flammig björk kostade 650 kronor och herrumsmöbelen i mörk ek endast 550 kronor. Hur kunde detta vara möjligt! Jo, vår gode vän och kamrat, slöjdlärare Nils Stjerna, förfärdigade själv alla möblerna i sina bröders stora verkstäder i Herrljunga under sommaren 1916. De kan nästan betraktas som en bröllopspresent.

Nu hade jag alltså att dras med en större skuldsättning än efter folkskollärarynexamen 1908, men den kunde rätt snart klaras av. Skogen på den lilla fädernegården Mörkhult, som 1885 inköptes för 3.400 kronor, hade växt så raskt, att en avverkning på ej mindre än 33.000 kronor kunde ske under krisåret 1918. Av denna summa delade far och mor ut 2.000 kronor till vart och ett av de sju barnen, och därmed kunde jag göra mig skuldfri. När jag för tredje gången ådrog mig studieskulder, tog det betydligt längre tid att bli dem kvitt.

4. Lärare i högre avdelning och högre folkskola 1916—1930.

Under läsåret 1916—1917 var ungefär hälften av min tjänstgöring förlagd till folkskolans högre avdelning, därav huvudparten i de två högsta klasserna för flickor, sammanhållna i en avdelning, där jag undervisade i kristendom, svenska och tyska. Det var en mycket intressant och stimulerande uppgift, som helt fångade mig.

En del av dessa flickor hade inte förut läst tyska. Vi beslöt nu att söka klara realskolekursen i tyska på två år, 7:de och 8:de klassen i folkskolans högre avdelning. Även en flicka i högsta klassen, Hildur Green, tänkte våga försöket med ett års läsning av detta språk.

För att möjliggöra en god utgång lovade jag att ge dem två privatlektioner pr vecka. Jag anhöll hos folkskolinspektören att få hålla till i en småskolesal på Brolyckan strax bredvid min bostad, vilket beviljades. Men då det bestämdes, att ersättning skulle utgå för lyse och städning, lade vi i stället beslag på vårt stora och nyreparerade kök, där de 10 flickorna hyggligt kunde rymmas. För realskoleexamen fordras kunskap om tysk skrivstil. Kursen i detta

ämne läste jag in med "1-åringen" Hildur under påsklovet. Lärare och elev läste i kapp. I studentexamen fordras nämligen ingen tysk skrivstil.

Våra förhoppningar kom inte på skam. Hildur Green klarade realskoleexamen med AB i tyska våren 1917 och de övriga med likaledes vackra betyg året därpå. Denna min undervisning i de nämnda ämnena var för mig mycket stimulerande och gav ett glädjande resultat. En flicka, Rut Widell, nu välbeställd folkskollärarinna i Örebro, skrev om Augustinus i svenska uppsatsen och upptäckte med förskräckelse, att hon satt ett felaktigt årtal för hans död. Efter att ha ögnat igenom kladden tröstade jag henne och med all rätt. Hon fick stort A. Året därpå gav jag avgångsklassen en disposition för Tegnér's Svea. De hade turen att få detta ämne i realskoleskrivningen, och en flicka, Stina Deinoff, nu ingenjörfru i Västerås, fick högsta betyget. Det är att märka, att våra elever fick gå upp som privatister vid Karolinska läroverket.

Våren 1917 inträffade något, som inte bör förbigås med tystnad. För att fira 5-årsminnet av Olaus Petrikyrkans tillkomst 1912 anordnade församlingens organist, musikdirektör Adolf Andrén, en musikhögtid den 5—6 maj. Därunder framfördes flera stora och förnämliga musikverk, bl. a. *Beethovens Nionde symfonien*, vars mäktiga final utgöres av en körsats till *Schillers Lied an die Freude*. Så vitt jag vet, hade detta väldiga musikverk aldrig tidigare framförts i landsorten. Det var en upplevelse av stora mått, och intresserade särskilt mig personligen, alldenstund min fru var s. k. stäm-fiskal i sopranstämman.

Sommarferierna 1917 tillbringade min hustru och jag i Härja folkskola, där min bror Sven-Johan då var lärare och organist. Vi hade nu avslutat våra studier mina syskon och jag: undertecknad 1908 och 1916, Sven-Johan folkskollärarexamen i Karlstad 1914, syster Anna småskolläraryrkeexamen i Örebro samma år och syster Emmy folkskolläraryrkeexamen i Falun 1917. Jag brukar skämtsamt peka på det kända faktum, att om ett får hoppas över en gårdsgård, så hoppas de andra i flokken efter. Inte mindre än tre av mina syskon följde mitt exempel, men ingen har ångrat "hoppet".

Från 1918 bör tre viktiga händelser noteras. Den 22 januari föddes vår äldsta pojke. Den ivrigt efterlängtrade fick i dopet den 3

mars 1918 namnen *Per-Axel Sölve*, och faddrar var helt naturligt slöjdläraryn Nils Stjerna och hans hustru Anna.

Någon gång under läsåret 1917—18 framlade jag i Örebro skolförening förslag att hos folkskolstyrelsen begära tillsättandet av en kommitté för utredning av Örebro folkskolors organisation. Förslaget godkändes och folkskolstyrelsen biföll vår framställning samt utsåg samtidigt ledamöter i kommittén. Detta senare väckte ond blod hos några, som tydligen hoppats få delta i utredningen och som menade, att skolföreningen borde ha getts tillfälle att utse åtminstone en del av ledamöterna.

Bakgrunden och motiven för utredningen, som jag såg dem och som givit mig impulsen till mitt förslag, var av trefaldigt slag: Dels svårigheten med det heterogena barnmaterialet i folkskolan, som enligt min mening krävde något slag av linjedelning, dels behovet av en ytterligare utveckling av folkskolans överbyggnad med en teoretisk linje, som syftade direkt på realskoleexamen eller högre teoretiska studier i gymnasium, dels slutligen den aktuella frågan om upprättande av praktiska ungdomsskolor.

Undertecknad utsågs att leda kommitténs arbete, och efter ingående överläggningar vid ett flertal sammanträden, varvid jag hade särskilt värdefullt stöd av min kollega Josef S. Gralén, var kommittén redo att framlägga ett enhälligt förslag. Jag citerar här ordagrant årsberättelsen för Örebro stads folkskolor 1917—1918 sidan 5:

"Vid det lagstadgade sammanträdet med folkskolstyrelsen, folkskolinspektören och lärarkåren den 3 maj 1918 upptogs till första överläggning frågan om organisation av stadens folkskoleväsende med anledning av Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående upprättande av praktiska ungdomsskolor.

Folkskoll. A. Bromander höll ett längre inledande föredrag, åskådliggjort genom grafiska tabeller på svarta tavlan och utmynnande i följande förslag:

1. Småskolan med samundervisning för gossar och flickor blir såsom hittills tvåårig.
2. Folkskolan uppdelas på två linjer, nämligen en fyraårig för mera begåvade barn och en femårig för mindre begåvade barn men med samma lärokurser.

Gustaf och Kristina Bromander 1917.

De sju barnen i ordning från vänster: Emil, Hjalmar, Axel, Sven-Johan, Anna, Emmy och Josef. Samtliga i 20—30-årsåldern, då fotografierna togs.

3. Jämsides med folkskolan anordnas såsom förut hjälpklasser för i psykiskt hänseende efterblivna barn.

4. Ovanpå folkskolan anordnas

dels en tvåårig fortsättningsskola med tre olika linjer med syfte att utbilda lärjungarna för inträde i lärlingsskolor för handel, industri och husligt arbete.

dels en högre folkskola, omfattande fyra linjer, nämligen tre treåriga linjer, en linje för husligt arbete, en teknisk linje med syfte att förbereda för inträde i tekniskt gymnasium och en handelslinje med syfte att förbereda för inträde i handelsgymnasium samt en fyraårig linje med syfte att förbereda för inträde i högre allmänt läroverk eller avläggande av realskoleexamen.

I den på föredraget följande diskussionen deltog stadens folkskolinspektör samt folkskollärarna R. G. Gustavsson, J. M. Holmstedt och J. S. Gralén.

Kåren beslöt att hos folkskolstyrelsen hemställa, att styrelsen måtte taga de framställda önskemålen under övervägande och söka realisera dem i den mån, som framtida lagstiftning och övriga förhållanden giva vid handen.”

Denna omfattande plan för omorganisation av Örebro stads folkskolväsen, som lärarkåren vid ovannämnda lagstadgade sammanträde enhälligt godkänt och överlämnat till folkskolstyrelsen för vidare åtgärder, blev också under de närmaste åren realiserad, ehuru i beskuret skick.

Redan under närmast följande läsår infördes linjedelning på försök i folkskolan. Underligt nog beslöt lärarkåren vid lagstadgat sammanträde den 29 april 1921 på förslag av folkskollärare Vilhelm Dahl hemställa, att denna linjedelning skulle slopas, vilket också skedde. Undertecknad bedrev vid denna tid akademiska studier i Göteborg och hade inte möjlighet att bevaka frågan. Det sades, att enda orsaken till lärarkårens aktion var rädslan, att vissa lärare ständigt skulle få undervisa på B-linjen. Det hade dock i mitt förslag tydligt uttalats, att en konsekvent växling ständigt skulle ske. Kurserna skulle ju också vara desamma, ehuru arbetstakten på B-linjen skulle vara lugnare.

Från och med höstt. 1920 var folkskolans 4-åriga högre avdelning anordnad som en högre folkskola med 10 ordinarie lärare fr. o. m. den 1 jan. 1921, däribland undertecknad. Denna högre folkskola innehöll de tre i planen föreslagna yrkesbestämda lin-

jerna, hushållslinje, teknisk linje och handelslinje. Dessutom fanns en fjärde avslutningsklass med enbart teoretisk undervisning, huvudsakligen frekventerad från handelslinjen och i någon mån från tekniska linjen. Planens 4-åriga teoretiska linje med möjlighet att avlägga realskoleexamen i egen skola kom således bort.

Fortsättningsskolan däremot blev organiserad helt i överensstämmelse med den framlagda planen, alltså tvåårig med handels-, industriell och huslig linje. Det dröjde likväl till läsåret 1923—24, innan den kom igång i denna form.

Så till den tredje viktiga händelsen under 1918. Jag hade under de två sista åren funderat mycket över möjligheten att bereda ekonomisk hjälp åt fattiga, begåvade barn, som vid folkskolans slut önskade fortsätta med högre studier. En fond på cirka 100.000 kronor, vars avkastning kunde användas till studiestipendier, föreföll mig vara en lösning. Men hur anskaffa den summan?!

En dag meddelade tidningarna, att läderhandlaren och mångmillionären Erik Åqvist komme att fylla 50 år den 18 juni. Då fick jag plötsligt den till synes alltför djärva tanken att söka pungslå den blivande jubilaren på det önskvärda beloppet. För att inte handla bakom ryggen på skolans ledning och för att samtidigt få ett moraliskt stöd lade jag fram tanken för stadens folkskolinspektör M. Nordell. Han gillade givetvis själva saken men skrattade åt min optimism.

Mitt mod kunde likväl inte helt nedslås av detta, utan jag beslöt trots allt att göra ett försök. Alltså stegade jag upp till grosshandlare Åqvist och framlade min hjärteangelägenhet i så klagande och bevekande ord som möjligt och nämnde också den nödiga summan. Erik Åqvist lovade ju att tänka på saken men gav mig ingen förhoppning, ty, sade han: ”Jag har redan gjort mina dispositioner för födelsedagen till ett belopp av 250.000 kronor.” — Mot detta var ju inte mycket att invända, men jag försökte ju att lägga fram ytterligare bevekande skäl.

Den sommaren bodde jag med min familj i en stuga under Körtingsbergs gods nära Vretstorp. Hos förutvarande ägaren, general Lilliehöök, hade ju min fru ofta gått ut och in som lärarinna för barnen, större och mindre. Även den nuvarande ägaren, godsägare Aug. Zetterqvist var vi väl bekanta med. Där gick jag alltså nu i den vackra sommaren, svällande av fadersstolthet, när jag sköt den

lilla blåögda förstlingen i den spetsprydda barnvagnen, men också full av spänning, vad den 18 juni skulle innebära.

Så kom tidningen den 19 juni, och se, jag hade blivit bönhörd och efter bokstaven!! Gissa, vem som var glad och inte så lite stolt! Men ett par dar efteråt fick jag en liten kalldusch i form av ett brev från M. Nordell, som meddelade utgången men utan ett ord av glädje eller tacksamhet, endast ett understrykande av de förpliktelser, som åtföljer denna stora gåva.

Undertecknad fick uppdraget att skriva donationsurkunden. Det enda villkoret donator uppställde var, att en femtedel av avkastningen årligen skulle läggas till kapitalet. Skolans rektor sattes som ordförande i donationsstyrelsen, och undertecknad var sekreterare, tills jag lämnade Örebro 1930. Vi fick fem procent på pengarna, och under de tolv år jag medverkade, hade vi således förmånen att dela ut cirka 50.000 kronor. Stipendierna varierade mellan 100 och 300 kronor pr år, utdelade halvårsvis.

Det största beloppet under fyra år, i allmänhet 300 kronor pr år, tilldelades en mörklockig, begåvad pojke vid namn Hans Nilsson, som avlade en vacker realskoleexamen, kom in på folkskoleseminariet och skötte sig så väl som folkskollärare och förtroendemän i Örebro, att han för några år sedan blev vald till folkskollinspektör i staden under det sedermera antagna namnet Hans Nerelius.

Från och med läsåret 1918—1919 var hela min tjänstgöring förlagd till folkskolans högre avdelning, där jag, som förut nämnts, blev ordinarie vid högre folkskolans inrättande. Så småningom kom min undervisning att koncentreras till de främmande språken, huvudsakligen tyska. Under sommaren 1919 bodde familjen i Bångbro, ej långt från Kopparberg. Vid det laget började jag nosa lite på norska och danska språken.

Augusti månad 1919 fick sin prägel av de stora lärarmötena i Göteborg, först de högre folkskolornas lärarförenings möte ett par dagar och därpå omedelbart Sextonde allmänna svenska folkskollärarmötet den 13—15 aug. 1919. Jag besökte båda och fick under diskussionerna eller privat svar på många pedagogiska och organisatoriska frågor, som låg mig om hjärtat. Vid folkskollärarmötet fick jag vara med och bevittna den store skolmannen, undervisningsrådet Alfr. Dalins mer eller mindre tragiska sorti. Han var

redan då märkt av sjukdom och avled senare på hösten. Samtidigt frapperades man av de manliga folkskollärarnas framstormande med Anders Johansson, Malmö, i spetsen, vilket strax därefter resulterade i folkskollärareförbundets bildande.

Under nervägen till Göteborg fick jag vara med om ett bondbröllop i den gamla högtidliga stilen, då min bror Hjalmar den 9 augusti i Vellinge kyrka sammanvigdes med hemmadottern Maria Carlbom, Berg, Vellinga.

Strax före jul 1919 gick min svärmor Karolina Larsson ur tiden, 83 år gammal. Därmed avslutades en lång och strävsam jordevandring. Hon fick sin vilostad bredvid sin make i familjegraven i Almby, skänkt av församlingen.

I början av det nya året tändes ett nytt liv, då vår son nr: två gjorde sitt inträde i världen den 28 febr. 1920. I dopet den 4 maj 1920 fick den nye familjemedlemmen namnen Axel Gustaf *Våge*, och faddrar var pastorsadjunkten Otto Claëson och folkskollärarinnan fröken Svea Elander.

De viktigaste händelserna under de kommande 10 åren kommer att behandlas i de följande tre avsnitten, men innan jag lämnar Örebro högre folkskola och min verksamhet där, vill jag ännu något beröra dess arbete och möjlighet till vidare utveckling.

Jag har redan nämnt, att fjärde klassen var ett slags avslutningsklass med möjlighet att avlägga realskoleexamen för dem, som så önskade. Detta blev också det normala för eleverna i denna klass. Men därvid mötte vi flera förhållanden, som gjorde detta examensprov mycket vanskligt och i varje fall mycket påfrestande.

För det första mottog högre folkskolan eleverna från folkskolans sjätte klass utan något som helst prov eller gallring, och kunskaperna var ju i många fall mycket ojämnt från de olika avdelningarna. Inte minst gällde detta svensk grammatik, som skulle bilda underlag för språkstudier i tyska. För det andra hade den treåriga handelslinjen inte mindre än 17 veckotimmar i handelskunskapens olika grenar under 3-årsperioden, och de flesta i avslutningsklassen kom ju från denna linje. För det tredje och kanske viktigaste fick eleverna avlägga realskoleexamen som privatister.

Vi måste alltså räkna med en viss kuggningsprocent, som dock var ovanligt liten med hänsyn till förhållandena. Svårast belastad var under flera år matematiken, varför språken måste ta ansvaret,

så att kuggningsprocenten höll sig inom normal gräns för tillträde till muntan. Elevernas iver och ambition måste ges de allra högsta lovord och var ju i många fall av avgörande betydelse.

Jag drar mig till minnes ett par episoder, som måste berättas. Mot slutet av vårt. 1926 lade jag mig några veckor på lasarettet för en blindtarmsoperation. Min vikarie i tyska gav klassen en sida tysk text som hemuppgift. Men det gillade inte eleverna. "Vi ska ha fem sidor i läxa var gång, det har Bromander sagt!" Han berättade det själv för mig. Ja, kursen måste läsas in, men så långa läxor fordrade ju god förberedelse i klassrummet, om hemuppgiften inte skulle bli alltför betungande.

Eller skrivningsdagen i tyska på läroverket! Efteråt kom hela skocken till lasarettet och ville höra sig för om utgången. Jag var ganska matt, när kladdarna var genomgångna, men glädjen var stor över allas lyckade resultat. Sådana var de våra elever i högre folkskolan; tillitsfulla och ambitiösa, och de vann helt min kärlek. Jag hoppades också att få ägna min managärning åt denna skola, som hade så stora utvecklingsmöjligheter. Men så blev inte förhållandet.

Såsom redan är påpekat, blev mitt organisationsprogram från 1918 beskuret, då det gällde högre folkskolan. Den teoretiska linjen kom inte med. Jag kunde likväl inte släppa tanken. Det syntes mig vara en absurd anordning, att våra elever, som var flera än läroverkets egna, skulle behöva avlägga examen i främmande miljö och för obekanta lärare.

Jag gjorde upp en statistik över perioden 1916—1924, och det visade sig då, att vi fört upp 170 elever i realskoleexamen under denna tid, de sista åren i allt större antal. Jag hade varit ordförande i den kommitté, som utarbetat kursplanen vid högre folkskolans tillkomst, och beslöt nu att ta upp frågan på nytt. Efter kontakt med skolöverstyrelsen framlade jag i lärarekollegiet förslag om en särskild realskolelinje. Det blev avslag. Man sade mig rent ut, att en sådan linje säkerligen skulle komma att förbehållas akademiskt utbildade lärare och att således de flesta av de nuvarande lärarna i högre folkskolan skulle bli sittande i facklinjerna. Det ville de inte vara med om. — Det må icke förundra någon, om jag blev mycket ledsen och besviken över denna inställning, som mer såg till egen fördel än till skolans bästa.

5. Studieresor och akademiska studier.

Min första studieresa gällde Jönköping, Huskvarna och Stockholm och företogs vårt. 1915 med stipendium från Örebro folkskolestyrelse. Studiet gällde såväl organisation som arbetssätt i folkskolan och dess överbyggnader, och att det största intresset knöts till den berömde skolmannen Alfr. Dalins skapelse i Huskvarna är lätt att förstå. På egen bekostnad besökte jag 1919 Stockholm och Göteborg för att studera de praktiska ungdomsskolornas organisation och arbetssätt.

År 1920 sökte jag statsstipendium för att i Tyskland bedriva språkstudier samt litteraturhistoriska och pedagogiska studier. Något stipendium erhöles inte. Jag reste då på egen bekostnad, sedan jag placerat hustru och barn i en stuga vid Ämmeberg i Närke.

Knappast någon av mitt livs somrar har satt djupare spår i mitt minne än sommaren 1920. Den medförde hårda påfrestningar på grund av strängt arbete och stor livsmedelsbrist i det av kriget utarmade Tyskland. Den innebar för mig en stor personlig förlust genom min fars relativt oväntade bortgång. Men den gav också rik valuta i form av nya och värdefulla intryck och erfarenheter och fördjupade kunskaper.

Vi reste i början av juni i samlad trupp och reserverade vagnar genom natt och dag till en för svenskar särskilt anordnad tre veckors språkkurs vid universitetet i Jena. Kursen började den 14 juni och leddes av fil. lic. N. Flygare och en tysk språklärare d:r D. V. Stölten. Vi indelades i fem grupper, allt efter beräknade kunskaper. Som student och lärare i tyska anmälde jag mig till fjärde gruppen. Det blev rätt arbetsamt med samtal, skrivningar, diskussionsinlägg och små föredrag men mycket nyttig träning.

En natt väcktes jag med ett telegram, att min far avlidit den 18 juni. Det slog ned som en bomb. Visst hade han länge lidit av svår reumatism och flera år av en allt svårare bröstkatarr, men ingen anade, att slutet var så nära. Han var vid sin bortgång inte fullt 69 år gammal. Begravningen var utsatt till den 27 juni. På grund av sommarvärmen förutsatte jag, att stoftet hade måst bisättas. Då dessutom kommunikationerna i Tyskland nästan omöjliggjorde en privat resa så långt fram och tillbaka, beslutade jag, ehuru med djup sorg i hjärtat, att utebli från jordfästningen och

nöja mig med en skriftlig hälsning och tack, att framföras vid graven.

Under denna första 3-veckorskurs bodde jag hos en professor Naumann, en av de mest intressanta föreläsarna vid kursen. Han gav mycket levande inblickar i den dåtida tyska diktningens "Sturm und Drang". Det var en verkligt förnäm och fint bildad familj med två de mest förtjusande pojkar jag någonsin sett, i 2- och 4-årsåldern. Att se den färdighet och det fina bordsskick, under vilket de förtärde de soppor och grönsaker, som i stort sett utgjorde vår kost, var en fröjd för ögat. Jag fick också följa med familjen och dess vänner ut att fira midsommar (Johannistag) och glädja mig åt den blomsterbekransning och de tablåer över årstiderna, som då uppfordes.

När kursen var slut, for många av deltagarna på särskilt upp- gjorda turistresor neråt Sydtyskland, Österrike eller Italien. Under- tecknad stannade kvar och fortsatte i nästa 3-veckorskurs, nu i femte gruppen. Där mätte jag inte illa. Språket började mer och mer kännas som en bekant och vän, och gruppen bestod av 19 trev- liga damer samt undertecknad. Alltså blev jag betydligt bortfjäsad enligt lagen om tillgång och efterfrågan. Alla kallade mig "Onkel", även en och annan, som var 10—20 år äldre.

Den 24 juli var den andra kursen tillända, och då jag ännu inte tyckte mig ha insupit nog av den tyska kulturen, stannade jag kvar ytterligare 14 dagar och deltog i en av universitetet anordnad ferie- kurs, varvid jag åhörde föreläsningsserier i "Das Bildungswesen Deutschlands" av professor Rein, "Moderne Volkskunde" av profes- sör Naumann, "Faust" av professor Lienhard samt "Deutsche Dichter der Gegenwart" av professor Geissler.

Det var dock inte bara studiejäkt denna sommar i Jena. Vi gjorde också en del utflykter. Så t. ex. företog kursdeltagarna en utfärd till Eisenach och Wartburg, och naturligtvis besågs också de berömda Zeisswerken i Jena. Tillsammans med en kvinnlig rektor i Berlin, gäst hos min inackorderingsfru under sista tiden i Jena, besökte jag Weimar, där givetvis Schillers enkla hus och Goethes förnämliga hem samt "Furstegraven" på kyrkogården, där de båda vila, var de förnämsta målen för våra vandringar i denna lilla fört- jusande stad.

För att i någon mån återgälda vad Tyskland gett mig denna sommar, inbjöd jag en tysk student, som blivit ganska illa åtgången

Tysk midsommardag 1920. Professor Hans Naumann i övre raden med hatt och blomsterkrans. Hans fru omedelbart nedanför.

av kriget, att gästa oss några veckor, först en tid i Ämmeberg och sedan i hemmet i Örebro.

På hemresan från Tyskland tog jag vägen över Göteborg och skrev in mig vid Högskolan. Det påstods nämligen, att man måste ha varit inskriven minst två terminer för att få tentera, och jag hade nu beslutat att "göra en liten kandidat", som min student- kamrat Aug. Carling rått mig till. Jag väntade bara på att bli ordinarie vid högre folkskolan först, innan jag smet från tjänsten ett tag. Såsom förut redan är nämnt, tillsattes under höstterminen 1920 tio ordinarie tjänster i den nyinrättade högre folkskolan med tillträde den 1 jan. 1921. Av de sex manliga, som då tillsattes, är nu endast undertecknad i livet. Tjänsten i tyska och engelska kom på min lott.

Så hade då tiden kommit, då jag på allvar kunde börja arbeta på min vidareutbildning. I jan. 1921 begärde jag tjänstledighet och fick som vikarie en mycket begåvad fil. mag. Knut Lind, son till rektorn vid läroverket i Örebro Josef Lind och bror till nuvarande kontraktsprosten i Österlövsta i Uppland Torsten Lind. Knut Lind

var samtidigt stor musiker och övergick efter några år helt till musiken, gifte sig och bosatte sig i Italien.

I Örebro rådde det systemet, att en tjänstledig lärare själv fick avlöna sin vikarie. Under de två kalenderåren 1921 och 1922 fick jag alltså punga ut med ett sammanlagt belopp på kronor 12.000:—. På den tiden gällde inte de gynnsamma villkor för en lärares fortbildning, som nu är till finnandes.

I Göteborg installerade jag mig i ett tyst och trevligt rum på Södra Vägen omkring den 1 februari 1921, och nu började en tentamensläsning i tyska, som inte gav något övrigt att önska ifråga om intensitet. Jag bestämde mig för att arbeta 12 timmar pr dag och arbeta in eventuellt bortslarvade timmar på söndagen. Detta skulle alltså betyda 72 arbetstimmar pr vecka. En vecka slog jag rekord med 84 timmar. I detta pensum ingick naturligtvis också föreläsningarna såväl i tyska som också i nordiska språk och litteraturhistoria, vilka ämnen jag nu också började förbereda så smått. Denna hårdkörning var ju mycket pressande, men jag brukade göra så, att jag läste tre kvart och vilade 15 min. varje timme. Apelsinätning brukade också hjälpa upp, men en gång 12—1 på natten somnade jag och släppte boken i golvet vid försök till inträngande i Zarathustras djupsinniga tankevärld.

Min avsikt var att ta två betyg i tyska under vårterminen. För detta fordrades 6.000 sidor tysk litteratur jämte grammatik, fonetik, litteraturhistoria samt ett översättningsprov till tyska utan hjälp av lexikon eller grammatik. Efter ungefär en månads arbete for likväl högfärdsdjävulen i mig och förespeglade mig möjligheten att klara kraven för högsta betyget. Fordringarna för detta var 10.000 sidor text, ett längre översättningsprov, en särskild uppsats på tyska, 100 sidor medelhögtyska samt 25 sidor fornhögtyska jämte någon kännedom om plattyska.

Texten lyckades jag i mitt tentamensprogram få upp till 13.000 sidor. Jag hade ju läst en del av Schiller och Goethe under den gångna höstterminen. Översättningsprovet gick bra. Den tyska uppsatsen baserade jag på föreläsningarna i Jena om den dåtida tyska diktningens "Sturm und Drang", som jag åhört av professor Nauemann. Medelhögtyska och fornhögtyska läste jag in med hjälp av privatlektioner hos lektorn i tyska. Mot slutet av april återstod endast ett par kortare avhandlingar samt platttyskan.

Då kom kallduschen! Jag måste tentera redan den 30 april, där-

för att professor Elis Wadstein sedan skulle ut som censor. Det blev en från tentators sida väl förberedd, lugn och grundlig tentamen på ämnets olika områden på 2 1/2 timme. Det hela gick hyggligt. Tentamen i litteraturhistoria skedde helt på tyska, och jag fick beröm för min konversation. Med hänsyn till den korta tid, jag studerat ämnet vid högskolan och då vissa delar ännu icke var genomarbetade, ansåg sig professorn likväl böra stanna vid 2 1/2 i betyg. Han rådde mig att nu ta detta och under den kommande hösten komplettera till högsta betyget. Han frågade verkligen också efter mig på hösten, men då var jag i full fart med nordiska språk och vågade inte splittra min tid. — Men varför försökte jag inte att få tentera efter censorsresorna?! Det har jag frågat mig efteråt.

Den återstående delen av vårterminen blev ju inte så effektivt utnyttjad. Jag minns, att jag läste en del svensk litteratur samt lite fonetik m. m. Men en viss avkoppling efter de tre månadernas press var väl också av behovet påkallad.

En sak kanske jag i alla fall ska omnämna. Till studiet i nordiska språk hörde uppteckning av dialekter och ortnamn jämte inlärande av ett särskilt landsmålsalfabet för ändamålet. Just under våren 1921 anordnade professor Hjalmar Lindroth en kurs i detta ämne. På grundval av denna kurs bearbetade jag Sundéns "Allmogelivet i en västgötasocken", vilken bearbetning sedermera förvärvades av Uppsala universitetsbibliotek.

Även detta år, 1921, sökte jag statsstipendium, nu för språk- och pedagogiska studier i Danmark, men blev utan. Då jag ville förbereda höstens huvudämne, nordiska språk, förlade jag i alla fall min sommarvistelse till Danmark och tog familjen med mig. Vi slog oss ned på den lilla förtjusande badorten Espergjærde mellan Hälsingör och Köpenhamn. Jag fick på det viset tillfälle att dagligen höra och i viss utsträckning även tala danska. Dessutom tog jag en del lektioner i artikulation och ett riktigt danskt uttal.

Det blev en härlig och mycket lyckad sommar, om man bortser från tre saker: Kalaset kostade mig 2.500 kronor, vilket sved i mitt ekonomiska sinne, särskilt som jag under de här åren delvis nödgades leva på lån för mig själv och familjen. Vidare är det ju inte så lyckat att bo på ett fint pensionat bland fina damer med två småungar på 1 1/2 resp. 3 1/2 år, även om den minste stundom kallades "Den söde lille dreng!" För det tredje hade vi oturen att få en

mycket kall juni. Tio grader i det för övrigt stora och vackra rummet gjorde ju inte hjärtat varmt.

Detta sista generade ju inte mig personligen i särskilt hög grad, eftersom jag företog en 10-dagars skolresa vid den tiden med tredje klassen vid Örebro högre folkskola. Resgruppen fördes av min syster Emmy och en folkskollärarinna Aina Ahnmark från Örebro till Lund, där jag mötte. Som ett kuriosum kan nämnas, att biljetten Örebro—Malmö kostade 3 kronor pr deltagare. Efter Lund och Malmö besågs Köpenhamn med alla dess sevärdheter; Kungl slottet, Runde Torn, Glyptoteket och Tivoli inte att förglömma. Sen ställdes färden över Hälsingör och Hälsingborg. Midsommarafton firades på Sofiero hos dåvarande kronprinsen och hans familj! — Ja, våra flickor och pojkar deltog verkligen i midsommardansen i slottsparken i kronprinsfamiljens närvaro. Så bar det av till Göteborg, och därifrån återvände gruppen under sin goda kvinnliga ledning till Örebro, och jag for tillbaka till min familj.

Så var höstterminen 1921 inne. Jag föreslog min närmaste studiekamrat i nordiska språk, en ung begåvad student vid namn Erik Bouvin, att vi skulle försöka klara ämnet på en termin. Han blev förskräckt. "Det är fysiskt omöjligt!" var hans kommentar. "Vi gör ett försök!" envisades jag. Så satte vi igång. Professor Hjalmar Lindroth gav en kurs i isländska med tentamen varannan måndag. När denna kurs var över, var vi också klara med isländskan. Under vårterminen 1921 hade vi följt föreläsningarna i fornsvenska för professor Nat. Beckman.

En nackdel var, att vi samtidigt under hösten hade rätt mycket föreläsningar i litteraturhistoria, dels för professor Otto Sylwan och framförallt för docent Sverker Ek, som gav en kurs i antikens litteratur med stora partier för genomläsning till varje föreläsning. Jag läste samvetsgrant givna antika skådespel och andra arbeten för varje gång ända till mitten av november. Han hade aldrig kontrollerat vårt förberedelsearbete. Men då kom kontrollen. Ingen hade "läst på". Inte jag heller, eftersom jag just då börjat slutspurten i nordiska språk. Jag redogjorde för min situation och anhöll att bli befriad från litteraturläsningen de få återstående föreläsningarna. "Jag anhåller, att Ni läser på!" fick jag till svar. Till de övriga studenternas häpnad upprepade jag min anhållan i rätt bister ton.

Örebro högre folkskolas tredje klass gör skolresa till Danmark 1921. Ledarinnor: Aina Ahnmark (överst) och Emmy Bromander. Författaren har skradat sig i studentmössa.

Det är möjligt, att han berättat om min sturskhet för professorn. Jag trodde mig märka det av ett yttrande av Otto Sylwan vid min tentamen i litteraturhistoria på vårterminen, men jag vill knappt tro det. Docent Eks föreläsningar präglades av djup inlevelse, ja, rent av lidelse för ämnet, som grep och ryckte mig med, trots att han hade mycket svårt att forma en flytande framställning. Professor Sylwans föreläsningar däremot var mera lättflytande och formfulländade, men hans konklusioner bestod ofta i en gest eller blåsning, som var rätt svårtolkad.

Alltså tenterade vi för professor Hjalmar Lindroth, Bouvin och jag, vid höstterminens slut. "Ska vi ta hela kakan?" frågade professorn. "Ja, vi tar hela kakan", svarade jag i samma muntra ton, och det lyckades bra. Men det fordrades också en uppsats för betyget AB. Den avsåg vi att skriva under julferierna, så betyget skrevs inte in i tentamensboken förrän den 6 febr. 1922.

Beträffande uppsatsen föreslog professor Lindroth en tävling för alla i studiegruppen. Den som lyckades bäst skulle få 100 kronor, och dessutom skulle uppsatsen komma ut i tryck. Som jag redan nämnt, fick jag välja ämnet "Öknamn, vedernamn och andra per-

sonliga binamn i en västgötaskocken." Det lyckades bra. Jag fick mina 100 kronor samt ett fint intyg om mina "arbeten i nordisk filologi".

Kalenderåret 1922 blev ett lika hektiskt studieår som det nyss gångna. Jag hade fått blodad tand på snabba resultat och beslöt klara litteraturhistoria med poetik under vårterminen. Det var en djärv tanke med hänsyn till detta ämnes stora omfattning; cirka 6.000 sidor historiska arbeten m. m. och därtill all litteratur, som man borde vara förtrogen med. Huvudparten av litteraturen hade jag ju i någon mån stiftat bekantskap med förut och delvis fått "gratis" genom studiet av tyska och nordiska språk. Värst var ju egentligen den franska litteraturen, som professor Sylwan "förutsatte", att vi skulle läsa på originalspråket, vilket säkerligen få gjorde.

När jag tenterade fram på vårkanten, sprack jag. Säkerligen hade det gått vägen, om jag inte så gott som hela terminen fått offra nästan halva tiden pr vecka på en just då anordnad kurs i experimentalpedagogik, som jag måste delta i för den planerade tentamen i pedagogik den kommande hösten. Två dar i veckan laborerade vi, fredag och lördag. Söndagen fick användas till protokollskrivning. Vi arbetade två och två, och min arbetskamrat var den begåvade och oförbränneligt glade och humoristiske västgöten Karl G. P. Nylander, sedermera adjunkt vid Göteborgs kommunala mellanskola.

Dessutom ställde professorn i pedagogik G. A. Jaederholm till med två föreläsningar i veckan i något, som han kallade matematisk statistik. Genast i början talade jag om för honom, att jag ingen matematik kunde, så han skulle akta sig för att plocka fram mig till svarta tavlan. Jag slapp också undan skammen att visa min okunnighet, men hela livet har jag i alla fall haft mardrömmen att bli framskickad, och varje gång har jag påmint honom: "Du vet ju, att jag inte kan någon matematik."

Nå, jag blev ju inte helt underkänd i min nyss nämnda tentamen i litteraturhistoria. Uppgiften blev, att jag skulle bättra på den nyare tiden något samt läsa in en del specialarbeten om renässansen samt om Shakespeare. Dessutom skulle en uppsats skrivas. Jag anhöll att få skriva om den nyare tyska diktningen, som jag i kortfattad form behandlat i min tyska uppsats, men det avböjdes. I

stället fick jag det uttröskade ämnet "Arturs jakt", som jag säkerligen inte kunde berika med några nya synpunkter.

Den slutliga tentamen i litteraturhistoria året därpå, då jag var i tjänst vid högre folkskolan igen, var säkert ganska lite rigorös. Jag har inget minne av den.

Så stod sommaren 1922 för dörren. Även detta år sökte jag statsstipendium för studieresa, och nu blev det napp. Erhöll 800 kronor för att under "fem veckor i England studera organisation, arbetsätt och lokaler i skolor, motsvarande svenska kommunala mellanskolor och högre folkskolor". Vistelsen i England beräknades till minst 8 veckor för att jag samtidigt skulle hinna delta i "University of London Holiday Cours for Foreigners, from July 21st to August 17th". Jag hade nämligen vid den tiden börjat sikta på filosofisk ämbetsexamen, och då blev det nödvändigt att ta med engelska, eftersom tre undervisningsämnen fordrades och nordiska språk och litteraturhistoria då räknades som ett ämne.

Sommarvistelsen för familjen 1922 och 1923 förlades till Ulvesund invid Ljungskile. Där förhyrdes snickare Anderssons lilla stuga på berget, bestående av ett rum och kök, inbyggd veranda samt "jungfrukammare" på den öppna vinden, för ett pris 200 kronor pr år. En härlig luft och strålande utsikt över viken i solnedgång och månsken kunde vi njuta av.

Någon dag efter midsommar lämnade jag familjen åt sitt öde och avreste till England med det vackra ångfartyget *Patrizia*. En ljuvlig sjöresa hägrade, men ack vad jag bedrog mig! Vi fick en rasande storm. Hela förskeppet dök med jämna mellanrum ned genom brottsjöarna, och skunnet yrde högt upp på första klassens övre däck, dit jag tagit min tillflykt bakom en avskärmning vid den varma skorstenen. Där satt jag ett helt dygn och mätte rätt hyggligt i en bekväm vilstol och i en tjock regnkappa och två filter. En av filtarna fick en medpassagerare låna halva natten. Om jag inte minns fel, var det den berömde professor Rudolf Kjellén.

Min sommar i England blev mycket minnesrik. Studiet av skolorna skedde huvudsakligen i London och Manchester, och mina rön utkom i tryck under titeln "Från Englands skolväsen" (häftet 102, S. A. F:s pedagogiska skrifter).

Universitetskursen var också i hög grad berikande för mina kunskaper i engelska, och fritiden användes väl i ett trevligt gäng, be-

stående av en schweizisk professor, två holländska lärarinnor och en student från Göteborg. Under våra utflykter tillsammans hade vi tillfälle inte blott att lära känna London rätt väl utan även trakterna omkring med dess slott, skolor och minnesmärken.

Hemresan fram på eftersommaren bävade jag för. Jag hade fått nog av sjön. Alltså ställdes färden över Hock van Holland—Osnabrück—Hamburg—Travemünde—Köpenhamn—Göteborg. Det blev en tröttsam, två dygn lång resa genom det fortfarande utfattiga och söndertrasade Tyskland, men jag fick i alla fall hålla mig på fast mark.

Höstterminen 1922 var avsedd för pedagogik. Även i detta ämne fordrades en uppsats för två betyg. Undertecknad fick som uppgift att skriva en redogörelse för mitt förslag till omorganisation av Örebro stads folkskoleväsen, för vilket professorn visat särskilt intresse. Det blev för mig en relativt lätt och på samma gång kärkommen uppgift. Visserligen var ingenting utskrivet förut mer än själva förslaget, men jag hade ju allt i detalj väl magasinerat i hjärnan. Det gällde nu bara att ge förslaget en historisk bakgrund och en utförlig och hållbar motivering samt uppräta grafiska tabeller och staplar. Det hela tog väl ungefär en vecka.

Redan i slutet av oktober anställde professor Jaederholm sluttentamen i pedagogik med hela studiegruppen. Det blev en mycket krävande tentamen med ett fyra timmars skriftligt prov. Men slutet gott, allting gott! Den 4 nov. 1922 blev jag av lärarrådet vid Göteborgs högskola förklarad för fil. kand. med avlagda prov i tyska, nordiska språk och pedagogik.

Mina inte fullt två år långa studier hade alltså givit mig ett gott resultat. Jag vill inte påstå, att framgången berodde på någon slags överlägsen intelligens. Jag tror i stället, att orsaken var ett tämligen gott minne men framförallt en rätt utpräglad flit och energi. Den hårda studietakt, som jag av familjeskäl ansåg mig böra hålla, är likväl inte att rekommendera. Huru värdefullt är det inte, om den studerande har möjlighet att fördjupa sig och leva sig in i sitt ämne! Unga studenter måste också ha tillfälle att leva livet och lära känna dess pulsslag.

Vårterminen 1923 och hela läsåret 1923—1924 var jag åter i tjänst vid Örebro högre folkskola. Den tiden kan vi nu gå rätt sak-

lost förbi. Sommaren 1924 valde vi Norrtälje som sommarplats och detta huvudsakligen för att ha nära till de stora lärarmötena i Stockholm denna sommar. Det blev en rätt ljuvlig semester med bad, tennis och lite engelska studier.

En ny förordning hade trätt i kraft den 1 juli 1924, som visserligen fortfarande krävde, att både nordiska språk och litteraturhistoria skulle fordras för en lärare i modersmålet, men de fick räknas som två ämnen. Alltså behövde jag inte längre engelska för magisterexamen. Men då jag redan lagt ned en del arbete på detta språk, beslöt jag fullfölja saken med ett akademiskt betyg i ämnet.

Detta år gifte sig mina två yngre bröder. Först den yngste, Josef, den 9 febr. 1924, då han förenade sina öden med småskollärarynnet Greta Lidén, Örebro. Bröllopet firades på Margaretaskolan i staden. Den 15 aug. firade min bror Sven-Johan bröllop med folkskollärarynnet Ester Olsson, båda anställda på Rambergsskolan i Göteborg.

Under bröllopsmiddagen på Margaretaskolan inträffade en händelse, som väckte stor munterhet. Undertecknad hade just börjat ett högstämt tal för brudparet, då jag plötsligt blev avbruten av min äldste, lite frispråkige son Per-Axel, 6 år. "Far!" hördes en röst. Jag låtsades om ingenting. "Far!" kom det igen. Jag försökte tysta ner honom. Om ett ögonblick ljöd det ivrigare och gällare än förut: "Far!!" Jag måste ge mej. "Vad vill du?" halvviskade jag. "Far, det regnar ute," kom det då lugnt och sakligt.

Läsåret 1924—1925 och den därpå följande sommaren och hösten medförde viktiga händelser. I Örebro höll den stora och förnämliga Engelbrektskolan på att uppföras. Invigningen var avsedd att ske den 1 sept. 1925. För att ytterligare celebrera denna högtid hade folkskolstyrelsen beslutat att låta utarbeta en historik över Örebro skolväsen, som på stadens bekostnad skulle tryckas och tillhandahållas vid nämnda tillfälle.

För att begränsa kostnaderna beslöt man att anslå 3.000 kronor och hoppades, att någon vid Göteborgs högskola skulle vara villig att för den ersättningen åta sig arbetet, om han fick räkna ämnet som doktorsavhandling. Professor Jaederholm, som tillfrågades, ansåg likväl en skolhistorik vara alltför lokalt betonad för att få räknas som disputationämne. Däremot ansåg han det mer än tillräckligt för en licentiatavhandling. Så kom det sig, att undertecknad på

professor Jaederholms rekommendation fick uppdraget, och därmed blev jag inriktad på ytterligare akademiska studier. Detta var våren 1924. Jag begärde alltså tjänstledighet för 1924—1925 och fick alltså ännu ett år hålla vikarie på egen bekostnad.

Här måste jag nog erkänna, att jag handskades en smula vårdslöst med den för skolhistoriken utmätta tiden. En del av höstterminen 1924 förflöt utan att något mera väsentligt blev uträttat beträffande den förestående uppgiften. Jag reste till Göteborg och kompletterade kursen i engelska för ett betyg, tenderade för K. F. Sundén den 31 okt. och fick ut fil. ämbetsexamen den 1 nov. 1924 med ämnena tyska, nordiska språk, litteraturhistoria med poetik, pedagogik och engelska.

Dessutom tog jag mig före att i samråd med professor Jaederholm komplettera och utvidga mitt förut ett par gånger omnämnda "Förslag till omorganisation av Örebro stads folkskoleväsen" och insända detsamma till den kommitté, som av Kungl. Maj:t 1924 blivit tillsatt för en överarbetning av Skolkommissionens betänkande. Jag hade en, förvisso fåvitsk, förhoppning att därmed kunna göra ett inlägg i den aktuella skoldiskussionen.

Ja, skoldiskussionens vågor gick verkligen höga vid det här laget. Jag minns livligt det stora möte, som var anordnat på Högskolan för att diskutera den av Skolkommissionen föreslagna organisationen. Där bröts meningarna våldsamt mellan å ena sidan universitets- och läroverksfronten och å andra sidan seminarie- och folkskollärarkretsar.

Rektor K. A. Westling vid folkskoleseminariet i Göteborg var ju en ivrig förkämpe för nydaning, och han hade mycket att säga i sitt anförande. När talet drog ut på tiden, började ivriga stampningar och slag i bänkklocken låta höra sig. Den som med det mest skrattretande ursinne trummade med både händer och fötter, var den hetlevrade professor Nat. Beckman.

Givet är att jag redan under vistelsen i Göteborg anskaffade och studerade en hel del av de 53 tryckta arbeten, som lämnat stoff eller i varje fall bildat bakgrund för min licentiatavhandling. Men de egentliga arkivforskningarna började först i slutet av 1924. Det blev ett mödosamt arbete att ur de skilda arkivens gömmor söka framleta de spridda drag, som sammanfogade till ett helt, kunde ge en bild av folkskolans uppkomst och utveckling i Örebro.

I första hand genomforskades arkiven i staden. Men det var anmärkningsvärt, med vilken knapphet protokoll av olika slag behandlade ämnet. För en del undervisningsgrenar hade protokollen helt enkelt försvunnit. Anmärkningsvärd var också den ytterliga knappheten på visitationsprotokoll, vilka annars brukar vara upplysande nog. Tydligt hade helt få biskopsvisitationer hållits, alldenstund kyrkoherden i Örebro ända från äldsta tider tycks ha haft nästan biskoplig värdighet. Som ett kuriosum kan nämnas, att av sex kyrkoherdar i Örebro under det sista århundradet hade jämnt varannan blivit biskop. Den siste var E. J. Keijser, som 1886 blev biskop i Skara. Sedan Örebro var avbetat, gällde mina arkivstudier huvudsakligen riksarkivet samt landsarkivet i Uppsala och domkapitelarkivet i Strängnäs.

Mot slutet av vårterminen 1925 var stoffet i stort sett samlat. Nu gällde det att sammanskriva historiken. Jag hade otur genom att vårterminen utsträcktes på grund av en epidemi. Innan jag fick ut familjen på "sommarbete", blev det ingen verklig arbetsro. Denna sommar hyrdes en liten bostad i Karlskoga för att jag skulle få möjlighet att hälsa på någon gång. Det blev i allmänhet lördag—söndag var fjortonde dag. Den 16 juni sände jag iväg familjen, och då hade jag skrivit endast och allenast inledningskapitlet, jämte 16 sidor.

Den allt överskuggande frågan var nu. Skulle det överhuvudtaget bli möjligt att skriva, korrekturläsa och trycka boken, 291 sidor till den 1 september? Svaret var bara ett; det måste gå! Jag satte alltså igång med 14 timmars arbetsdag, 2 timmars matraster och 8 timmars sömn. Manuskriptet gick i tryck allteftersom det blev färdigt, och jag hade mycket god hjälp med korrekturläsningen av en kollega i högre folkskolan, fil. kand. Josef G. Nylin.

Vid en snabbkalkyl den 1 juli märkte jag, att fara var å färde. Jag ökade då arbetstiden till 16 timmar pr dygn och minskade sömnen till 6 timmar, 2—8. Sommaren 1925 var ovanligt het. Därtill kom, att de tre stora fönstren i vart och ett av de två rummen låg direkt åt söder så gott som. Det var att sitta i skjortärmarna vid skrivmaskinen och med alla fönstren vidöppna natt och dag.

"Aldrig har jag varit i ett hetare bad!" säges Gustaf II Adolf en gång ha yttrat. Jag instämmer med tanke på sommaren 1925. Det var nog mitt livs hårdaste arbetsprestation. När jag omkring den 25 aug. hade skrivit och korrekturläst förordet och kunde ta en veckas

semester, var jag en mycket belåten men ytterligt "vissen" man. Men det till synes omöjliga hade lyckats. Vid Engelbrektsskolans invigning den 1 september låg 100 exemplar färdigtryckta och kunde utdelas. Boken väckte också rätt stort intresse. Jag minns, att den store landshövdingen Bergström nonchalerade invigningstalen och satt och skar upp och läste boken under tiden.

Det kan ju inte bli tal om att här komma med någon slags presentation av denna historik. I det föregående har jag gett vissa glimtar av Örebro skolväsen och dess utveckling under 1900-talets två första decennier, och den som är särskilt intresserad, kan jag hänvisa till Örebro folkskoleexpedition. Där står säkerligen ännu en del exemplar till förfogande.

Så mycket kan sägas, att den första egentliga folkskolan, lancasterskolan för gossar, grundlades av kommerserrådet och riddaren Carl Gustaf Broms, vilken den 15 juni 1818 tillsammans med brodern Johan Daniel Broms donerade en kaserubyggnad på söder till skola. Den har också utnyttjats som skolhus ända tills för några år sedan. Jag kan också nämna, att en mera enhetlig kommunal folkundervisning kom till stånd först 1847 genom då upprättat reglemente, och att den förste ordinarie folkskolläraren, Johan Broddén, valdes den 14 okt. 1849 och behöll sin tjänst, tills han avgick med pension vid vårterminens slut 1893.

Denne Broddén var ensam lärare i gosskolan. År 1850 var stadens folkmängd cirka 5.000, och skolans budget (lärarens lön, materiel, eldning och städning) belöpte sig till den stora summan av cirka kronor 1.000:— pr år. Som jämförelse kan nämnas, att skolbudgeten 1925 var 600.000 kronor. Någon jämförelse med våra dar ska vi inte göra!

Vid Broddéns tillträde var de skolpliktiga barnens antal omkring 500. På Södra Ladugårdsskogen fanns en förberedande skola av enklaste slag med en lärarinna, som bestods en lön på 50 kronor. I själva staden var det dessutom gott om små privata skolor. Flicornas undervisning var förlagd till nedre våningen i Bromska tvåvåningshuset, medan gossarna höll till i övre våningen. Vi kanske kan beräkna, att Broddén hade omkring 150 pojkar på sin lott. Med hänsyn till den ojämna skolgången kan vi tänka oss ett antal av 100 i salen samtidigt.

Dessa 100 pojkar var inte indelade i klasser i vår tids mening

utan i innanläsnings- och utanläsningsklass, räkneklass, skrivklass etc. Varje klass var indelad i grupper eller cirklar allt efter framsteg i ämnet. Där kunde 7-åringen sitta bredvid 14-åringen — eller rättare sagt stå, ty i allmänhet inhämtades vetandet den tiden stående.

Ämnena var till antalet fem enligt "Förslag till reglemente för Folk-scholan i Örebro" 1847. "Gosse-scholan är tillsvidare blott Läse-, Skriv-, Räkne-, Sång- och Gymnastikschola." — Folkskolstyrelsen utgjordes av fattigvårdsstyrelsen. Formellt lydde även flickorna under folkskolstyrelsen, men i allmänhet behandlades ärenden rörande deras undervisning av en särskild direktion.

Vid läsårets början 1925 återtog jag min undervisning vid högre folkskolan. Så snart "förlamningen" efter sommarens prestation hade släppt en smula, gällde det att läsa in den återstående delen av den teoretiska kursen för licentiaten. Bland annat hade jag fått ett 20-tal amerikanska arbeten i pedagogik att ta del av mer eller mindre noggrant. De var alla inköpta. I allmänhet föredrog jag att förvärva föreskrivna kursböcker i stället för att låna. Då kunde jag handskas med dem efter behag, stryka för och stryka under, vilket i hög grad underlättade repetitionen.

Omkring den 1 okt. bad jag, av en särskild anledning, professor Jaederholm om ett intyg över mina pågående licentiatstudier. I stället för att utskriva ett sådant uppmanade han mig att komma ner till Göteborg för sluttentamen, och trots mitt påpekande, att jag inte ansåg mig fullt färdig, bestämde han tentamen till den 29 oktober.

Nu blev det klappjakt igen. Nå, dagen kom, och resultatet blev bättre, än jag någonsin väntat. En hastig blick i tentamensboken gjorde mig rätt häpen. Jag hade väntat mig godkänt betyg eller kanske hoppats på AB men hade fått högsta betyget. Jag protesterade en smula mot det enligt min mening oförtjänta betyget — en rätt ovanlig protest från min sida — men fick till svar, att jag var i hög grad förtjänt av det, och därmed fick jag låta mig nöja.

6. Befordran.

Med min licentiatexamen den 31 okt. 1925 var mina akademiska studier i stort sett avslutade. Min forskningslust var för tillfället tillfredsställd, och jag deklarerade: "Nu får det vara nog!" Då hände det lustiga, att min mor, som gång efter annan manat: "Läs inte ihjäl de, påjker!" undrade, om jag ändå inte skulle ta "doktorn", när jag var så långt kommen.

Även professor Jaederholm manade på och gav mig som disputationssämne "Utvecklingen av svensk skoladministration". Vid mitt påpekande, att detta ämne var otänkbart på grund av dess omfattning, ville han begränsa det till "Utvecklingen av svensk folkskoleadministration". Men även med den inskränkningen blev ju ämnet mycket omfattande. Nåväl, jag började så smått med en del grundläggande studier, men efter några år fick min verksamhet sådan inriktning, att tjänsten krävde all min tid. Ännu har jag således inte tagit "doktorn".

Sedan jag nu skaffat mig en del akademiska meriter, började jag se mig om efter någon skolledarebefattning för att få utlopp för mitt intresse för skolorganisation. Professor Jaederholm manade mig att lugnt invänta chefsskiftet i Örebro, där 1930 såväl inspektorstjänsten som rektorstjänsten vid högre folkskolan blev ledig. Enligt hans mening hade jag där mycket stora utsikter.

Jag kunde likväl inte avhålla mig från att söka rektorstjänsten vid den nyinrättade kommunala mellanskolan i Göteborg hösten 1925. Men där hade jag inga som helst utsikter. Inte mindre än 35 sökande med mycket höga akademiska meriter och lång tjänstgöring hade anmält sig. Inte heller hade jag formell kompetens för kommunal mellanskola. Jag ansökte om sådan och fick den men först efter det valet skett. En uppmuntran var likväl, att jag strax efteråt blev erbjuden en ordinarie tjänst i tyska och modersmålet vid den nämnda skolan i Göteborg. Då detta likväl inte innebar någon väsentlig fördel jämfört med min tjänst i Örebro och då min fru var lärarinna där, avböjde jag erbjudandet.

För att skaffa mig praktiska meriter anmälde jag mig som event. semestervikarie på statlig folkskolinspektörstjänst i Västmanlands västra inspektionsområde. Som jag förut nämnt, råkade jag ut för några veckors sjukhusvistelse våren 1926 och var rätt medtagen, när meddelandet kom, att jag var förordnad som semestervikarie.

Den sommaren bodde jag med familjen i Läppe vid Hjälmaren. Tjänsten kunde ju skötas på sommarstället, då den huvudsakligen bestod av en del småärenden samt granskning av statistik, men ändå kändes det rätt svettigt i sommarvärmen, matt som jag var efter sjukdomen.

Även sommaren 1927 var jag förordnad som semestervikarie i Västmanlands västra för Edvard Lindmark och bodde då med familjen på gården Oskarsvik utanför Nora stad. På denna lilla vackra gård bodde vi även somrarna 1928 och 1929. Det var härliga och stärkande somrar med bad, fiske, cykling och tennis. En trevlig bekantskap gjorde vi också. Vid Born utanför Nora ligger en liten fin mönstergård. Den 18-åriga dottern på gården, fröken Karin Nisswandt, var trädgårdsmästare och försäljare på Nora torg av trädgårdens produkter. Det var en fröjd att se den vackra och smidiga flickan i sin färggranna overall, kanske inte minst när hon kom på motorcykel och levererade beställda produkter av olika slag. Hon heter nu Bernadotte och är härskarinna på Mainau slott vid Bodensjön.

År 1930 närmade sig. Tidpunkten för chefsskiftet vid Örebro folkskolor och högre folkskola. Sedan 1927 var jag i viss utsträckning engagerad i kommunalpolitiken; var ledamot av folkskolstyrelsen och andra styrelser. Det skulle nu visa sig, om jag enligt Jaederholm hade någon utsikt till chefstjänst i Örebro.

Vid Örebro högre folkskolas tillkomst hade stadens inspektör M. Nordell lyckats förmå skolöverstyrelsen att gå med på en förening av inspektörs- och rektorstjänsterna, trots att inspektören inte skulle ha någon tjänstgöring i skolan. Vid M. Nordells avgång skulle likväl enligt allas mening tjänsterna skiljas, vilket Nordell ofta understrekat.

Så blev likväl inte fallet. När det kom till kritan, ansåg skolstyrelsen, att rektorlönen på 3000 kronor vore ett gott tillskott till den inte alltför högt tilltagna inspektörlönen, ett tillskott, som borde locka högt kvalificerade sökande. Högre folkskolans lärarkollegium fick yttra sig och tillstyrkte fortsatt förening. För min del ställde jag mig neutral både i skolstyrelsen och lärarkollegiet, eftersom jag tänkte söka den event. förenade tjänsten eller båda allt efter utvecklingen.

Vid ansökningstidens utgång den 2 febr. 1930 hade till inspek-

törstjänsten och den därmed förenade rektorstjänsten anmält sig 19 sökande, däribland två fil. doktorer och fyra licentiater. Skolstyrelsen uppförde fem på förslag i bokstavsordning, vilket gjorde att undertecknad kom att stå först på förslaget.

Valet utföll så, att folkskolinspektören i Halmstad, fil. d:r Albin Warne erhöll fem röster, undertecknad tre röster och tillsyningsläraren vid Olaus Petri-skolan i Örebro, fil. mag. Gust. Leon. Jansson två röster. Undertecknad deltog givetvis inte i valet. Det kan nämnas, att bland dem, som nu sålunda föll igenom, tre stycken sedermera blev statens folkskolinspektörer, en kommunal inspektör i Norrköping och en i Hälsingborg samt en lektor vid folkskoleseminariet i Uppsala.

När jag nu 33 år senare ser tillbaka och söker tänka mig in i den besvikelse, som jag givetvis då kände över att efter flera års väntan inte erhålla den ledareställning inom Örebro skolväsen, som jag hoppats på och kanske kunnat göra fruktbringande för staden, så är det faktiskt med en känsla av djup tacksamhet över försynens skickelse. Det hade förvisso inte blivit någon vare sig lätt eller nöjsam uppgift att vara chef för cirka 140 lärare och lärarinnor, av vilka jag varit kamrat med de flesta under nära tjugo år.

Det intresse, som nu låg mig närmast om hjärtat, var att få revansch för nederlaget genom att så snart som möjligt erhålla en chefsplats på annat håll och sålunda kunna vända Örebro ryggen. När alltså tjänsten i Halmstad sommaren 1930 ledigförklarades, sa jag skämtsamt till Albin Warne: "Låt oss byta plats! Jag söker tjänsten i Halmstad, som du nu lämnar!" — "Ja, gör det!" tillstyrkte han hjärtligt.

Jag erhöll likväl inte tjänsten i Halmstad varför jag senare på sommaren sökte ett vikariat som folkskolinspektör i Värmlands västra inspektionsområde.

Höstterminen stod för dörren, och jag beredde mig att börja min tjänst i högre folkskolan som vanligt. Då kom en dag meddelande från skolöverstyrelsen, att jag blivit förordnad som vikarierande folkskolinspektör fr. o. m. den 7 sept. 1930 i Värmlands västra inspektionsområde med stationeringsort Arvika. Det kändes på en gång skönt och vemodigt att få packa kappsäcken och lämna Örebro, där jag dock upplevt så mycket och fått så många vänner. Men jag visste, att alla deras lyckönskningar och välgångsönskningar följde mig.

7. Familje- och privatliv.

Innan jag avslutar detta kapitel, är det på sin plats att något beröra en del mera privata förhållanden; händelser utom skollivet, personer, som mött oss, och vänskapsband, som knutits för livet.

Örebro stad med omnejd hade ett markant inslag av västgötar, såväl inom som utom lärarkåren. Längre hade vi man och man emellan resonerat om att skapa ett västgötagille. För att göra slag i saken inbjöd jag och min fru ett 10-tal av de mest tvättakta västgötarna till en middag i vårt hem i samband med min 40-årsdag den 17 mars 1926. Bland de inbjudna bör i första hand nämnas musikdirektör Adolf Andrén med fru Ellen, godsägare Johan Almcrantz med döttrarna Nannie och Ragna, överlärare Natanael Liedner med fru Ellen, folkskollärarynnan fröken Elin Hellman m.fl.

Detta var upprinnelsen till det strax därefter bildade Västgöta Gille, som när det stod i sitt flor, hade över 300 medlemmar. Vi brukade samlas minst en gång om året, och då till en stor gillesfest på Stora Hotellet med ett verkligt rikt och gediget program. Gillesmästare blev disponenten på Örebro Kexfabrik Paulus Källander, undertecknad blev utsedd som gilleskrivare och fick nöjet att författa statuterna, kaplan var den outtröttlige sång- och orkesterledaren Adolf Andrén, och skolkamrer Sven Lundberg skötte med stor bravur rumormästarebefattningen.

Vad som dock framförallt karakteriserade tillvaron i Örebro utanför skolan var det utomordentligt rika musikkivet, vilket i första hand bars upp av den namnkunnige och vitt omkring i Europa kände sångpedagogen, musikdirektören och organisten i Olaus Petrikyrkan, Adolf Andrén. Att undertecknad, den på detta gebit ganska ovärdige, kom i livlig kontakt med denna konst och från den tiden och alltsedan kunnat räkna musiken och sången som en av livets stora glädjekällor, berodde i första hand på min kära hustrus utomordentliga sångargåva.

Anna Persson-Bromander kom omedelbart efter Olaus Petrikyrkans invigning 1912 med i kyrkokören och senare i den 1923 bildade stiftskören och blev snart Adolf Andréns högra hand. Två andra mycket förnämliga sopraner var under 20-talet de förut nämnda tvillingssystrarna Nannie och Ragna Almcrantz. Ej underligt då att de tre familjerna Almcrantz, Andrén och Bromander kom att få mycket gemensamt och under de sista åren även blev

nära llerade med församlingens kyrkoherde Carl Stenbeck och hans kära prostinna, västgöten, kyrkoherdedottern Dagmar Östergren.

Den minnesrika musikfesten 1917, vars höjdpunkt var Beethovens Nionde symfonien, har jag redan nämnt. Nu närmar vi oss årtalet 1927, då den Första allmänna svenska kyrkosångshögtiden hölls i Linköping i samband med det Sjätte allmänna svenska kyrkosångsmötet. Förbundsdirigenten i det stift, som gästades, var enligt beslut dirigent för rikskören, men dessutom fick de särskilda stiftskörerna uppträda separat i olika sammanhang. Adolf Andrén hade beslutat att låta Strängnäs stiftskör framföra det krävande och mäktiga körverket Magnificat av Johann Sebastian Bach. Olaus Petri kyrkokör var ju kärnan i stiftskören, men de små körerna ute i bygderna var inte att förakta. Hur livligt minns jag inte Adolf Andrén rörd berätta om, hurusom bondpojkar och drängar kunde gå ute på gårderna och tona på körerna i det mäktiga musikverket, medan de skötte plog och harv.

Strängnäs stiftskör framförde Magnificat i den till trängsel fyllda S:t Larskyrkan i Linköping, och resultatet var sådant, att det blev en källa till glädje under år framåt för de medverkande.

Den Andra allmänna svenska kyrkosångshögtiden och tillika Sjunde allmänna svenska kyrkosångsmötet hölls i Örebro hösten 1930. Vid detta tillfälle var Adolf Andrén enligt reglerna riksdiregent, och nu framfördes det mäktiga verket H-mollmässan av Johann Sebastian Bach. Solopartierna i de olika stämmorna sjöngs av en ensemble, vilket gav mäktig bredd och djup åt solostämman, och även nu liksom i Linköping svarade min fru för sopranen.

Min uppgift denna gång var mera av teknisk art, nämligen att som sekreterare redigera kyrkosångshögtidens handbok. Arbetet var ju inte alltför påfrestande, alldenstund jag inte behövde ha ansvar för det musikaliska innehållet och i allmänhet inte heller de inströdda artiklarna. När högtiden firades, var jag redan i Värmland som inspektör, men jag tog mig friheten att lämna tjänsten några dagar. Biskop Sam Stadener, som celebrerade högtiden med sin närvaro, var vid den tiden ecklesiastikminister, och några månader senare utnämnde han mig till inspektör i Värmlands västra inspektionsområde.

Det kan vara på tiden att något närmare beröra den roll, som min livskamrat Anna-Kajsa spelade i vår gemensamma tillvaro.

Förutom hemmets skötsel och barnens vård, som hon ryktade på ett utomordentligt sätt, kom därtill lärarinnetjänsten, som för en verklig pedagog inte får vara en bisak. Det var den inte heller, för min hustru skötte sin tjänst på sådant sätt, att "alla mammor" ville ha sina telningar under hennes fostran, och resultatet blev, att hon ofta hade 35 elever eller däröver i sin klass. Det får nog anses väl högt i en småskola! En fördel med tjänsten var, att skolan låg "bakom knuten", att det endast var fyra timmar pr dag i första klassen och knappt 4½ i andra, samt att det i allmänhet inte krävdes något hemarbete för den, som var hemma i allt.

Min hustrus lärarinnetjänst var inte bara ett pedagogiskt intresse, som hon vid vårt giftermål ville behålla. Den hade också sin ekonomiska sida. Utan detta bidrag till familjens uppehälle hade några fortsatta studier för min del knappast kunnat komma ifråga. Lärarinelönen uppgick under början av 1920-talet till cirka 3.500 kronor pr år. Av min egen lön fick jag behålla skillnaden mellan ordinarie lön och den vikarielön, som jag fick utbetala under tjänstledigheten, vilket väl kunde bli ungefär samma belopp. Därtill kom de 3.000:—, som jag erhöll för historiken jämte efter något år ytterligare 1.000 kr. av folkskolstyrelsen.

Våra inkomster pr år uppgick således till något över 8.000 kronor, men då utgifterna belöpte sig till cirka 12.000 pr år, måste jag under mina tre års tjänstledighet för de akademiska studierna skuldsätta mig för 10.000 kronor sammanlagt. Upplåningen vållade ingen svårighet, då mina tre "lärda" syskon försträckte mig, vad jag behövde. Men det visade sig svårare att betala igen skulderna.

Så var det sången och musiken, Anna Bromanders livsintresse och livselexir. Ska vi säga, att den genomsnittligt krävde sex timmar pr vecka. Men det var väl använda timmar, och jag knotade aldrig att sitta barnvakt, liksom min hustru å sin sida också gav mig fria tyglar, när jag började idrotta. Min hustrus sångargåva var ett pund, som hon hade att förvalta och som förvaltades väl; en rikedom, som hon villigt och med slösande frikostighet lät tusenden och åter tusenden få del av såväl i den närmare vänskretsen som i större sammanhang.

Mot mitten av 20-talet nödgade man också min hustru att påtaga sig ordförandeskapet i Örebro småskollärarinneförening, en uppgift som hon skötte till stor fromma för kåren. Denna förtroendepost krävde särskilt stor anspänning under år 1929, då min

hustru i spetsen för en lokal bestyrelse organiserade en fortbildningskurs i psykologi och pedagogik för småskollärarinnor från hela landet. Kursen som hölls under sommaren och leddes av ordföranden i Sveriges Småskolläraryrkesförbund, fröken Karola Pålsson, Malmö, omfattade ej mindre än 30 föreläsningar av fil. lic. Herman Siegvald, sedermera folkskolinspektör och professor i Lund. I kursen deltog över 200 lärarinnor, därav 52 med statsbidrag. Biskop Sam Stadener hedrade kursen med ett besök och höll ett entusiastiskt tal till deltagarna.

Under 19 år hinner många vänskapsband att knytas, band som håller livet ut. När numera jul- och nyårshälsningar växlas, finner många vägen till Örebro eller till vänner från Örebro-tiden. Jag har redan i flera sammanhang nämnt familjerna Andrén och Almcrantz. Vi höll samman och kände med och för varandra. När därför sommaren 1922 sorgebudet nådde mig i London, att familjen Andrén's äldsta dotter, den begåvade och älskliga 17-åriga Birgit, ryckts bort i en njursjukdom, kändes det mycket smärtsamt. Inte mindre tung var förlusten, när jämnt 20 år senare den yngre dottern Ingrid ("Ninni") segnade ned vid telefonen på Örebro lasarett, drabbad av en blodpropp i hjärtat, just som hon meddelat sin far, att hon var färdig att resa ut till föräldrarna i Lillån, sedan hon lyckligen givit livet åt sitt fjärde barn. Hon var då sedan cirka 10 år tillbaka gift med komminister Bo Giertz i Torpa, nu biskop i Göteborg.

Låt mig sluta berättelsen om Örebro-tiden med en gladare hågkomst. Den äldre tvillingssystemen Almcrantz, Nannie, hade flugit ur boet ett tag och gästade huvudstaden för att studera musik. Resultatet blev i alla avseenden gott. Bland annat fick godsägaren Johan Almcrantz glädjen att ställa till bröllop för sin dotter och sjukgymnasten, direktör Carl-David Selén, Stockholm. En vackrare bröllopsakt och en tjugigare festmåltid än denna på den lilla förnämliga gården Tjusebotorp har jag sällan varit med om. Berodde det på att undertecknad och fru Ellen Andrén fick hedern att vara värd och värdinna, eller var det arrangemangen i stort eller känslan av att vi alla var som ett hjärta och en själ? Denna känsla av gemenskap med den unga familjen Selén och systemen Ragna har fortsatt genom åren vid barndop, konfirmandhögtider, studentexamina, bröllop och andra högtider i våra familjer.

Bröllop på Tjusebotorp 11 aug. 1928. Brudparet direktör Carl-David Selén och Nannie Almcrantz. Till vänster brudens fader, godsägaren Johan Almcrantz, och tvillingssystemen Ragna. Stående från höger: Författaren med maka och musikdirektör Adolf Andrén med maka. Vigsolförrättare kyrkoherde Lindén, Almby. Brudtärnor: Fr. v. Ingrid Adlers, Elsa Skjöldebrand och Ingrid Andrén, senare gift med Bo Giertz.

FOLKSKOLINSPEKTÖR I VÄRMLAND 1930—1935

1. Skolorganisation.

Midsommaren 1904 hade jag packat min rallarenattsäck och styrt kosan till Karlstad för att ta de första trevande stegen på den lärda banan. När jag nu 26 år senare återvände till det vackra Värmland och dess glada bebyggare för att axla en viktig uppgift i undervisningens tjänst, var det med högt spända förväntningar. Värmlands västra inspektionsområde, med Arvika som bostadsort, utgör ett slags äggform och omfattade då fyra kontrakt, Jösse, Nordmarks och Gillberga i Värmland samt 9 distrikt av Norra Dals prosteri i Dalsland, inalles 42 skoldistrikt. Från Bogen i norr till Trankil i söder utgör Norge gräns i väster. Bengtsfors och Åmål tillhörde inspektionsområdet men inte Säffle. I öster gick gränsen intill Grums och Stora Kils pastorat.

Min företrädare Johan Renvall, som i drygt 25 år ryktat ämbetet, hade förvisso nedlagt ett gediget och plikttroget arbete. Där- om vittnar de tjocka böcker med stencilerade kopior, skrivelser och promemorier till skoldistriktet, i vilka han övertygande och bevakande manar till skolförbättringar. Likväl var västra Värmland ett fält, där mycket odlingsarbete var av nöden.

Johan Renvall gav vid ett tillfälle en lustig glimt av jössehäringarnas självmedvetna och glada lynne. Han försökte en gång övertala ett skoldistrikt att utöka lästerminen från två till tre månader i de olika rotarna. Då kom frågan: "Hur många månader har de i Nordmark?" "Jo, där har de lovat att införa tre månaders kurs!" svarade inspektören förhoppningsfullt. "Då kan vi behålla två månader. För vad nordmarkingarna lär sej på tre månader, det lär vi oss lätt på två!" kom det avgörande svaret.

Västra Värmland bestod vid denna tid i stor utsträckning av glest bebyggda trakter med långa skolvägar och dåliga eller inga vägar. Detta var givetvis en av huvudorsakerna till att skolväsen-

det stod ganska lågt på rangskalan i organisatoriskt avseende. Men en annan orsak var förvisso, att befolkningen ännu ej fått upp ögonen för värdet av en god skolform.

Enligt årsberättelsen för läsåret närmast före mitt tillträde voro av områdets 374 skolor inte mindre än 140 skolor av undantagsform, nämligen 16 C1, 53 C2, 24 c1, 15 c3, 6 D1 och 26 D2. Samtliga inom inspektionsområdet undervisade barn uppgick till ett antal av 9.917, varav 6.688 i huvudformer och 2.229 i undantagsformer, eller i procent uttryckt 67.4 resp. 32.6. Vid höstterminens början 1930 övergick fyra skolor till högre skolform, och om de 6 D1-skolorna (mindre folkskolor med heltidsläsning) medräknas, torde cirka 70% haft heltidsläsning och 30% halvtidsläsning vid mitt tillträde.

De halvtidsläsande barnen fick dock en viss kompensation därigenom, att småskolan så gott som undantagslöst var 3-årig och folkskolan som vanligt 4-årig. I de periodläsande skolorna var det vanligt, att småbarnen gick tre höstterminer, och folkskolans barn läste de längre vårterminerna. Småskolebarnen i tredje årsgruppen fortsatte ju då omedelbart i folkskolan efter jullovet och fick på så vis ett mycket ansträngande läsår med 6-dagarsvecka hela året. I de landsbygdsskolor, som hade heltidsläsning, var det däremot vanligt, att barnen växelvís hade lov en dag i veckan.

Min huvuduppgift blev nu att i görligaste mån söka få bort halvtidsläsningen, men därvid mötte många och svåra hinder. De långa och ofta oframkomliga skolvägarna har redan nämnts. Därtill kom den svåra depressionen under åren före och efter 1930. Någon särskilt omfattande byggenskap var alltså inte möjlig, men i många fall var en ny lärarebostad tillräcklig, varvid den gamla lärarebostaden kunde omändras till småskolesal för en ringa penning, och en C2-skola, där läraren förut haft hand om både folk- och småskolan, kunde således förändras till B2b-skola med särskild lärarinna i småskolan. Ofta var skolhuset så pass stort tilltaget, att även ett slöjdrum och en liten gymnastiksal kunde inredas på vinden.

De långa skolvägarna kunde i viss mån bemästras genom statsbidrag till inackordering, för vilket ändamål anslag dock blev tillgängligt för mellersta och södra Sverige först 1932. Skolskjutsar var ju ett ännu bättre botemedel mot långa skolvägar, men bidragen var i högsta grad ovissa och begränsade, tills denna form av

statsbidrag blev förslagsanslag 1932. Detta sistnämnda hjälpmedel var dock beroende av en välbehövlig vägförbättring. Det bör i detta sammanhang nämnas, att bilväg saknades till 11 mindre skolor, dit inspektören således vid sina besök nödgades fotvandra 3—8 km. Det sjunkande barnantalet slutligen gav dessutom möjlighet till förbättringar av skolformen utan ökning av lärarkrafterna.

Så började en intensiv omorganisation av skolväsendet, som pågick oavbrutet under de fem år jag innehade tjänsten i västra Värmland. Denna förbättring av skolformerna nådde sin kulmen under sista läsåret, och då jag lämnade Värmland 1935, gladdes jag vid vetskapen om att över 50 skolrotar skulle övergå till högre skolform under den instundande höstterminen. Denna skolförbättring innebar, att halvtidsläsningen i Värmlands västra inspektionsområde under de gångna fem åren kunnat nedbringas från cirka 30% till 8,9%.

Så gott som samtliga skoldistrikt berördes mer eller mindre av denna omorganisation. Störst och mest enhetlig var förändringen i Gillberga, där 4 B2b-skolor och 4 C2-skolor förändrades till 4 B1b-skolor medelst skolskjutsar och en rätt blygsam bygghänsyn. Även i Gunnarskog genomfördes heltidsläsning över hela linjen ehuru av mindre enhetlig karaktär.

Bakom dessa reformer låg mycket av möda och arbete; otaliga skrivelser och "promemorier", sammanträden och utredningar. I allmänhet visade de lokala skolmyndigheterna stort intresse och stor förståelse för nödiga förbättringar. Ja, det hände t. o. m. att befolkningen i en skolrote genom petitionslistor begärde en förbättrad skolform. Men i några enstaka fall var motståndet mycket hårdnackat. Några intressanta och roande exempel må anföras.

När Johan Renvall överlämnade ämbetet i min hand, omtalade han, att han låtit skolrådet i Mangskog förstå, att nådatiden för distriktets underhaltiga skolformer var ute. Men det tog ändå fulla fem år att förändra de tre halvtidsläsande folkskolorna och de likaledes tre halvtidsläsande mindre folkskolorna till heltidsläsande. Ändå måste jag till slut ta domkapitlet till hjälp genom att begära åläggande.

I Jösse kontrakt fanns bara en flyttande småskola kvar (c3), nämligen Högboda-Grimstad i Boda socken. Jag hade ett allvarligt sammanträde med skolrådet och pekade på nödvändigheten

att få bort denna skönhetsfläck i kontraktet. Såväl skolsal som lärarinnebostad fanns ju i båda rotarna, och barnantalet var lagom stort på båda ställena. Lärarlönen betalade ju staten. Enda extra utgiften var för städning och eldning, kanske 30—40 kronor pr år. (Observera dåtidens priser på landet!) Skolrådet lät sig övertygas och fattade ett enhälligt beslut om heltidsläsning med en lärarinna i varje rote.

Men kyrkostämman avskog skolrådets förslag med stor majoritet; endast 6 röster för. När jag pr telefon fick besked om utgången av skolrådets ordförande, min gode vän och broder komminister K. G. Rylander, numera kyrkoherde i Ö. Fågelvik, uttryckte jag min glädje över att skolrådets ledamöter i alla fall höll på sitt förslag. "Nej!" fick jag till svar. "Det var de 6 lärarna i socknen, som röstade för. Skolrådets ledamöter var antingen frånvarande eller röstade emot!"

Jag bad att en ny stämman omedelbart skulle utlysas. Så skedde, och den 18 juni 1933 blev det på nytt avslag. Det fanns då ingen annan utväg i denna självklara fråga än att begära domkapitlets åläggande. Så skedde genast. När domkapitlet sände ärendet på remiss för yttrande, godkände stämman mitt yrkande.

Redan min företrädare hade gjort ett allvarligt försök att få bättre skolförhållanden i Kila men led ett fullständigt nederlag genom överrumpling, vilket de ledande i socknen öppet skröt med, då jag gjorde nya framstötter. Jag lovade dem att vara vaksam vid deras motattacker, men det blev en hård kamp, innan de halvtidsläsande och flyttande skolorna var borta. Jag lyckades i slutspurtten men endast tack vare hjälp av domkapitlet. Genom besvär hos Kungl. Maj:t fördröjdes dock beslutets ikraftträdande beträffande Knöstad och Kärrholmen till ett år efter min avflyttning från Värmland. Det orimliga i skoldistriktets motstånd belyses kanske bäst av det förhållandet, att läraren i Knöstad under ett helt läsår endast hade en elev att undervisa i den ena avdelningen.

Det mest sorglustiga exemplet är kanske ändå Tösse-Tydje. Enligt det stadfästa och gällande reglementet skulle C1-skolan i Forsnäs införa heltidsläsning, så snart barnantalet det tillät. Vid mitt besök konstaterade jag, att barnantalet ej översteg 30 i alla fyra klasserna, och att det enligt gjord utredning om några få år skulle sjunka till 16. Jag yrkade då på att reglementets föreskrift skulle följas men fick nej. Genom hänvändelse till domkapitlet blev di-

striktet ålagt att införa heltidsläsning, men åläggandet överklagades hos Kungl. Maj:t med motivering, att skolvägarna var för långa. Det är att märka, att genomsnittslängden var 1.5 km och att den intilliggande småskolan i Slädekärr hade heltidsläsning med 6 dagar pr vecka. Enligt mitt förslag skulle både folk- och småskolan få 5-dagarsvecka med lov växelvis en dag pr vecka och avdelning. Besvären föranledde givetvis ingen åtgärd. När jag vid mitt nästa besök skämtade med skolrådsledamöterna för deras motivering angående skolvägarna, fick jag som svar: ”Ja, vi vågade inte dra fram, att vi ville ha barnen hemma för arbete, för då var vi rädda att få alltför mycket ovett av inspektören”.

2. Byggenkap.

Beträffande skollokaler kunde västra Värmland inte betecknas som efterblivet. Under de sista åren före mitt tillträde hade ett gott tillskott skett i form av nya skolor och ofta fristående lärarbostäder. De nya skolorna innehöll vanligen lärosalar för folk- och småskolan samt ett slöjdrum på vinden med utrymme även för en liten gymnastiksal. Antalet gymnastiksalar inom inspektionsområdet var vid denna tid dock endast cirka 35. I allmänhet disponerade skoldistriktet egna lokaler; förhyrda var ett fåtal, och altemning förkom inte.

Med skolkökslokaler var det sämre beställt, varför undervisningen i hushållsgörömmål hade stora svårigheter att kämpa med och således kunde drivas i alltför ringa omfattning. Därför hälsades ett skolköksinternat i Gunnarskog med glädje och stora förhoppningar om efterföljare. Detta internat, som var gemensamt för Gunnarskog, Arvika landsförsamling och Ny församling, hade tillkommit genom en donation av brukspatron Blackstad på Sälboda och började sin verksamhet hösten 1930.

Om lokalfrågan således i stort sett var relativt väl tillgodosedd efter dåtida fordringar, så fanns det givetvis en hel del ganska undermåliga lokaler. Dessa krävde alltså avsevärda förbättringar eller nybyggnad, men de kunde också i många fall slopas genom indragning vid lämplig centralisering.

Då i de flesta äldre skolanläggningar skollokaler och bostäder var sammanbyggda, föranledde det vid denna tid fastställda kravet

på särskild ingång till lärarbostad rätt många ändringsarbeten. I diarieboken ideligen återkommande framställningar om uppskov med inrättande av särskild ingång till lärarbostad talar sitt tydliga språk.

Någon påfallande stor byggnadsverksamhet inom inspektionsområdet kan jag inte skryta med under min tid. Därtill var depressionen för svår och en 5-årsperiod för kort för att alla de åtgärder, som krävdes, skulle hinna vidtagas. Det gällde ju tomtfrågor — i tre fall mycket segslitna: Gillberga, Tveta och Silbodal — skisser, ritningar och arbetsbeskrivningar, byggnadslån m. m. samt framförallt förberedande grundliga utredningar om barnantal och lokalbehov. Som exempel kan nämnas, att en ny småskola var beslutad i V:a Fågelvik, men vid undersökning visade det sig, att den ifrågavarande skolroten om några få år endast kunde uppvisa ett enda barn.

Fem skolhus nybyggdes dock; en småskola i Bergerud, Holmedal, en B3-skola i Lillebacka, Tveta, en B2b-skola i Häljebol, Gillberga, en B2b-skola i Vissle, Glava, samt en Aa-skola i Årjäng, Silbodal. Denna sistnämnda var min glädje och stolthet. Efter en mångårig strid om tomtplats fick den nya skolan ett strålande läge i närheten av kyrkan med utsikt över Västra Silen. Entreprenadsumman var 120.000 kronor, en rent förvånande låg kostnad, då man betänker, att skolan, byggd i tegel, innehöll 6 rymliga lärosalar, gymnastiksal, naturkunnighetssal, slöjdsal, skolkök, 2 lärarrum, 2 materiellrum samt möjlighet att inreda teckningssal på vinden. Skolan invigdes den 9 jan. 1935.

Större eller mindre reparationer och ombyggnader utfördes i 15 skolrotar under perioden. Den mest omfattande av dessa gällde Lennartsfors i Trankil, där i samband med nybyggnad av lärarbostäder det gamla skolhuset omändrades till att omfatta 3 lärosalar jämte avklädningsrum i nedre våningen samt gymnastik- och slöjdsal jämte materiellrum och lärarrum i övre våningen.

Mer eller mindre omfattande förbättringar av lärarbostäder ägde rum i 7 skolrotar. Helt nya bostäder byggdes åt 18 lärare och lärarinnor. Den billigaste, kronor 4.000:—, gällde en fristående småskollärrarinnobostad på två rum och kök i Sundbyn, Blomskog. En bostad för folkskollärare och småskollärrarinna i samma byggnad varierade i kostnad mellan 12.000:— (Höglund, Laxarby) och 23.000:— (Älgården, Arvika landsförsamling). Den kanske vack-

raste lärarbostaden uppfördes i Lennartsfors, Trankil, för tre lärare. Här dristade jag mig att föreslå ett enkelt, gemensamt badrum i källaren samt torrklosetter i bostäderna, vilket godkändes.

Det är märkligt vilken standardhöjning, som har inträtt sedan den tiden. Det skulle inte ha varit tänkbart att påyrka badrum och vattenklosett vid byggandet av lärarbostäder. Det fick jag klart besked om vid en bostadssyn i (nej, inga namn!). När jag framlade vissa förslag om förbättringar i lärarbostaden, utbrast en av syne-
männen: "Nu vill väl inspektörerna snart ha lärarbostäderna så fina, så att lärarna kan 'gå ut inne!'"

3. Undervisning och fostran.

Antalet rese- och förrättningsdagar för inspektören belöpte sig i allmänhet till omkring 150 pr år. Då kunde varje lärare beräknas få besök var tredje termin, alltså växelvis höst- och vårtermin. Inte så få av dessa dagar krävdes ju dock för sammanträden, tomt- och bostadssyner m. m., även om kanske de flesta sådana kunde förenas med vanlig inspektion. Men staten gjorde i början av 30-talet allt större inskränkningar i anslagen till inspektionen, så att förrättningsdagarna vissa år föga översteg 100. I stället ökade i snabb takt de skriftliga ärendena; från omkring 800 år 1930 till närmare 1.500 pr år några år senare. Det var en betänklig utveckling, mot vilken inspektörerna gjorde allvarliga erinringar. Inte heller ansåg sig staten på den tiden ha råd att lämna ersättning för expeditionsrum, telefon eller övriga utensilier. Ännu mindre kunde det bli fråga om någon skrivbiträdes hjälp. Lönen för inspektören utgjorde 701:67 pr månad. Förhållandena har sannerligen förändrats på 30 år!

Det gällde att ta väl vara på tiden vid besöken ute i skolorna. Två till tre lärare var dagsransonen. Lektionerna åhördes, skolans dagböcker genomgicks, barnens uppsats- och rättskrivningsböcker, deras räkneböcker och teckningar granskades, skolans undervisningsmaterieil, lokaler och bostäder synades, likaså slöjdalster, bibliotek och skolträdgårdar, och nödiga anteckningar gjordes som grundval för blivande "promemorior" till skolråd och styrelser.

Tyvärr var de särskilda skolträdgårdarna rätt fåtaliga, men undervisningen i trädgårdsskötsel fick då ske i lärarens trädgård. En ökning av skolbiblioteken var också starkt av behovet påkallad.

I början av 30-talet fanns inom inspektionsområdet 20 skolbibliotek. Därtill kom 8 folkbibliotek, som också i allmänhet förestods av lärare. Inte mindre än 14 distrikt saknade således denna viktiga tillgång för kunskapsinhämtande, men en förbättring var inte lätt att få till stånd vid en tidpunkt, då staten minskade anslagen till detta och liknande ändamål.

I allmänhet åhörde jag ju den enligt schemat aktuella lektionen, så alltid i kristendom. Men stundom frågade jag kanske, om läraren hade något emot att just då ta dagens historie-, geografi- eller naturkunnighetslektion i stället för ett ämne, som jag kunde kontrollera genom barnens skriftliga arbeten. Det var ju ingen fordran från min sida, och det hände aldrig någon gång under min 22-åriga verksamhet som inspektör, att jag fick nej på ett sådant önskemål.

Välskrivningen var ett ämne, som jag försökte uppmuntra, och i allmänhet visade lärarna stort intresse och resultatet blev mycket gott. En verklig fröjd var det att beskåda barnens skriftliga alster hos folkskollärare Edqvist i Åmåls stad och i folkskoleavdelningen i Berga skola i Åmåls landsförsamling. Där var det fråga om rena, rama skönskriften. Som gammal språklärare var jag ju också mycket glad, när jag här och där märkte en verkligt grundlig kunskap i svensk språklära.

Att barnen skulle sjunga för mig var obligatoriskt, och jag fick därvid stundom tillfälle att dela med mig av mina så småningom förvärvade insikter i tonbildning, nyansering och textuttal. Men lärare och barn slapp inte undan bara med sång. Det hände inte, som det berättas från en gammal skola, att läraren frågade vid inspektörens ankomst, om han ville höra en sång. "Joo!" Så sjöngs en sång med 7—8 strofer. "Får vi ta en sång till?" — "Ja, det går ju an." En ny sång, lika lång. "Nu tror jag nog, att mor har kaffet i ordning," sa' läraren. Det stämde ungefär. Så dracks det kaffe och pratades en stund. Men när inspektören reste på sig i avsikt att fortsätta inspektionen, räckte läraren fram handen och sa': "Ja, tack då för denna gången, inspektörn!" och inspektören skrattade och for vidare.

Resultatet av undervisningen ute i bygderna måste i allmänhet betecknas som mycket gott, och det visade sig, såsom alltid är fallet, att det inte i första hand beror på yttre förutsättningar; skolform, lokaler, materieil, ja, inte ens på lärarens begåvning och kanske höga meriter. Det avgörande är hans intresse, nit och trohet i gärningen.

Det är därför med en viss känsla av vemod, som inspektören stundom, tvingad av utvecklingen, måste dra in en liten skola, som varit en kulturens ljuspunkt i en avlägsen bygd.

Det var med stort intresse och verklig glädje jag kunde konstatera, att lärarna i västra Värmland följde med sin tid och rätt allmänt använde sig av de moderna, individuella metoder i undervisningen, som vid denna tid mer och mer kom i bruk i form av arbetsböcker och dylikt. Bland de mest utpräglade och framstående i detta avseende var folkskollärare Uno Nordström vid Ås i Eda skoldistrikt och folkskollärarinnan Alvida Andersson i Högelian, Silbodal, för att nu nämna ett par bland de många.

Lärarnas vandel och barnens uppförande var förtjänta av ett gott betyg. Ingen enda allvarligare åtgärd i disciplinärt avseende behövde vidtagas under de fem åren. Inte heller kan jag minnas, att någon anmärkning mot lärarnas behandling av barnen förekom. Det var under denna tid utredning företogs beträffande kroppsgagan i folkskolan, och undertecknad avgav yttrande i ärendet läsåret 1932—1933. Bland inspektörerna var meningarna mycket delade. Undertecknad hävdade, att det vore mycket oklokt att helt och hållet beröva lärarna detta goda uppfostringsmedel, nota bene, om det användes i undantagsfall och med urskillning och förstånd. De senaste decenniernas utveckling på uppfostrans område har stärkt min uppfattning.

4. Hågkomster och gestalter.

Johan Carlsson på Hällsbäck i Gillberga var en verklig bondehövding; gods- och sågverksägare, skeppsredare och mångårig riksdagsman i första kammaren. Han var ytterligt gästfri och spender-sam och kom till följd härav så småningom på ekonomiskt obestånd. Hans slut blev en ättestupa i gammal nordisk mening. Min företrädare hade kämpat vid hans sida i en segsliten tomtfråga och undertecknad fortsatte. Det gällde, om socknen skulle få uppföra ett nytt skolhus på den gamla skoltomten, som var skänkt på vissa år. Carlsson ville skänka en mera lämplig och för barnens skolvägar rättvisare tomt, och inspektören stödde honom, men vi förlorade. Kungl. Maj:ts utslag kom så småningom att lyda ungefär så: Sock-

nen må bygga på den ofria grunden, men ägaren må göra sin rätt gällande, när gåvotiden är ute. Sic!

Kyrkoherden Lars Magnus Danielsson var sångaren, folkhögskoleentusiasten och den store sangvinikern med de många dråpliga historierna av honom och om honom. Hans första ord till mig var: "Om a är lika med b och b är lika med c, så är a lika med c. Tack ska du ha!" — Han syftade på bekantskapen med min företrädare. När under komministertiden i Lekvattnet hans sjunde barn kom till världen, fick biskop Rundgren i Karlstad mottaga ett brev med följande rad: "Nu har sjunde basunen ljudit i Lekvattnet!"

Som kyrkoherde i Arvika byggde han den vackra och himmelsträvande kyrkan därstädes, men han menade, att hans ekonomi skulle passa bättre på landet och flyttade så till Edsleskog; hävdatecknaren, skolmannen och prästen Anders Fryxells födelsesocken. Hos familjen Danielsson i Edsleskogs gästfria prästhem hade jag en gemytlig tillflyktsort under mina inspektionsresor.

Kyrkoherde Sundblad i Tösse-Tydje och undertecknad inträdde en dag i en av distriktets halvtidsläsande folkskolor. Lärarinnan var en dispenserad småskollärarinna; högre, ljus och ståtlig som en nordisk valkyria. Min vana trogen kastade jag en blick på läsordningen för att se, vilken lektion som förestod, och fann då, att läsordningen var gammal och blekt av åren. "Nej, men fröken, läsordningen tycks inte vara ny för året!" sa' jag i skämtsam ton och med en glimt i ögat. "Vet inte inspektörn, att bokstaven dödar men anden gör levande!" kom det rappa och frimodiga svaret. Så började lektionen; kemi med högsta klassen, en lektion, som pedagogiskt och kunskapsmässigt väl hävdad sig i realskoleexamen! Anden var verkligen levande i den skolan!

Något år senare besökte jag kyrkskolan i Vårvik. En B2-skola med endast högre avdelningen den dagen. Den bestod tyvärr för tillfället av endast två elever, en gosse i 5-te och en flicka i 6-te klass. Jag frågade, om jag kunde få höra lite språklära. "Ja, gärna!" svarade kantor Gustavsson. Så började förhöret, och på 35—40 minuter hade han gått igenom hela formläran. Det var som ett urverk; gossen och flickan for växelvis upp och ner i sina bänkar som vevstakarna i en maskin. "Det är utmärkt!" sa' jag, "men nu kanske jag kan få höra lite sång?" Var det möjligen en ond tanke i mig att försöka sätta dem på det hala. "Ja", sa' kantorn, "flickan sjunger inte, men pojken kan." Så tog han fram pojken till orgeln, och han

och läraren sjöng ett par vackra duetter tillsammans. I den skolan behövde jag inte undervisa dem vare sig i språklära eller sång.

Men det var inte alltid sång och glädje. Jag mötte också allt emellanåt djup tragik. Ett par exempel! Följ mig tidigt en morgon till den lilla fattiga mindre folkskolan i Barlingshult vid Övre Glava i Silbodals distrikt. Vi tar vägen från Arvika genom Glava och lämnar bilen i Lenungshammar för att sedan fortsätta till fots på smala vägar och slingrande stigar. Efter närmare 5 kilometers vandring når vi sjön och knogar upp för den väldiga höjden upp till skogskanten, där den lilla skolan ligger.

Lärarinnan hade förut alternerat under många år mellan Barlingshult och Risviken invid Årjnäg. Det berättades, att hon då vintertiden brukade dra sina små nödvändiga tillhörigheter på en kälke vid flyttningen mellan de två skolrotarna. Men nu var Risviken nedlagd, och undervisningen pågick hela året i Barlingshult. Något gråare och torftigare än denna lilla skola, såväl beträffande skollokal som bostad och skolmaterieell, är svårt att uppleta.

Men lärarinnan var glad och vid gott humör och gjorde sitt bästa av situationen. "Här ska jag bygga en liten villa på höjden och flytta in i, när jag blir pensionerad, för jag älskar min vackra sjö och den vida utsikten", sa hon med tårar i ögonen. Och hon byggde och gjorde om och arbetade på sin framtida boning, men den blev aldrig riktigt färdig, och helt kort tid fick hon njuta av den efter pensionsålderns inträde, innan hon gick hädan. Det är en bild av en djup livstragik men också av varm kärlek till levnadskallet och bygden.

Eller låt oss besöka B2b-skolan i Månserud i Karlanda. Lärarinnan i småskolan, Maria Andersson, är en duktig pedagog, men hon är nu gammal och har ganska nedsatt hörsel. Men det får gå något år, för vi vill inte såra henne. Till slut måste hon dock begära sjuk tjänstledighet. För att lätta hennes sista år ser jag till att hon får bostaden renoverad och försedd med egen ingång. Som tack vill hon bjuda på kaffe och har högtiden till ära köpt in två nya pinnstolar.

Möblemanget i hennes bostad är ytterst enkelt; ett bord, ett par stolar och en liten bokhylla; i köket ett bord, en stol och en tältsäng. Hon bor nämligen liksom i tält i sin skola, för varje lördagsmiddag vandrar hon till föräldrahemmet cirka en halvmil därifrån och tillbaka på söndagseftermiddagen. Då bär hon med sig en del mat-

varor för veckans behov samt den gångna veckans tidningar för att slippa prenumerera för egen del. Hon uppbär en liten ersättning för att hon själv städar småskolesalen samt något hundra kronor för den kvinnliga slöjden.

Det berättades mig, att hon nästan levde på dessa små extrainkomster och således kunde lägga undan huvudparten av lönen. Vadan denna unika sparsamhet? Jo, hennes far hade genom oförsiktiga borgensförbindelser förlorat fädernegården, men dottern hade köpt tillbaka den med sina sparade slantar och adopterat en fosterson, som nu var ämnad att övertaga fädernegården vid hennes frånfälle. Ett trist och tragiskt levnadsöde tycker man kanske och med rätta, men samtidigt är det en bild av den gamla, äkta bondestammens offervilliga, sega och okuvliga heroism.

Låt oss till sist få en värmande ljusglimt från mörka och regndiga decemberdagar 1932. Lucia-dagen stod för dörren. Jag hade sport, att skolan i Sidan Södra i Ärtemark pågick, så att jag kunde besöka den. Den dagen ämnade man börja klockan 7 fm med luciafest, och då var alla samlade, även barnen från roten Lund, varifrån en pojke cyklat 8 km i regndiset med sin lilla syster på paket-hållaren.

När jag anlände något senare, möttes jag av strålände ljus från gran och pulpeter. Värmen och kaffedoften fyllde den gamla skolsalen, och lucia- och julsånger brusade. I reglementerad tid började dagens lektioner. Då återvände lärarfrun och hennes hjälpreda, som bjudit alla på kaffe, till hemmet med sin attiralj, men husets katt stannade kvar.

Efter en kort stund hoppade katten upp i inspektörens knä, utan minsta hänsyn för denna viktiga person, och där sov han i godan ro timmen ut. Men ingen lät sig störas. Barnens lysande ögon var med spännt intresse riktade på läraren i katedern. Sällan eller aldrig har jag hört en mera lärorik och gripande kristendomslektion än den Adolf Johansson i Sidan Södra höll denna luciamorgon!

5. Det vackra och glada Värmland.

Har man farit i morgonsol och aftonljus och sett de klara sjöarna blänka fram mellan vitstammiga björkar i den första skira vårgrönskans tid, eller har man från "fjällens" höjdsuttningar blickat

ned i dalarna och sett de röda byarna omvärvas av höstens flammande färgprakt, då instämmer man gärna i värmlandssångens lovprisning: "Ack Värmeland, du sköna, du härliga land, du krona för Svearikets länder."

Frykensäjarna har ju framförallt och med rätta blivit lovprisade. Men frågan är, om inte Racken och Ränken vid Arvika kan ta upp tävlingen; om inte i storvulen natur så dock i betagande idyll. Jag sätter Ränken främst, men Racken har ju blivit särskilt bekant för sin berömda konstnärskoloni. Att fara omkring i dessa väna bygder i angelägna ärenden och träffa och samarbeta med dess glada, skojfriska och inte så lite stridbara inbyggare var en stimulerande uppgift.

Första vintern hade jag familjen kvar i Örebro och bodde den tiden hos fröknarna Palm i Arvika; Beda Palm, den gedigna lärarinnan och uppskattade aktrisen i skådespelet Värmlänningarna, och Anna Palm, lärarinnan, författarinnan och den berömda skulptrisen. Under sommaren 1931 krånglade vi oss fram genom inackordering; dels i Arvika, dels på Ingesund och hade dessutom vår första sejour i Båstad. Från den 1 okt. disponerade vi en vacker och rymlig 4-rumsvåning i Styckåsskogen för det facila priset av 1.300 kronor pr år.

Vårt umgänge omfattade ett flertal familjer. I första hand min företrädare Johan Renvall. Vidare rektor Herman Hultström och läroverksadjunkten Erik Uhler, folkskollärare Fritz Björn, komminister Oscar Sundqvist i Älgå, nu kontraktsprost i Arvika västra. Slutligen rektor Valdemar Dahlgren i Ingesund och sist men inte minst kyrkoherde Harald Hallén i Arvika. Värmlänningarna är fallna för lek och teater, och vi lät oss villigt lockas med i dansen. Ett par exempel.

Den 29 aug. 1931 fyllde Valdemar Dahlgren 50 år. Vänkretsen beslöt att uppvakta, och en takkrona av metall beställdes hos konstsmeden Eriksson. Det unika med denna ljuskrona var, att under de sex ljusarmarna hängde parvis porträttlika bilder av sex konstens och vetenskapens mästare, utmejslade i metall; Schiller och Goethe, Beethoven och Wagner, Kant och Rousseau.

Vid själva uppvaktningen en tidig morgonstund sökte jag i dräkt och tal föreställa Schiller, som nu högstämt och uppskattande vände sig till diktarbrodern Goethe. (Valdemar Dahlgren påminde till utseendet rätt mycket om Goethe.) Men jubilaren var situationen

vuxen och svarade fyndigt på oklanderlig tyska. För att ytterligare höja stämningen hade min fru klätt ut sig till Jenny Lind och sjöng ett par för stunden lämpade sånger.

Trettondedagen den 6 januari brukade kyrkoherde Hallén hålla en fredspredikan i Arvika kyrka. Efteråt var alltid några vänner inbjudna på supé i prästgården. Då gick det ibland ganska muntert till med sång, musik och lekar. En gång "tvingade" den energiska fotografen och västgöten fröken Segerberg komminister Sundqvist och undertecknad att på knä på golvet med förbundna ögon leka "Jakob, var du?" och till allas förnöjelse söka slå varandra i huvudet med hoprullade tidningar.

Men nu bar det sig inte bättre, än att en i övrigt aktningvärd huvudstadstidning vid hoprullningen råkat få en skarp, tandartad kant, som högg en bit ur pannan på undertecknad. Blodflödet var ju inte vidare ymnigt och hejdades snabbt av värdinnan Ella med en plåsterlapp. Inga andra komplikationer tillstötte heller, alldenstund jag allvarligt ålade de närvarande, att ej låta tidningarna få del av händelsen! Det kunde ju ha väckt undran och missförstånd i bygden, om en tidningsnotis meddelat, att "vid ett på fredspredikan följande samkväm i prästgården råkade statens folkskoleinspektör och en prästman från trakten i slagsmål, så att blodvite uppstod!"

Låt mig nu berätta om en vacker och stämningsfull dubbelhögtid. Realskolan hade fått en ny och ståtlig läroverksbyggnad, och på Ingesund hade Valdemar Dahlgren skapat en musikskola, vilken nu, 10 år gammal, fick flytta in i en ny förnämlig byggnad. Båda skulle invigas, och högtidstalaren var statsrådet Artur Engberg. Lördagen den 8 april 1933 skedde under högtidliga former invigningen av realskolan med åtföljande ståtlig middag på Stadshotellet, och på söndagen kom turen till musikskolan.

Efter högmässan i Arvika kyrka bjöd kyrkoherden på lunch. Biskop J. A. Eklund förde värdinnan till bordet, och min fru hade glädjen få statsrådet som kavaljer. Men glädjen blev kort, för statsrådet smet ifrån halva lunchen för att skriva eftermiddagens invigningstal. Gårdagens tal hade han hunnit skriva på tåget, berättade han. En del deputationer i skolfrågor, som hoppats få träffa honom, överlämnade han åt Harald Hallén och undertecknad att ta emot.

Artur Engberg var vältalare, och något ståtligare eller mera stämningfullt än musikskolans invigningstal har jag sällan hört. Talaren harangerade även under talets gång biskop Eklund i varmhjärtade och högstämda ordalag för dennes ovärderliga insats för den nya psalmboken.

Efter högtidens slut hade jag glädjen att få köra biskop Eklund tillbaka till Arvika prästgård, och vi kom därunder i förtroligt samtal. Han berättade bland annat, att han hösten 1907 hade nekat att hålla sorgedienstjänst i Oslo efter Oscar II:s frånfälle. "Jag är för argsint och kommer att förgå mig!" motiverade han sitt avböjande. (Vi kommer ihåg unionskrisen 1905.) Men han slapp inte undan utan måste axla den delikata och tunga plikten.

Vad biskop Eklund inte berättade, men som jag sport på annat håll sedermera, var, att han höll en predikan så mäktig och gripande, att intet öga var torrt. Han nämnde bland annat, att den gamle kungen på sin dödsbädd bad för sitt folk, men hans bön gällde inte ett utan två rikena.

Så förflöt tiden. År 1934 sökte jag av familjeskäl tillstånd att få Karlstad som bostadsort. Detta beviljades, och jag fick därigenom tillfälle att återuppliva bekantskapen med vänner från seminarietiden. Redan året därpå sökte jag och erhöll tjänsten som folkskollinspektör i Upplands inspektionsområde, och därmed var vad man kunde kalla Värmlands-skedet i mitt liv avslutat.

XVIII

FOLKSKOLINSPEKTÖR I UPPLAND

1935 — 1952

1. Administration och inspektion.

Så for jag då med familjen till Uppsala i början av juni 1935 för att söka bostad, och den 13 hyrde vi på Vindhemsgratan 13 en vacker 6-rumsvåning för den facila årshyran av 2.400 kronor. Olyckstalen har visat sig vara lyckotal, för efter 28 år trivs jag fortfarande lika gott på Vindhemsgratan 13.

Min utnämning gällde från 1 juni, men givetvis begärde jag att få stanna till 1 juli i Värmland, vilket beviljades. Tjänsten uppehölls av folkskolläraren Erland Meurling, som i egenskap av vaksanvikarie bestritt befattningen från den 16 dec. 1934, då min företrädare teol. och fil. kand. Patrik Holmvall avgick med pension.

Holmvall hade, förutom prästerlig tjänst och lärartjänst under flera år, innehaft inspektörstjänst i Norrland från 1899 samt i Uppland från 1914. Han var en fint bildad och gedigen personlighet, var t. f. undervisningsråd under flera perioder och ordförande i Statens folkskollinspektörers förbund 1915—1934. Med denne högt värderade företrädare och vän hade jag en givande kontakt till hans bortgång 1947, då jag å inspektörsförbundets vägnar fick nedlägga en krans vid hans bår.

Efter sedvanlig semester i Båstad började jag alltså min aktiva tjänst i Upplands inspektionsområde i mitten av aug. 1935. Första resan gällde Rasbokils B1b-skola. Det var en regnig dag, och vägen bort genom Vaksala och Rasbo var som en lervälling. "Jaså, så här är det i Uppland!" tänkte jag. Här hade jag också 87 skoldistrikt att hålla reda på, varav 9 i Stockholms län och 78 i Uppsala län. Men det kunde också vara vackra dagar i Uppland, och jag lärde mig snart att älska detta landskap och värdera dess något kärva men trofasta inbyggare.

De många skoldistriktet, som det här inte lönade sig att indela

efter kontrakt, ökade ju de skriftliga ärendena. Redan från början av min verksamhet i Uppland kunde jag notera 1600—1700 skrivelser, vilket var betydligt mer än i Värmland, alldenstund jag här införde det systemet, att varje ärende endast hade ett nummer, antingen det gällde in- eller utgående eller både in- och utgående skrivelser. År från år uppvisade sedan allt större anhopning av ärenden, så att mitt sista av mig redovisade år hade siffran 2.736. Samtidigt blev det allt vanligare, att många frågor avgjordes pr telefon.

Denna ganska betungande administration var att beklaga, alldenstund den i hög grad minskade inspektörens möjlighet att följa undervisningen och leda den pedagogiska utvecklingen. Inspektörernas krav på en verklig expedition och kvalificerad skrivhjälp blev därför med åren allt starkare. År 1939 utgick ett blygsamt belopp på cirka 500 kronor till skrivbiträdeshjälp, vilket ju sedan under årens lopp ökade. Först 1945 fick inspektören ersättning för expeditionsrum, i mitt fall 800 kronor pr år, beräknat för ett rum med möblemang, lyse och städning, och året därpå började också utgå ersättning för expenser, såsom kontorsböcker, papper och kuvert samt i viss utsträckning telefon.

Om 30-talet karakteriserades av depression, så blev 40-talets kris- och krigstid ännu mer hindrande för skolans utveckling. Besparingsåtgärder, kokslov och evakuering satte sin prägel på expeditjonsarbetet. Yttranden över ett flertal betänkanden beträffande centralisering och rationalisering, läsår och lästid, skolskjutsar och byggnadsbidrag tog inspektörens tid i anspråk.

Samtidigt blev reseanslagen allt knappare. Då jag inte ville ha besvär med gengasdriven bil, gällde det att använda cykel och apostlahästar så mycket som möjligt för att få ut mesta möjliga resdagar av det knappa reseanslaget. Men följderna blev ju stor kroppslig påfrestning och mindre effekt pr resdag understundom.

Cykeln blev följeslagare även vid tågresaerna uppåt Tierp och nedåt Enköping, och jag minns särskilt min ansträngande cykeltur ut till Lillkyrka och Arnö en dag, en färd på närmare 6 mil och i strilande regn hela hemvägen. Trots min sparsamhetsiver tog jag dagen därpå taxebil till Kungs-Husby och kunde breda ut den tunga och ännu genomsura regnkappan till tork i solskenet i lärarens trädgård, medan lektionerna pågick.

Men om reseanslagen var små, så var resebestämmelserna så mycket mer omfattande och granskningen av reseräkningen desto mer

rigorös. Dock fick jag ganska sällan anmärkning på räkningarna utan i stället beröm. Jag brukade nämligen ofta skriva två reseräkningar; en för det verkliga färdstättet och en för ett beräknat och med avdrag på det förra, om det beräknade färdstättet visade sig billigare.

En gång gav jag dock en ganska besk förklaring på en av länsbokhållaren gjord anmärkning. Jag hade nämligen cyklat ut till nya skolan i Gamla Uppsala och i räkningen debiterat sedvanliga 20 öre pr km, alltså 2 kronor. Jag borde i stället ha använt möjliga spårvagns- och bussförbindelser till en kostnad av kronor 1:60 och därvid gjort en besparing på 40 öre. Men det hade å andra sidan krävt följande: promenad från bostaden till spårvagn på Geijersgatan, färd till Stora torget, promenad till Gamla torget, buss till Gamla Uppsala kyrka samt promenad därifrån till skolan på Danmemoravägen samt hem igen i motsatt riktning, vilket allt dragit minst två timmar i stället för 40 minuter med cykel.

2. Skolformer och lästider.

I Upplands inspektionsområde var heltidsläsningen så gott som helt genomförd vid mitt tillträde till tjänsten. Den sista C2-skolan, Hållen i Hållnäs distrikt, övergick till B2b just med höstterminens början 1935, och därefter återstod endast c1-skolan i Åkerlänna inom Bälunge skoldistrikt. Denna halvtidsläsande småskola hade dock en liten förstärkning i form av en årlig lästid på 39 veckor. Från och med vårterminen 1939 övergick även Åkerlänna småskola till heltidsläsning.

Även om halvtidsläsningen således var ett övervunnet stadium i stort sett, fanns det dock många svaga skolformer. Av inspektionsområdets 364 skolor var inte mindre än 103 av B2-form läsåret 1935—36. Vidare fanns 21 skolor av B3-form med intagning vartannat år; alltså tre avdelningar: klasserna 1, 3 och 5 eller 2, 4 och 6 samtidigt för samma lärare. Slutligen fanns 10 skolor av D1-form, mindre folkskolor med en småskollärlarinna som lärare men i övrigt av samma typ som B3-skolan. Därtill kom 6 småskollärlarinnor som biträdande lärare i folkskolan med undervisning i klass 3—4.

B2- och B3-skolorna hade dessutom en tendens att öka under de närmaste åren. På grund av det starkt sjunkande barnantalet stod nämligen en del B1- och B2-skolor ständigt i fara att sjunka ned till B2 resp. B3. Under åren 1935—1944 sjönk nämligen antalet i skolan undervisade barn från 11.797 till 9.665. Därefter kunde en svag ökning spåras, men den berodde huvudsakligen på tillkomsten av ett 7:de läsår. Men samtidigt fanns det flera B2-skolor med uppåt 50 elever, som snabbt behövde få B1-form med två lärare.

Redan läsåret 1935—36 hade inspektörerna att avgiva yttrande angående införandet av ett 7:de obligatoriskt läsår, och 1936 års riksdag fattade beslut i frågan. Beslutet inkluderade en övergångstid på 12 år, och kommande händelser visade sig motivera en sådan övergångstid. Det blev i stället ett annat riksdagsbeslut, som framförallt kom att dominera frågan om lästidens längd under de kommande åren.

Löneregleringen enligt 1937 års riksdagsbeslut var nämligen avpassad efter skoldistriktens årliga lästid. Överhuvudtaget väckte löneregleringsbesluten djupt missnöje och stark bitterhet inom vissa lärarekategorier, men framförallt reagerade man ute i landet mot det förhållandet, att landsbygden nu definitivt satts i undantagsställning.

Hitintills hade samtliga skoldistrikt i Upplands inspektionsområde haft minimilästid med 34 och 4/7 veckor utom Enköping och Uppsala, som hade 36 resp 38 veckor. Men nu blev det fart på diskussionen, och kommittéer tillsattes för sakens ordnande. Redan under hösten 1937 fattade inte mindre än 44 distrikt beslut om förlängd lästid, alltså cirka 50 % av samtliga, och frågan var under övervägande i en stor del av de övriga. I allmänhet gick man in för 39 veckor.

Redan året därpå hade 68 distrikt utökat lästiden; 57 stycken till 39 veckor och 11 stycken till 36 och 4/7 veckor. I denna skolförbättring hade jag självklart ett mycket starkt stöd av lärarna, som i hög grad var lönemässigt intresserade av saken. En del distrikt önskade däremot att hellre införa det beslutade 7:de läsåret, vilket lärarna på vissa håll var mindre intresserade av, då det i allmänhet medförde en mer komplicerad skolform, innan man ännu hade möjligheten att centralisera sjunde klassen. Antalet distrikt med förlängd årlig lästid ökade dock starkt år för år, och trots ett visst envist motstånd på några få håll kunde jag glädja mig åt, att

samtliga distrikt hade infört 39 veckor fr. o. m. läsåret 1946—1947.

Samtidigt med förlängningen av den årliga lästiden infördes ett sjunde läsår i allt raskare takt i samband med en lämplig och nödvändig centralisation och rationalisering. Jag hade därvid god hjälp av flera pådrivande krafter. I första hand barnminskningen. Genom påbyggnad av en sjunde klass kunde B1- och B2-skolor räddas från försämring av skolformen.

En annan hjälpanne faktor var det ökade statsbidraget till skolskjutsar och inackordering. Det sistnämnda hade dock ytterst ringa omfattning. Statsbidrag till skolskjutsar utgick med 80 % av kostnaden, men tyvärr gällde länge det villkoret, att skjutsarna i allmänhet skulle medföra besparing. Trots krig och örlig och segt motstånd på en del håll gick dock såväl den allmänna saneringen beträffande skolorganisationen som införandet av det sjunde läsåret raskt framåt. Vid övergångstidens slut den 1/7 1948 hade samtliga distrikt infört 7-klassig skola.

Den förut 2-åriga fortsättningsskolan hade till omkring 50 % varit förlagd till våren efter folkskolans slut, vilket ju var lämpligt för den jordbruksbetonade fortsättningsskolan samtidigt som skolpliktstiden förkortades för eleverna. Men anordningen medförde två nackdelar: barnen gick uttröttade och håglösa till 6-veckorskursen, och folkskolan fick i högre grad lästiden förlagd till den mörka och kalla årstiden.

När nu efter sjunde läsårets införande fortsättningsskolan så att säga automatiskt blev 1-årig, uppstod ett besvärligt centralisationsproblem, om gossar och flickor fortfarande skulle ha skild undervisning, för barnantalet hade ju minskat till hälften, och att flickorna fortfarande skulle ha skolköksundervisning "andra årskursen" var ju självklart.

Detta problem löste vi i Upplands inspektionsområde genom att införa skolköksundervisning för både pojkar och flickor. Genom denna anordning blev en alltför stark och kostsam centralisering onödig, och samtidigt fick pojkarna en mycket nyttig och välbehövlig kontakt med det husliga arbetet. Systemet uppskattades, och vid min avgång från tjänsten hade så gott som samtliga fortsättningsskolor på landsbygden skolköksundervisning för såväl gossar som flickor.

Inom inspektionsområdet fanns helt få ordinarie skolkökslärarinnor. I besparingssyfte beträffande resorna och för att ge dessa lärarinnor en något fastare anställning beslöt riksdagen 1944 en indelning i s. k. skolkökskretsar. Bostad skulle tillhandahållas lärarinnan, och hon fick ett slags e. o. anställning med någon tillökning i timlönen som ålderstillägg. Det blev dock en rätt svag lösning av problemet, och anordningen väckte missnöje hos såväl lärarinnorna som skoldistriktet, vilka inte längre hade sin gamla, invanda rätt att välja vare sig lärarinna eller tidpunkt för kursen.

Hjälpklassundervisning för psykiskt efterblivna barn var införd endast i Uppsala och Enköping, Tierps köping samt i Vendel och Älvkarleby vid min avgång från tjänsten. Redovisningsåret 1947—1948 började en s. k. hjälpundervisning prövas för de svagaste i klassen, som då fick en eller annan timme extra av läraren för att kunna följa undervisningen bättre. Men denna anordning kunde ju givetvis inte helt ersätta hjälpklassundervisningen.

I Uppsala fanns en stiftelse, som ledde sitt ursprung från 1867 och som efter initiativtagarinnan och den drivande kraften som ordförande under inte mindre än 45 år, fröken Anna Geijer, fått namnet Stiftelsen Anna Geijers Barnhem. Dess uppgift var från början att skapa ett hem för unga värnlösa flickor och att där fostra och utbilda dem till dugliga tjänarinnor.

Mot slutet av 1930-talet framträdde alltmer den tendensen att inackordera värnlösa barn i enskilda hem, och som en följd härav nedlades barnhemmets verksamhet i dess ursprungliga form. På initiativ av fröken Ragnhild Jungner, skolöverstyrelsens inspektör för sinnesslöundervisningen, ombildades hemmet 1941 till skolhem för psykiskt efterblivna flickor från landsbygden (högre stående bildbara sinnesslöa), vilka i sin hemort ej hade tillgång till hjälpklassundervisning.

Så fortgick verksamheten i denna form till 1952. Statsmakterna hade emellertid visat allt större intresse för de psykiskt efterblivna barnen och genom inrättande av centralanstalter berett större möjligheter för dessa att få vård och undervisning. Barnhemmets externatklass syntes sålunda bli överflödig.

Redan läsåret 1945—46 började fördenskull styrelsen överväga möjligheten att förändra barnhemmet till ett hjälpskolehem för landsbygdens hjälpklassbarn, och undertecknad, som från 1946 var

ledamot och från 1950 ordförande i hemmets styrelse, understödde livligt denna tanke.

Meningen var att genom nybyggnad med hjälp av statsbidrag utöka verksamheten till att omfatta 30 barn, både gossar och flickor. Styrelsen hyste den förhoppningen, att staden skulle ställa tomt till förfogande, landstinget ställa sig som ekonomisk garant och barnen som förut inpassas i stadens hjälpklassundervisning. Landstinget intog dock en tveksam attityd, och i början av 50-talet började tanken på lösningen av landsbygdens hjälpklassundervisning gå i en annan riktning.

Från och med 1 juli 1952 nödgades styrelsen nedlägga verksamheten vid hemmet och sökte därefter nya vägar för stiftelsens fortsatta verksamhet. Den slutliga lösningen blev, att styrelsen den 10 febr. 1960 fattade beslut att — under förutsättning av Kungl Maj:ts godkännande — överlämna stiftelsens tillgångar till Diakonissanstalten Samariterhemmet i Uppsala att under namn av Anna Geijers stiftelse ”ekonomiskt stödda diakonissanstalten Samariterhemmets diakonissutbildning, särskilt vad gäller utbildning för fostran och vård av barn och ungdom.”

Kungl. Maj:t tillmötesgick genom beslut den 13 okt. 1961 styrelsens önskemål, och på nyåret 1962 överlämnades högtidligen donationsurkund, reglemente för stiftelsen samt dess tillgångar i fast och lös egendom. Vid en nyligen skedd försäljning av stiftelsens fastighet, Torsgatan 9, visade sig behållningen bli i det närmaste 300.000 kronor.

Låt oss nu till sist få en kort överblick beträffande skoldistrikt och skolformer från 1935 till 1952. Vid mitt tillträde till tjänsten hade Upplands inspektionsområde 87 skoldistrikt. Av dessa försvann Arnö 1943 genom uppdelning, så att Oknö lades till Aspö socken i Sörmland och Arnö till Kungs-Husby i Uppland. År 1947 inkorporerades Bondkyrko och Gamla Uppsala med Uppsala stad. Den 1 jan. 1951 avskildes 9 distrikt, tillhörande Stockholms län, till Stockholms läns norra inspektionsområde och 8 andra kom i stället, varvid namnet ändrades till Uppsala läns inspektionsområde, som nu alltså omfattar Uppsala län. Från och med den 1 jan. 1952 sammanfördes dessa 83 distrikt till 25 storkommuner.

Följande tabell åskådliggör förändringarna beträffande skolformerna från höstterminen 1935 till höstterminen 1952.

Skolformer	Antal lärareavdelningar	
	1935	1952
A	89	192
B1	94	158
B2	103	27
B3	21	1
a	66	160
b	146	109
c	1	—
D1	10	—
Hjälpklass	6	25
Specialklass	1	8
Summa	537	680

Av ovanstående tabell framgår, att en betydande förändring till bättre skolformer skett trots den långa och svåra kris- och krigstiden. Så har lärareavdelningar med A-form ökat med 103, B1-avdelningar med 64, B2-skolorna minskat med 76, B3- med 20; a-avdelningar har ökat med 94, b- minskat 37, c-skolan försvunnit, samtliga 10 mindre folkskolor likaså, medan hjälpklassavdelningarna ökat med 19 och specialklasserna med 7. Samtidigt kan nämnas, att 6 B1-skolor hade biträdande lärarinna i klass 3—4. Denna anställningsform har också helt försvunnit och ersatts av för folkskolan examinerad lärarkraft.

Ett 8:de läsår var däremot inte genomfört i något distrikt. Ett undantag utgör ju Alunda, som hade 9-årig skola såsom försöksdistrikt. Uppsala hade likväl en mycket välorganiserad praktisk fortsättningskola med 30 veckors lästid. Dessutom fanns ju Uppsala högre folkskola fördelad på flera linjer. Enköping hade begärt att få införa ett 8:de år men blivit nekad av skolöverstyrelsen på grund av befarad lokalbrist.

3. Skollokaler och lärarbostäder.

Byggnadsverksamheten på skolans område torde utan gensägelse ha varit den gren av folkskolinspektörens arbete som låg mig mest om hjärtat. I min sista ämbetsberättelse uttryckte jag därför med allt skäl min stora ledsnad över det förhållandet, att huvudparten

av den gångna tiden hade upptagits av ett förödande krig och en efterkrigstid, som genom restriktiva åtgärder och klavbindande förordningar verkat i hög grad hämmande på skolans byggnadsverksamhet.

Det är bevis nog, om jag nämner, att av de 18 skoldistrikt, i vilka omfattande om- och nybyggnader planlades redan första året 1935—36, endast 5 fått sina byggnadsfrågor ordnade i tillfredsställande omfattning vid min avgång. Beträffande inte mindre än 5 av de 18 väntade jag fortfarande på de slutgiltiga handlingarna för att statsbidrag skulle kunna erhållas och arbetet sättas igång. I dessa fall låg likväl skulden i rätt hög grad på distriktens motstånd och ringa intresse för byggnadsfrågornas lösning, och fram emot tiden för storkommunernas tillkomst blev det i en del fall ren stagnation.

Om jag således har rätt att något klaga, hade dock utvecklingen inte stått stilla. I de 60 skoldistrikt, där större eller mindre byggnadsplaner lades upp under de första åren, hade de flesta kunnat realiseras i större eller mindre omfattning eller stod färdiga att påbörjas. Knappast något distrikt hade helt underlåtit att göra förbättringar. En kort sammanfattning skall här nedan göras.

Under min tjänstetid hade 126 nya lärosalar och 52 nya specialsalar färdigställts. Under samma tid hade dessutom 51 lärosalar och 22 specialsalar renoverats, så att de i många fall fått samma standard som nybyggda. De största nybyggnaderna hade skett i Uppsala med 3 skolhus och 1 påbörjat samt 1 vardera i Enköping, Örbyhus och Kungsängen. Bland ombyggnader bör särskilt nämnas skolhusen i Bro och Låssa samt Karlholm i Västland.

Specialsalarna utgjordes i allmänhet av salar för manlig och kvinnlig slöjd samt skolkök och bespisningslokaler. En enda gymnastiksal hade fått uppföras under dessa 17 år, nämligen i Nanna-skolan i Uppsala. Hela beståndet gymnastiksalar i inspektionsområdet uppgick inte till 60 stycken, varav flertalet var små och dåligt utrustade.

Bristen på ordentliga skolkökslokaler var inte mindre påtaglig. I hela inspektionsområdet fanns 1952 förstklassiga och modernt utrustade skolkök i endast 10 av de 25 storkommunerna, varav så gott som samtliga tillkommit under de senaste åren. Bäst lottad i detta avseende var Upplands-Bro storkommun med två fullt moderna skolkök, medan Bälinge storkommun med sina 25 lärareavdel-

ningar ännu inte lyckats få något medgivande för iordningställande av ett skolkök, trots att tre större provningar av lokalbehovet hade verkställts av skolöverstyrelsen.

Våren 1947 klassificerades lärarnas tjänstebostäder. Därvid visade det sig, att en genomgripande sanering av bostadsbeståndet var nödvändig. Av 341 avsynade bostäder var endast 10% av A-klass, 5% av B-klass och 49% av C-klass, medan ej mindre än 36% underkändes. Det kan i detta sammanhang nämnas, att i ett skoldistrikt i Uppsalas närhet en folkskollärarinna och två småskollärarinnor under 15—20 år bebott bostäder, som låg inklämda mellan skollokaler och bestående vardera av 1 rum och kök med ingång genom köket och utan alla bekvämligheter.

En förbättring var dock vid denna tid redan i full gång, och de bostäder, som betecknades som A, var i allmänhet förstklassiga både vad utrymme och standard beträffar. Denna förbättring fortsatte i stegrat tempo, så att den 1 juli 1952 hade kunnat färdigställas 46 nya lärarbostäder, alla givetvis av A-typ, varjämte 83 äldre bostäder genomgått en så genomgripande förbättring, att de i allmänhet kunde klassificeras som A.

Den planerade och av behovet påkallade byggenskapen inom inspektionsområdet beträffande både skollokaler och tjänstebostäder beräknade jag vid en gjord utredning till cirka 40 mill. kronor. Däri ingick då ej i någon större utsträckning centralskolor för enhetsskolan, i varje fall inte för dess högstadium. Det till 1952 färdigställda hade kostat cirka 10—12 millioner.

Förekomsten av statsbidrag var en företeelse på gott och ont. I rättvisans namn måste likväl medges, att det goda övervägde. Skattetyngda kommuner fick ju en viss utjämning, en jämnare och högre standard skapades, särskilt beträffande nybyggnader, och intresset inom skoldistriktet sporrades av statsbidragen. Å andra sidan gjorde statsmakternas medverkan ärendenas behandling synnerligen tungrodd och tidsödande samt ökade kostnaderna i betydande grad. Låt mig anföra ett par slående exempel bland många.

Vallby distrikt i närheten av Enköping hade en B1b-skola med tre lärare. Småskolehuset, som var relativt nytt, innehöll småskolesal samt två lärarinnebostäder. Det gamla folkskolehuset inrymde kantorsbostad, en mycket stor lärosal, en liten, mörk och olämplig sal för klass 3—4 samt väldiga oanvända vindsutrymmen.

Jag föreslog en fristående kantorsbostad samt ombyggnad av skol-

En gammal och en ny skola.

Vitskolan i Tensta. Dess ursprung är Bielleskolan, inrättad av fältmarskalken greve Nils Bielke 1674, stadfäst och ekonomiskt tryggad av hans maka, grevinnan Eva Horn 1723. Vitskolan uppfördes 1754 och är ännu i bruk. Foto: Författaren.

Nannaskolan i Uppsala. Den första och förnämsta av mina skolor i Uppland. Invigdes den 1 febr. 1947.

Foto: Frisks Foto, Uppsala.

huset att omfatta två lärosalar och en gymnastiksal jämte avklädningsrum och materiellrum på nedre botten, samt slöjdrum för gossar, skolkök och bostad för skollära lärarinnan i övre våningen. Skisser uppgjordes efter mina anvisningar av en "hemmaarkitekt", och kostnaden beräknades till 50,000 kronor för ombyggnaden av skolhuset. Detta var 1945.

Men skolöverstyrelsen remitterade ärendet med anmaning att anlita en examinerad arkitekt. Efter ett par års försök i Enköping med en arkitekt därstädes, gick budet till länsarkitekten, som uppgjorde förslag till nybyggnad av nödiga skollokaler. Utmärkta förslag, bara med det felet, att de hade kostnadsberäknats till 350.000 kronor och således inte kunde komma ifråga. I missmod bordlade distriktet hela byggnadsfrågan. Ännu i dag efter 17 år väntar Vallby på sin skolbyggnad!

År 1950 byggdes ny kantorsbostad i Bälinge, innehållande 4 rum och kök med en golvyta på över 100 kvm jämte garage och nödiga källarutrymmen, allt av hög standard. Samma år insändes ansökan att få bygga en överlärarebostad i Film av samma typ. Men nu hade de högre myndigheterna våren 1950 gripits av en panikartad sparsamhetsiver, vadan handlingarna kom tillbaka med anmodan att förminska och förenkla den planerade bostaden i kostnadsbesparande syfte. Så skedde, och ärendet fördröjdes ett par år. Kantorsbostaden i Bälinge kostade 56.000 kronor, men den "förminskade och förenklade" bostaden i Film drog en kostnad på 76.000:—.

4. Skolans inre liv.

Den inre utvecklingen var lugn och jämn. Inga revolutioner sprängde den stilla växten. Men samtidigt var lärarna vakna och lyhörda för nya idéer, som prövades och sovrades och i lämplig grad smälte samman med gammalt gott och beprövat.

Givetvis gick i allmänhet städerna i spetsen för de nya idéerna, men landsbygdens lärare hävdade sig i ovanligt hög grad, då det gällde att följa med i utvecklingen eller rent av ta initiativet. Ett landsbygdsdistrikt bör särskilt nämnas, nämligen Alunda, som med den energiske överläraren Bror A. Sjögren i spetsen införde den

försöksverksamhet beträffande enhetsskolan, som sedan slutet av 40-talet bedrivits i nuvarande Olands storkommun.

Det är vanskligt att beröra några speciella ämnen. Om så likväl skulle ske, bör det utsägas, att lärarnas i allmänhet gedigna och personliga behandling av kristendomsämnet glädde mig. Mångfalden av ämnen och uppgifter, som trängdes på skolans schema, föreföll tyvärr att försvaga kunskaper och färdigheter i modersmål och räkning, trots utökad undervisningstid.

Den avgångsprövning, som skolstadgan föreskrev, var i en del fall rätt formell, och mina försök att få in detaljerade bestämmelser i ordningsstadgan stötte stundom på ett visst motstånd både hos skoldistrikt och lärare. Samma förhållande gällde undervisningen i trädgårdsskötsel, som faktiskt led av tvinsot i inspektionsområdet. Man skyllde på den hårda uppländska leran. Ett enastående glädjande undantag var den lilla B3-skolan i Visteby i Rasbo. Där var trädgården ett paradis, en fröjd för öga och hjärta.

Välskrivningen, som fortfarande var mitt hjärtebarn, var samtidigt problembarnet. I tidens jäkt och arbetsböckernas mångfald tycktes känslan för värdet av en läslig och vårdad handstil svalna alltmer. Men sången, som också särskilt legat mig om hjärtat, var ett glädjeämne. Man "skrek" mindre än förr och "sjöng" mera. Sångundervisningen i radio hade sannolikt inverkat mer än mina ofta upprepade råd och förmaningar.

I detta sammanhang vill jag nämna några ord om Upplands skolsångsförbund. År 1961 kunde förbundet fira 30-årsjubileum. Det var nämligen i juni 1931 som det första sångartinget hölls med 1.480 sjungande barn i universitetsaulan. Initiativtagare till det första sångartinget var kantor Knut Sandberg, Skebobruk, som var med i ledningen ända till sin död för några år sedan. Åren 1937—1957 hade undertecknad glädjen att vara ordförande i förbundet, vilken uppgift sistnämnda år övertogs av min efterträdare på inspektörsposten, Hjalmar Ahlberg.

Upplands skolsångsförbund har till ändamål att inom Uppland främja skolsången och den unisona sången genom att anordna pedagogiska sångkurser och på begäran skaffa ledare och instruktörer i unison sång. Större sångarting för hela Uppland har hållits 1931, 1936, 1951 — 20-årsjubileum med rekorddeltagande av 1.600 barn — 1958 och nu senast 1962. Dessutom har lokala sångarträffar

med 500—600 barn under årens lopp ordnats i Tierp, Norrtälje, Enköping, Alunda och Östervåla.

Ett nytt ämne, engelska, började i allt större utsträckning införas även på landsbygden, dels i form av kombinerad radio- och korrespondensundervisning, i vilken undervisningsform Upplands inspektionsområde var pionjär, och dels såsom direkt undervisning av lärare med särskild behörighet. Denna företeelse var intressant och hoppingsgivande för den framtida utvecklingen.

Filmen började alltmer tagas i undervisningens tjänst. Efter en grundlig utredning samlades den 20 maj 1946 ombud från intresserade skoldistrikt och bildade en filmförening. Stadgar antogs, enligt vilka skulle finnas fyra filmarkiv. Ett filmråd på 8 personer valdes, 2 från varje filmarkiv, varjämte folkskolinspektören var självskriven ledamot av rådet.

På initiativ av direktören i Uppsala sparbank, J. H. Jönsson, skapades en skolsparverksamhet, som torde haft få motstycken i övriga delar av landet. Jag hade den glädjen att vara ordförande i den kommitté i sparbanken, som hade att årligen utdela premier till de bästa sparklasserna.

Bad- och simundervisning utvecklades väl. Tandvård infördes i den omfattning, som tillgång på tandläkare medgav. Läkarundersökning av skolbarn genomfördes i de flesta skoldistrikten. Biblioteksverksamheten var rätt god. När de 11 folkbiblioteken 1945 uppgick i Uppsala centralbibliotek, sökte jag stimulera distrikten att inrätta skolbibliotek i stället. Samma anmaning utgick samtidigt till de 8 distrikt, som ännu inte hade något bibliotek.

Den manliga slöjden hade en viss svårighet att vinna utveckling. Detta hade sin orsak dels i bristen på lokaler och dels på det förhållandet, att rätt många B2-skolor hade kvinnliga lärare. Införande av barnbespisning hade mitt fulla och varmhjärtade stöd, men den fick länge rätt liten omfattning och har också visat sig mer kostsam och komplicerad, än man från början beräknade.

Uttaxeringen för skolmateriel var i Uppland lägre, än jag var van vid från Värmland, och sjönk ytterligare under de första åren, när statsbidrag började utgå. Tydligt litade man i en del fall helt till detta lilla statliga bidrag. Men under de senare åren skedde en betydande förstärkning. Den forna torftigheten försvann. Skolmöblerna undergick också en påfallande förändring. De gamla

museala dubbelbänkarnas sorti gick precis i samma takt som skolmöbelsfirmorna hann få fram nya moderna skolbord.

Såväl lärarnas som elevernas Flit och Uppförande kunde jag i stort sett ge de allra bästa vitsord. De kontroverser och stormar av förvildning, som rapporterades från en del håll, hade vi föga eller ingen kännning av i Uppland. Jag hade en stark känsla av att bli mottagen ute i bygderna mera som vän och rådgivare än som inspektör och pådrivare. Även min fäktning med överordnade myndigheter, domkapitel och länsstyrelse, skolöverstyrelse och Kungl. Maj:t, gav inga sår, som efterlämnade några ärr i själen. Därför kunde jag vid avgången från tjänsten den 30 juni 1952 se tillbaka på min 22-åriga verksamhet som folkskolinspektör med stor tacksamhet och glädje, se tillbaka på en uppgift, som för mig rent personligen varit i hög grad stimulerande och berikande.

Låt mig sluta min redogörelse för mina 17 år som inspektör i Uppland med att citera den förhoppning och önskan beträffande vår svenska folkskolas framtid, som jag uttalade i min sista ämbetsberättelse:

”Om skolplikten inom en ej alltför avlägsen framtid kommer att utökas till både 8 och 9 år, allteftersom vårt lands ekonomiska bärighet det tillåter, om nya skolformer skapas, nytt läroinnehåll inlägges i undervisningen och nya metoder prövas och antagas, så må dock allt detta anknyta till vår svenska folkskolas bästa traditioner, traditioner, som kännetecknas av enkelhet och rätt-rådighet, sann ödmjukhet och kärlek till arbetet, så att de unga genom skolans undervisning och fostran måtte danas till rätta medborgare och sanna kristna.”

5. Folkskolans 100-årsjubileum.

Under åren 1901—1941 hade Upplands lärare samlats till sex stora skolmöten. Då det sjunde uppländska skolmötet planades var det av en helt annan orsak än den 40-åriga mötetraditionen. Den 18 juni 1942 hade 100 år förflutit, sedan ”nådiga stadgan om folkundervisningen i riket” utkom och folkskolan sålunda blev en lagstadgad institution. Hur skulle nu detta minne på lämpligaste sätt högtidlighållas.

Sedan frågan väckts, utsände undertecknad en inbjudan till representanter för olika lärarsammanslutningar inom länet, överlärare och andra representanter för skoldistriktet, representanter för Uppsala prästerskap, folkskolestyrelse och sparbank m. fl. till ett möte på Domtrappkällaren i Uppsala den 28 nov. 1941 ”för att dryfta frågan om lämpligheten och möjligheten av en för hela länet gemensam högtidlighet våren 1942 för att fira 100-årsminnet av svenska folkskolans tillkomst”.

Tanken fick enhällig anslutning, och efter förberedande åtgärder av en vid nämnda möte tillsatt kommitté hölls konstituerande sammanträde den 20 december. Därvid beslöts, att ”ett allmänt uppländskt folkskolemöte — det sjunde i ordningen — skulle anordnas den 5—7 juni 1942 i samband med firandet av 100-årsminnet av den lagstadgade folkskolans tillkomst”.

Så valdes en av 52 ledamöter bestående mötesbestyrelse, vilken till hedersordförande utsåg ärkebiskopen Erling Eidem, till ordförande folkskolinspektören Axel Bromander och till särskild ledamot landshövdingen Sigfrid Linnér. Som vice ordförande valdes folkskolinspektör Ernst Erfors och lektor Sven Lide. Sekreterare blev rektor Erik Bjelfvenstam och vice folkskollärarinnan Ester Strömberg. Till kassaförvaltare valdes bankdirektör J. H. Jönsson och som vice överlärare Bror A. Sjögren. I samband med bestyrelsens konstituerande sammanträde utsågs åtta specialkommitteer på tillsammans 54 personer. Varje kommitté hade sin särskilda ordförande och sekreterare.

Det gällde nu att så skyndsamt som möjligt komma i kontakt med skoldistrikt och lärare i hela Uppland. För detta ändamål utsände undertecknad den 7 jan. 1942 tillsammans med Erik Bjelfvenstam och Patrik Holmvall å bestyrelsens vägnar inbjudan till jubileumsmöte i Uppsala 5—7 juni 1942. I inbjudan meddelades mötets huvudsakliga innehåll: högtidstal, kantat, subskriberad bankett, föredrag i historiska och dagsaktuella skolfrågor, uppvisning i gymnastik och idrott, konsert m. m.; vidare utställning av slöjd, teckning, skolmateriell, skolfilm, skolbibliotek, sparverksamhet m.m. samt en skolhistorisk avdelning, som var avsedd att bilda grundstommen för ett blivande uppländskt skolmuseum. Till mötet skulle utges en minnesskrift med avsnitt ur den uppländska folkundervisningens historia.

För att förverkliga detta program vädjades nu till samtliga skol-

Ärkebiskop Erling Eidem.
Hedersordförande i bestyrelsen
för folkskolans 100-årsjubileum i Uppsala 1942.

distrikt om stöd framförallt i följande avseenden: 1. Att som underlag för minnesskriften insända gjorda uppteckningar beträffande distriktens skolhistoria eller skyndsamt verkställa sådana uppteckningar, avsedda att ingå i ett skolhistoriskt arkiv. 2. Att uppsåra föremål av skolhistoriskt intresse och insända desamma för den blivande utställningen och det planerade skolmuseet. 3. Att anmäla skolor och avdelningar, som önskade delta i slöjd- och teckningsutställningen. — Som ledning för uppteckning och insamling bifogades en särskild promemoria.

Till mötesbestyrelsens viktigare uppgifter hörde att föranstalta om utgivandet av den beslutade minnesskriften. Uppdraget lämnades åt rektor Erik Bjelfvenstam och fru Karin Bjelfvenstam, vilka på ett synnerligen förtjänstfullt sätt fullgjorde detsamma. Under namnet *Blad ur den uppländska folkundervisningens historia* tillhandahölls den under mötesdagarna och finnes fortfarande tillgänglig.

Till vår stora glädje åtog sig folkskolläraren teol. kand. Bertil

Lunell att skriva kantaten. Det var för mig personligen en källa till stor glädje att följa kantatens tillblivelse och se den steg för steg växa fram till ett fullödigt konstverk.

Ty ett konstverk var den alltifrån reformationens hammarslag på domkyrkodörren i Wittenberg, genom stormaktstidens stränga kyrkotukt och dystra slut, över frihetstidens enkla lärare — den gamle knekten och klockaren — fram till Rudenschölds ljusa minne. Jag citerar:

"Minnet lever.

Sopransolo: Gunillas klocka klingar
i dag som i hundra år,
och tonerna stilla tala
sitt budskap om andens vår.

Träd in på kyrkogården
och vandra från grift till grift!
Rudenschölds namn dig möter
i vårdarnas nötta skrift.

Den lever, ädlingens ande,
och skänker oss kraft i vårt kall,
ty den som har älskat mycket,
för evigt leva skall."

Så följer vår tids skola med dess älskliga små visor, "Mors lilla piga", "Arbetets sång", "Väg-visa" och "Vandringssång", vilka i särtryck gått ut över hela vårt land och blivit kära klenoder i otaliga skolor. Kantaten slutade med en appell för framtiden, en maning: "Låt oss tappert stiga till tornets tinnar på vår väktargång!"

Det förnämliga verket tonsattes på ett mycket förtjänstfullt och musikaliskt högtstående sätt av musikdirektören och domkyrkokantorn Harald Collén, som själv dirigerade kantatens huvudpartier vid framförandet.

Bestyrelsens och specialkommittéernas funktionärer bildade med undertecknad som ordförande arbetsutskottet. Efter dess första sam-

manträde den 20 januari började kommittéerna sin verksamhet. Deras beslut och åtgärder stadfästes av arbetsutskottet vid sammanträden den 10 februari, 10 mars och 11 april. Sistnämnda datum höll mötesbestyrelsen sitt andra sammanträde, vid vilket programmet i sin helhet fastställdes och handlingarna kunde gå i tryck.

Nu följde händelserna slag i slag. Den 30 april och 1 maj firade Upplands studentnation 300-årsjubileum. Men det blev för min del ett brått slut på jubileumsmiddagen på Gillet den 1 maj, då jag hastigt måste föras till Akademiska sjukhuset på grund av njurstensinflammation. Efter röntgen och några dagars förberedelser opererades jag av min vän och västgötabroder professor Gunnar Nyström.

Det hela gick utmärkt och "smärtfritt", trots att jag under operationen låg och pratade med professorn, men så småningom uppstod vissa komplikationer, som gjorde att jag fick stanna på sjukhuset månaden ut. Men då hade jag ju god tid att grundligt genomtänka jubileets alla detaljer och nödiga tal. Först den 30 maj var jag hemma igen, lite matt och svag men inte värre än att jag samma dag kunde leda ett sammanträde i arbetsutskottet, fem timmar i sträck, med finslipning av festmaskineriet.

Så var den stora dagen inne den 5 juni 1942, då cirka 1.000 lärare och lärarinnor och andra intresserade från alla håll och kanter i Uppland mötte upp för att fira folkskolans 100-åriga tillvaro.

Dagen började med att skolmötets utställning öppnades i stadsbiblioteket av kommitténs ordförande överlärare Bror A. Sjögren. Jubileumshögtiden i universitetets aula inleddes med svenska ps. 124:1 och hälsningstal av mötesbestyrelsens hedersordförande ärkebiskop Erling Eidem. Därpå följde högtidstalet av vice ordföranden i 1940 års skolutredning, biskop Tor Andrae, och slutligen framfördes jubileumskantaten under Harald Colléns ledning med stor kör och orkester och med fru Gunhild Lindell och Sixten Liedbergius som solister.

Omedelbart efter högtiden i aulan skedde kransnedläggning vid Torsten Rudenschölds, F. F. Carlssons och Prins Gustafs folkskolas gravar på Uppsala kyrkogård. Från gravkapellets trappa sjöng en elevkör från Uppsala folkskolseminarium under ledning av musikdirektören Birger Oldemark "Deo deicamus gratias" av Homilius,

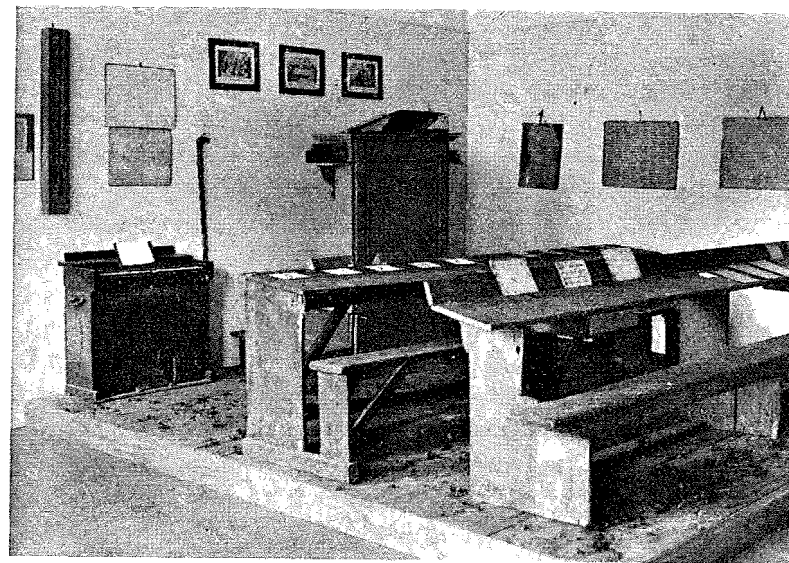
varefter bestyrelsens ordförande höll minnstalet över de hänsovna. Därefter delade den stora skaran upp sig i tre kolonner, som under ledning av ordföranden och de två vice ordförandena tågade till de tre gravarna och med några minnesord nedlade en krans vid varje. — Mina minnesord vid Rudenschölds grav avslutade jag med kantatens ord: ”..... den som har älskat mycket för evigt leva skall.”

De tre dagarnas tal och föredrag hade alla till uppgift att sammanknyta gångna tiders odling och erfarenhet med krav och förhoppningar i dagens aktuella läge. Bland föredragen må särskilt nämnas: Professor Jöran Sahlgren: ”Uppland genom tiderna”; förste folkskolinspektören, ledamoten av 1940 års skolutredning, fil. d:r Bror Jonzon: ”Folkskolans fostrande uppgift”; ledamoten av samma utredning, folkskolinspektören Viktor Fredriksson: ”Revisionen av folkskolans undervisningsplan”; med. d:r Torsten Ramer: ”Skolmognad och hjälpklassundervisning”; kontraktsprosten, teol. d:r Fredrik Dahlbom: ”Folkkyrka och folkskola” samt överdirektören Hardy Göransson: ”Hemmet, ungdomen och krisen”.

Första dagen lider mot sitt slut. Upp mot den stora Vasaborgen tågar en högtidsklädd skara, som till sista plats fyller den väldiga riddarsalen. Telegram från Hans Majestät Konungen uppläses, så följer kungssången, och banketten tager sin början.

Under kafferasten i gallerierna förvandlades rikssalen till hörsal, och festen fortsattes med ett musikprogram av den berömda Böckkvartetten. Därefter framträdde landshövding Linnér och gav en intressant och djuplodande skildring av slottets ödesmättade händelser under gångna sekler och slutade sitt tal med följande ord: ”Slottets murar äro såriga och ärriga, men det reser sig dock idag som en mäktig vakt över den slätt, där det svenska riket har sitt ursprung. Kan det icke just nu säga oss ett hoppfullt ord, att den materiella förödelsen kan förstöra mycket stort och skönt, men att ett folks livskraft förmår att bygga upp igen.”

Framåt midnatt avslutades banketten med ett krönikespel, ”Ett steg framåt”, sammanställt av Erik Bjelfvenstam ur 1840—41 års riksdagsprotokoll och regisserat av folkskollärare Per Johannes. I denna historiskt naturtrogna dramatik framträdde de fyra ståndens olika representanter. Där bröts mot varandra frikostig reformiver och småsnål konservatism, lågande hänförelse för en bredare andlig

Från skolutställningen i Uppsala. Rekonstruerat skolrum från 1840-talet. Den bakersta långbänken från Morkarla, det övriga från Uppsala. Över orgeln psalmodikon från folkskolans första tid. På väggen till höger lästabeller.

Klichén utlånad av Uppsala Fornminnesförening.

odling och trångsynt rädsla för de lägre ståndens andliga upp-
marsch.

När vi i stora flockar vandrade hem i den ljusa sommarnatten, hade vi en stark känsla av att under dagens och kvällens förrunna timmar ha känt suset av gångna tiders vingslag.

Lördagens höjdpunkt var flaggfesten på studenternas idrottsplats. Där var välkomsttal av borgmästare Bertil Hagström, körsånger och leverop, högtidstal och flaggöverlämning av prins Wilhelm. Men den 3000-hövdade skaran deltagare, som i kolonner tågade in på festplatsen, och gymnastikuppvisningen av 300 vitklädda flickor, som avslutade festen, gav en inramning, som mer än allt annat gjorde denna Flaggans dag till ett storslaget och gripande skådespel i den solglittrande och grönskimrande aftonen.

Efter middag hos landshövding och fru Linnér för prins Wilhelm och en del inbjudna återstod endast en av lördagens programpunkter,

samkvämet på folkskoleseminariet. Denna samvaro på lördagskvällen och halva natten var också i viss mening en mötets höjdpunkt; den gav avspänning och vila, och otvungen, kamratlig glädjestämning, som så fångade oss alla, att när seminariets rektor, västgöten Ragnar Ljunggren, hållit sitt strålande hälsnings- och högtidstal, måste undertecknad helt spontant ta till orda och framföra ett tack till rektor och fru Ljunggren för älskvärdt värdskap och ett tack för den stimulerande och berikande växelverkan, som rådde mellan seminariet och arbetarna ute på fältet.

Så kom söndagen den 7 juni. I stora skaror vandrar mötesdeltagarna till högmässa i den mäktiga Uppsaladomen, som byggd på mons Domini, Herrens berg, sträcker sina tinnar högre än andra tempel i Norden. Efter trosbekännelsen utföres sång av en hundramannakör ur vårt sjöförsvaret under ledning av fänrik Lidstam, och så följer domprosten Algot Anderbergs mäktiga predikan över ämnet *Livsgärning och livsresultat*, varvid skolans och lärarens gärning ställes i ljuset av textens offermaning.

Men jubileets slutakt fick också ett stänk av vemod. Efter högmässan hade representanter för läraremötet den smärtsamma plikten att nedlägga en krans vid en bår. Mötesbestyrelsens kassör, den riksbekante ivraren för skolsparrörelsen, bankdirektören J. H. Jönsson hade efter en tapper kamp måst sträcka vapen inför den obevklige liemannen den 1 juni 1942.

Tiden för skolmötets avslutning var inne. Min ivrigt närda förhoppning att få till stånd ett skolhistoriskt arkiv och museum tog så tillvida form som mötet fattade beslut därom och tillsatte en kommitté, bestående av undertecknad jämte intendenten Nils Ålenius och överläraren Bror A. Sjögren. För det ändamålet magasinrades tillsvärdare det hopbragta materialet. Ett annat viktigt beslut var att ge kantor A. G. Joelsson i uppdrag att utarbeta mötesberättelsen, ett uppdrag, som han med stor kärlek till uppgiften fullgjorde på ett föredömligt sätt.

Efter ett avslutnings- och tacktal av undertecknad, riktat till alla, som medverkat till mötets tillkomst och lyckliga genomförande, och svarstal av fröken Elin Nilsson från de pensionerade lärarna samt av vice ordföranden, folkskolinspektör Ernst Erfors, å mötesbestyrelsens vägnar, åtföljt av blomsterhyllning och leve för mig och min maka, hade jag att förklara detta uppländska folkskole-

och jubileumsmöte den 5—7 juni 1942 avslutat. Så följde till slut mäktigt brusande de två sista verserna av ps. 511: ”Bären för Herren det offer, som honom behagar.”

Det må tillåtas mig att nu 20 år senare få betyga, att jag räknar detta jubileum som en av mitt livs allra största högtider, som jag i tankarna ständigt med glädje och tacksamhet återvänder till. Frågan om det beslutade skolhistoriska museet med arkiv har likväl ännu ej fått slutgiltig lösning. Före min avgång med pension utsände jag 1950 ännu en kraftig appell till samtliga skoldistrikt i Uppland, som ännu icke upptecknat sin skolhistoria, att ovillkorligen göra detta, innan de uppslukades av storkommunerna. Många skolhistoriker, de flesta tryckta och mycket utförliga, hade inkommit redan 1942, och nu kom ytterligare en hel del. Jag närde en förhoppning, att själv få tillfälle att skriva en Upplands skolhistoria, men tanken gick om intet huvudsakligen av följande orsaker: Det ekonomiska stöd, som jag hoppats på för en skolhistoria, uteblev. Jag fick dessutom två andra, så pass stora och viktiga uppgifter, att de inte lämnade någon tid övrig för skolhistorisk forskning. Därom mera nedan.

Den nyssnämnda kommittén skingrades genom att överlärare Bror A. Sjögren lämnade orten och intendent Nils Ålenius bröts ned av sjukdom. När Gamla kvarnen vid den tiden förvandlades till museibyggnad för Upplandsmuseum och Upplands fornminnesförening, hemställde jag, att frågan om ett skolhistoriskt museum och arkiv i det sammanhanget skulle lösas, vilket i viss utsträckning har skett genom att ett utrymme upplåtits för vissa föremål. Enligt uppgift har dessutom Fornminnesföreningen magasinerat en del material och böcker och upprättat förteckning däröver.

6. Statens Folkskolinspektörers Förbund.

Det torde inte vara många sammanslutningar med så liten numerär som statens inspektörsförbund. Före omregleringen 1951 var vi noga räknat 52 stycken samt dessutom nomadinspektören. Därtill kommer ett växlande antal emeriti. Likväl torde detta förbund ha ett anmärkningsvärt stort inflytande överhuvudtaget och givetvis inte minst i skolfrågor.

Ej utan skäl var det med högt spända förväntningar jag reste till mitt första möte med de nya kollegerna hösten 1930, av vilka jag redan förut var personligen bekant och god vän med flera. Detta första sammanträffande innebar dock en viss besvikelse, och jag blev och förblev från den stunden i viss mån en oppositionsman inom förbundet. Snart nog valdes jag som revisorssuppleant och avanserade så småningom till ordinarie revisor, och därmed var min plats given inom förbundet.

Vid nyss nämnda sammanträde var frågan om löne reglering för folkskolans lärare aktuell. Vi hade fått den på remiss för yttrande. Ehuru nykomling begärde jag säkerligen ordet, van som jag var att alltid deltaga i debatten i alla till skolan och undervisningen hörande frågor. Men det var först, när jag föreslog, att vi skulle ägna även en stund åt vår egen lönefråga, vilket jag ansåg vara i hög grad nödvändigt, som jag stötte på patrull och blev ombedd av ordföranden att ej ta upp tiden med frågor, som ej hörde till programmet. Jag måste erkänna, att jag hade svårt att dölja min besvikelse.

Min nästa framstöt inom inspektörsförbundet kom 1932. Statsrådet Artur Engberg hade vid ett stort lärarmöte i Oskarshamn 1931 framkastat tanken på inrättandet av fyra mellaninstanser för folkskolan för att genom en viss decentralisation avlasta skolöverstyrelsen. Frågan väckte mitt stora intresse, och jag anhöll hos förbundsstyrelsen, att den skulle tas upp som en programpunkt på vårt möte i Örebro den 20 och 21 juni 1932.

Så skedde, och jag fick uppdraget att hålla ett inledande föredrag, vari jag skisserade en lösning av frågan, som innebar, att hela landet borde indelas i sex mellaninstansområden, vart och ett med en så allsidigt utsedd ledning och med nödig byråpersonal, att alla slags ärenden kunde behandlas och avgöras, vilka icke nödvändigtvis måste gå till högre myndighet. Vidare föreslog jag, att förbundet måtte "uttala sin anslutning till tanken på en allsidig utredning".

Folkskolinspektör E. G. C. Brandt, som alltid var mycket frispråkig, begärde genast ordet och betygsatte min framställning med följande ord: "Jag beklagar livligt, att ett så välformat och elegant framfört föredrag inte hade ett annat och bättre syftemål." Det visade sig också, att majoriteten hade en negativ inställning

till mitt förslag och i stället antog ett av ordföranden Gottfrid Björkman — efter tagen kännedom om min resolution — framlagt uttalande i mellaninstansfrågan.

Debatten värnade framförallt om den frihet och självständighet, som en statens folkskolinspektör då hade, innan ännu statsbidrag och föreskrifter av alla de slag insnärjde honom, så jag förstod ju kamraternas inställning redan då och ännu mer senare. Men frågan pockade dock på sin lösning, även om det tog 20 år, innan den kom och då i en annan och mindre koncentrerad form än mitt förslag innebar.

Under 40-talet, då mellaninstansfrågan blev verkligt aktuell och man började inrikta sig på länsstyrelsen som centrum, gjorde jag ännu en framstöt och sökte intressera vårt förbund för en lösning, som skulle göra mellaninstansen till ett självständigt organ med fem ledamöter; en från vardera domkapitel och länsstyrelse, en från lärarkårerna och en från målsmännen samt slutligen folkskolinspektören som ordförande och ledare. Dessutom givetvis nödig expertis samt kanslipersonal. Men statsmakterna hade redan då lagt upp programmet i annan riktning, vilket bland annat innebar, att domkapitlet helt avkopplades från handläggning av skolärenden.

Även om inspektörsförbundet vid mötet 1930 inte önskade ta upp sin egen lönefråga till debatt, blev dock snart nog en skäligen löneplacering för statens inspektörer i hög grad aktuell. I samband därmed gick jag åter till aktion. Det gällde ju att få fram bärande motiv för en avsevärd höjning av lönestandard. En statens inspektör var på den tiden placerad i lönegrad 29. Vi hade länge kämpat för paritet med en lektor, som då hade lönegrad 33. Ett starkt motiv var ju den alltmer ökade arbetsbördan med nya makt-påliggande uppgifter. Men svagheten var inspektörernas teoretiska utbildning. Det har ju nämligen aldrig funnits några fastslagna formella kompetensvillkor för inspektörstjänst. Jag gjorde omkring 1950 en undersökning, som visade, att av 52 inspektörer hade 26 någon form av akademisk examen, medan 26 helt saknade sådan.

Min företrädare Patrik Holmvall hade sökt få en lösning på denna fråga men enligt uppgift inte vunnit gehör. Enligt min mening borde några — ej alltför snäva — riktlinjer beträffande kompetensfordringar tjäna två bestämda syften: dels vara ett starkt motiv i lönekampen, dels samtidigt utgöra en förstärkning av in-

spektörernas kvalifikationer, inte minst nu, när enhetsskolan var i antågande och inspektören fick ett vidgat område att vara chef för.

Följande allmänna riktlinjer kunde tänkas: 1. En sökande av inspektörstjänst borde ha dels en inte alltför ringa akademisk examen och dels en pedagogisk utbildning jämte en ej alltför kort praktisk verksamhet som lärare på folkskolans område. 2. En högt kvalificerad akademiker borde likväl också kunna komma ifråga, även om han inte avlagt pedagogisk examen eller hade praktisk erfarenhet på folkskolans område. 3. Likaså borde en lärare, som gjort sig känd som en särskilt skicklig och lämplig skolledare vara fullt kompetent för en inspektörstjänst, även om han saknade akademisk examen.

Jag sökte stöd för en framställning i förbundet i föreliggande syfte genom personlig kontakt med en del medlemmar men blev avrådd från en framstöt. Tanken släppte mig likväl inte, varför jag förde fram den vid ett sammanträde i Uppsala inom en mindre krets av inspektörer, men inte heller nu fick jag någon uppmuntran.

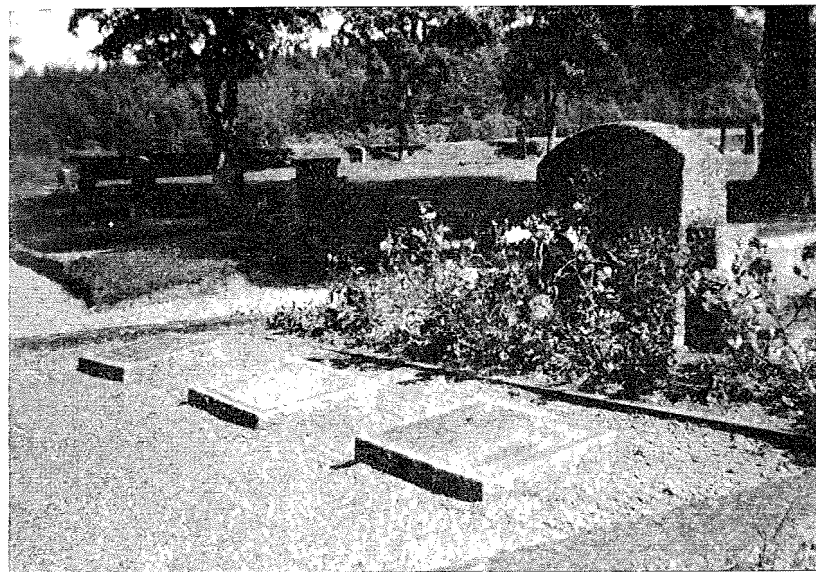
Hur har utvecklingen då gått? Till min och kanske många överraskning lyckades verkligen statens inspektörer komma inte bara i paritet med lektorer utan över, nämligen i dåvarande 34 lönegraden.

Samtidigt har jag tyckt mig märka, att kompetensfordringarna liksom har skärpts vid tillsättning av inspektörer, så att de flesta, som nu kommer ifråga, har goda akademiska meriter. Utvecklingen gläder mig alltså.

7. Familjeliv 1935—1952.

Visserligen var det med ett visst vemod som familjen Bromander lämnade det "vackra och glada Värmland", men "Uppsala är bäst" heter det. Vi rotade oss alltså fort nog i Uppland, fick nya vänner och bekanta och kom in i arbets- och sällskapsliv. Min fru blev medlem i den berömda domkyrkokåren och fick alltså återigen smaka sångarglädjens sötma.

Men snart skulle sorgen drabba den stora familjen Bromander. Den 16 nov. 1936 fick vår mor Anna Kristina efter mer än 16 års väntan följa sin man över gränsen till ett bättre land, nära 84 år

Gustaf Bromanders familjegrav på Härja kyrkogård.

Foto: Författaren.

gammal. Det hade varit långa år av smärta och plågor för en söndervärkt kropp men också många glada stunder i det lilla vackra hemmet, när barn och barnbarn från när och fjärran hälsade på. Våra två systrar var ju alltid trogna besökare under jul- och sommarferier.

Mor Kristina levde ett starkt liv i tron på sin Frälsare, i tryggt sällskap med bibel och psalmbok, andaktsbok och "Trons Seger". Ett utomordentligt bevis på mod och styrka i tron är, att hon med sin tunga och förvärkta kropp vågade underkasta sig dopet enligt baptistisk ritual vid 76 år ålder.

Hennes vänkrets var stor och tillgiven, och hon var en varm och frikostig missionsvän. Många är de penningförsändelser, som vandrat över till Helgelseförbundets mångåriga kassör, Agda Molander, som hösten 1962 avlidit. När därför mor Kristina fördes till familjegraven på Härja kyrkogård den 22 nov. 1936, burens av fem söner och en deras kusin Johan Svensson, följdes hon till griften inte bara av den stora släkten utan även av en talrik skara vänner, och officianten, dåvarande komministern Curt Andersson, gav

henne i griftetalet i kyrkan det vackra epitetet: "En Herrens tjänarinna."

Hemmet i Mörkhult förblev orubbat ännu några år, men svårigheten att få arrendatorer, som i någon mån gjorde rätt för sig och höll jordbruket i laglig standard, blev med tiden allt större. Till vår sorg nödgades vi slutligen försälja vårt gamla hem 1942, en sak som vi djupt ångrat, sedan nya bestämmelser kommit, som tillåter eller rent av tvingar småbrukare att lägga ned jordbruket och plantera skog. Försäljningssumman blev 38.000 kronor; en stor skillnad mot inköpssumman 3.400, men så hade också både gården och tiderna undergått åtskillig förändring sedan 1885.

Tiden gick för familjen i Uppsala. Våren 1938 tog vår äldste son Per-Axel studentexamen, och året därpå var det Våges tur. Per-Axel hade alltifrån tidigaste barndomen bestämt sig för att bli läkare och gick omedelbart in på den medicinska studiebanan. Våge hade först att underkasta sig ett par års krigstjänst utöver den stadgade värnplikten, avlade därefter en fil. kand. och ägnade sig sedan åt teologiska studier.

En del händelser av sorglig art inträffade. Lördagen den 25 sept. 1948 hade jag att inviga Domarringens skola i Uppsala. Min fru var också inbjuden men kände sig opasslig och stannade hemma. Söndagen den 26 var jag i Stockholm och höll föredrag i Adolf Fredriks församling. Hemkommen fram på natten möttes jag av den sorgliga nyheten, att min maka förts till Akademiska sjukhuset för en svår hjärtinfarkt.

Min hustrus åtta veckor långa sjukhusvistelse blev en påfrestande tid, men hennes hälsa förbättrades, och allt syntes återigen ljusst och leende.

Då drabbade ett nytt slag släkten Bromander, som hittills så märkligt varit förskonad för sorg och olyckor. Efter endast två dagars sjukdom avled min äldsta syster Anna på Örebro lasarett den 13 mars 1949, inte fullt 59 år gammal.

Därmed ändades oväntat en fostrargärning, som — präglad av sällsynt intresse, stor kärlek till uppgiften och trogen pliktuppfyllelse — satt märkliga spår i bygdens liv. Jordfästningen i Knista kyrka söndagen den 20 mars blev en mäktig och gripande sorgelöshetstid, då hela bygden mött upp med lärare och skolbarn i spetsen för att bringa sin avhållna lärarinna en sista hälsning. Efter en minnesstund i Härja kyrka måndagen den 21 mars skedde gravsätt-

Familjen Axel Bromander omkring 1940.

ningen i familjegraven på Härja kyrkogård. Anna Bromanders minne i Fjugesta har hugfästas genom en donation, vars avkastning årligen i form av premium går till den mest förtjänte eleven i Fjugesta folkskolas fjärde klass.

Nya prövningar kom. I juni 1949 ådrog sig min hustru lunginflammation och fick därigenom ytterligare nedsatta krafter. Åter blev hon bättre, och med sin vanliga energi och offervillighet förberedde hon, trots alltmer försvagad hälsa, en länge påtänkt middag för arbetsutskottet i Kyrkobrödernas generalråd. Men den 13 febr. 1952 drabbades hon av en allvarlig hjärnblödning, som lade henne hjälplös på sjukbädden på Akademiska sjukhuset, från vilken hon aldrig steg upp.

Den 10 maj 1952 kom döden som befriare för min kära maka. Därmed ändades ett sällsamt verksamt liv, fyllt av uppoffrande kärlek till sången, till skolan, men framförallt till make och barn, för vilkas bästa inga steg varit för tunga och ingen omsorg nog stor. — Enligt uttalad önskan skedde jordfästningen i stillhet i gravkapellet på Gamla kyrkogården den 17 maj, i närvaro endast av de allra närmaste släktingarna och vännerna.

Den 6 juni 1947 hade Per-Axel ingått äktenskap med med. kand. Kersti Löfström, dotter till tillsynslärare Sven Löfström, Uppsala, och hans hustru Vera, född Ekholm, och den 13 sept. 1952 sammanvigdes min son Våge med fil. kand. Märtha Nordqvist, dotter till ekonomidirektör Helmer Nordqvist, Bofors, och hans hustru Magda, född Edlund. — Därmed började för undertecknad ett helt nytt tidsskede; en ensamhetens tid men en tid, som dock blev fylld av en fruktbringande och berikande verksamhet.

INTRESSEN UTOM TJÄNSTEN

1. Nykterhet och politik.

Om mitt allvarliga löfte vid konfirmationen är redan berättat. Detta löfte har jag kunnat förbli trogen. Under seminarietiden var jag givetvis med i S. S. U. H. Men först som lärare i Stenstorp kom jag att ta verklig aktiv del i nykterhetsverksamheten. Detta skedde som medlem i därvarande blåbandsförening, som dess ordförande, som föredragshållare runt om i Västergötland och som studieledare i Skaraborgs län.

Under Örebro-tiden fortsatte min verksamhet inom blåbandsrörelsen. Bland annat organiserade jag en rätt stor Hoppets här inom Örebro blåbandsförening. I denna barn- och ungdomsavdelning var ett flertal av stadens lärare och lärarinnor engagerade som ledare i olika ämnen. Under denna verksamhet kom jag i nära kontakt och samarbete med sådana framstående politiker och nykterhetsmän som riksdagsmannen, chefredaktören för Nerikes-Tidningen, Elof Ljunggren, och folkskolläraren R. G. Gustavsson, om vilken senare det skämtsamt sagts, att han lät sin son Ingemar hoppa över andra klassen i läroverket, därför att han inte kunde tåla klass 2.

Som folkskolinspektör i Värmland nödgade mig tjänsten till en mera passiv roll i nykterhetsarbetet. Även i Uppsala har jag varit med i härvarande blåbandsförening men utan något mera aktivt engagemang.

Den 13 mars 1932 blev jag inlemmad i Tempelriddarorden genom intagning i väpnartemplet Caritas i Arvika och överflyttades 1935 till riddartemplet S:t Erik i Uppsala. Tyvärr har jag inte heller i denna form av nykterhetsverksamheten gjort någon mera aktiv insats.

Politiken har aldrig kunnat inge mig tillräcklig lidelse för en karriär på detta område. Men som frikyrkoman och nykterist från

ungdomen var det helt naturligt, att jag trädde in i de frisinnades led. Jag har också förts fram i olika sammanhang av detta parti. Så i Örebro, där jag var ledamot i folkskolstyrelsen, i Värmland, där jag valdes till ombud till det stora frisinnade landsmötet i Stockholm maj 1934, då en sammanslagning med liberalerna kom till stånd och ett gemensamt parti under namn av Folkpartiet skapades, samt slutligen i Uppsala, där jag som folkpartiets representant invaldes i kyrkofullmäktige.

Mitt liv- och husorgan, då det gällde rikspressen, var från början Dagens Nyheter. Kanske mest på grund av dess rangplats beträffande idrotten. Men Dagens Nyheter's hållning och uppträdande i flera viktiga frågor, kristendoms-, nykterhets- och skolfrågor, upprörde mig i hög grad, varför jag 1927 övergick till Stockholmstidningen, en tidning, som jag gillade mer och mer med åren, tills den ändrade färg vid övergången i socialdemokratisk ägo.

Nu har jag blivit permanent prenumerant på Svenska Dagbladet, vilket kanske är naturligt med hänsyn till att min politiska åskådning fått något mera konservativ färg så småningom. Sedan jag nu kan räkna mig som f. d. i olika sammanhang, har jag också rätt att mer eller mindre spela rollen av politisk vilde. Men min medborgerliga röstplikt sköter jag givetvis med all omsorg.

2. Idrott.

Allt ifrån tidiga barndomen har lek och idrott varit mitt stora intresse. Hade inte en verklig eller inbillad hjärtåkomma lagt hinder i vägen, hade jag kanske gjort mitt namn känt inom idrottsvärlden. Nu förgick en tid av 17 år i stor försiktighet och återhållsamhet ifråga om kroppsliga ansträngningar.

Min fru manade också till försiktighet och omsorg om hälsan, men sedan jag under en hel veckas tid med spänt intresse följt tennistävlingen i Espergjærde i Danmark sommaren 1921, stod jag inte att hejda. För lånade pengar köpte jag en racket för 75 kronor, och därmed började 35-åringen en 35-årig tennishistoria, som alltså slutade först vid 70 års ålder.

Någon storspelare hade jag ingen möjlighet att bli. Intresset sänkades ingalunda men väl de yttre förutsättningarna: lämplig ålder, kroppskrafter och träningsmöjligheter. Jag började så smått i en

gammal trång gymnastiksal i Göteborg, där jag då bedrev mina forcerade akademiska studier. Det var att stjäla ett par timmar från studierna på lördagseftermiddagen, med krita rita upp tennisplanen och så bli sin egen instruktör. Vilken stor uppfinning trodde jag mig inte ha gjort, när jag kom på cutslaget!!

Efter avslutade studier i Göteborg blev möjligheterna till inomhustennis något bättre. I Örebro hade vi tillträde till regementets stora gymnastiksal en gång i veckan, söndagarna 2—5 em. Synd om familjen, som fick äta en ensam eller försenad middag! Men liksom min fru hade fria händer beträffande sången, lade hon heller inga band på mig ifråga om tennis. Det var en tyst överenskomelse.

Sedan grosshandlare Johan Bern byggt tennishall i Örebro mot slutet av 20-talet, blev det ju bättre fart på spelet. Min singletimme torsdagar 1—2 em tillsammans med "Pilan" Antonsson med dusch och kaffe efteråt var högtidsstunder, som jag inte glömmer. — Särskilt högtidligt var det vid invigningen av tennishallen. En av vårt lands främsta tennisspelare, Allan Thorén, Göteborg, var då min gäst, och vid en stunds träning i hallen på söndagsmorgonen fick jag vara sparring partner åt honom, och jag fick ett game med, tack vare att han slog ut tillräckligt många bollar.

Som medlem av tennisklubbens styrelse åtog jag mig en vinter att vara tävlingsledare, och då måste en stor del av söndagarna tillbringas i tennishallen, eftersom 100—200 matcher skulle avverkas under vintersäsongen. Min mor Kristina började bli allvarligt orolig för sin sons andliga hälsa. Därpå tydde hennes upprepade varning: "Akta de, så du inte får tennissen te din avgud!"

Platsen för sommarsemestern var alltid i hög grad beroende av tillgången på tennisbanor. I viss mån var somrarna 1927—1929 de bästa. Då cyklade jag varenda dag från Oskarsvik till Nora stad, 8 km enkel färd, spelade tennis, duschade och så hem igen. Härlig motion och härlig kondition gratis!

Sedan vi börjat förlägga vår semester till Båstad, kom jag ju med i större tennissammanhang. Där vann jag 1931 min kanske största utmärkelse, nämligen 2:a pris i single open för oldboys. I Värmland hann jag bli singlemästare i oldboys, innan jag flyttade därifrån, men i Uppland lyckades jag inte. Kriget kom emellan, och sedan hade för många unga spelare hunnit bli 45 år.

Vid 62 års ålder 1948 slutade jag som tävlingsspelare i single

men i dubbel fortsatte jag till 1955, då var jag lottad att spela oldboys dubbel i Båstad tillsammans med fadern till vår frejdade Jan Erik Lundqvist. Min partner fick dock förhinder, och min sista tilltänkta tävling gick om intet.

Ett par händelser må särskilt beröras. Professor Olle Nylén, svensk mästare i tennis, var under många år ordförande i Uppsala tennisklubb, och undertecknad var då sekreterare. Vi brukade spela dubbel tillsammans. År 1938 erhöll vår klubb Svenska lawntennisförbundets uppdrag att anordna Svenska mästerskapet i tennis för oldboys, single och dubbel. Alla förberedelser var klara. Alla matcher lottade och uppsatta på listor, som utsänts till de anmälda klubbarna. Nylén och jag slipade av formen vid en sista träning dan före tävlingarna. Hemkommen fick jag krypa i säng för influensa och fick inte ens hälsa på mina gamla tennisbekanta från hela landet. Det har jag känt som en av mitt livs svåraste prövningar!!

Uppsala brukade stundom spela mot Kungl. klubben. År 1938 eller 1939 skulle Olle Nylén och jag spela mot "Mr G." — Vi hade ju bestämt oss för att spela fint och hänsynsfullt, men kungens partner, advokat Grönfors, var den gången särskilt indisponerad, varför spelet blev mycket dåligt. Då viskade jag till Nylén: "Vi måste spela för fullt! Det här blir ju inget spel!" Resultatet blev, att "Mr G." med partner förlorade, och kungen såg mycket ledsen ut.

Efteråt fick jag en hel skopa ovet av min fru, och en Stockholmstidning spädde på dagen efter med följande fras: "Uppsala-paret spelade hårt. Särskilt Bromander for fram på banan som en grizzlybjörn med en rödglödgad eldgaffel i ramarna."

Att i olika tennissammanhang träffa gamle kung Gustaf, som faktiskt var mycket skicklig och hade ett kultiverat spel, var ett utsökt nöje. Som ett exempel på hans utomordentliga minne må anföras följande. Ett år eller två efter vårt besök i Stockholm skulle Kungl. klubben gästa Uppsala. Efter en träningsmatch yttrade kungen: "Ja, på söndag ska ni till Uppsala. Det skulle jag också vilja, men jag måste vara på Råsunda, för danskarna kommer. Men akta er för Bromander! Han är svår han!" — Men den gången var Nylén—Bromander inte vidare i form utan fick klart stryk av "Ford-Nilsson" och partner.

Ja, många steg har jag sprungit för att förvärva de cirka 40 små tennispokaler, som pryder min bokhylla. Erkänsla och utmärkelser

av olika slag har också kommit mig till del för mina insatser på området. Men allt detta aktar jag ringa mot den glädje och tillfredsställelse, som denna härliga sport har skänkt mig.

3. Svenska Kyrkans Lekmannaförbund.

Kyrkobröderna.

a. Åter till folkkyrkan.

Från mitt 15-de till mitt 25-te år var jag frikyrkoman. Tillhörde den lilla friförsamlingen i Kåremon i hemsocknen Härja. Under seminarietiden i Karlstad var jag ansluten till ungdomsföreningen i Betlehem, Svenska missionsförbundets kyrka, och medverkade i en del sammanhang.

Som lärare i Stenstorp tog jag ännu mera aktiv del i den frikyrkliga verksamheten. Skötte i allmänhet musiken i missionshuset och predikade ej så sällan såväl där som i bygderna omkring, höll ungdomsföredrag m. m. jämsides med nykterhetsverksamheten.

Ankomsten till Örebro 1911 blev en vändpunkt i min kyrkliga inställning. Samtliga lärare och lärarinnor i Örebro med ett djupare religiöst intresse var så gott som undantagslöst anslutna till Evangeliska fosterlandsstiftelsen i Lutherska missionshuset, däribland mina förut omnämnda seminariekamrater och vänner Lars Edlund och Josef S. Gralén. Jag följde deras exempel.

I Lutherska missionsföreningen hade jag nu några år en stadig hemvist som medlem av dess blandade kör och deltagare i dess verksamhet i övrigt. Här blev jag också närmare bekant med min livsledsagarinna, som under många år varit deras allt i allo, inte minst beträffande sången. Även efter Olaus Petrikyrkans tillkomst 1912 och sedan min blivande fästmö och hustru blivit stöttepelare i dess förnämliga kyrkokör, fortsatte vi kontakten med Lutherska missionshuset, men banden med folkkyrkan knöts med åren allt starkare.

b. Kontakt med Kyrkobröderna.

År 1927 hade kyrkobrödrarörelsens energiske generalsekreterare K. G. Fellenius tagit kontakt med vissa personer i Örebro i syfte att bilda en kyrkobrödrakår. Min kollega Lars Edlund stötte på

mig och ville ha mig med, men jag nekade kategoriskt. Lärare-tjänsten i högre folkskolan och ett 30-tal föreningar och styrelser ansåg jag vara mer än nog. Men han gav sig inte, och det är jag min nu hänsovne broder Lars Edlund djupt tacksam för.

Vi bildade en kår i Örebro med folkskolinspektör Hjalmar Lindén som ordförande och undertecknad som vice. År 1928 firade kyrkobrödrarörelsen 10-årsjubileum i Gävle, och undertecknad var Örebro-kårens ombud. Där fick jag för första gången kontakt med vår oförlitnelige Nathan Söderblom och hans förkunelse och undervisning i ett oförgätligt bibelstudium, vars upptakt varit en ledstjärna i min verksamhet som kyrkobroder.

Under min värmlandsvistelse fick jag påstötning att bilda en kår i Arvika, men jag vågade inte ta på mig ansvaret med hänsyn till min krävande tjänst som inspektör. Däremot bildades en kår i Karlstad under vårt år där med folkskolinspektör Bror Larsson i spetsen.

Så kom jag ju till Uppsala 1935 och blev medlem i Uppsala kyrkobrödrakår, som bildats redan 1919. Den leddes nu av den musikaliske och fint bildade folkskolläraren J. F. Ahlzén. Men inte förrän 1941 blev jag verkligt engagerad i denna rörelse. Det var när den långe och ståtliga och trogne kyrkobrodern A. W. Andersson efter allvarliga påtryckningar förmådde mig att axla ordförandeskapet i den stora och förnämliga kåren. Därmed var jag fast på allvar och kom så att säga att i andlig mening förmåla mig med kyrkobrödrarörelsen.

Vi hade liksom ett litet triumvirat i styrelsen, ett arbetslag, som jag med tacksamhet tänker tillbaka på. Stödjande vid min sida stod den nämnde "A. W.", en av styrelsens två vice ordförande, samt den energiske sekreteraren i styrelsen, Titus Cerin. Det var mycket tack vare denne människofiskare, som medlemsantalet i kåren steg från cirka 75 till 165 på några få år.

År 1943 blev jag utsedd som ordförande i kyrkobrödernas stiftsammanslutning efter direktor Yngve Rudberg, som då flyttade till Skara som domprost, där han sedermera blev biskop. Nu hade jag fått hela stiftet som verksamhetsfält, en stor och härlig uppgift, som jag förvaltade i 14 år. När jag 1947 blev vald även som riksordförande för kyrkobröderna, avgick jag som ordförande i uppsalakåren.

Min verksamhet som kyrkobroder har skänkt mig så mycken

glädje och varit så berikande för mitt liv, att jag måste — om än i kortfattad form — berätta något om denna märkliga och för vår folkkyrka så betydelsefulla lekmannasammanslutning.

c. *Kyrkobrödrarörelsens uppkomst och utveckling.*

Bakgrunden för lekmannaverksamheten inom vår folkkyrka var den växande andliga nöden omkring sekelskiftet, inte minst i Stockholm. Den fromme och nitälskande rotemannen Carl Alm kunde inte likgiltigt åse denna nöd. Så blev han pionjären bland lekmännen. Alm har format det bevingade ordet: "Kyrkan behöver männen, och männen behöver kyrkan." År 1893 bildades *Sällskapet för kyrklig själavård i Stockholm*. År 1908 och 1917 sökte Alm och hans meningsfränder skapa ett allmänt lekmanaförbund, men först när ett kraftfält även från annat håll kopplades in, gav försöken resultat.

Vi vänder våra blickar till Uppsala och Sigtuna. Där hade under tiden skett märkliga ting. Vi behöver bara nämna namnen Manfred Björkquist, Olle Nystedt och Axel Lutteman för att i blixtljus se den värtid, som nu bröt in i vårt kyrkliga liv. I bakgrunden och såsom vägröjare står den mäktiga trion: Nathan Söderblom, J. A. Eklund och Einar Billing. Det är korstågsrörelsens tid jag syftar på. Det blev den unge norrlandsstudenten Manfred Björkquist förunnat att bli den tändande gnistan, skaparen och ledaren av denna rörelse.

Representanter från båda dessa riktningar tog hösten 1918 kontakt med ärkebiskop Nathan Söderblom. Efter nödiga förberedelser kunde så *Svenska kyrkans lekmanaförbund, Kyrkobröderna*, bildas i ärkebiskopsgården i Uppsala den 22 okt. 1918.

Sista paragrafen i protokollet på Kyrkobrödernas födelsedag lyder: "Avslöts sammanträdet med bön av H. H. Ärkebiskopen, varpå de närvarande fattade varandras händer, bildande en sluten kedja till sinnebild av det brödraskap, den upprättade organisationen bör utgöra."

Bland de sju stiftarna vid ovannämnda tillfälle var, förutom Nathan Söderblom, bland andra roteman Carl Alm, Torsten Bohlin och Manfred Björkquist. Biskop Björkquist är den ende kvarlevande och är nu sedan många år förbundets hedersordförande. Alltjämt är denne vår högt värderade kyrkobrödrapionjär, ännu

Tre pionjärer.

Roteman Carl Alm.

Ärkebiskop
Nathan Söderblom.

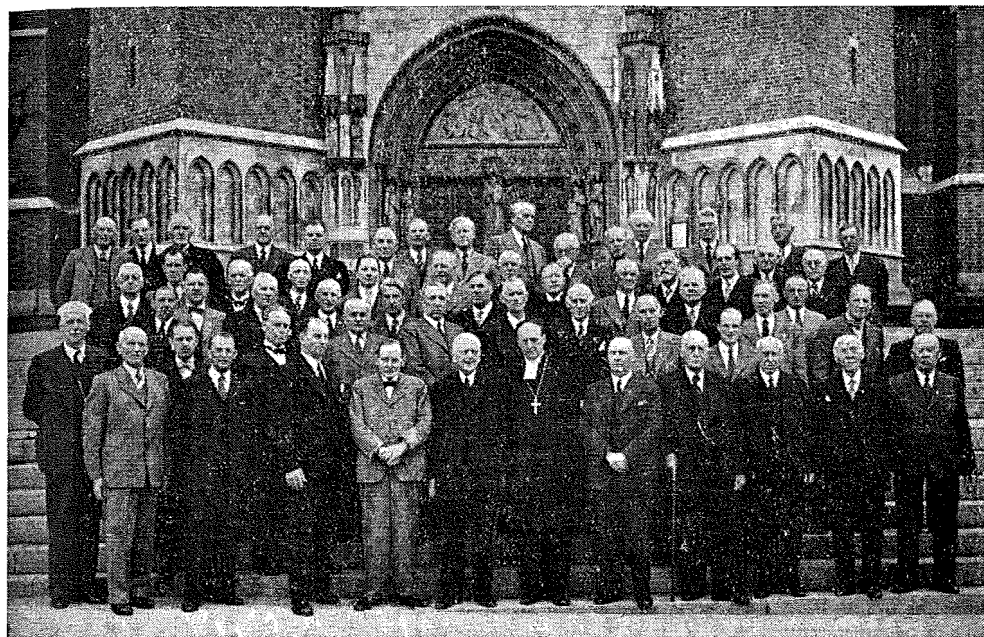
Dåv. rektorn
Manfred Björkquist.

efter 44 år, samma eldsjäl, alltid redo till personliga insatser, råd och uppslag.

Vid 10-årsjubileet i Gävle 1928 kunde generalsekreterare K. G. Fellenius redovisa 42 kårer med omkring 800 medlemmar. Det är en blygsam siffra, men den får beteckna föret i portgången. Efter ytterligare 10 år hade kårernas och medlemmarnas antal 3—4-dubblats, alltså 137 kårer med cirka 3.500 medlemmar, och 1948 hade åter en 3-dubbling skett, så att rörelsen nu omfattade 408 kårer och omkring 11.000 medlemmar. Under de följande åren gick tillväxten allt snabbare med en ökning av genomsnittligt cirka 47 kårer och närmare 1.200 medlemmar pr år. Vid 40-årsjubileet i Uppsala 1958 kunde vi glädja oss åt, att rörelsen omfattade 877 kårer och 22.755 medlemmar. Fyra år senare 1962 räknar vi 942 kårer och 23.910 medlemmar.

De första åren gick Ärkestiftet i spetsen som sig bör men sackade sedan efter och sjönk ned till 6:te—7:de plats. Under många år innehade Linköpings stift en rangplats tack vare sådana trovissa kämpar som lektor Nils Jacobsson och överlärare David Philipson. Den senare var under åtta år riksförbundets vice ordförande.

Det dröjde dock inte länge förrän Skara stift tog tätplatsen, som den fortfarande innehar med 132 kårer. Därnäst kommer Växjö stift 125 kårer och i tredje rummet Ärkestiftet med 106. Skara och Växjö stift torde ha kyrkobrödrarörelsens bästa jordmån, men där

Kyrkobrödernas stiftskonvent i Uppsala juni 1947. I mitten står biskop Torsten Bohlin, en av stiftarna 1918. Till vänster återfinna vi Samariterhemmets f. d. direktor Otto Centervall och med. dr Fr. Clason. Till höger synas konventets ordförande, folkskolinspektören Axel Bromander, och före domkyrkokomminister Gustaf Friman.

har också funnits nitiska och hängivna plöjare. Jag tänker med tacksamhet på män som direktör Robin Grane i Skövde, åren 1947—1953 riksförbundets kassaförvaltare, och folkskollärare Anders Blomgren i Borås, den övermåttan nitiske, sedan 1955 riksförbundets vice ordförande. I Växjö stift har den kunnige och mångbetrodde rektor David Estborn under en mångfald år lett verksamheten som konventets ordförande, och han är sedan 1958 riksförbundets sekreterare.

Ett par extra ord om verksamheten i Ärkestiftet. När Stockholms stift bildades 1942, övergick 4 kårer från Ärkestiftet till det nybildade stiftet. Då återstod för oss 17 kårer vid denna tidpunkt. Den andliga jordmänen kan inte anses vara den bästa i Ärkestiftet. Detta gäller kanske särskilt Uppland. Likväl har det varit en stor glädje att arbeta i den hårda men växtkraftiga uppländska leran,

både som folkskolinspektör och som kyrkobrödraledare. Genom min vardagliga verksamhet fick jag ju god kontakt med församlingarna och dess präster, och likaså god hjälp av våra resesekreterare, Nils Espelund, Carl H. Nilsson och Henrik Ekdahl, och kårernas antal växte stadigt. När jag bildat min sista kår i Tegelsmora den 16 maj 1960 räknade stiftet 110 kårer med 2.153 medlemmar.

Vi gläder oss alla åt vårt förbunds utveckling till en stark och mäktig kyrklig rörelse, och vår tacksamhet går till Honom, som ger växten. Men låt oss alltid komma ihåg, att det varken är kårernas antal eller deras storlek, som är rörelsens grundval och styrka, utan den kärlekens och nitälskans ande, som besjälar medlemmarna.

d. Organisation, grundprinciper och arbetssätt.

Kyrkobröderna vill inte vara en förening bland föreningar. Med en massa detaljerade och klavbindande paragrafer. Men om rörelsen inte ska bygga på lösan sand, måste det finnas en organisation; enkel men fast. Inte ens en Jesu Kristi stridshär kan bestå av lösa och oordnade hopar utan sammanhållning. Alltså har vi under årens lopp måst arbeta en hel del med stadgefrågor men samtidigt sökt hindra dessa att bli självändamål.

Sex olika versioner av stadgar har sett dagen: 1918, 1922, 1932, 1945, 1957 och 1962. De förändringar, som skett och som varje gång föregåtts av grundliga överväganden, har haft två orsaker: dels nödvändigheten att anpassa våra arbetsformer efter tidsutvecklingen och rörelsens utveckling men dels också understundom föranletts av en del bröders lust att motionera om ändringar utan att verkliga behov förelegat.

Det har inte heller saknats helt revolutionerande förslag, som syftat till att i grund förändra kyrkobrödrarörelsens såväl syftemål som organisation. Bland annat har en förändrad representation varit starkt ifrågasatt, gående ut på att genom indirekta val skapa en mindre ombuds församling, som skulle ha den beslutande och styrande makten. Men det sista generalkonventet i Jönköping aug. 1962 värnade om den direkta representationen, som ger varje kår rätt att sända ombud till den beslutande församlingen, rikskonventet, som det hädanefter kallas.

Från och med ingången av 1925 fick rörelsen eget tidningsorgan,

Lektor Gustav Carstensen.
Mångårig redaktör för
"Kyrkobröderna".

Kyrkobröderna, som för närvarande utkommer med sex 32-sidiga nr: årligen och gratis tillställs varje kyrkobroder. Flera attacker har gjorts att genomgripande förändra detta vårt språkrör eller helt slopa detsamma, men förbundet har orubbligt slagit vakt om tidskriften.

Kyrkobröderna beslutades som en riksorganisation, men rörelsen bygger på de små grupperna, benämnda kårer, ute i de skilda församlingarna. Dessa kårer, var och en med sin särskilda styrelse och mycket fria och varierande arbetssätt, endast bundna av riksstadgarnas huvudprinciper, äro i sin tur sammanslutna till stiftskonvent med särskilt konventsråd och egna stadgar beträffande stiftsverksamheten.

Riksförbundets beslutande organ, rikskonventet — förut kallat generalkonvent — sammanträder minst vartannat år och har att fatta beslut i förbundets alla frågor samt välja förbundsråd — förut benämnt generalråd. Förbundsrådet består av 13 ledamöter, en för varje stift samt dessutom särskilt valda: ordförande, sekreterare och kassaförvaltare. Därtill kommer biskop Manfred Björk-

quist som hedersordförande samt från 1958 undertecknad som hedersledamot.

Sedan 1958 är direktor Algot Tergel på Lekmannaskolan i Sigtuna riksförbundets ordförande och från samma tid rektor David Estborn förbundssekreterare. Som kassaförvaltare har kamrer N. M. Barrner fungerat sedan 1953. Föreståndare för förbundets byrå har från 1947 varit avdelningschef Erik Malm. En av förgrundsgestalterna i vår rörelse är teol. d:r Gustav Carstensen, som förutom ett flertal viktiga uppgifter inom förbundet varit redaktör för tidskriften sedan 1947.

Trots stadgeändringar har Kyrkobrödernas *grundprinciper* förblivit oförändrade genom åren. "Kyrkobröderna utgör en sammanlutning på den evangelisk-lutherska kristendomens grund av män, tillhörande svenska kyrkan." — Så lyder första paragrafen i våra stadgar. Kyrkobröderna är ingen sekt inom kyrkan, som anser sig förmer än andra kristna. Det är inte fråga om något slags frimureri. Rörelsen är öppen för alla män inom Svenska kyrkan, som "gillar förbundets grundsatser och ändamål". Det är en sammanlutning för män, för det är männen, som behöver aktiveras.

§ 2. "Förbundets syfte är

- a) att bland sina medlemmar främja kristen brödragemenskap till det inre livets fördjupande och mognad samt
- b) att samla lekmän till ansvarsmedvetet arbete i Sveriges kyrka för Guds rikes förverkligande i den enskildes, samhällets och mänsklighetens liv."

Syftet har alltså en dubbel innebörd: Å ena sidan *krafthämtning* genom bön, bibelsamtal, studier och gudstjänstliv; å andra sidan *kraftutgivning* i den tjänande kärlekens tjänst i församlingen och i samhället.

§ 3. (inledning) "Detta sitt syfte vill förbundet i förtroendefullt samarbete med församlingarnas präster och i samförstånd med övrig kyrklig verksamhet söka nå"

Kyrkans lekmän står således inte i opposition mot prästerna. Kyrkobröderna vill inte konkurrera utan samarbeta. Kyrkobröderna vill vara ett avsnitt av kyrkans studiefrent genom tankeutbyte i den stilla gruppen, men kyrkobröderna bör framförallt vara en arbetsgrupp, *arbetslag*, som står skuldra vid skuldra med

I förtroendefullt samarbete. Från vänster: Kontraktsposten Ture Thomander, diakon Ragnar Albrektson, domprosten Algot Anderberg och författaren.

prästen, färdiga att rycka in och axla de olika arbetsuppgifter, som verksamheten i dagens samhälle och församling erbjuder.

Arbetsättet har självklart varit rätt varierande inom de enskilda kårerna alltefter de lokala förhållandena. Bibelstudium torde dock allmänt förekomma och bör vara självklart i en kyrkobrödrakår. Det mera praktiska arbetet har väl på en del håll varit ringa, men i glädjande många fall har kårerna gjort betydande insatser.

I stiftssammanhang är ju de årligen återkommande konventen viktiga kraftcentra. De flesta stift anordnar dessutom ett flertal samlingar i stimulerande syfte, såsom ledardagar, studiedagar, kyrkvärdsdagar, kontraktsmöten etc, och deltar i eller leder större och mindre kyrkliga verksamhetsgrenar i form av missionsmöten, insamlingar m. m.

Kyrkobrödernas första och främsta uppgift har inte varit att framträda *offentligt*; så att säga verka *utåt*. Men samhället har ändrat struktur. Därmed har också kravet på den kristnes ansvar inför samhällsfrågorna blivit allt starkare under senare år. Som följd härav har en viss *frontförändring* eller kanske snarare *frontutvidgning* skett på riksförbundets verksamhetsfält, föranledd dels

av våra allt livligare ekumeniska kontakter och dels av det faktum, att kyrkobrödrarörelsen har blivit en maktfaktor att räkna med, om den gör sin stämma hörd i en lidande värld och inför en hotande tidsutveckling.

Detta riksförbundets mera offentliga framträdande under 40- och framförallt 50-talet har gällt två områden; dels hjälpverksamhet och dels uttalanden och kontakter i viktiga religiösa och sociala frågor. Några exempel må nämnas.

Under andra världskriget sökte vi hjälpa Finland, Norge och Danmark: ta emot flyktingar m. m. Efter 1945 tävlar efterkrigshjälpens olika organisationer om Kyrkobrödernas intresse och bistånd. Särskilt för Israelsmissionen och Ineupeisk mission har utgått många vädjanden från vårt förbund. Likaså för "Rädda barnen", t. ex. efter naturkatastroferna i Grekland och tragedien i Ungern. Klädinsamling för Tyskland har resulterat i tusentals ton.

Från 1947 pågick under många år en årlig riksinsamling bland kyrkobröderna för mission och diakoni, som inbragte många 10-tusentals kronor. Stiftelsen Lekmannatjänst, som har ansvar för pastorsdiakonernas arbete i Norrlands fjällbygder, har haft Kyrkobrödernas helhjärtade stöd.

Kontakt med pressen har sökts på olika sätt. 1950 inbjöds samtliga Stockholms-tidningar och en del landsortsorgan till en konferens på Graninge stiftsgård, och redaktör Carl-Adam Nycop i Expressen och P. G. Pettersson i Aftonbladet gav välvilliga tips beträffande kyrkans nyhetstjänst.

Med anledning av Hedenius-debatten hölls en stort upplagd apologetisk kurs på Sigtunastiftelsen år 1950 med de förnämligaste experter vårt land hade att erbjuda som talare, och en aktionsfond lades upp med syfte att tjäna apologetik och evangelisation.

När pastoratsregleringen blev aktuell, begärde vi att få betänkandet på remiss, vilket beviljades, och det visade sig, att myndigheterna observerat vårt omsorgsfullt utarbetade yttrande. En mångfald gånger har Kyrkobröderna ensamma eller i samarbete med liktänkande sammanslutningar gjort framställningar och uppväkningar ifråga om mindervärdig litteratur, ungdomsproblem, kristendomsundervisning m. m. Radio och television har flitigt uppvaktats angående morgon- och aftonböner, religiösa program etc. och ofta med gott resultat efter möjlighet.

Som en av våra viktigare framstötter räknar jag vårt uttalande

Riksinsamlingens 83.000:— överlämnas av kyrkobrödernas ordförande, folkskolinspektör Axel Bromander, till ordföranden i Lekmannaskolans styrelse, biskop John Cullberg, Sigtuna i aug. 1957. Till höger biskop Manfred Björkquist, till vänster kyrkobrödernas v. ordf., folkskollärare Anders Blomgren.

i nykterhetsfrågan vid generalkonventet i Sigtuna 1957. Det var inte utan en viss bävan jag förde fram den frågan med hänsyn till kyrkobröders skiftande inställning. Det var därför så mycket mer glädjande, att konventet praktiskt taget enhälligt anslöt sig till en kraftig appell och vädjan mot spritbruk och för helnykterhet.

En hjärtesak för kyrkobrödrarörelsen bör särskilt omnämnas. Hösten 1948 anordnade vi på Lekmannaskolan, i samarbete med dåvarande rektor Holger Bergwall, en studievecka för kyrkobröder. Den har sedan årligen ägt rum. Från och med 1952 är den dubbelrad genom en särskild vintervecka. Under de gångna åren har cirka 2.000 kyrkobröder här fått uppbyggelse och inspiration. De 22 kyrkobrödraveckor, som jag personligen fått vara med om att organisera och delta i, ser jag tillbaka på som verkliga glädjekällor och ljuspunkter.

Genom denna mångåriga samverkan har Lekmannaskolan blivit

kyrkobrödernas andliga hem. Det är därför helt naturligt, att vi genom en riksinsamling sökte stödja tillkomsten av ett nytt elevhem, och under studieveckan 1957 kunde undertecknad på förbundets vägnar överlämna ett belopp på 83.000 kronor. Insamlingen uppgick till cirka 120.000 kronor, varav kyrkobröderna för egen del avsatte 25% till en aktionsfond, avsedd huvudsakligen för studieveckorna.

e. Ekumeniska kontakter.

Det stora ekumeniska mötet i Stockholm 1925 under mottot "Liv och arbete" och med ärkebiskop Nathan Söderblom som centralgestalt bildade upptakten. Den ekumeniska rörelsen delades sedan upp på två linjer, "Life and Work" och "Faith and Order".

Konferensen om "Kyrka, folk och stat" i Oxford 1937 framförde den uppfattningen, att kyrkan är närvarande i samhället genom sina lekmän, och att den, om den ska bli aktiv, måste bli aktiv genom lekmännen.

Detta betonades ännu kraftigare vid den första kyrkliga världskonferensen i Amsterdam 1948. I rapporten därifrån heter det: "Endast genom en andligt vaken och aktiv lekmannakårs vittnesbörd kan kyrkan möta den moderna världen i dess aktuella villrådighet och livssituationer."

Den lutherska läran om det "allmänna prästadömet" och uppfattningen om "arbetet som en gudstjänst" dominerade diskussionen i lekmanfrågan vid den andra kyrkliga världskonferensen i Evanston 1954.

I rapporten därifrån sammanfattas synen på dessa frågor i följande märkliga ord: "Tiden är inne att göra lekmännens ämbete tydligt definierat, synligt och aktivt i världen. Gudstrons verkliga drabbningar i vår tid utkämpas i fabriker, affärslokaler, på kontor och bondgårdar, i politiska partier och regeringskanslier, i otaliga hem, i press, radio och television, i nationernas förhållande till varandra. Det har ofta sagts, att kyrkan borde träda in på dessa områden, men faktum är, att kyrkan redan *är* där genom sina lekmän."

Denna uppfattning om lekmännens uppgift — "Den kristne i kallelsen", som diskussionsämnet lydde i Evanston — måste också sätta spår i kyrkobrödrarörelsen. En viss ändrad formulering har

också kommit till synes i våra 1957 reviderade stadgar. I paragraf 3 heter det numera: "Detta syfte vill förbundet..... söka nå..... b) genom att hos sina medlemmar väcka och stärka villigheten att tjäna Kristi sak såväl i hemmets gemenskap och i den borgerliga gärningen som i den kyrkliga verksamheten i hemförsamlingen, på missionsfältet och i ekumeniska sammanhang." — Här har således hemmet och den borgerliga gärningen satts före den kyrkliga verksamheten.

Redan på ett tidigt stadium tog Kyrkobröderna kontakt med dessa ekumeniska strävanden. Vid våra generalkonvent och vid särskilda konferenser har vi haft inbjudna gäster från andra länder, Finland, Norge, Danmark, Tyskland, Holland, England och Förenta Staterna, och vi har i motsvarande grad gästade dem. Som våra representanter i dessa sammanhang kan nämnas: Manfred Björkquist, Anders Blomgren, Edvin Brugge, Gustav Carstensen, Robin Grane, Herbert Lagerström, Algot Tergel, Valter Ohman samt undertecknad.

Det har varit i hög grad inspirerande att få representera vår lekmannarörelse vid sådana tillfällen. Tre gånger har jag besökt våra norska bröder och likaså tre gånger gästade Nyborg Strand i Danmark och värmts av de danska brödernas offervilja och missionssinne. I aug. 1952 bevistade jag tillsammans med Robin Grane och min son Våge de stora tyska kyrkodagarna i Stuttgart, anordnade av den världsbekante lekmannakyrkoledaren dr von Thadden-Trieglaff. Det kändes högtidligt och stämmingsfullt att få framföra en hälsning från våra svenska lekmän till de tyska bröderna, som var församlade i hundra tusental.

Mina rikaste och djupaste upplevelser har jag likväl haft som Kyrkobrödernas representant vid de två kyrkliga världskonferenserna i Amsterdam 1948 och i Evanston 1954. I innerlighet och högtidligt allvar tog Amsterdam priset; i storhet och glänsande arrangemang Evanston.

Konferensdagarnas festliga prägel i Amsterdam förhöjdes i hög grad genom att de sammanföll med drottning Wilhelminas tronavsägelse. Under hela konferensen var staden höljd i en slösande blomsterskrud, och tusentals och åter tusentals kulörta lampor, som kantade gator och kanaler, skapade en överväldigande färgsymfoni.

Vad som likväl framförallt har etsat sig in i mitt minne, är den

förtätade stämning, som rådde i pleniesalen, när delegaterna från 147 kyrkosamfund i 44 länder den 23 aug. 1948 fattade sitt beslut om ett *Kyrkornas Världsråd*. — En minuts tystnad! Därpå en tack-sägelsebön av ärkebiskopen av Canterbury!

I Amsterdam hade jag sällskap med bl. a. biskop Björkquist och rektor Lagerström. I Evanston var vi åtta delegater från Svenska kyrkan, fyra präster och fyra lekmän med ärkebiskop Brilioth i spetsen. Efter ett års kommittéarbete hemma under Olle Hartmans ledning var vi väl förberedda för Evanston. Under utfärden hade vi fyra dagars uppehåll i Newyork och fick således i någon mån lära känna den stora staden. I Chikago hade lutheranerna en två dagars förberedande konferens. Därunder passade jag på att gästa Ingemar Pearson och Violet Hageman, min hustrus brorson och brorsdotter. Sen bar det ut till förstaden Evanston och det stora konferensarbetet, vars resultat jag redan vidrört. Dock ett par glimtar ytterligare.

Konferensen pågick 15—31 aug. 1954 och omfattade inalles 1.298 officiella deltagare från 179 kyrkor och 54 länder. I spetsen för *Världskyrkorådet* (World Council of Churches) står sex presidenter samt en centralkommitté på 90 medlemmar. Sverige fick med tre i denna kommitté: ärkebiskop Yngve Brilioth, fru Margit Lindström, nu biskopinna i Lund, samt för Svenska missionsförbundet dr Ansgar Eeg-Olofsson.

Höjdpunkten var öppningshögtidligheten i First Methodist Church den 15 aug. och "Trons fest" samma dag på Soldier Field i Chikago med cirka 150.000 deltagare, varav 2—3.000 sångare. Vidare kan nämnas president Eisenhowers besök och mäktiga gripande tal den 19 aug. samt Dag Hammarskjölds uppmärksammade anförande under konferensen.

Vilka arrangemang och vilka överväldigande intryck! Men pressande i 35° Celcius! — Söndagen den 29 aug. predikade jag vid högmässan i en av Chikagos lutherska kyrkor, vilket givetvis måste ske på engelska, då så gott som ingen i församlingen förstod svenska. En annan upplevelse var, att hela svenska truppen, 25 man stark med ärkebiskopen i spetsen, inbjöds till en trädgårdssupé, American Barbecue, i storbyggmästaren Ragnar och Elsa Bensons ståtliga hem, Itasca, några mil utanför Chikago. Hämtades med lyxbilar och återfördes dessliques frampå natten.

Efter konferensens slut avhämtades jag i Evanston av mina

Från vänster: Dr S. Ger-
manos, ärkebiskop av
Thyatira, dr John R.
Mott, dr V. A. Visser't
Hoof, dr E. Eidem,
Svea rikets ärkebiskop, dr
D. T. Niles ("eldsjälen
från Ceylon"), dr G. F.
Fisher, ärkebiskop av
Canterbury, dr Marc.
Boegner.

Ekumeniska rådets presidium i Amsterdam 1948.

kusiner Ivar och Bror Ekberg, som jag aldrig tidigare sett, och gästade deras hem i de Calb några dagar. Gjorde därifrån två dagars avstickare till Rock Island, besåg Augustana-Synodens institutioner och gästade pastor Oscar Leonardson med familj. Han var chef för Lutherska kyrkans brödraskap därute, en direkt svarighet till Kyrkobröderna, och hade varit vår gäst vid studieveckor och generalkonvent.

Återbördad till Chikago av mina kusiner, företog jag en fem dagars rundtur med de flotta Gray-hound-bussarna och besåg bl. a. de storslagna Niagarafallen och Förenta Staternas underbart vackra huvudstad Washington med dess många monumentala byggnader. Även Vita Huset hade jag tillfälle att fotografera och vandra igenom, så långt det var tillåtet.

Men därmed var det slut på denna minnesrika resas fulltoniga glädje och rikedom. Under dagsresan Washington—Newyork fick jag en svår infektion i högra stortån. Det var ingen ljuvlig känsla, som fyllde mig på The Kings' Crown hotell i Newyork natten före den med Kungsholm bestämda avresan. Skulle jag bli liggande kvar sjuk och ensam i den stora staden!?

Med nöd och näppe kunde jag få sko på foten, och den fina och kloka Margit Lindström fraktade mig till båten och tog en moderlig vård om mig hela sjöresan. Den blev skaplig, även om jag fick hoppa omkring med foten i paket. Men på det viset fick jag god tid att översätta vår sektions rapport om "Den kristne i kallelsen", som jag fått uppdraget att göra. Den utkom sedermera som ett studiecirkelhäfte, försett med arbetsuppgifter av direktor Olle Hartman. Vid framkomsten till Göteborg tog min son Per-Axel, som är röntgenläkare, hand om mig. Men det dröjde sju veckor, innan jag var något så när kurant.

f. Kyrkobrödernas 40-årsjubileum.

Innan jag slutar detta avsnitt måste jag berätta om min andra stora högtid under min Uppsala-tid. Den första var folkskolans 100-årsjubileum 1942. Nu stundade ett kyrkobrädråjubileum. Efter 10 år som Kyrkobrödernas riksordförande hade jag bestämt mig för att träda tillbaka 1957 men övertalades att stå kvar ännu ett år för att organisera och leda 40-årsjubileet, som självklart skulle firas i Uppsala.

President D. Eisenhower gratuleras av biskop G. Bromley Oxnam, sedan den förre mottagit jur. doktorsgrad av North Western University i samband med sitt besök vid det ekumeniska mötet i Evanston 1954.

Visserligen beräknade vi inte en samling på 1.000 som 1942, men cirka 500 måste vi vara beredda på att ta emot. Jubileet krävde alltså en hel del förberedelser. Dit hörde i främsta rummet en jubileumsskrift, som utkom under titeln ”Alltså arbeta vi vidare”, innehållande ett flertal värdefulla artiklar.

I Domkyrkoförsamlingens kyrkoråd anhöll jag om ett anslag, och fullmäktige beviljade generöst och utan debatt ett belopp på 8.000 kronor. Därmed fick vi möjlighet att bjuda hela den jubilerande skaran, ombud och särskilt inbjudna, tillsammans cirka 400, på den beslutade banketten i rikssalen på Uppsala slott.

Så kom den stora dagen 22—24 aug. 1958. Högtiden började med en inledningsgudstjänst i Uppsala domkyrka. Där talade vår hedersordförande biskop Manfred Björkquist mäktigt, tidsöverspännande och djuplodande. Hans predikan började med en hyllning till minnet av Nathan Söderblom, som knöt den första brödraringen fyrtio år tidigare, och mynnade ut i en vädjan: ”Om förnyelse skola vi bedja . . .”

”Dörrar som öppnats av kyrkans Herre själv” var den hälsning, som ärkebiskop Yngve Brilioth från sin sjukbädd frambar på jubileumshögtiden i Universitetets aula genom biskop Yngve Rudberg, som i ärkebiskopens ställe hälsade oss välkomna och som i sitt anförande pekade på de många och stora uppgifter, som vilade på kyrkobröderna i tidens kris.

Professor H. S. Nyberg, den lärde orientalist, en av de aderton i Svenska akademien men också en broder bland oss ringa kyrkobröder, höll högtidstalet över ämnet: ”Åhörarbänk och predikstol emellan”. Det var den fulländade vältalaren och den vardagsnära realisten, som kunde ange villkoren för den rätta kontakten mellan präst och församling. Inom parentes måste jag erkänna: jag är glad över att min västgötska envishet besegrade H. S. Nybergs stora tvekan att uppträda som högtidstalare.

Lördagens förmiddag upptogs av val och förhandlingar samt tillsättning av en utredningskommitté för de ganska revolutionerande motioner, som inkommit och som med hänsyn till det rika jubileumsprogrammet inte kunde närmare diskuteras. Generalkonventen i Eskilstuna 1960 och Jönköping 1962 har fattat beslut i dessa frågor och därvid slagit vakt om Kyrkobrödernas grundprinciper och beprövade organisation.

Vid banketten på 40-årsjubileet. Från vänster: Biskopinnan Björkquist, landshövding Håstad, ärkebiskopinnan Brilioth och biskop Björkquist.

Efter en givande Sightseeing-tur på lördagsmiddagen genom Uppsala stad med samling i Odinslund och avslutning i Gamla Uppsala var jubileumskonventet redo för banketten på rikssalen i Uppsala slott.

Hälsningstalet hölls av kyrkofullmäktiges ordförande rektor Herbert Lundh, en synnerligen framstående talare både vad gäller form och innehåll. Så följde en utsökt middag, men bankettens höjdpunkt kom omedelbart därpå, när landshövding Elis Håstad sakligt, gripande och humoristiskt berättade om slottets historia; riksrådets rådslag om deltagande i det 30-åriga kriget, Kristinas tronavsägelse inför en rörd församling och mycket mera.

Sången och musiken var jubileets A och O, dess bärande och lyftande kraft. För dessa inslag såväl i domkyrkan som i universitetets aula och på banketten svarade den oförliknelige domkyrkoorganisten, teol. d:r Henry Weman i spetsen för sådana krafter som operasångare Uno Ebrelius, kyrkosångare Harry Sagner och

domkyrkokören. De skänkte en av andligt innehåll mättad skönhetsupplevelse av stora mått.

När "veteraner" och gäster hade vittnat och hälsat, närmade sig midnattstimmen, och avslutningen på denna innehållsrika dag förestod. Undertecknad hade då den kära plikten att i så varma och vackra ord, som var mig möjligt, rikta ett tack till alla dem, som under de gångna åren stått vid min sida i arbetet, främst arbetsutskottet, generalrådet och förbundets funktionärer, men allra främst pionjären i kyrkobrödrarörelsen, vår hedersordförande biskop Manfred Björkquist.

Min andra uppgift var att med ord och famn hälsa min efterträdare direktor Algot Tergel och överlämna ordförandeklubban. Det var för mig en lycklig stund, när jag övertalade honom att axla ansvaret, och ett enhälligt jubileumskonvent hade korat honom. Ingen kan vara mer lämplig än han.

Men därmed var det inte slut. Många gånger förut hade förbundet i ord och gärning visat sin erkänsla för min insats bland kyrkobröderna, och även vid detta tillfälle framförde vice ordföranden, folkskollärare Anders Blomgren, förbundets tack i ordalag, som djupt rörde och värmdde hjärta och sinne.

Till sist avslutade undertecknad aftonen med ett avskeds- och minnesord med mottot: "Vänta allt av Gud! Våga allt för Gud! Vinn allt med Gud!"

Söndagens stora högmässa i den fullsatta rikshelgedomen blev en illustration till psalmen: "Villigt kommer Ditt folk, då Du kallar Din här" — Nattvarden med 565 nattvardsgäster och åtta tjänstgörande präster hade all stillhetens och innerlighetens majestät, som höves, då Kyrkans Herre kallar sitt folk inför sin tron. Domprosten Olof Herrlins innehållsrika predikan gav också klara och visa direktiv om lekmannens vittnesbörd: i ord, men framförallt i handling i församling och i borgerlig gärning.

Efter högmässan hade undertecknad att, omgiven av en stor skara kyrkobröder, med några tacksamhetens ord nedlägga en krans på Nathan Söderbloms och Torsten Bohlins gravar.

Jag vill sluta mina ord om kyrkobrödrarörelsen med att citera slutorden i min uppsats i jubileumsskriften: "Kyrkobrödratankens bärare längta efter att se den tid komma, då våra kyrkor åter fyllas

Direktor Algot Tergel.
Kyrkobrödernas riksordförande.

av gudstjänstbesökande skaror, som med glädje och längtan träda fram till Herrens nattvardsbord. Ske alltså!"

4. Kyrkobyggen och pastoratsreglering.

Hösten 1946 invaldes undertecknad i kyrkofullmäktige i Uppsala domkyrkoförsamling och innehade detta uppdrag under tre perioder, alltså 12 år t. o. m. utgången av 1958. Enligt vad jag tror mig veta, var det folkskollärare Per Johannes, som föreslog mitt inval, och för detta är jag honom djupt tacksam. Knappast något annat har varit i lika grad ägnat att berika och ge innehåll åt senare delen av mitt liv som denna min verksamhet i Domkyrkoförsamlingen.

Från och med 1948 var jag med i kyrkorådet som suppleant och från maj 1951 som ordinarie ledamot. År 1952 blev jag utsedd som kyrkvärd, ett ämbete, som jag sätter mycket högt, även om det

inte i Domkyrkoförsamlingen har samma personligt engagerande karaktär som i mindre församlingar.

Jag har haft glädjen att samarbeta med två domprostar som förmän, Algot Anderberg 1947—1951 och Olof Herrlin 1952—1959. Båda dessa förnämliga män lämnade i tur och ordning vår stora och traditionsrika församling för biskopsämbetet i Visby.

De första åren var min insats i församlingen blygsam. Jag varken ville eller vågade ta några större initiativ med hänsyn till min krävande tjänst som folkskolinspektör och därjämte ledare av kyrkobrödrarörelsen. Jag minns likväl, att jag ivrigt manade till fondering av pengar för framtida nödvändig bygghus, när tidsförhållandena det medgav, och fick då till svar: "Ä, vi har flera hundra tusen kronor samlade!" Men när utredningen några år senare visade ett byggnadsbehov på cirka 10 miljoner, då förslog inte mycket några hundratusen.

Men så kom den initiativrike Per Johannes i maj 1952 med ett skriftligt förslag om en kommitté för utredning av byggnadsbehovet i församlingens ytterområden. Medmotionär var Tore Gustavsson, och den 23 okt. 1952 valdes en kommitté på sju personer med uppdrag att utreda hela församlingens byggnadsbehov.

Undertecknad hade under våren genomkämpat sista terminen som inspektör, en termin som på grund av familjeskäl varit synnerligen påfrestande, men nu var jag beredd att träda till i mera aktiv form. Så kom det sig, att jag sattes i spetsen för den beslutade utredningen.

Redan förut var små utredningar i gång. En liten kommitté med pastor Curt Westerlund i spetsen höll på med små skisser för ett församlingshem i Almtuna och en annan, bestående av pastor Clarence Nilsson, Gustav Brodd och undertecknad undersökte möjligheterna att genom utbyggnad förbättra Eriksbergs församlingshem, som särskilt beträffande predikolokal kunde uppvisa en rent beklämmande torftighet. Uppgjorda skisser gav likväl inte tillfredsställande resultat. Så kom frågan i ett annat läge genom den stora utredningen.

Utredningskommittén av den 23 okt. 1952 bestod av följande sju personer: fru Birgitta Weman, herrar John Westin, Walfrid Domar, K. E. Gullberg, Tore Gustavsson, E. A. Rosengren samt undertecknad. Ett arbetsutskott utsågs, bestående av ordf. Bromander, v. ordf.

Algot Anderberg.
Teol. d:r.

Domprost i Uppsala, biskop i Visby.

Olof Herrlin.
Fil. och teol. d:r.

Domprost i Uppsala, biskop i Visby.

Domar och sekr. Rosengren. Det gällde nu i första hand att införskaffa sifferuppgifter på folkmängden i de olika distrikten samt att ta del av de prognoser beträffande den framtida befolkningsökningen, som stadens myndigheter utarbetat.

Den 20 mars 1953 hade kommittén kommit så långt, att församlingens samtliga präster kunde inbjudas till en principdiskussion om församlingsindelning och lokalbehov. Under det fyra timmar långa sammanträdet hade undertecknad först att redogöra för hela programmet, varpå följde en ingående och intressant överläggning, som visade många och skiftande åsikter ifråga om utformningen av programmets olika delar: församlingsindelning, antalet församlingshem, tomtfrågor, lokalernas storlek och utformning samt turordningen.

Det gällde att lotsa fram dessa stora frågor genom alla blindskär. Inom kommittén hade höjts röster för att bygga behövliga kyrkliga lokaler gemensamt med de kommunala myndigheternas profana lokaler, ja, t. o. m. ta hänsyn till planerade ålderdomshem. Jag lyckades få ett enhälligt beslut om följande programförklaring:

"Beträffande de perifera församlingshemmen torde bästa lös-

ningen vara att skapa ett mellanting mellan småkyrka och församlingshem. Huvudbyggnaden eller viss del av byggnadskomplexet bör alltså ges sådan arkitektur, att dess karaktär av kyrklig lokal klart framträder. Själva kyrkorummets bör invigas, så att det kan tjäna alla kyrkliga ändamål. Men utom kyrksalen bör finnas lokaler för syföreningar, söndagsskola, ungdomsverksamhet, studiecirkel samt för hobbyändamål etc. Dessutom är det önskvärt, att bostad beredes vaktmästare och diakonissa samt helst även församlingspräst. Lokalerna böra också i viss utsträckning kunna tjäna den borgerliga kommunen, i den mån behov föreligger och den kyrkliga verksamheten icke därav lider intrång.

Vad det centrala församlingshemmet beträffar, måste lokalernas funktion delvis bli en annan och av annan storleksordning. Samlingshallen, som torde böra rymma 300—500 personer, bör *icke* ha kyrklig karaktär med altare och altarrund.”

Den 2 maj 1953 fattade kommittén ett enhälligt beslut om ett fullständigt framtidsprogram att tillställas kyrkofullmäktige, innefattande dels ett principiellt uttalande angående pastoratsregleringen i Uppsala, dels förslag om uppförande av fem församlingshem, nämligen i Almtuna, Eriksberg, Sala backar och Tuna backar samt ett centralt. Dessa förslag realbehandlades dock först 1954 i fullmäktige. Församlingsindelningen blev i stället den allt dominerande frågan ett år framåt. Låt mig ta den i ett sammanhang ända fram till den 1 jan. 1963.

Genom remiss från domkapitlet den 18 april 1953 bereddes Domkyrkoförsamlingen tillfälle att avgiva yttrande över ”Betänkande med förslag till Allmänna riktlinjer för den territoriella pastoratsindelningen och församlingsprästerliga organisationen m. m.”, framlagt av Pastoratsregleringssakkunniga den 26 febr. 1953.

Undertecknad fick i uppdrag att skriva utlåtandet och berörde därvid inte blott principiella synpunkter beträffande pastoratsindelningen utan även de för Domkyrkoförsamlingen speciella frågor, som nu var särskilt aktuella på grund av planerad byggenskap enligt pågående utredning. Den 27 maj godkände fullmäktige utan omröstning det av kyrkorådet framlagda yttrandet.

Under hösten 1953 diskuterade kyrkofullmäktige vid två tillfällen, den 26 okt. och 23 nov., ingående den förestående församlingsindelningen i Uppsala och därmed sammanhängande lokalfrå-

gor, och undertecknad fick i uppdrag att utforma en framställning till domkapitlet med anhållan om en särskild utredning genom en av Kungl. Maj:t utsedd utredningsman. Denna framställning till Domkapitlet antogs av kyrkofullmäktige den 28 maj 1954.

Vår anhållan om utredning, som av domkapitlet tillstyrktes den 20 juli 1954, gick i korhet ut på att Domkyrkoförsamlingen önskade få fortbestå som en relativt stor kärnförsamling med 40—50.000 medlemmar och således ej behöva splittras genom en mekanisk och onaturlig klyvning. I stället borde nybyggda ytterområden avsnöras till närliggande församlingar för att ge dessa en lämplig storlek. Vårt förslag avsåg att överföra Eriksberg till Helga Trefaldighet, vissa delar av Tuna backar till Gamla Uppsala och Sala backar till Vaksala, vilken sistnämnda borde räknas till staden i kyrkligt avseende. Därmed skulle Uppsala få fyra församlingar i enlighet med de sakkunnigas förslag.

Först efter cirka 5½ år kom den begärda utredningen till stånd. Den 18 sept. 1958 utsåg Kungl. kammarkollegiet förste arkivarien Gunnar Kjellberg som utredningsman, och hösten 1959 begärde han en kommitté från Domkyrkoförsamlingen att biträda vid utredningen. Undertecknad hade då lämnat kyrkofullmäktige men utsågs likväl den 29 dec. 1959 att jämte Elisabet Dillner och K. G. Gullberg biträda utredningsmannen. Senare kallades även kontraktsprosten Gustav Unestam, kyrkoherdarna Allan Svantesson och S. A. Pilström samt domkyrkokomminister Ragnar Fredberger att delta.

Uppdraget att under vårterminen 1960 såsom ordförande leda utredningen var en pressande och tålamodsprövande uppgift. Det var segdragna förhandlingar med stundom rätt allvarlig knivkastning. Kyrkoherde Pilström och Vaksala församling hade ju ingenting emot att överta det av Domkyrkoförsamlingen erbjudna området öster om den planerade riksvägen med en befolkning på 11.267 och den nybyggda vackra Sala Backekyrkan och på det viset bli stadsförsamling. Inte heller kyrkoherde Svantesson och Gamla Uppsala församling hade något emot mitt nu utökade förslag att överföra hela Tunabackområdet ända till Gamla Uppsalagatan till Gamla Uppsala församling, varigenom den fick en betydande och välbehövlighet utökning.

Vårre var det att komma till tals med Helga Trefaldighet. Prosten Unestam höll enträget och hårdnackat på församlingens krav

att få överta — inte endast det av Domkyrkoförsamlingen erbjudna Eriksbergsområdet med den under byggnad varande kyrkan och en folkmängd på 3.666 personer — utan kraven gällde att få tränga in i Domkyrkoförsamlingens centrum och få in inte bara sin kyrka inom församlingen, vilken alltsedan 1600-talet legat inom Domkyrkoförsamlingen, utan även lägga beslag på vårt församlingshem Lindska skolan samt dessutom Karolina Redeviva, slottet och Akademiska sjukhuset med angränsande områden.

För att inte ensam tvingas till en reservation och för att få slut på ett fullständigt dödläge i förhandlingarna, lät jag mig övertalas av utredningsmannen att gå med på en av fröken Dillner framlagd kompromiss, som åtminstone räddade slottet och Akademiska sjukhuset åt Domkyrkoförsamlingen. Men det var med tungt hjärta jag gjorde denna eftergift efter många års sysslande med dessa frågor. Till min glädje nekade dock Domkyrkoförsamlingens majoritet att godkänna kompromissen, och därigenom fick Helga Trefaldighet vid det slutliga avgörandet hos Kungl. Maj:t nöja sig med Kåbo- och Bergaområdena såsom extra tillskott.

Låt oss nu raskt övergå till planerade kyrkobyggen. Jag säger *kyrkobyggen*, för när det gällde, blev det inte bara församlingshem med kyrksal utan verkliga och förnämliga kyrkor jämte olika slag av önskvärda församlingslokaler.

Almtuna låg bäst till att komma ifråga i första hand tack vare tidig planering och möjligheten att i kvarteret Liljan vid Torkelsgatan kunna förvärva en tomt på 2.500 kvm. för cirka 36.000 kronor. Den 11 febr. 1955 beslutade fullmäktige att uppföra ett församlingshem i Almtuna för en kostnad av 900.000 kronor. Men Kungl. Byggnadsstyrelsen underkände de uppgjorda ritningarna, och så var det att börja på nytt.

I Almtuna avsåg vi att inrymma inte bara kyrka och församlingslokaler utan även bostäder för präst, diakonissa och vaktmästare, varför byggenskapen kunde överföras på bostadskvoten, vilket underlättade såväl igångsättningen som frågan om lån. En byggnadskommitté hade tillsatts, och arkitekt Peter Celsing, Stockholm, anmodades nu att uppgöra nya ritningar, vilka av fullmäktige godkändes den 7 mars 1957. Kostnaden beräknades som förut till 900.000 kr.

Vi hade fått tillstånd att sätta igång under oktober 1957, och

arkitekten hade högtidligen lovat att ha alla detaljritningar och arbetsbeskrivningar för entreprenaden färdiga den 1 september. Det blev därför en verklig chock, när arkitekt Celsing i början av september presenterade byggnadskommittén ett nytt förslag med en helt ny planlösning. Jag förklarade, att det aldrig kunde bli fråga om att åter gå till fullmäktige med ärendet och därmed förlora igångsättningsstillståndet.

I denna penibla situation hade kyrkorådet djärvheten nog att bemyndiga byggnadskommittén att sätta igång enligt den nya planlösningen, som enligt arkitektens försäkran inte skulle bli dyrare. För denna kyrkorådets hållning är jag särskilt dess ordförande, dåvarande domprosten Herrlin, tack skyldig.

Så hade alltså Uppsala domkyrkoförsamling trots allt kommit så långt, att en ny kyrka kunde påbörjas cirka 700 år efter domkyrkans grundläggning, och den 31 okt. 1957 — 240-årsdagen av reformationen — hade undertecknad den glädjen att som byggnadskommitténs ordförande ta det första spadtaget för den nya kyrkan.

Tomtfrågorna var ett svårlöst problem i Eriksberg och Sala Backar. Efter vissa underhandlingar med stadens myndigheter och mycket segslitna sådana med privata ägare stod en tomt på 3.900 kvm till förfogande för en kyrka i Eriksberg, belägen i slutningen mellan Eriksbergsvägen och Norbyvägen med en strålande utsikt över staden och domkyrkan. Genom överlåtelse till staden av det gamla församlingshemmet med tomt stannade kostnaden vid cirka 5.000 kronor.

I Sala Backar lyckades vi så småningom genom tillmötesgående av staden och Stiftelsen Uppsalahem förvärva en utomordentligt förnämlig tomt på 4.200 kvm till ett pris av 42.000 kronor, belägen sydväst om det s. k. Skomakarberget. Kyrkofullmäktiges principbeslut om dessa tomter fattades den 21 juni 1954 resp. 26 okt. 1955.

De ursprungliga skisserna för en ny kyrka i Eriksberg förelåg redan 1954 i form av ett tävlingsförslag, som arkitekt Sten Hummel-Gumaelius utarbetat i samband med en riksomfattande tävling angående småkyrkor och som fått ett mycket välvilligt omnämnande. Dessa skisser väckte från början vårt stora intresse.

Även för den planerade kyrkan i Sala Backar utarbetade arkitekt

Gumaelius principsskisser, som utredningskommittén godkände och tillstyrkte. Mot min vilja beslöt dock kyrkorådet att hos fullmäktige föreslå en arkitektävling, och den 23 mars 1956 anslog fullmäktige 25.000 kronor för ändamålet.

Tävlingskommittén bestod av tre arkitekter från Stockholm samt domprosten Herrlin och undertecknad. Efter omsorgsfull granskning av inkomna förslag förordade kommittén enhälligt ett med motto: "Matteus 16:18", och den 16 april 1957 beslutade fullmäktige att uppföra kyrka och församlingshem i Sala Backar enligt detta förslag och till en kostnad av 800.000 kronor. Det sålunda antagna förslaget var just arkitekt Gumaelius' principsskisser, lätt överarbetade. Tävligen hade alltså renderat oss ett års försening av ärendet samt en extra kostnad på 25.000 kronor.

Under tiden hade arkitekt Gumaelius på uppdrag av utredningskommittén även utarbetat ritningar för kyrka med församlingslokaler i Eriksberg, och den 9 dec. 1957 beslöt fullmäktige utan omröstning att uppföra också denna tredje kyrka till en beräknad kostnad av likaledes 800.000 kronor.

Redan i början av år 1957 hade kyrkorådet för att påskynda ärendena ingivit ansökan till olika myndigheter om granskning av ritningar, arbetstillstånd m. m. beträffande såväl Sala Backar som Eriksberg och därvid förordat Sala Backar att i första hand komma ifråga. Detta nybildade församlingsdistrikt hade nämligen fått en explosionsartad utveckling. Under 3—4 år hade folkmängden ökat från cirka 1.500 till 10.000.

Vi hade tur! Även kyrkbygget i Sala Backar fick vi tillstånd att sätta igång under oktober 1957. Men då hade ritningar och arbetsbeskrivningar inte hunnit bli färdiga, vilket ingav mig stor oro med hänsyn till igångsättningsstillståndet. Allt gick dock bra, och i januari 1958 kunde fullmäktiges ordförande, rektor Herbert Lundh, ta det första spadtaget.

Under direktör G. Carenius' energiska ledning och med intresserat bistånd av kyrkoadjunkt Karl-Gunnar Grape satte byggnadskommittén full fart. Så kom det sig, att Salabackekyrkan var färdig och kunde invigas av ärkebiskop Gunnar Hultgren redan den 14 dec. 1958.

På grund av arkitekt Celsings ovan nämnda nya överraskande planlösning för Almtunakyrkan, som tvingade oss till byggenka-

pens uppdelning på flera entreprenader, och på grund av flera andra komplicerade förhållanden under arbetets gång, kom vår byggnadskommitté på efterkälken, trots att vi fått sätta igång 2—3 månader tidigare.

Men den 22 febr. 1959 var dock även Almtunakyrkan färdig och invigdes under övliga former. Ärkebiskop Hultgren, som i slutet av 1958 tillträtt ämbetet, var överlupen av viktiga förrättningar, men jag är glad, att min västgötska envishet kunde segra i dragkampen, så att invigningen även denna gång fick samma högtidliga prägel.

Under invigningsfesten yttrade ärkebiskopen skämtsamt: "Den första kyrkan blev alltså nummer två i ordningen, men jag tror nog, att Bromander räknar den som nummer ett i alla fall."

Den stora och välkända byggnadsfirman Anders Diös var entreprenör för båda dessa slutförda kyrkobyggen, och firman skildes med stor heder från sin uppgift. Den nyinköpta spade, som vid respektive fall användes för det första spadtaget, försågs av byggnadsfirman med en silverplåt och förärades församlingen som ett minne.

Så Eriksbergskyrkan! Byggnadskommitté tillsattes den 29 jan. 1959 med ingenjör Å. Lindegrén som ordförande. Det första spadtaget togs den 7 september samma år, och den 23 okt. 1960 kunde ärkebiskop Hultgren inviga även denna tredje kyrka. Jag brukar kalla Eriksbergskyrkan min älsklingskyrka i min högfärd och egocentrisitet. Den är enligt min mening den vackraste och mest formfulländade, och jag har haft den glädjen att i samråd och utomordentligt gott samarbete med arkitekt Sten Hummel-Gumaelius följa dess tillblivelse från första stund till dess allt var utformat och byggnadskommittén hade att sätta igång.

Den 23 okt. 1952 tillsattes utredningskommittén, och på dagen åtta år senare kunde den tredje kyrkan i Uppsala domkyrkoförsamling invigas. Denna utveckling måste nog betecknas som ganska märklig. Ännu mera unikt torde det förhållandet vara, att — när väl det rätt omfattande utredningsarbetet var klart och de ännu mer tidsödande och svårbemästrade problemen med tomter, stadsplanering, ritningar, beslut, byggnadstillstånd och medelanskaffning var lösta — tre så pass omfattande och förnämliga byggnadsverk kunde påbörjas och slutföras inom mindre än tre år, från det första spadtaget i Almtuna den 31 okt. 1957 till invigningen av Eriksbergskyrkan den 23 okt. 1960.

Men än mer glädjande och upplyftande är det att nu dag för dag få bevittna det omfattande och fulltoniga församlingsarbete, som bedrivs i dessa nya distriktskyrkor, och att veta dem söndagligen vara fyllda av en levande församling. Nu först inser jag fullt klart, vilken nåd och förmån det varit att ha fått vara med i detta uppbyggnadsarbete.

De slutliga kostnaderna för de tre kyrkorna med alla deras församlingslokaler, jämte i vissa fall bostäder, belöpte sig till cirka 3.5 millioner, vilket betyder, att var och en blev cirka 300.000 kr. dyrare än beräknat.

Kyrkan i Tuna Backar ställdes tillsvidare på framtiden. Det blir nu Gamla Uppsala församling, som får ta det närmaste ansvaret. Frågan hålles levande och torde tas upp inom den närmaste framtiden. Men fr. o. m. 1963 bildar de fyra församlingarna en kyrklig samfällighet, och behovet av nya kyrkor blir således en gemensam angelägenhet.

Domkyrkoförsamlingen behöver också en kyrka till. Enligt den tidigare stadsplaneringen skulle området norr om Torkelsgatan—Vaksalagatan, Norra Kvarngärdet, inte bebyggas på grund av de dåliga grundförhållandena, men nu har en stor nybebyggelse satts igång där för ett invånarantal på 8.000—10.000. Detta nödvändiggör en kyrka inom området, och tomt är reserverad. Att överlägga med stadsarkitekt P. O. Lefvert därom var ett av mina sista uppdrag innan jag 1960 lämnade kyrkorådet.

Hur långt har frågan om det centrala församlingshemmet avancerat? Här var kravet på en central och tillräckligt stor tomt det svåraste problemet. Bland flera möjliga alternativ stannade utredningskommittén för kvarteret Disa mellan S:t Eriks Torg, S:t Larsgatan, Järnbrogatan och Sysslomansgatan. Den del på cirka 1.000 kvm i hörnet vid torget, där Kungl. Vetenskaps societén är belägen, kunde ju inte förvärfvas, men tomten är ju ändå tillräckligt stor för ett rätt omfattande byggnadsverk.

Efter kontakt med Vetenskaps societén och stadens myndigheter och överläggning i utredningskommittén uppgjorde undertecknad ett lokalprogram för bebyggelse av kvarteret Disa, och den 14 maj 1957 godkände kyrkorådet i princip detta program, varpå arkitekt Sten Hummel-Gumaelius fick uppdraget att utarbeta skisser för

Eriksbergskyrkan i Uppsala. Invigd den 23 okt. 1960 av ärkebiskop Gunnar Hultgren.

Foto: Uppsala-Bild.

bygghuset, vilket resulterade i ett omfattande byggnadsprogram på cirka 3.000 kvm golvyta.

Förutom butiker i bottenvåningen vid Sysslomansgatan samt två bostadvåningar vid samma gata, eventuellt avsedda som prästbostäder, upptog programmet fullständig pastorsexpedition med sessions- och kontorsrum, arkiv m. m., församlings- och hobbylokaler av olika slag samt en högtidssal, rymmande 400 personer. En preliminär beräkning efter dåtida byggnadskostnad skulle ha pekat på en summa av kronor 2.600.000:—. Därtill kom tomten till ett pris av 500.000:—.

Den borgerliga kommunen passade en sommar på att helt hastigt inköpa kvarteret Disa av de privata ägarna. Avsikten var enligt uppgift att sedan överlåta området till församlingen, men samtidigt ville då staden i utbyte erhålla prästgårdstomten Kungsgatan 12. Men då detta ärende måste gå till domkapitlet och Kungl. Maj:t i olika omgångar, har bygghuset i Disa blivit åtskilligt för-

dröjd. En annan orsak till dröjsmålet är otvivelaktigt, att den nuvarande förhyrda pastorexpeditionen samt församlingshemmet Lindska skolan i samma veva restaurerades för sammanlagt cirka 200.000 kronor, beslut som jag med stor tvekan tillstyrkte av fruktan för dess fördröjande verkan.

Min livliga förhoppning och välgrundade förvissning är likväl, att ett kyrkans hus snart skall resa sig i kvarteret Disa, även om det eventuellt får en något annorlunda utformning än det utmärkta förslag, som Sten Gumaelius redan framlagt. Personligen skulle jag önska, att det centrala församlingshemmet finge bära namnet S:t Eriks Hus.

Under de gångna åren har även andra ting skett. En fråga gällde restaurering av gravkapellet på Gamla kyrkogården. Utredningskommittén tillstyrkte en sådan för en beräknad kostnad av 125.000 kronor. Men kostnaden steg mer och mer, allteftersom skisser uppgjordes, och snart var vi uppe i 300.000. Då ordnades en arkitektävling och den 9 mars 1961 beslöt fullmäktige att uppföra nybyggnad på den s. k. Ängskyrkogården. Det nya gravkapellet invigdes den 12 juni 1963. Arkitekt har varit Gösta Wikforss, och kostnaden belöper sig till cirka 850.000 kronor.

Samtidigt har betydande byggnadsarbeten skett beträffande själva kyrkogården. Den drivande kraften i här berörda byggen-skap har varit nuvarande kyrkvården, seminarieläraren Walfrid Domar, som i många år varit kyrkogårdsnämndens ordförande.

Krematoriefrågan har varit den mest svårlösta. Redan i slutet av 1920-talet var den aktuell, men först 19 april 1951 kunde fullmäktige godkänna ett av krematoriekommittén framlagt förslag av arkitekt Birger Borgström, och ett begärt anslag på 1.154.000 kronor beviljades.

Men nu utbröt en våldsamt storm i dagspressen mot förslaget att förlägga krematoriet på den enligt stadsplanen bestämda platsen på Ängskyrkogården. Församlingen böjde sig så småningom för opinionen. Så var det att börja på nytt.

Ett par mindre delegationer fick i uppdrag att utreda frågan om ny kyrkogård, varvid vi främst tänkte oss möjligheten att inköpa Hammarby vid Ultuna eller använda det av Domkyrkoförsam-

Herbert Lundh.
Rektor, fil. d:r.
Mångårig kyrkvård och kyrko-
fullmäktigeordförande i
Uppsala domkyrkoförsamling.

lingen ägda Hällby i Helga Trefaldighets församling. Lösningen blev ett ägobyte med Universitetet, varvid Domkyrkoförsamlingen i utbyte mot Hällby utan kostnad erhöll ett cirka 50 hektar stort och rätt centralt område i Berthåga vid Enköpingsvägen.

Vi hade hunnit fram till 1956, innan frågan om ny kyrkogård var löst. Den 1951 utsedda byggnadskommittén, som under mellantiden fått namnet kyrkogårds- och krematoriekommittén, var nu redo att anställa fru Ulla Bodorff som särskild arkitekt för kyrkogårdens utformning och dels anordna en begränsad arkitektävling för krematoriet.

Denna tävling resulterade i ett förslag av arkitekt Kurt Schmalensee, vilket antogs och kostnadsberäknades till cirka 3 millioner. Då kostnaden ansågs väl hög, gjordes vissa omarbetningar och nedskärningar, vilka beräknades ge en besparing på cirka 500.000. Den 31 mars 1960 tillsattes en byggnadskommitté med ingenjör Åke Lindegren som ordförande. Man hade beräknat att genast kunna sätta igång det så länge planerade verket, men svårigheten

att få lån satte stopp. Först nu är penningfrågan löst, och hösten 1963 beräknas det första spadtaget kunna tas.

Undertecknad har haft glädjen att medverka även beträffande lösningen av kyrkogårds- och krematoriefrågan, men den drivande kraften och ledaren har här varit fullmäktiges ordförande, rektorn och kyrkvärden Herbert Lundh.

Då det nu kan väntas, att det vackra byggnadsverket om ett par år skall stå färdigt på den nya kyrkogården med dess typiskt uppländska natur och miljö, torde min önskan och förhoppning kunna uppfyllas: att få undergå eldbegängelse i den skapelse, vars planläggning det förunnats mig att medverka i.

DE SOM STÅTT MIG NÄRA

1. Far och mor.

I föreliggande krönika har framskymtat bilder av en enkel man och kvinna, komna ur torftiga yttre förhållanden. Men om jag — trots deras ofrånkomliga mänskliga svagheter och brister — har skildrat dem som särpräglade men fullödiga karaktärer, båda med samma föredömliga egenskaper: arbetsamhet, framåtanda, rättrådighet och gudsförtröstan, så har det inte skett enbart av sonlig vördnad och tacksamhet, även om detta varit orsak nog. Tvärtom är det min övertygelse, att min far och mor genom redbarhet och trohet mot livsuppgiften utfört en gärning av högt värde som samhällsbyggare.

Min fars mest framträdande egenskaper var hans oavslätliga och okuvliga strävan att utöka, förbättra, skapa nya värden, bryta ny mark. På honom kan utan överdrift tillämpas de tänkvärda orden: "Den är en fosterlandets välgörare, som får två strån att växa, där det förut växt endast ett." — På mors lott kom huvudparten av de sju barnens fostran. Det var ingen lätt uppgift att förena en nästan övermänsklig arbetsbörda ute och inne med tillsynen av den stora barnskaran, enkannerligen de tre mellersta vildbasarna. Men hennes rent ovanliga kroppsliga och själsliga styrka, hennes friska och glada lynne, en lämplig blandning av stränghet och mildhet, vaksamhet och fasthet klarade uppgiften.

Jag upprepar några av mina avskedsord vid hennes bår: "Vår mor Kristina har aldrig studerat vare sig psykologi eller pedagogik, men hon har likväl ägt förmågan att fostra sju söner och döttrar till rättskaffens medborgare!"

Så bevarar jag far och mor i tacksamt minne för deras uppoffrande livsgärning!

2. Syskonen.

Så några ord om mina syskon och deras fortsatta öden. Vad som allra mest kännetecknade hela vår familj, särskilt under uppväxt- och ungdomsåren, var en fast och obrottslig sammanhållning, trots enstaka, ofrånkomliga sammandrabbningar. Vi hade allt gemensamt och hjälptes åt att komma framåt på olika levnadsbanor, ända tills vi skingrades åt olika håll på grund av skilda livsuppgifter.

Emil som den äldste i syskonskaran var livet igenom något av storebror, som vi hade en viss respekt för. Han var rätt hetsig till lynnet men hade ett varmt hjärtelag och en ovanlig sinnets generositet, som väckte tillgivenhet och kärlek. Den trofasta och kärleksfullt tjänande livskamraten *Emelia* var honom ett starkt stöd under det 52-åriga äktenskapet. Den lilla bondgården *Kockagården* i *Bosarp* var huvudparten av tiden deras hem.

Det var ingen dans på rosor, men i allt slit och arbete hade de en stor och bestående rikedom, glädjen att se en barnskara på elva stycken växa upp omkring sig, växa upp till män och kvinnor, alla friska och sunda, alla välartade och väluppfostrade, alla lyckosamma i sin gärning. Bror *Emil* avled den 11 dec. 1960 i sitt 82:dra levnadsår.

Hjalmar, den andre i ordningen, har i utpräglad grad ärvt fars ekonomiska sinne. Från ungdomen händig och kunnig var han lyckosam i jakt och slakt, i snickeri och bygghand. Likväl följde även han sin far i spåren som jordbrukare och har blivit en framgångsrik och välbärgad odalman på sin vackra gård *Svenstorp* i *Daretorp*.

Med sin idoga och framåtsträvande hustru *Maria* har han fyra barn, två söner och två döttrar. Ingen av dessa har likväl velat eller kunnat överta gården, varför den snart 80-åriga familjefaderns största bekymmer nu är att få arbetskraft för gårdens skötsel.

Med min yngre bror *Sven* har jag alltsen barnben känt stor gemenskap. Vi höll ihop i nöd och lust och valde ju också samma levnadsbana, pedagogens. Hans ovanliga kroppsliga spänst förskaffade honom hedern att bli uttagen till de olympiska spelen i gymnastik i *Stockholm* 1912.

Efter några prövoår som lärare på olika håll kom han till *Göteborg* 1920. Att han varit en erkänt skicklig pedagog framgår av

det faktum, att han ännu vid fyllda 75 år har så gott som heltids-tjänst i skiftande klasser och ämnen.

Bror *Sven* har även en smula konstnärliga anlag och har bl. a. vid en del bemärkelsedagar glatt festföremålen med en kärkommen bild av fädernehemmet. Som god tennisspelare har han ett flertal gånger kämpat med "Mr G." och partner med växlande lycka.

Med sin livskamrat, den lugna, begåvade och effektiva språklärarinnan *Ester Olsson*, har han två söner.

Min syster *Annas* högt skattade lärargärning, särskilt hennes 25 år som biträdande lärarinna i *Fjugesta*, har jag berört i samband med erinran om hennes bortgång i mars 1949. Se sidan 280! Därtill bör nu endast fogas, att hon hade ett typiskt fadersarv både till utseende och lynne. Men den lilla ljuslagda och rödhåriga lärarinnan hade dessutom en humorns gudagåva och en lätthet till kontakt med människor, som förskaffade henne en talrik skara vänner, som med oss syskon djupt sörjde och beklagade hennes avbrutna fostrargärning.

Min yngre syster *Emmy* är den typiska Laddaättlingen, mörk och högrest. Sitt egentliga livsverk har hon utfört som lärarinna vid *Kvarnsvedens folkskola* i *Borlänge stad*, inte mindre än 37 år, från 1922—1959. Hennes långa och högt skattade fostrargärning har framförallt haft två typiska kännetecken och syftemål: ordning och reda i klassen och gedigna kunskaper.

Utom tjänsten har *Emmy Bromander* dessutom gjort betydande insatser i samhällslivet. I hög grad intresserad av gymnastik och idrott, bildade hon *Dalarnas kvinnliga gymnastikförening* och var många år dess ordförande samt ledare av frivillig gymnastik. Vidare tog hon initiativet till *Tunabygdens folkskolläraryrkesförening* och var under 25 år dess ordförande.

Som lärarkårens mångåriga representant i folkskolstyrelsen hade hon en betydelsefull uppgift att fylla i kampen för skolans utveckling, och detta blev ännu mera fallet som ledamot av styrelsen. Därunder hade hon många duster med ett konservativt och ensidigt manssamhälle och som försvarare av de eftersatta och orättvist behandlade.

Josef, den yngste i syskonkretsen, har ärvt inte bara sin morfars namn utan även hans temperament. Men de blå ögonen och det ljusa håret är farsarv. Han var "keledinken" — västgötauttryck för den yngste i kullen — och fick väl en och annan gliring från

oss äldre syskon, varför han redan tidigt torde ha fått en känsla av att behöva hävda sig.

Begåvad och kroppsligt tidigt utvecklad med en fullvuxen mans krafter redan i 14—15-årsåldern, gick han tidigt sin egen bana. Han tänkte också ett tag bli lärare och vikarierade verkligen en och annan termin längre fram. Han genomgick skogsskola, men den krävande tjänstgöringen i de norrländska skogarna avskräckte honom, varför han övergick till affärslivet, där han haft en icke föraktlig framgång. I sitt första och andra äktenskap har han två döttrar och en son.

3. Maka och barn.

I vår gamla sagolitteratur heter det: "En man utan vänner är såsom ett träd utan bark." Med en känsla av på en gång stolthet och ödmjukhet tror jag mig kunna konstatera hos vår släkt en vilja och strävan till sammanhållning och självklar inbördes hjälpsamhet, som är en av grundpelarna för det mänskliga livets fortbestånd. Vid tanken härpå känner jag stor glädje och tacksamhet över den rikedom familjelivet har skänkt.

Min kära Anna Karolina var en utomordentlig maka och mor. Hon var medelpunkten i familjen; entusiastisk, idérisk, den ständigt pådrivande kraften och den, som själv aldrig förtröttades, då det gällde att tjäna.

Våra två pojkar fostran och framtid har varit främsta syftet i vår strävan. De har också berett oss stor glädje och låtit oss ana livets rätta mening och mål. När jag nu sitter ensam, är mina barn och barnbarn mitt livs stora behållning, och banden mellan oss knytes allt fastare.

Per-Axel är nu biträdande överläkare och hans Kersti underläkare på samma avdelning. Våge är lektor i kristendom och filosofi. Per-Axel och Kersti har två välartade barn, den 15-åriga Per-Ola och den 11-åriga Anna-Kari. Våge och Märtha har den lilla solstrålen Maria. Med dessa tre har denna krönika nått sitt åttonde släktled, och därmed må den sluta.

XXI

SLUTORD

Vid en blick tillbaka på mitt liv erfar jag en känsla av på en gång tacksamhet och vemod; tacksamhet över att ha fått leva och verka, vemod över att allt dock varit så styckevis och delat.

Barndomens och ungdomens drömmar har väl inte helt gått i uppfyllelse. Men å andra sidan har livet skänkt så många oväntade och oförtjänta rikedomar av nåd och för intet, att jag sanningsenligt måste vittna: jag är glad att ha fått leva.

Ofta hör man den frågan: "Vad är livets mening?" — Jag vill för min del svara: Livets mening är att *tjäna*: att vara en kugge i skeendets stora och underbara maskineri; att vara en länk, om än ringa och svag, i den utvecklingslinje, som leder sitt ursprung långt bortom vår synkrets.

Kanske är det min uppväxt i den magra och steniga jordmånen på Hökensås, som gjort svenska psalmen 458 till min älsklingspsalm. Särskilt sista strofen vill jag göra till min:

"O led mig med enkla och trygga ord
Var dag i ditt rike in Och lär mig att minnas,
att denna jord, Och icke blott himlen är din,
Att här skall det prövas, som värde fått,
Allt efter din stränghets lag;
Men mät mig, o Gud, med din mildhets mått
En gång på uppståndelsens dag."

SLÄKTEN
BROMANDER

Tabell I.

1. Axel Bromander Född 17. 3. 1886 Ort Mörkhult Härja Gift 1. 8. 1916 Örebro	2. Gustaf Bromander Född 29. 6. 1851 Ort Tjurledet Härja Gift 27. 10. 1876 Död 18. 6. 1920 Ort Mörkhult Härja	4. Carl Bromander Född 20. 9. 1808 Ort Broberg Sandhem Gift 8. 9. 1844 Död 22. 6. 1871 Ort Tjurledet Härja	8. Jan A:son Bromander Född 28. 1. 1777 Ort Jordbron Ljungar. Gift Dec. 1807 Sandhem Död 4. 1. 54 i Sandhem	16. Anders Johansson Född 1734 Död 1787 el. 88
Anna Persson Född 9. 6. 1876 Död 10. 5. 1952 Uppsala	3. Christina Ladd Född 21. 1. 1853 Ort Nygård Nittorp Död 16. 11. 1936 Ort Mörkhult Härja	5. Johanna Andersdotter Född 20. 2. 1820 Ort Hvalstad Död 29. 6. 1897 Ort Kråkeryd Härja	9. Gretha Pehrsson Född 28. 12. 1785 Ort Bjurbäck Död 25. 11. 55 i Sandh.	17. Maja Larsdotter Född 30. 5. 1743 Död 1. 4. 1788 i Ljungarum
		6. Josef Johansson Ladd Född 17. 12. 1826 Ort Rya Österg. Nittorp Gift 3. 8. 1850 Död 3. 5. 1913 Ort L. Granvik S. Åsarp	12. Johannes Andreasson Född 6. 9. 1789 Ort Rya Österg. Nittorp Gift 21. 6. 1817 Död 26. 11. 73 i Nittorp	24. Andreas Andersson Född 9. 7. 1759 Död 7. 1. 1837 i Nittorp
		7. Sara Johansdotter Född 13. 3. 1830 Ort Gisslarp Nittorp Död 16. 3. 1887 Ort Ladugården S. Åsarp	13. Catrina Magnid:r Född 1789 Död 24. 11. 75 i Nittorp	25. Annica Arfwidsson Född 28. 4. 1764 Död 18. 10. 1822 i Nittorp
			14. Joh. Svensson Rylander Född 23. 1. 1781 Ort Skogarp Dalstorp Gift 1815? Död 3. 12. 38 i Nittorp	28. Sven Johansson
			15. Catharina Fredriksd:r Född 26. 12. 1790 Ort Bondstorp Död i Nittorp	29. N. Zachris Dotter
				30. Fredrik Lång Född 1754 Död 1. 5. 1805 i Öreeryd
				31. Caisa Larsdotter Född 1765 i Byarum

Tabell I: 1.

Folkskollinspektören, fil. lic., Axel Natanael Bromander, Uppsala.

Född 17/3 1886 i Mörkhult, Härja.
Döpt 20/3 1886.
Fader: Soldaten, hemmansägaren Gustaf Bromander.
Moder: Anna Kristina Josefsson Ladd.
Faddrar: "Jordeg, Joh. Alfr. Svensson h. Maria Bromander L:a Kråkeryd."
Vigd 1/8 1916 i Almby, Örebro, med småskoll:n Anna Karolina Persson, dotter till hemmansägaren, kyrkvärden och nämndemannen Per Olof Larsson och hans h. Karolina Larsson, född Pettersson.

Hustrun Anna Karolina Persson.

Född 9/6 1876 i Almby, Örebro. Död 10/5 1952 i Uppsala.
Döpt 20/6 1876. Begr. i Uppsala 17/5.
Fader: Hemmansägaren Per Larsson. Dödsorsak: hjärnblödning, den 13/2 1952.
Moder: Karolina Pettersson.
Faddrar: "Carl Andersson, h. Sofia Matilda Laudham." 75 år, 11 mån., 2 dagar.

Barn:

Per-Axel Sölve, född 22/1 1918, Karl Johans Torg 15 i Örebro.
Döpt 3/3 1918. Faddrar: Slöjdlärare Nils Sjöerna och hans hustru Anna Sjöerna i Örebro. Vigd 6/6 1947 i Gamla Uppsala kyrka med Kersti Löfström, Uppsala.
Axel Gustaf Våge, född 28/2 1920, Karl Johans Torg 15, Örebro.
Döpt 4/5 1920. Faddrar: Pastorsadjunkt Otto Claesson och folkskoll:n Svea Elander, Örebro. Vigd 13/9 1952 i Karlskoga kyrka med Märtha Nordqvist, Bofors.

Familjebibel.

Gåva på 50-årsdagen av Kristina Bromander.

Hemmansägaren Carl Emil Bromander, Kockagården, Bosarp, Härja.

Född i Stugeryd, Härja, 13/4 1879. Döpt 15/4 1879. Fader: Soldaten Gustaf Bromander. Moder: Kristina Josefsdotter Ladd. Faddrar: August & Johanna Frid, Björkelund.	Vigd 31/10 1908 med hemmadottern Emelia Larsson Stommen, Velinga	Död 11/12 1960 i Vartofta. Begraven i Yllestad 17/12 1960. Dödsorsak: sockersjuka. 81 år, 7 mån., 28 dagar.

Hustrun Emelia Elisabet Larsson.

Född i Västerberga, Velinga, 10/12 1881.

Fader: Lars Gustaf Andersson, f. 12/8 1847.

Moder: Matilda Karlsson, f. 11/5 1848.

Faddrar: "Johannes & Stava Johansson, Sjogerdala, Velinga."

Barn:

Märta Dagmar Emelia f. 13/11 1909 i Stommen, Velinga.

Evy Maria Linnea, f. 26/1 1911 i Mörkhult, Härja.

Karin May Margareta, f. 10/5 1912 i Bäckgården, Velinga.

Karl Gustav Ragnar, f. 23/12 1914 i Tidafors, Sandhem.

Anna Kristina Matilda, f. 22/11 1916 i Tidafors, Sandhem.

Eva Brita Viola, f. 24/12 1919 i Bosarp, Härja.

Elsa Ingrid Elisabet, f. 28/10 1921 i Bosarp, Härja. Död sept. 1961.

Sven Emil Gotthard, f. 2/5 1923 i Bosarp, Härja.

Lilly Astrid Alice, f. 20/4 1924 i Bosarp, Härja.

Stig Våge Arnold, f. 7/8 1925 i Bosarp, Härja.

Sonja Asta Elvy, f. 15/9 1927 i Bosarp, Härja.

Hemmansägaren Gustav Hjalmar Severin Bromander, Svenstorp, Daretorp.

Född i Stugeryd, Härja, 23/10 1883. Döpt 24/10. Vigd 9/8 1919 med Fader: Soldaten Gustaf Bromander. Moder: Kristina Josefsdotter Ladd. Faddrar: "Fredrik Bromander och h. Klara Charlotta." hemmadottern Maria Matilda Carlbom, Berg, Velinga.

Hustrun Maria Matilda Carlbom.

Född i Berg, Velinga, 3/5 1896. Döpt 30/5.

Fader: Alexander Carlbom, f. 17/1 1843.

Moder: Maria Matilda Johansdotter, f. 11/11 1863.

Faddrar: Kyrkoherde C. W. Törnqvist i Daretorp och hans hustru.

Barn:

Gustav Erik Elon, f. 13/7 1920 i Mörkhult, Härja.

Karl Olov Hjalmar, f. 21/6 1922 i Mörkhult, Härja.

Anna Kristina Majbritt Ingeborg, f. 1/2 1926 i Svenstorp, Daretorp.

Astrid Maria Ingeborg, f. 28/5 1933 i Svenstorp, Daretorp.

Tabell 1: 1 c.

Folkskolläraren Sven Johan Birger Bromander, Göteborg.

Född 29/2 1888 i Mörkhult, Härja. Döpt 2/3 1888. Fader: Soldaten, hemmansägaren Gustaf Bromander. Moder: Anna Kristina Josefsdotter Ladd. Faddrar: "Johan Bromander m. h. Anna Sofia Johansdotter i Stuguryd." Vigd 15/8 1924 i Göteborg med folkskollärarinnan Ester Olsson, Göteborg.

Hustrun Ester Konstantia Olsson.

Född 27/7 1898 i Säve församling.

Fader: Skomakaren Adolf Emil Olsson.

Moder: Betty Augustdotter.

Faddrar: "Eva Bengtsdotter Kristina Andersdotter."

Barn:

Kjell Sven Olof, f. 24/11 1925 i Lundby församling.

Jan Sven Ove, f. 4/10 1936 i Örgryte församling.

Disponenten Josef Ragnar Samuel Bromander, Mölndal.

Född 1/3 1896 i Mörkhult, Härja. Döpt 11/4 1896. Fader: Hemmansägaren Gustaf Bromander. Moder: Kristina Josefsdotter Ladd. Faddrar: "Hemmasonen Oskar Rickard Augustsson o. h. h. i Svedjefall." Vigd: 1:a gången 9/2 1924 i Örebro med småskoll:n Greta Lidén, Örebro. Skild i juli 1927. 2:a gången 30/6 1930 i Göteborg med modisten Herta Storm, Göteborg. Skild 13/8 1932. 3:e gången 5/1 1948 i Köpenhamn med barnsköterskan Gertrud Nilsson, Göteborg. Skild 1/12 1958. 4:e gången 6/10 1962 i Mölndal med änkefru Edith Mühlenbock, f. Lorén.

1. Hustrun Greta Lidén.

Född 23/11 1900 i Örebro. Fader: Målarästare Carl Lidén. Moder: Emilia Lidén, f. Törnqvist. Död 15/9 1943 i Stockholm. Begraven i Örebro. Dödsorsak: T.b.c. canc. 42 år, 9 mån., 21 dagar.

Barn: Inger *Vanja* Josefa, född 11/9 1924 i Örebro.
Sonja Margareta *Kristina*, född 8/10 1925 i Örebro.

2. Hustrun Herta Maria Storm.

Född 28/2 1908. Fader: Målarästare Oskar Storm. Moder: Hustrun i 2:dra giftet Hanna Storm. Barn: Bo Gustaf Roger, född 30/7 1931 i Göteborg.

3. Hustrun Gertrud Ingeborg Nilsson.

Född 29/3 1926 i Vårvik.

4. Hustrun Edith Linnea Mühlenbock, född Lorén.

Född 26/10 1903 i Brännö. Gift första gången med fruktgrossisten Ludvig Mühlenbock, i vilket äktenskap hon har fyra barn. Edith Linnea Lorén är dotter till jordmagnaten och mästerlotsen Lorén.

Soldaten, hemmansägaren Gustaf Bromander, Mörkhult, Härja.

Född 29/6 1851 i Tjurledet, Västergården, Härja. Döpt 29/6. Fader: Carl Bromander. Moder: Johanna Andersdotter. Faddrar: Anders Pettersson och Johanna Larsdotter.	Vigd 27/10 1876 i Härja med sol-datdottern Kristina Josefsdotter Ladd. Infl. fr. Velinga till Härja 8/11 1876.	Död 18/6 1920 i Mörkhult, Härja. Begr. i Härja 27/6. Dödsorsak: luft-rörskatarr. 68 år, 11 mån., 20 d.

Hustrun Anna Kristina Josefsdotter Ladd.

Född 21/1 1853 i Nygård, Nittorp. Döpt 23/1. Fader: Soldaten Josef Johansson Ladd. Moder: Sara Johansdotter. Faddrar: Carl Larsson och Agneta Magnusdotter i Nygård. Död 16/11 1936 i Mörkhult, Härja. Begraven i Härja 22/11. Dödsorsak: Ålderdomsavtynande; lunginflammation. 83 år, 9 mån., 27 dagar.

Barn:

Carl *Emil*, född 13/4 1879 i Stugeryd, Härja. Död 11/12 1960.
Axel Gustaf Emanuel, född 28/9 1881 i Stugeryd. Död 6/10 1881.
Gustaf *Hjalmar* Severin, född 23/10 1883 i Stugeryd, Härja.
Axel Natanael, född 17/3 1886 i Mörkhult, Härja.
Sven *Johan* Birger, född 29/2 1888 i Mörkhult, Härja.
Anna Sofia Axelina, född 15/5 1890 i Mörkhult, Härja. Död 13/3 1949.
Emmy Sara Josefina, född 21/8 1893 i Mörkhult, Härja.
Josef Ragnar Samuel, född 1/3 1896 i Mörkhult, Härja.

Torparen, fabriksarbetaren Carl Fredrik Bromander, Tidaholm.

Född 14/6 1844 i Klämmestorp, Utvängstorp. Döpt 15/6. Fader: Drängen Carl Bromander. Moder: Pige Johanna Andersdotter. Faddrar: "Peter Andersson i Bäckén och Maja Andersdotter i Hultarp."	Vigd 27/6 1871 i Härja med Clara Charlotta Carlsdotter fr. Fågelås.	Död 11/2 1912 i Tidaholm. Begraven 18/2. Dödsorsak: Bukhinneinflammation. 67 år, 7 mån., 27 dagar.

Född 9/3 1849 i Södra Fågelås. Döpt 11/3. Död 24/3 1923 i Tidaholm.
Fader: Torparen Carl Olofsson. Moder: Begraven 1/4. Dödsorsak:
Stina Johansdotter. Faddrar: "Torparen i Ulcus ventriculi Myocordit.
Larsbo under Tidaholm Lars Johansson och chron. 74 år, 14 dag.
dess Hust. Stina Andersdotter."

Barn:

Anders *Sanfrid*, född 21/9 1871 i Fågelås.
Carl *Gottfrid*, född 7/12 1873 i Fågelås.
Johan, född 26/9 1876 i Hackebo, Härja. Död 28/9 1876.
Alma Josefina, född 7/9 1877 i Hackebo, Härja.
Elin Maria Elisabet, född 29/1 1881 i Hackebo, Härja.
Anna Charlotta Elvira, född 7/3 1883 i Vädbäcken, Härja.
Samuel, född 22/11 1885 i Hallebo, Habo.

Tabell I: 2 b.

Torparen, arrendatorn Johan Bromander, Trädesåsen, Sandhem.

Född 1/2 1860 i Tjurledet, Vigd 13/9 1884 i Död i Sandhem
Västergården, Härja. Fader: Härja? med Anna den 29/12 1946.
Kyrkvaktaren Carl Bromander. Sofia Johansdotter Dödsorsak —
Moder: Johanna Andersdotter. från Hvalstad. 86 år, 10 m., 29 d.
Faddrar: "Ambrosius Gustafs-
son, Lovisa Andersdotter, Käl-
legården i Härja."

Hustrun Anna Sofia Johansdotter.

Född 13/2 1850 i Hvalstad. Döpt 14/2. Död 13/2 1916 i Trädes-
Fader: Drängen Johan Carlsson, Ödegården. åsen, Sandhem. Begr. 25/3.
Moder: Johanna Johansdotter. Faddrar: Dödsorsak: Magkatarr.
"Johannes Wahl och dess hustru Anna 66 år, — mån., — dagar.
Lovisa Gabrielsdotter i Tallstugan under
Ettak."
"h. o. ä. d. Jenny Serafia Sandberg", född 14/1 1879 i Härja. Död
22/3 1947.

Barn:

Carl Vilhelm Emanuel, född 26/5 1885 i Åsa, Härja.
Axel Gustaf Linus, född 12/11 1887 i Stugeryd, Härja.
Frans *Oskar*, född 5/12 1890 i Stugeryd, Härja. Död 7/7 1962.
Anna Edit, född 30/7 1893 i Vättak.

Lägenhetsägaren Johan Alfrid Svensson, Lilla Kråkeryd, Härja.

Född 8/6 1849 i Slöta. An- Vigd 25/10 1885 Död 4/12 1931 i
teckning om dop saknas. Fa- i Härja (Hvalstad Kråkeryd, Härja.
der: Hemmansbrukaren Svante eller Baltak) med Begraven 11/12.
Pettersson. Moder: Rebecka Maria Sofia Bro- Dödsorsak: ålder-
Johansdotter. Faddrar: "Gustaf mander. domssvaghet.
Pettersson, Pige. Lena Anders- 82 år, 8 m., 22 d.
dotter" m. fl.

Hustrun Maria Sofia Bromander.

Född 28/11 1863 i Tjurledet, Väster- Död 27/5 1944 i Lilla Kråke-
gårdens, Härja. Fader: Kyrkvaktaren ryd, Härja. Begraven 3/6.
Carl Bromander. Moder: Johanna An- Dödsorsak: Slaganfall.
dersdotter. Faddrar: "Clas Andreasson 80 år, 5 mån., 30 dagar.
m. h. Augusta Johansdotter."

Barn:

Johan Adolf, född 6/7 1886 i Lilla Kråkeryd, Härja.
Ragnar Fritioff, född 19/11 1888 i Lilla Kråkeryd, Härja.
Arvid Emanuel, född 24/3 1892 i Lilla Kråkeryd, Härja.
Signe Maria, född 9/4 1895 i Lilla Kråkeryd, Härja.
Anni Kornelia, född 9/2 1898 i Lilla Kråkeryd, Härja.
Gertrud Viktoria, född 7/1 1905 i Lilla Kråkeryd, Härja.

Tabell I: 4—5.

Kyrkvaktaren Carl Bromander, Tjurledet, Västergården, Härja.

Född 20/9 1808 på Broberg i Vigd 8/9 1844 i Död 22/6 1871 i
Sandhem. Döpt 21/9. Fader: Klämmestorp, Ut- Härja. Begraven
Vändskomakaren Johan An- vängstorp med pig. 2/7. Dödsorsak:
dersson Bromander. Moder: Johanna Anders- Lungsot.
Gretha Pehrsson. Faddrar: dotter. Bröllops- 62 år, 9 m., 2 d.
"Mäst. Jonas Apelgren, Johan vittnen: "Ingen".
Rosengren, hustr. Christina "Moderns skriftli-
Apelgren,¹ Greta Abramsdott." ga tillåtelse".

Hustrun Johanna Andersdotter.

Född 20/2 1820 i Hvalstad. (Upp- Död 29/6 1897 i Lilla Kråkeryd,
giften enl. ett flertal husförhørs- Härja. Begraven i Härja 4/7.
längder, men hon har ej kunnat Dödsorsak: Ålderdom.
återfinnas i Hvalstads pastorats 77 år, 4 mån., 9 dagar.
kyrkoarkiv.)

¹ född Ringbäck.

Barn:

Carl *Fredrik*, född 14/6 1844 i Utvängstorp. Död 11/2 1912.
 Hedda *Wilhelmina*, född 25/6 1847 i Utvängstorp.
 Gustaf, född 29/6 1851 i Tjurledet, Härja. Död 18/6 1920.
 Eva Charlotta, född 11/3 1855 i Tjurledet, Härja. Död 3/4 1855.
 Eva Charlotta, född 5/5 1857 i Tjurledet, Härja. Död 5/12 1857.
 Johan, född 1/2 1860 i Tjurledet, Härja. Död 29/12 1946.
 Maria Sofia, född 28/11 1863 i Tjurledet, Härja. Död 27/5 1944.

Tabell 1: 6—7.

Soldaten Josef Johansson Ladd, Laddatorpet, Ladugården, S. Åsarp.

Född 17/12 1826 i Rya Österg., Nittorp. Döpt 17/12. Fader: Johannes Andreaeson. Moder: Catharina Magnidotter. Faddrar: "Nils Magnison och Stina Larsdotter i Rya, Nittorp."	Vigd första gången 3/8 1850 med "Pigan Sara Johansdotter i Kroken, Sörg., Nittorp, av prostten C. D. Bagge i Dals-torp."	Död 3/5 1913 i Lilla Granvik, S. Åsarp. Begraven 11/5. Dödsorsak: Ålderdomssvaghet; vattensot. 86 år, 4 m., 18 d.

1. Hustrun Sara Johansdotter.

Född 13/3 1830 i Gisslarp, Nittorp. Döpt 14/3. Fader: Johannes Svensson Rylander. Moder: Catharina Fredriksdotter. Faddrar: "Soldaten Håkan Ny H. Maria Andreadotter på Nygårds Sold.T."	Död 16/3 1887 i Laddatorpet, Ladugården, S. Åsarp. Dödsorsak: —. 57 år, — mån., 3 dagar.

Barn:

Johan *Alfred*, född 29/8 1850 i Nygård, Nittorp.
 Anna *Kristina*, född 21/1 1853 i Nygård, Nittorp.
 Oskar Reinhold, född 17/7 1855 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Amandus, född 17/10 1857 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Emma Laurentia, född 10/8 1859 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Justus Adolf, född 22/6 1861 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Amanda Josefina, född 8/11 1863 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Frida Mathilda, född 6/8 1865 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Otto, född 8/11 1867 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Johan Albert, född 12/12 1870 i Laddatorpet, S. Åsarp.
 Albin, född 17/10 1872 i Laddatorpet, S. Åsarp.

2. Hustrun Anna Lisa Magnidotter, född 4/2 1841. Död 30/1 1915.

Tabell 1: 6 a.

Målaren Edvard Ekberg, Ekeberg, Kinna.

Född 6/12 1857 i Ekeberg, Kinna.	Död 19/2 1933 i Ekeberg, Kinna. 75 år 2 mån. 18 d.

Hustrun Emma Laurentia Josefsdotter Ladd.

Född 10/8 1859 i Laddatorpet, S. Åsarp. Fader: Josef Johansson Ladd. Moder: Sara Johansdotter.	Död 28/3 1927 i Ekeberg, Kinna. 67 år 7 mån. 18 d.

Barn:

Ivar Birger,	född 28/12 1882 i Ekeberg, Kinna.	
Berta Teresia,	" 10/2 1886 i "	" "
Johan Oskar,	" 8/6 1888 i "	Död 8/1 1919.
Agda Emelia,	" 15/8 1890 i "	Död 10/4 1919.
Bror Adolf,	" 1/10 1892 i "	" "
Carl Leonard,	" 2/3 1895 i "	" "
Knut Eskil,	" 9/2 1897 i "	Död 7/12 1899.
Knut Edvard,	" 8/1 1900 i "	" "
Josef Konrad,	" 2/6 1904 i "	Död 10/4 1952.

Tabell 1: 6 b.

Glasblåsaren Justus Adolf Joh:n Ladd, Limmared, S. Åsarp.

Född 22/6 1861 i Laddatorpet S. Åsarp. Döpt 24/6 1861. Fader: Josef Joh:n Ladd. Moder: Sara Johansdotter. Faddrar: "Hustru Anna Stina Grundin, M. Salomon Johansson fr. Åsarps quarn, dr Anders Johan Nilsson fr. Åhs och pig. Vilhelmina Nilsdotter ibm."	Vigde: glasblåsaren Justus Adolf Ladd och Betty Andersdotter den 23/12 1888.	Död 19/9 1949 i Limmared S. Åsarp. Dödsorsak: arterioskleros+uraemia. 88 år, 2 mån. 26 d.

Hustrun Betty Andersdotter.

Född 15/2 i Tranemo. Fader: Upp- Moder: gifter Faddrar: saknas.	Död 21/3 1938 i Limmared, S. Åsarp. Dödsorsak: hjärtfel. 71 år, 1 mån., 7 d.

Barr

<i>Tyra</i> Emelia, född 20/10 1889 i	Limmared, S. Åsarp.	
<i>Sigrid</i> Albertina, född 13/10 1891 i	”	Död 7/12 1954.
<i>Erik</i> Alarik, född 30/11 1893 i	”	”
<i>Ernst</i> Anders Josef, född 2/4 1896 i	”	Död 6/4 1959.
<i>Harald</i> Henrik Adolf, f. 13/4 1898 i	”	”
<i>Torsten</i> Emanuel, född 26/3 1900 i	”	”
Carl Birger, född 27/7 1902 i	”	Död 22/8 1902.
Berna <i>Dagny</i> Justina, f. 14/7 1903 i	”	”
<i>Ethel</i> Margareta, född 15/4 1910 i	”	”

Tabell I: 8—9.

Vändskomakaren Johan (Jan) Andersson Bromander,
Broberg, Sandhem.

Född 28/1 1777 i Jordbron, Ljungarum. Döpt 2/2. Fader: Anders Johansson. Moder: Maja Larsdotter. ”Testes: Nils Hans- son på Ryet, Bengt Nilsson vid Ledet, Anders Nilsson på Strömsberg, pig. Gertrud Elisa- bet Lindquist på Ranten, Maja Stina Rågren vid Ledet, Kirs- ten Jonasdotter på Ryet.”	Vigd dec. 1807 med pig. Gretha Pehrsdotter. ”Ling.: Anders Andersson, Maria Larsdotter, Pehr, Maria.”	Död 4/1 1854 i Herrstorpsstugan, Sandhem. Begraven 13/1. Dödsorsak: Ålder- dom. ”78 år”.

Hustrun Gretha Pehrsdotter.

Född 23/12 1785 i Bjurbäck. (Uppgifter i födelseboken saknas såväl i Bjurbäck som Sandhem.) Fader: Pehr? Moder: Maria?	Död 25/11 1855 i Herrstorpsstu- gan. Sandhem. Begraven 2/12. Dödsorsak: Vattusot. ”70 år — m — d.”

Barn:

Carl, född 20/9 1808 på Broberg, Sandhem. (De båda tvillingarna Gustaf, född 20/9 1808 på Broberg, Sandhem. konfirmerades 18/7 1824.)
Clara, född 8/11 1811 på Svartebrona, Sandhem. (Konfirmerades 1826.)
Gustafa, född 5/2 1815 på Brobacka, Sandhem. (Konfirmerades 1831.)
Johanna, född 29/7 1819 i Nävrabäcken, Sandhem.
Stina Lotta, född 13/6 1823 i Nävrabäcken, Sandhem.
Lovisa, född 23/3 1829 i Paris, Sandhem.

Johan Bromander bodde på många olika ställen: Broberg och Brobacka under Tunarp samt Svartebrona under Saxarp 1802—1815; Lidan 1815—

1818; Nävrabäcken 1818—1826; Paris 1826—1837; Herrstorpsstugan 1837—1854. — Nävrabäcken var dragonboställe under rusthållet Mid-
dagsmärket, och Paris hörde under Quigeskede, 1/8 mtl frälse.

Gretha Pehrsdotter uppges vara född i Bjurbäck 23/12 1785. Det är med all sannolikhet den Gretha Pehrsdotter, som uppges vara född i Sandhem 1785 och utflyttade till Gunlaberg i Bottnaryd i juni 1805 och återinflyttade till Sandhem 1806. (”har ett oäkta barn, som omnämnes i des bevis”.)

En viss Johannes Larsson, född i Herrstorp 2/3 1805, son till dr Lars Johansson i Herrstorp, benämnes Grethas son. (Nävrabäcken, Sandhem AI:5 pag. 157.) Han flyttar till Johan Bromander och hans hustru Gretha i Nävrabäcken 1819 och konfirmeras 1821, varefter han ut-
flyttar till Byarum i Småland.

Carl Bromander, född 20/9 1808. Se vidare I:4—5!

Gustaf Bromander, född 20/9 1808 (tvilling med Carl) flyttade till St. Golleryd 1827, till Paris 1828 och till Nykyrka 1829. Hans vidare öden okända.

Clara Johansdotter Bromander, född 8/11 1811, död 22/1 1862, beteck-
nas redan tidigt som värkbruten. ”dess oäkta S. Sannfred”, född 1/10
1845, död 6/1 1852.

Gustafa Bromander, född 5/2 1815, flyttade från Högagärdet, Sandhem,
till Bottnaryd den 18/10 1841. Vidare öden okända.

Johanna Johansdotter Bromander, född 29/7 1819, död i Herrstorps-
stugan 12/9 1899, förblev ogift men hade två söner, nämligen Gustaf
Filip, född 12/4 1846 och Johan, född 2/4 1848. Gustaf Filip var gift
med Gustava Matilda Johansdotter och hade med henne två söner:
Karl Hjalmar, född 8/2 1875, och Johan *Lifver*, född 20/12 1877.

Som fäder till Johannas barn uppger kyrkböckerna för Gustaf Filip
en viss Johan Fagerström och för Johan f. d. kronolänsman A. E. Ceder-
berg, men ryktet har utpekat betydligt förnämare ursprung.

Stina Lotta Bromander, född 13/6 1823. Hennes vidare öden okända.
Lovisa Bromander, född 23/9 1829, fick en son Clas Johan, född 10/6
1855. Fadern uppges vara Carl Adamson i Floby.

Tabell I: 12—13.

Hemmansägaren? Johannes Andreaeson, Rya Österg., Nittorp.

Född 6/8 1789 i Rya Österg., Nittorp. Döpt 8/9. Fader: Andreas Andersson. Moder: Annica Arvidsdotter. Faddrar: ”Peter Månsson, h. Elsa An- dersdotter, Rya Österg., Nit- torp.”	Vigde 21/6 1817 ”dr. Johannes An- dreaeson och pig. Catrina Magnidot- ter båda fr. Rya Österg., Nittorp.”	Död 26/11 1873 i Nittorp. 84 år, 2 m., 20 d.

Född 1789. (Ingenstädes finns någon anteckning om födelsedatum för Catrina Magnidotter. Möjligen är hennes fader Magnus Jansson och moder Kerstin Jonsson i Rya.) Död 24/11 1875 i Nittorp. 86 år.

Barn:

Magnus, född 12/4 1818 i Rya Östergården, Nittorp.
Anna Stina, född 10/10 1822 i Rya Östergården, Nittorp.
Josef, född 17/12 1826 i Rya Östergården, Nittorp.

Johannes Andreaeson är född i Rya Östergården och var tydligen under sin mannaålder ägare till gården, som var 1/4 mtl (enligt en annan uppgift 3/8 mtl). Han tog undantag 1850. Övertog möjligen äldste sonen Magnus då gården?

Tabell I: 14—15.

Johannes Svensson Rylander, Gunnarstorp, Nittorp.

Född 23/1 1781 i Skogarp, Dalstorp. Döpt 24/1. Fader: Sven Johansson. Moder: ZachrisDotter." Faddrar: h. Ullrika Uddman i S. Boarp." Vigde: (1815?) Johannes Svensson och Catharina Fredriksdotter. Dödsorsak: ej angiven. 57 år, 10 m., 12 d.

Hustrun Catharina Fredriksdotter.

Född 26/12 1790 i Kläckargården, Bondstorp, Jönköpings län. Döpt 1/1 1791 "till namnet Catharina". Fader: Fredrik Lång. Moder: Caisa Larsdotter. Faddrar: "Ts Hustrun Anna Stina Lång Jaen Ericksson i Sjöbo, Dr. Johannes Andersson på Bogla Ryd, Pig. Ingierd i Bogla." Död under något av åren 1830—1838. Uppgift saknas.

Barn:

Josef, född 26/8 1816 i Gunnarstorp, Nittorp.
Johan Fredrik, född 17/6 1819 i Gunnarstorp, Nittorp.
Maja Stina, född 18/5 1821 i Gunnarstorp, Nittorp.
Johanna, född 10/3 1823 i Gunnarstorp, Nittorp.
Josefa, född 13/1 1827 i Gunnarstorp, Nittorp.
Sara, född 13/3 1830 i Gisslarp, Nittorp.

Torparen Anders Jansson-Johansson, Jordbron, Ljungarum.

Född 1734. Uppgift om ort och datum saknas. Vigd första gången med Maja Jönsdotter. Andra gången med Maja Larsdotter 10/11 1773. Död 1787 eller 1788. Uppgift saknas.

1. Hustrun Maja Jönsdotter.

Född troligen 1735. Uppgift saknas. Död 3/2 1771 i Södra Jordbron, Ljungarum. 36 år.

Barn:

Lena, född 17/10 1766 i Jordbron, Ljungarum.
Ingrid, född 22/8 1769 i Jordbron, Ljungarum.

2. Hustrun Maja Larsdotter.

Född 30/5 1743. Uppgift om ort och datum saknas, men datum uträknad efter uppgiften vid dödsfallet. Död 1/4 1788 i Stora Hastvärket, Ljungarum. Begraven 6/4. Dödsorsak: "rötfeber". "44 år 10 m. 3 d"

Barn:

Joban, född 28/1 1777 i Södra Jordbron, Ljungarum.
Nils, född — 1780 i Ryet, Ljungarum.
Jonas, född 20/8 1787 i Stora Hastvärket, Ljungarum. Död 29/3 1788.

Ett studium av födelse- och dödsboken för Ljungarum för åren 1787—1788 ger följande viktiga upplysningar: (C2 1734—1792.)

" Född Döpt

Aug 20 20 Torparen Anders Johanssons och hans hustru Maria Larsdotters i Stora Hastvärket Son *Jonas*. Faddrar: Johannes Abrahamsson i Lilla Hastvärket, Nils Olofsson i Vedermödan, Hustrun Ingrid Nilsson i Vedermödan, Pig. Annica Andersdotter i Denadsbo."

"1788.

N:r 7 Den 1 april afled och d. 6 april begravs hustrun Maria Larsdotter ifrån torpet Stora Hastvärket 44 år, 10 månader och 3 dagar gammal (rötfeber)

N:r 8 Den 29 martii afled och d. 6 april jordfästes aflidne torparen Anders Johanssons och hustru Maria Larsdotters ifrån Stora Hastvärket, son Jonas, 7 månader och 9 dagar gammal (af okänd barnsjukdom)"

Av dessa fakta framgår tydligt, att Anders Johansson måste ha avlidit mellan sonens födelse den 20 aug. 1787 och hans död den 29 mars 1788, men någon uppgift härom har icke kunnat uppletas. Anders Johanssons död och begravning har tydligen av glömska aldrig införts i kyrkboken.

Min farfarsfar Johan Andersson Bromander var vid faderns död i 12-årsåldern. Han kom kanske redan då i skomakarlära, men ingen anteckning om honom finns, förrän han dyker upp i Sandhem 1802 såsom vändskomakaregesäll, "infl. från Wexjö". Brodern Nils däremot, född 1780, blev enligt uppgift utackorderad till ett åldrigt par Nils Hansson på torpet Prinsholmen, och efter den gamle mannens död 1789, blev gossen Nils flyttad till "Socknestugan" den 26 nov. 1790. (Ljungarum AI:2 pag. 69.)

Tabell I: 24—25.

Andreas Andersson, Rya Östergården, Nittorp.

Född 9/7 1759 i Gumpebo, Nittorp. Döpt 15/7. Fader: And. Andersson. Moder: Martha Andersdotter. Faddrar: "Anders Jonsson i Nittorp, Nills Olofsson i Flathult, Annitha Anderdotter i Gumpebo."	Vigde den 8/6 1788 i Rya Österg., Nittorp: "Andreas Andersson och pigan Annica Arfwidsdotter."	Död 7/1 1837 i Rya Österg. Dödsorsak: — 77 år, 5 mån., 29 dagar.

Hustrun Annica Arfwidsdotter.

Född 28/4 1764 i Hornhult, Nittorp. Döpt 29/4. Fader: Arf. Håkansson. Moder: Gunilla Carlsdotter. Faddrar: "Joseph Biugg i Gunnarstorp, Zachris Nilsson ibed. h. Martha Hansdotter ibed."	Död 18/10 1822 i Rya Östergården, Nittorp. Dödsorsak: Vattusot. 58 år, 5 mån., 20 dag.

Barn:

Johannes, född 6/9 1789 i Rya Östergården, Nittorp.
Agneta, född 29/12 1792 i Rya Östergården, Nittorp.

Andreas Anderssons moder Martha Andersdotter är antecknad som född 1730 och död 1808. "Svagsint". (Nittorp AI:1 pag. 9.)

Tabell I: 30—31.

Bonden Fredrik Lång, Mårtenstorp, Öreryd.

Född 1754. Uppgifter om ort och datum m. m. saknas.	Vigd med Caisa Larsdotter. (1784?)	Död 1/5 1805 i Mårtenstorp, Öreryd och begravnen där 12/5. Dödsorsak: gulfeber. "53 år"?

Hustrun Caisa Larsdotter.

Född 26/1 1765 i Kubbastöt, Byarum. Döpt 27/1. Fader: Lars Jonsson. Moder: Stina Hansdotter. Faddrar: "Johan Jönsson i Drängshult Andersson i Vaggeryd hustru Kirstin Jönsdotter i Drängshult pig. Ingierd Gudmundsdotter i Bider."	Uppgifter om Caisa Larsdotters frånfalle saknas.

Barn:

Sven, född 23/9 1785 i Kläckargården, Bondstorp.
Cristina, född 2/4 1788 i Kläckargården, Bondstorp.
Catharina, född 26/12 1790 i Kläckargården, Bondstorp.
Peter, född 12/10 1793 i Kläckargården, Bondstorp.
Anders, född 24/8 1796 i Kläckargården, Bondstorp.
Johannes, född 14/5 1801 i Mårtenstorp, Öreryd. "går på träben."

Vid Cristinas dop i Bondstorp den 6/4 1788 var välborna Fröken Hedvig N. von Liphart dopvittne. Catharina flyttade från Öreryd till Nittorp den 28/9 1815 och ingick tydligen samma år äktenskap med Johannes Svensson Rylander. År 1835 flyttade Anders Fredriksson med familj till Portebo och tydligen följde modern Caisa Larsdotter med.

ILLUSTRATIONER

	Sid.
Släktgården Rya Östergården	15
Soldaten Josef Ladd med hustru och son	19
Laddatorpet	21
Karta över Härja socken	24
Härja kyrka	27
Berga egendom	37
Härja folkskola	61
Familjen Gustaf Bromander år 1900	83
"Prediketösera"	95
Darta-Klara	135
Gamla semis i Karlstad	145
Lärare och avgående elever 1908	161
Avgångsklassen 1908 som pensionärer 1958	175
Fädernegården Mörkhult 1909	182
Mörkhult i skördeanden 1909	183
Skolbarn och lärare i Stenstorp 1909	191
K. E. Edlund, kontraktsprost i Örebro	195
M. Nordell, folkskolinspektör i Örebro	195
Olaus Petri-skolan i Örebro	195
Fästmö i nationaldräkt	203
Familjen Gustaf Bromander omkring 1917	208—209
Tysk midsommardag 1920	217
Skolresegrupp 1921	221
Bröllop på Tjusebotorp 1928	237
Vitskolan i Tensta	263
Nannaskolan i Uppsala	263
Ärkebiskop Erling Eidem	269
Från skolutställningen i Uppsala 1942	273
Gustaf Bromanders familjegrav i Härja	279
Familjen Axel Bromander omkring 1940	281
Tre pionjärer: Alm, Söderblom, Björkquist	290
Kyrkobrödernas stiftskonvent i Uppsala 1947	291
Lektor Gustav Carstensen	293
I förtroendefullt samarbete	295
Kyrkobrödernas riksinsamling 1957	297
Ekumeniska rådets presidium i Amsterdam 1948	301

President Eisenhower gratuleras i Evanston 1954	303
Vid Kyrkobrödernas 40-årsjubileum i Uppsala 1958	305
Direktor Algot Tergel	307
Biskop Algot Anderberg	309
Biskop Olof Herrlin	309
Eriksbergskyrkan i Uppsala	317
Rektor Herbert Lundh	319

Omslagsbild: Symbol för barndomshemmet, utarbetad efter skiss av lektor Våge Bromander.

PERSONREGISTER

(De personnamn, som förekomma enbart i släkttabellerna, upptagas ej här.)

Adlers, Ingrid, fröken, 237
 Ahlberg, Hjalmar, folkskolinspektör, 265
 Ahlzén, J. F., folkskollärare, 288
 Ahnmark, Aina, folkskollärarynna, 220
 Albrekt af Mecklenburg, konung i Sverge, 129
 Albrektson, Ragnar, diakon, 295
 Alexander i Risadrog, jordägare, 117
 Alm, Carl, roteman, 289 290
 Almerantz, Johan, godsägare, 233 236 237
 Almerantz, Ragna, fröken, 233 236 237
 Almquist, S. O. I., läroboksförfattare, 151
 Alströmer, Jonas, uppfinnare, 65 66
 Ambrosiusson, Johan, kyrkvärd, 28 30 79 135
 Andén, regementsläkare, 22
 Ander, kaptän, 22
 Anderberg, Algot, biskop, 274 295 308
 Anderberg, Arthur, studentkamrat, 202
 Anders i Riset-Darthem, dagakar!, 95 136
 Andersdotter, Ingrid, torpardotter, 8
 Andersson, A. G., kyrkvärd, 28
 Andersson, Alma, bonddotter, 134
 Andersson, Alvida, folkskollärarynna, 246
 Andersson, Anders, bonde, 13
 Andersson, Martha, f. Andersdotter, 13
 Andersson, Andreas, bonde, 13
 Andersson, Annica, f. Arfwidsson, 13
 Andersson, Anna, småskollärarynna, 159
 Andersson, Arvid, dagakar!, 75
 Andersson, A. W., distriktschef, 288
 Andersson, Beda, småskollärarynna, 27 185
 Andersson, Curt, kontraktsprost, 6 26 279
 Andersson, David, hemmansägare, 89 91
 Andersson, Efrahem, hemmansägare, 69 89 134
 Andersson, Ester, bonddotter, 188
 Andersson, Ester, skolkamrat, 72 89 134
 Andersson, Gustav, murare, 95 136
 Andersson, Anna, fru, 96 136
 Andersson, Johan, bondson, 134
 Andersson, Johan, skolkamrat, 72
 Andersson, Johan, smed, 89
 Andersson, Levin, hemmansägare, 89 119 122 134
 Andersson, "Moster Tilda", bondmora, 119 122 134
 Andersson, Maria, småskollärarynna, 248
 Andersson, Martin, skolkamrat, 70 95 136
 Andersson, Matteus, hemmansägare, 134
 Andersson, Nirsch, Karl, folkskollärarynna, 171

Andersson, Oskar, skomakare, 95 136
 Andersson, Paul, folkskollärarynna, 198
 Andersson, Simon, bondson, 134
 Andersson, snickare, 223
 Andrae, Tor, biskop, 271
 Andraeson, Johannes, bonde, 13 14
 Andraeson, Catrina, f. Magnidotter, bonnmora, 13
 Andrén, Adolf, musikdirektör, 198 206 233 234 236 237
 Andrén, Ellen, fru, 233 236 237
 Andrén, Birgit, fröken, 236
 Antonsson, Elof, lokeldare, 285
 Apelgren, Jonas, skomakarmästare, 8 9
 Apelgren, Christina, f. Ringbäck, 8 9
 Arbin, von, överste, 21 22
 Augustinus, Aurelius, kyrkofader, 206
 Augustsson, Rickard, hemmansägare, 75 118 134
 Augustsson, Tilda, bonnmora, 75 119
 Bach, Johann Sebastian, tonsättare, 234
 Back, lappsomakare, 119
 Bagge, Carl Daniel, prost, 16
 Barrner, N. M., kamrerare, 294
 Beal, amerikansk fröken, 191
 Beckman, Nat., professor, 220 226
 Beethoven, Ludwig, van, "instrumentalismens störste", 206 234 250
 Bengtsson, J. V., kommunalman, 12 28
 Bengtsson, Carl Johan, mjölnare, 15 33
 Bengtsson, Johanna, f. Johansdotter, mjölnarhustru, 15 32
 Benson, Ragnar, storbyggmästare, 300
 Benson, Elsa, fru, 300
 Berg, Albin, hemmansägare, 89 107 133
 Berg, David, hemmansägare, 107 118 133
 Berg, Fridtjuv, folkskoll., statsråd, 193
 Berg, Stava, bonnmora, 118 133
 Berglund, Emil, domprost, 190
 Bergstrand, Alfred, järnvägstjänsteman, 178
 Bergstrand, Gertrud, dotter, 178
 Bergström, Aug., handlande, 191
 Bergström, Alma, fru, 191
 Bergström, Axel, son, 191
 Bergström, Holger, son, 191
 Bergström, Ingeborg, dotter, 191
 Bergström, Gunnar, son, 191
 Bergström, Carl Johan, landshövding, 199 228
 Bergwall, Holger, rektor, 297
 Bern, Johan, grosshandlare, 285
 Bernadotte, Karin, f. Nisswandt, härskarinnna på Mainau slott, 231
 Beskow, E., kontraktsprost, 193
 Bielke, Nils, greve, 263
 Billing, Einar, biskop, 289
 Billing, Gottfrid, biskop, 202
 Billing, Knut, studentkamrat, 202
 Birke, Ernst, kontraktsprost, 7
 Bjelfvenstam, Erik, rektor, 268 269 272
 Bjelfvenstam, Karin, fru, 269
 Björk, A., kyrkoherde, 190
 Björkenstam, K., major, gymnastikinspektör, 198
 Björkman, Gottfrid, undervisningsråd, 277
 Björkquist, Manfred, biskop, 289 290 293 297 299 300 304 305 306
 Björkquist, Ruth, biskopinna, 305
 Björlin, Lars, folkskollärarynna, 146 171
 Björn, Fritz, folkskollärarynna, 250
 Blackstad, brukspatron, 242
 Blanck, Vilhelm, kyrkvärd, 26
 Blomgren, Anders, folkskollärarynna, 291 297 299 306
 Blomqvist, Gustaf, hemmansägare, 48 89 90 91 132
 Blomqvist, August, bondson, emigrant, 132

- Blomqvist, Johan, bondson, 89 132
 Blomqvist, Carl, bondson, finsnickare, 89 119 133 151 187
 Bodorff, Ulla, arkitekt, 319
 Bohlin, Torsten, biskop, 289 291 306
 Borg, lektor, 200
 Borgström, Birger, arkitekt, 318
 Boström, J. S., kyrkvård, 28
 Bouvin, Erik, studiekamrat, 220 221
 Brahe, Johanna Margareta, grevinna till Visingsborg, 28
 Brandt, E. G. C., folkskolinspektör, 276
 Brask, Hans, biskop, 10
 Bratt, dagakarl, 54 78 85 117 134
 Bratt, August, son, 134
 Bratt, Anna, dotter, 134
 Brilioth, Yngve, ärkebiskop, 300 304
 Brilioth, Brita, ärkebiskopinna, 305
 Brodd, Gustav, tjänsteman, 308
 Broddén, Johan, Örebro förste folkskollärare, 228
 Brodén, Thilda, småskollärlarinna, 59
 Bromander, Anna, lärarinna, 49 55 76 83 103 104 105 108 120 192 206 280 282 323
 Bromander, Axel G. E. (dog spä), 48
 Bromander, Axel Natanael, folkskolinspektör, 1 ff
 Bromander, Anna Karolina, f. Persson, småskollära, 202 203 233 234 235 237 324
 Bromander, Carl, kyrkvaktare, 9 10 12 29 31
 Bromander, Johanna, f. Andersdotter, 9 10 12 31 40 45 75 76
 Bromander, Hedda Wilhelmina, dotter, 10
 Bromander, Carl Fredrik, handskmakaregesäll, 7
 Bromander, Carl Fredrik, torpare, gårdsägare, 10 44 49 51 189
 Bromander, Clara, f. Carlsdotter, 49 51
 Bromander, C. W., domprost, 178
 Bromander, Emil, hemmansägare, 20 35 45 49 56 77 82 83 84 85 97 98 112 113 117 123 127 131 132 142 157 181 187 322
 Bromander, Emelia, f. Larsson, 187 322
 Bromander, Emmy, folkskollärlarinna, 49 58 76 83 101 103 132 148 187 189 192 206 220 323
 Bromander, Gustaf, soldat, hemmansägare, 10 30 35 36 38 39 42 46 47 50 74 83 279
 Bromander, Kristina, f. Ladd, 15 16 17 32 33 34 35 38 39 40 43 45 47 74 83 278 279 285 321
 Bromander, Hjalmar, hemmansägare, 48 49 53 56 64 68 77 82 83 84 103 106 107 108 111 123 124 128 153 184 213 322
 Bromander, Maria, f. Carlbom, 213 322
 Bromander, Jan (Johan), vändskomakare, 7 8 9
 Bromander, Gretha, f. Pehrslotter, 8 9
 Bromander, Gustaf, son, 9
 Bromander, Clara, dotter, 9
 Bromander, Gustafa, dotter, 9
 Bromander, Johanna, dotter, 9
 Bromander, Stina Lotta, dotter, 9
 Bromander, Lovisa, dotter, 9
 Bromander, Johan, torpare, arrendator, 10 30 52 126
 Bromander, Sofia, f. Johansdotter, 52 126
 Bromander, Josef, disponent, 75 82 83 110 225 323
 Bromander, Greta, f. Lidén, småskollärlarinna, 225
 Bromander, Per-Axel, läkare, 207 225 280 282 302 324
 Bromander, Kersti, f. Löfström, läkare, 282 324
 Bromander, Per-Ola, son, 324
 Bromander, Anna-Kari, dotter, 324
 Bromander, Sven, folkskollärare, 7 12 49 51 52 53 68 78 83 103 114 120 123 128 138 151 181 184 187 206 225 322 323
 Bromander, Ester, f. Olsson, folkskollärlarinna, 225 323
 Bromander, Våge, lektor, 213 280 282 299 324
 Bromander, Märtha, f. Nordqvist, fil. mag., fru, 282 324
 Bromander, Maria, dotter, 324
 Bromley Oxnam, G., biskop, 302
 Broms, Carl Gustaf, kommerserråd och riddare, 228
 Broms, Johan Daniel, handlande, 228
 Brugge, Edvin, lektor, 299
 Brunsen och Brunsesa, lägenhetsägare, 41
 Brusewitz, Fritz, bergsingenjör, 22
 Bryngelsson, Olga, skolflicka i Järns-kog, 159
 Bunyan, John, engelsk förf., 119
 Burrau, Torsten, studentkamrat, 202
 Carenius, G., direktör, 314
 Carlgren, Emanuel, handlande, 117
 Carling, Aug., rektor, 201 202 217
 Carlsson, Ernst, läroboksförfattare, 200
 Carlsson, F. F., statsråd, 271
 Carlsson, Gustaf, musikdirektör, 144 168 169 173 174 188
 Carlsson, Hanna, skolkamrat, 72
 Carlsson, Johan, godsägare, 246
 Carstensen, Gustav, lektor, 293 294 299
 Celsing, Peter, arkitekt, 312 313 314
 Centervall, Otto, direktör, 291
 Cerin, Titus, distriktschef, 288
 Claeson, Otto, pastorsadjunkt, 215
 Clason, Fredrik, med. d:r, 291
 Collén, Harald, musikdirektör, 271
 Cornelius, Nepos, romersk författare, 199
 Cornell, romanbov, 118 119
 Cronholm, C. V., hemmansägare, 28
 Cronholm, Gustav, bondson, 93
 Cullberg, John, biskop, 297
 Dahl, Oskar, seminarielärare, 144 165 170
 Dahl, Vilhelm, folkskollärare, 210
 Dahlbom, Fredrik, kontraktsprost, 272
 Dahlgren, Valdemar, rektor, 250 251
 Dahlvist, Harald, läroverkslärare, 171
 Dahlström, Arvid, folkskoll., kantor, 138 184 185
 Dalström, Kata, radikal politiker, 158
 Dahlström, Olga, lärarinna, 139
 Dalén, fil. mag., 191
 Dalén, Gustaf, uppfinnare, 192
 Dalin, Alfr., undervisningsråd, 212 215
 Danell, Hjalmar, biskop, 190 193
 Danell, Sven, biskop, 26
 Danielsson, Lars Magnus, kyrkoherde, 247
 Darta-Klara, hjälpgumma, 74 75 95 112 135
 David, konung i Israel, 155
 Deinoff, Stina, ingenjörfru, 206
 Dillner, Elisabet, med. d:r, kyrkvård, 311 312
 Diös, Anders, storbyggmästare, 315
 Domar, Walfred, sem.lärare, kyrkvård, 308 309 318
 Dorsen och Dorsa-Tilda, lägenhetsägare, 41
 Ebrelius, Uno, operasångare, 305
 Edla i Alsberg, skolkamrat, 133
 Edlund, K. E., kontraktsprost, 194 195
 Edlund, Lars, ämneslärare, 147 287 288
 Edqvist, Karl, folkskollärare, 245
 Edqvist, Per Herman, folkskollärare, 168 171 174 179
 Eeg-Olofsson, Ansgar, rektor, 300

Egel, tre systrar i Viken, Karlstad, 143
 Eidem, Erling, ärkebiskop, 268 269 271 301
 Ejner, Sigfrid, folkskollärare, 155 171 178 180
 Eisenhower, D., U.S.A:s president, 300 303
 Ek, Sverker, docent, 220 221
 Ekberg, Bror, målarmästare, 302
 Ekberg, Ivar, målarmästare, 302
 Ekdahl, Henrik, postmästare, rese-sekr., 292
 Ekendahl, seminarietkamrat, 154
 Eklund, J. A., biskop, 251 252 289
 Ekman, Erik Jakob, missionsföreståndare, 85
 Elander, Svea, folkskollärarinna, 213
 Elzén, handlande på Tidaholm, 137
 Engberg, Artur, statsråd, 251 252 276
 Enholm, Bror, seminarielärare, 150 172
 Erfors, Ernst, folkskolinspektör, 268 274
 Ericson, C. G., konstsmid, 250
 Erik XIV, konung av Sverige, 179
 "Esken", hemmansägare, byggmästare, 48
 Espelund, Nils, resesekreterare, 292
 Essen, Alfred, von, kammarherre, 193
 Essen, Else, von, fröken, 43
 Essen, Hans H., von, friherre, 43 47
 Estborn, David, rektor, 291 294
 Eugen, prins, 192
 Falk, Wenzel, gymnastiklärare, 169
 Fellenius, K. G., taxeringskommis-sarie, 287 290
 Fisher, G. F., ärkebiskop av Canter-bury, 301
 Flygare, N., fil. lic., 215
 Forssberg, Hugo, folkskollärare, 172 174
 Fredberger, Ragnar, domprost, 311
 Fredriksson, Viktor, folkskolinspek-tör, 272
 Frid, August, soldat, "djurdoktor", 41 45 58 125
 Frid, Johanna, soldathustru, 41 45 58
 Frid, Gusten, hemmansägare, 41
 Friman, Gustaf, domkyrkokomminis-ter, 291
 Fryxell, Anders, präst, skolman, häv-datecknare, 247
 Geissler, tysk föreläsare, 216
 Geijer, Anna, fröken, barnhemspion-jär, 258 259
 Gärda från Kringlaryder, 142
 Gerder, Elin, skolflicka i Järnskog, 159
 Germanos, S., ärkebiskop, 301
 Gideon i Högaruder, skolkamrat, 63
 Giertz, Bo, biskop, 236 237
 Giertz, Ingrid, fru, 236 237
 Goethe, Johann Wolfgang, von, tysk skald, 216 218 250
 Gralén, Josef S., folkskolinspektör, 147 207 210 287
 Grane, Robin, direktör, 291 299
 Grape, Karl-Gunnar, kyrkoherde, 314
 Green, Hildur, skolelev, 205 206
 Grönfors, Thorsten, advokat, tennis-spelare, 286
 Gullberg, K. E., socialvårdschef, 308 311
 Gustaf II Adolf, konung av Sverige, 227
 Gustaf V, "Mr G.", 286 323
 Gustavsson, Gottfrid, hemmansägare, 141
 Gustafsson, Per Erik, teol. d:r, 43
 Gustavsson, R. G., folkskollärare, 197 210 283
 Gustavsson, Tore, tjänsteman, 308
 Göransson, Hardy, överdirektör, 272
 Göthblad, Richard, folkskollärare, 172

Hageman, Violet, fru, 300
 Hagliden, Ingemar, tandläkare, 283
 Hagström, Bertil, borgmästare, 273
 Halén, Ernst, folkskollärare, 187 190 191 192
 Halén, Jenny, fru, 187
 Halén, Ragnhild, fröken, 187
 Hallén, Harald, prost, riksdagsman, 250 251
 Hallén, Ella, fru, 251
 Hammarberg, Alrik Herbert, folk-skollärare, 172
 Hammarskjöld, Dag, F.N:s general-sekreterare, 300
 Hammer, A. V., folkskolinsp., rege-mentspastor, 22
 Hartman, Olle, direktör, 300 302
 "Hante" i Kungsmosse, 116
 Hedell, Eugen, folkskollärare, 154 172 179
 Hedin, godsägare, Torp, Närke, 92
 Hedlén, Gustav, stationsskrivare, 118
 Hedvall, Anders Severus, kontrakts-prost, 171 172
 Heike, O., läroboksförfattare, 152
 Heinertz, Otto, lektor, 201
 Hellman, Elin, folkskollärarinna, 233
 Hellström, Olle, konservator, 27
 Hennix, David, folkskoll., sångpeda-gog, 193
 Henrikssons Tekniska Fabrik, Örebro, 124
 Herrlin, C. G., kontraktsprost, 201
 Herrlin, Elisabet, fru, 201
 Herrlin, Olof, biskop, 201 306 308 313 314
 Holmstedt, J. M., ämneslärare, 210
 Holmstrand, Anders, folkskollärare, 143
 Holmstrand, Edvard, seminarielärare, 143 170
 Holmstrand, Gustaf, folkskollärare, 143
 Holmvall, Patrik, folkskolinspektör, 253 268 277
 Homilius, Gottfried, August, tysk tonsättare, 271
 Horn, Eva, grevinna, 263
 Hoving, Gunnar, professor, 27
 Hultgren, Gunnar, ärkebiskop, 314 315 317
 Hultström, Herman, rektor, 250
 Hummel-Gumælius, Sten, arkitekt, 313 314 315 316 318
 Håkansson, kapten, 22
 Hästad, Elis, landshövding, 305
 Ida, kammarpiga på Berga, 37
 Issén, Elisabeth, studentkamrat, 201
 Jacobsson, G., domprost, 167 180
 Jacobsson, Nils, lektor, 290
 Jaederholm, G. A., professor, 222 224 225 226 229 230 231
 Jansson, Gust. Leon., rektor, 166 172 179 232
 Jansson-Johansson, Anders, torpare, 8
 Jansson-Johansson, Maja, f. Jönsdot-ter, torparmor, 8
 Jansson-Johansson, Maja, f. Larsdot-ter, torparmor, 8
 Joelsson, A. G., kantor, 274
 Johannes, Per, folkskollärare, 272 307 308
 Johansson, Adolf, folkskollärare, 249
 Johansson, Anders, folkskollärare, 213
 Johansson, Anna Stina, bonddotter, 14
 Johansson, Carl, församlingstjänare, 93 94
 Johansson, Elisabet, bonddotter, 135
 Johansson, Ernst, skolkamrat, 52 63
 Johansson, F., orgelbyggare, 28
 Johansson, Gottfrid, hemmansägare, 133
 Johansson, Hanna, evangelist, 94 95
 Johansson, Johan, gårdfarihandl., hem-mansägare, 58 116 122
 Johansson, Johanna, f. Carlsdotter, "kåramor", 58 122
 Johansson, Karl-Oskar, mjölnardräng, 122

Johansson, Magnus, bondson, 14 16
 Johansson, Martin, skolkamrat, 79
 81 135
 Johansson, Martin, seminariekamrat,
 147 151 154 155 171
 Johansson, Olga, småskollärlarinna,
 192
 Johansson-Ladd, Josef, soldat, 14 16
 17 18 19 20 21 33 34 112
 Johansson-Ladd, Sara, f. Johansdot-
 ter, 13 14 15 16 17 19 20 32 51
 Johansson-Ladd, Alfred, son, 16 17
 Johansson-Ladd, Oskar, son, 17 18
 Johansson-Ladd, Mandus, son, 17 19
 Johansson-Ladd, Emma, dotter, 17
 Johansson-Ladd, Justus, son, 17 18
 Johansson-Ladd, Manda, dotter, 17
 Johansson-Ladd, Frida, dotter, 17 44
 Johansson-Ladd, Otto, son, 17 18
 51
 Johansson-Ladd, Albert, son, 17 18
 20
 Johansson-Ladd, Albin, son, 17 18
 20
 Jonatan, Kung Sauls son, 155
 Jon och Maja-Lisa i Ekeberg, bond-
 folk, 133
 Jonsson, J. V., folkskolinspektör, 194
 Jonzon, Bror, förste folkskolinspek-
 tör, 272
 Jungner, Ragnhild, fröken, sinnesslö-
 inspektör, 258
 Jönsson, J. H., bankdirektör, spar-
 främjare, 266 268 274

 Kant, Immanuel, tysk filosof, 250
 Karl XII, konung av Sverge, 28 119
 143 166
 Karlander, Fredrika, småskollärlarinna,
 59
 Karl och Anna i Halsäng, bondfolk,
 133
 Karlqvist, Rickard, folkskollärare,
 147 149 163 164 173
 Karlsson, Agnes, skolkamrat, 65 142
 Karlsson, Anders, stationskarl, 192
 Karlsson, Viktor, folkskollärare, 171

Kasper på "Kringel", skolkamrat, 72
 Kejser, E. J., biskop, 126 227
 Kihlstedt, pastor i Helgelseförbundet,
 92
 Kjellberg, Gunnar, förste arkivarie,
 311
 Kjellén, Rudolf, professor, 223
 Kjellgren, Klas, komminister, 62 75
 79
 Knutsson, Erik, konug i Sverige, 193
 "Kocken" i Bosarp, hemmansägare,
 30
 "Kola-Fredrik" i Ekeberg, slaktare,
 80 108 122 133
 "Kola-Kajsa", hjälpgumma, 112
 Kristina, drottning av Sverige, 305
 Krok, T.O.B.N., läroboksförfattare,
 151
 Krus, Gustaf, landsvägsluffare, 41
 Krus, Johan, lägenhetsägare, 41
 "Kuli", lägenhetsägare, 41
 "Kulia-Fina", dotter, 41
 Kylberg, F. W., kapten, 43
 Källander, A. W., småskollärare, 59
 Källander, Paulus, disponent, 233

 Lagerström, Herbert, rektor, 299 300
 Lannér, Reinhold, kontraktsprost, 138
 140
 Larsson, Anna, evangelist, 94, 95
 Larsson, Bror, folkskolinspektör, 288
 Larsson, Gustaf, grosshandlare, 205
 Larsson, Alfred, missionspastor, 178
 Larsson, Hillaria, fröken, 178
 Larsson, Ottonia, fröken, 178
 Larsson, Per, hemmansägare, kyrk-
 värd, 203
 Larsson, Karolina, f. Pettersson, 204
 213
 Lasarus i Kilåsen, träskomakare, 111
 Laurentius, Karl, seminarielärare, 146
 152 153 176
 Lefvert, P. O., stadsarkitekt, 316
 Lek, Vigo, skolpojke, 196
 Leonardson, Oscar, pastor, 302
 Lide, Sven, lektor, 268
 Lidstam, fänrik, 274

Liedbergius, Sixten, operasångare, 271
 Liedner, Natanael, överlärare, 233
 Liedner, Ellen, fru, 233
 Lienhard, Fritz, tysk författare, 216
 Lilliehöök, C. J., major, 22
 Lilliehöök, Johan Fredrik, general-
 major, 211
 Lind, Carl, fil. d:r, seminarielärare,
 139 143 144 152 166 176 179
 Lind, Jenny, världsberömd sångerska,
 251
 Lind, Josef, rektor, 217
 Lind, Knut, fil. mag., musiker, 217
 Lind, Torsten, kontraktsprost, 217
 Lindeberg, Gustaf, docent, 200 201
 Lindegrén, Å., ingenjör, 315 319
 Lindell, Gunhild, fru, sånglärarinna,
 271
 Lindén, Hjalmar, folkskolinspektör,
 288
 Lindén, Theodor, prost, 237
 Lindmark, David, folkskollärare, 173
 Lindmark, Edvard, folkskolinspektör,
 231
 Lindroth, Hjalmar, professor, 30 219
 220 221
 Lindstrand, Ernst Edvard, överlärare,
 173
 Lindström, Margit, biskopinna, 300
 302
 Linnér, Sigfrid, landshövding, 268
 272 273
 Ljunggren, Elof, chefredaktör, riks-
 dagsman, 283
 Ljunggren, Ragnar, rektor, 274
 Ljungström, A. G., kyrkmålare, 28
 Lundberg, Anders, kyrkvaktare, 11
 82
 Lundberg, Hjalmar, fabrikör, 191
 Lundberg, Ida, fru, 191
 Lundberg, Sven, skolkamrer, 233
 Lundblad, And. Benj., rektor, 147
 156 160 162 163 165 171 174
 Lundh, Herbert, rektor, 305 319 320
 Lundqvist, Inge, seminariekamrat,
 145 171 177

Lundqvist, Jan Erik, tennisspelare,
 286
 Lunell, Bertil, teol. kand., folkskol-
 lärare, 269 270
 Luther, Martin, kyrkoreformator, 132
 Lutteman, Axel, komminister, 289
 Låde-Alfred, hemmansägare, 44
 Lång, Fredrik, bonde, 14
 Lång, Caisa, f. Larsdotter, 14
 Löfström, Sven, tillsynslärare, 282
 Löfström, Vera, f. Ekholm, 282
 Lövgren, Hilda, fröken, 178
 Lövländ, Jörgen, Gunnarson, norsk
 statsman, unionsunderhandlare, 153

 Magnidotter, Anna Lisa, Josef Ladds
 andra hustru, 20
 Magnusson, Carl Edvard, folkskol-
 lärare, 173 174
 Malm, Erik, avdelningschef, 294
 Manne i Västergården, arrendator, 28
 Margareta, drottning av Danmark,
 Norge och Sverge, 129
 Mattsson, Eva, småskollärlarinna, 59
 Melin, Per August, seminarielärare,
 163 164 170 172
 Meuller, Gustaf, sem.lärare, kontrakts-
 prost, 153 172
 Meurling, Erland, folkskollärare, 253
 Michelsen, Christian, skeppsredare,
 statsminister, 153 154
 Molander, Agda, kassör, 279
 Mosesson, Ester, f. Bergstrand, fru,
 178
 Mott, John R., d:r, 301
 Mörne, Johannes, folkskollärare, 173

 Naemi i Svedjefall, läskamrat, 142
 Naumann, Hans, professor, 216 217
 218
 Nero, skräddare, 44 72
 Niles, D. T., d:r, 301
 Nilsson, seminarievaktmästare, 146
 Nilsson, Abel, seminariekamrat, 162
 171
 Nilsson, Carl H., resesekreterare, 292
 Nilsson, Clarence, kyrkoadjunkt, 308

Nilsson, Einar, kapten, 22
 Nilsson, Elin, lärarinna, 274
 Nilsson, Ernst, bildirektör, 286
 Nilsson, Ivar, kyrkoherde, 2 26
 Nilsson-Nerelius, Hans, skoldirektör, 212
 Nilsson, Ragnar, överlärare, 157 174
 Nordell, M., folkskolinspektör, 194 195 211 212 231
 Nordgren, skrivlärare, 66 67
 Nordlund, Karl, lektor, läroboksförfattare, 164
 Nordqvist, Helmer, ekonomidirektör, 282
 Nordqvist, Magda, f. Edlund, fru, 282
 Nordström, Uno, folkskollärare, 246
 Nordström, Valfrid, fabrikör, 7
 Norrman, Erik Robert, sem.lärare, rektor, 166 167
 Nyberg, H. S., professor, 304
 Nyblom, Oskar, väckelsepredikant, 91 92
 Nycop, Carl-Adam, redaktör, 296
 Nylander, Karl G. P., läroverksadjunkt, 222
 Nylén, Olle, professor, 286
 Nylin, Josef G., ämneslärare, 227
 Nyman, Gustaf, "Keli", skräddare, 112
 Nyman, Olof, folkskollärare, 174
 Nystedt, Olle, pastor primarius, 289
 Nyström, Erik Joel, folkskollärare, 174
 Nyström, Gunnar, professor, 271
 Odhner, Klas Teodor, läroboksförfattare, 66
 Ola på Tomta, hemmansägare, 158
 Oldemark, Birger, musikedirektör, 271
 Old Firehand, romanhjalte, 118
 Old Shatterhand, romanhjalte, 118
 Olsson, Ingeborg, fröken, 158
 Ongman, John, missionspastor, 95
 Oscar II, konung av Sverige och Norge, 153 252
 Palm, Anna, småskollära, skulptris, 250
 Palm, Beda, småskollärarinna, 250
 Palmér, Johan, lektor, 201
 Palmlöf, Gösta, komminister, 27
 Pearson, Ingemar, tidningsman, 300
 Persson, Nils, folkskolinspektör, 201 202
 Persson, Viktor, folkskollärare, 174
 Pettersson, Alfred, hemmansägare, 84 85 87
 Pettersson, Emma, bondmora, 84
 Pettersson, Anna, dotter, 85
 Pettersson, Ester, dotter, 85
 Pettersson, Ellen, dotter, 87
 Pettersson, Judit, dotter, 87
 Pettersson, Gustaf, kontraktsprost, 204
 Pettersson, G. P., redaktör, 296
 Pettersson, Torsten, folkskollärare, 164 165 175 177
 Philipson, David, överlärare, 290
 Pilström, I. A., kyrkoherde, 311
 Posse, Nils Fredrik, greve, 56
 Prins Gustaf, 271
 Prins Wilhelm, 273
 Pruth, Karl, fabriksarbetare, kolportör, 89
 Pålsson, Karola, småskollärarinna, 236
 Rahmberg, Hilda, f. Edström, fru, 203
 Ramer, Torsten, med. d:r, 272
 Rein, Wilhelm, professor, 216
 Renvall, Johan, folkskolinspektör, 238 240 250
 Rose, Gustaf Georg, seminarielärare, 164 165 166
 Rosengren, E. A., exp:sföreståndare, 308 309
 Rousseau, Jean Jacques, fransk filosof, 250
 Rudberg, Yngve, biskop, 288 304
 Rudenschöld, Torsten, greve, skolreformator, 270 272
 Rundgren, Klas Herman, biskop, 247

Runnqvist, familj på Högaberget, 132
 Runqvist, Axel, folkskollärare, 186
 Rylander, ett herrskap i Daretorp, 33 34
 Rylander, Josef, bondson, 14 16
 Rylander, K. G., kyrkoherde, 241
 Sagner, Harry, kyrkosångare, 305
 Sahlgren, Jöran, professor, 272
 Sandberg, komminister i Härja, 39
 Sandberg, Jenny, fröken, 52
 Sandberg, Knut, kantor, 265
 Sandin, Eskil, kyrkvärd, 26
 Schiller, Friedrich, tysk skald, 206 216 218 250
 Schmalensee, Kurt, arkitekt, 319
 Segerberg, fröken, fotograf, 251
 Segerberg, Hugo, teckningslärare, 167 168
 Selén, Carl-David, sjukgymnast, 236 237
 Selén, Nannie, f. Almerantz, fru, 233 236 237
 Siegvall, Herman, folkskolinsp., professor, 236
 Simon i Brunsberga, skolkamrat, 72
 Sixten, Sven, kyrkoadjunkt, 26
 Sjögren, Bror A., överlärare, 264 268 271 274 275
 Sjöstrand, Wilhelm, professor, 6
 Sjövall, Harald, lektor, 201
 Skjöldebrand, Elsa, fröken, 237
 Snäll, Maja, hushållsmamsell, 37 38
 "Stackarpen", landsvägsluffare, 37
 Stadener, Sam, biskop, statsråd, 234 236
 Stark, Oskar, furir, 22
 Stenbeck, Carl, prost, 234
 Stenbeck, Dagmar, f. Östergren, fru, 234
 Stjerna, Nils, slöjdlärare, 205 207
 Stjerna, Anna, fru, 207
 Stjernberg, Josef, tågmästare, 204
 Stjernberg, Elin, f. Uhrbom, fru, 204
 Strand, Karl, folkskoll., kantor, 26
 Strömberg, Ester, överlärare, 268
 Strömberg, Johannes, rektor, 201 202
 "Stutten", dagakar, 30 105
 "Stutta-Mari", dotter, 30
 "Stutta-Linus", dotterson, 30 81
 Stölten, D. V., tysk språklärare, 215
 Sundblad, C. E. A., kyrkoherde, 247
 Sundborg, Fritjof, folkskollärare, 175 176
 Sundén, D. A., läroboksförfattare, 163
 Sundén, K. F., professor, 226
 Sundqvist, Oscar, kontraktsprost, 250 251
 Svantesson, Allan, kyrkoherde, 311
 Svedbom, J., murare, 57
 Svensson, Alfred, jordägare, 48 50 55 77 129
 Svensson, Maria, f. Bromander, 10 40 50 55 75 76
 Svensson, August, hemmansägare, 118 134
 Svensson, Johanna, "kära mor", 103 118 134
 Svensson, Johan, fjärdingsman, 279
 Svensson, Karl, skolpojke, 189
 Svensson, Klas, hemmansägare, 90 91 103 118 134
 Svensson-Rylander, Johannes, "brukare", 14 15
 Svensson-Rylander, Catharina, f. Fredriksson, 14 15
 Sverker d. y., konung i Sverige, 193
 Sylwan, Otto, professor, rektor, 220 221 222
 Söderblom, Nathan, ärkebiskop, 288 289 290 298 304 306
 Södergren, Johan Peter, folkskoll. och organist, 28 59 60 64 67 68 69 102 113 139 184
 Södergren, Maria, fru, 64 68
 Södergren, Ernst, skolkamrat, 68 72
 Södergren, Signe, folkskollärarinna, 63 64 139
 Söderström, Fredrika, "Södera-Rika", hjälpamma, 105 112 133

Tegnér, Esaias, biskop, skald, 206	Weman, Henry, teol. d:r, domkyrko-organist, 305
Tergel, Algot, direktor, 294 299 306 307	Weman, Birgitta, f. Stavenow, fru, 308
Thadden-Trieglaff von, lekman-kyrkoledare, 299	Wendt, major, gymnastiklärare, 169
Theorin, Paulina, småskollärrinna, 59	Wennborg, Johan, fabrikör, uppfinnare, 100
Thorén, Allan, banktjänsteman, svensk tennismästare, 285	Wennerbom, J. J., kronofogde, 35
Törner, Claes, kontraktsprost, 193	Werner, Alf, komminister, 26
Uhler, Erik, läroverksadjunkt, 250	Westerlund, Curt, komminister, 308
Unestam, Gustav, kontraktsprost, 311	Westin, John, folkskollärare, 308
Vennberg, förvaltare på Helliden, 47	Westling, K. A., rektor, 226
Viktor i Slekebråten, hemmapredikant, 90	Westlund, Johan, byggmästare, 178
Visser't Hooft, generalsekreterare, 301	Westlund, Hilma, fru, 178
Värre, Alfred, hemmansägare, 90	Westlund, Ola, byggmästare, 178
Wadstein, Elis, professor, 219	Westlund, Elin, fru, 178
Wagner, Wilhelm Richard, tysk tonsättare, 250	Wiberg, Albert, fil. d:r, rektor, 6
Wallin, Johan Olof, ärkebiskop, 38	Widell, Rut, folkskollärrinna, 206
Wallström, Sunu Gallus, lektor, 199 250	Wikforss, Gösta, arkitekt, 318
Warne, Albin, folkskolinspektör, 232	Wiking, Eric Leander, folkskolinspektör, 176
Wedberg, Gusten, hemmapredikant, 90	Wilhelmina, Hollands drottning, 299
	Zetterqvist, Aug., godsägare, 211
	Åberg, Ejnar, skolpojke, 196
	Ålenius, Nils, intendent, 275
	Åqvist, Erik, läderhandlare, 211
	Öhman, Valter, forskningsingenjör, 299

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	Sid. 5
I. GÅNGNA SLÄKTLED.	
1. På fädernelinjen	7
2. Mödernelinjen	12
II. MINA FÖRÄLDRAR.	
1. Fars barndom och ungdom	25
2. Anna Kristina	32
III. DET FÖRSTA HEMMET	39
IV. SOLDATEN BLIR HEMMANSÄGARE	46
V. AXEL NATANAELS BARNDOMSÅR.	
1. De första barndomsminnena	50
2. Den gamla stugan blir för trång	55
VI. SKOLGÅNG.	
1. Småskolan	59
2. Folkskolan	64
VII. ÄNNU ETT LADUGÅRDSBYGGE	74
VIII. KONFIRMATION	79
IX. DRÄNGTJÄNST	84

X. ANDLIGA VÄCKELSER.	
1. Jönköpingskolportörer	89
2. Hemmapredikanter	90
3. Helgelseförbundet min andliga vagga	92
4. Pingstvännerna	94
XI. HELG OCH SÖCKEN.	
1. Arbete och lek	97
2. Jakt och fiske	106
3. Mat, kläder och hygien	108
4. Njutningsmedel	116
5. Andlig spis	118
6. Högtider och bjudningar	120
7. Uppfostran	123
8. Märkliga händelser	125
9. Historier och skrock	129
10. Grannar och människoöden	132
XII. LEVNADSBANA VÄLJES.	
1. Reformförsök	137
2. Ett uppvaknande	138
3. Förberedande studier	139
4. Ett första försök	140
XIII. SEMINARIETIDEN I KARLSTAD 1904—1908.	
1. Förberedande kurs	142
2. Inträdesprövningen	144
3. En ansträngande hösttermin	145
4. Julferier	148
5. Ordningmannaskapet	149
6. Sommarferier	151
7. En händelserik och dyster hösttermin	152
8. Seminaristen prövar krigarlivet	155
9. Ett lärarevikariat	157
10. Lärare och kamrater	160
11. Framme vid målet	176
XIV. I VÄNTAN PÅ PLATS	181

XV. FOLKSKOLLÄRARE I STENSTORP	186
XVI. ÖREBROTIDEN 1911—1930.	
1. Folkskollärare 1911—1915	194
2. Studentexamen 1916	199
3. Förlovning och giftermål	203
4. Lärare i högre avdelning och högre folkskola 1916—1930	205
5. Studieresor och akademiska studier	215
6. Befordran	230
7. Familje- och privatliv	233
XVII. FOLKSKOLINSPEKTÖR I VÄRMLAND 1930—1935.	
1. Skolorganisation	238
2. Byggenskap	242
3. Undervisning och fostran	244
4. Hågkomster och gestalter	246
5. Det vackra och glada Värmland	249
XVIII. FOLKSKOLINSPEKTÖR I UPPLAND 1935—1952.	
1. Administration och inspektion	253
2. Skolformer och lästider	255
3. Skollokaler och lärarebostäder	260
4. Skolans inre liv	264
5. Folkskolans 100-årsjubileum	267
6. Statens Folkskolinspektörers Förbund	275
7. Familjeliv 1935—1952	278
XIX. INTRESSEN UTOM TJÄNSTEN.	
1. Nykterhet och politik	283
2. Idrott	284
3. Svenska Kyrkans Lekmannaförbund Kyrkobroderna	287
4. Kyrkobyggen och pastoratsreglering	307
XX. DE SOM STÄTT MIG NÄRA.	
1. Far och mor	321
2. Syskonen	322
3. Maka och barn	324

XXI. SLUTORD	325
XXII. BILAGOR	327
1. Släkttabeller	328
2. Illustrationsregister	344
PERSONREGISTER	346
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	357

